

KARABÜK TÜRKOLOJİ
Dergisi

2019-1

KARABÜK
2019

Cilt/Sayı I

ISSN 2667-7253

KARABÜK TÜRKOLOJİ

Dergisi

2019-1

***KARABÜK TÜRKOLOJİ DERSİSİ* ULUSLARARASI HAKEMLİ BİR
DERGİDİR. TEMMUZ VE ARALIK DÖNEMLERİNDE OLMAK ÜZERE
YILDA İKİ KEZ YAYIMLANIR**

Karabük Türkoloji Dergisi

**KARABÜK
2019**

Karabük Türkoloji Dergisi: Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.--
Karabük : Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, 2019-

c.: resim, tablo; 24 cm.

Yılda iki sayı

ISSN 2667-7253

Elektronik ortamda da yayınlanmaktadır:

1. TÜRK DİLİ – SÜRELİ YAYINLAR. 2. TÜRK EDEBİYATI.
3. DİLBİLİM.

Baskı:
Karabük Üniversitesi

Karabük Üniversitesi Rektörlüğü Kütüphane ve Dokümantasyon Daire
Başkanlığı tarafından bastırılmıştır.

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Nodirkhon KHASANOV
Doç. Dr. Ramazan Ahmedov
Doç. Dr. Türkan Gözütok
Doç. Dr. Cıldız İsmailova
Doç. Dr. Enver Kapağan
Dr. Öğr. Üyesi Şerife Ağarı
Dr. Öğr. Üyesi Saidbek Boltabayev
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Kundakçı
Dr. Öğr. Üyesi Nimet Kara Kütükçü
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Taş
Dr. Öğr. Üyesi Zafer Topak

Sorumlu Müdür-Editör : Dr. Öğr. Üyesi İsmail Taş (Editör)
Yayıma Hazırlayan : Dr. Öğr. Üyesi İsmail Taş (Editör)
Düzeltili : Dr. Öğr. Üyesi Saidbek Boltabayev
Arş. Gör. Dr. Esra Kılınç
Yabancı Dil Düzeltili : Doç. Dr. Mehmet Turgut Berbercan
Arş. Gör. Yusuf Karatay

Yurt Dışı Temsilcilikler ve Yurt Dışı İrtibat Noktaları:

Mısır : Dr. Sami Ahmed (Ezher Üniversitesi Diller ve Tercüme Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü)

Sudi Arabistan: Dr. Majed Zouba (King Saud Üniversitesi)

Rusya : Prof. Dr. Elfine Sibgatullina, Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü

Prof. Dr. İldar Yunusov, Rusya, Tataristan Devlet Üniv.

Amerika : Prof. Dr. Timur Kocaoğlu, Michigan University, ABD

Çin : Doç. Dr. Osman Cüme, Northwest Minzu University

Özbekistan : Prof. Dr. İbrahim Hakkul, Özbekistan İlimler Akademisi
Prof. Dr. Kasımcan Sadikov, Özbekistan, Taşkent Devlet Şarkşinaslık Üniversitesi

Doç. Dr. Marufcan Yuldaşev, Özbekistan Devlet, Sanat ve Medeniyet Üniversitesi

Azerbaycan : Prof. Dr. Almaz Ulvi, Azerbaycan İlimler Akademisi

Kazakistan : Doç. Dr. Toralı Kıdır Kazakistan Farabi Milli Üniversitesi

İran : Doç. Dr. Ebrahim KHODAYAR, Tarbiyat-e Modarres Üniversitesi

Hakem Kurulu

(Hakem Listesi İsmine ve Ünvana Göre Sıralanmıştır.)

- Prof. Dr. A. Azmi Bilgin
Prof. Dr. Abdildacan Akmataliyev
Prof. Dr. Abdülkadir Emeksiz
Prof. Dr. Abid Nazar Mahdum
Prof. Dr. Ali Şükrü Çoruk
Prof. Dr. Almaz Ulvi
Prof. Dr. Ayşe Gül Sertkaya
Prof. Dr. Bayram Durbilmez
Prof. Dr. Bilal Gökkrir
Prof. Dr. Cengiz Gökşen
Prof. Dr. Ceval Kaya
Prof. Dr. Elfine Sibgatullina
Prof. Dr. Fatma Açık
Prof. Dr. Fikret Turan
Prof. Dr. Gülден Sağol
Prof. Dr. Gülsel Sev
Prof. Dr. Hanifi Vural
Prof. Dr. Hayati Develi
Prof. Dr. Hikmet Koraş
Prof. Dr. İbrahim Hakkul
Prof. Dr. İldar Yunusov
Prof. Dr. İsmail Çalışkan
Prof. Dr. İsmail Güleç
Prof. Dr. İsmail Parlatur
Prof. Dr. Kasımcı Sadikov
Prof. Dr. Kâzım Yetiş
Prof. Dr. Kemal Eraslan
Prof. Dr. Kemal Yavuz
Prof. Dr. Mehmet Tekin
Prof. Dr. Metin Özarslan
Prof. Dr. Muhammet Nur Doğan
Prof. Dr. Muhammet Yelten
Prof. Dr. Muharrem Dayanç
Prof. Dr. Muna Yüceol Özezen
Prof. Dr. Musa Duman
Prof. Dr. Mustafa Özkan
Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalın
Prof. Dr. Necmettin Gökkrir
Prof. Dr. Nevzat Özkan
Prof. Dr. Nodirxon Khasanov
Prof. Dr. Nuri Yüce
Prof. Dr. Orhan Yavuz
Prof. Dr. Osman Fikri Sertkaya
Prof. Dr. Ömer Kara
Prof. Dr. Önal Kaya
Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu
Prof. Dr. Ruhi Ersoy
Prof. Dr. Selahattin Tolkun
Prof. Dr. Shuhrat Sirojiddinov
Prof. Dr. Şerif Ali Bozkaplan
Prof. Dr. Şuayip Karakaş
- Prof. Dr. Tanju Oral Seyhan
Prof. Dr. Timur Kocaoğlu
Prof. Dr. Tuncer Gülensoy
Prof. Dr. Uwe Bläsing
Prof. Dr. Vahit Türk
Prof. Dr. Yakup Karasoy
Prof. Dr. Zeki Taştan
Prof. Dr. Zuhâl Kültürâl
Doç. Dr. Ahmet Naim Çiçekler
Doç. Dr. Alsu Kamalievâ
Doç. Dr. Aynura Kadırmanbetova
Doç. Dr. Cıldız İsmailova
Doç. Dr. Ebrahim Khodayar
Doç. Dr. Enver Kapağan
Doç. Dr. Marufcan Yuldaşev
Doç. Dr. Meerim Kolbayeva
Doç. Dr. Mehmet Turgut Berbercan
Doç. Dr. Muhammed Alim Labib
Doç. Dr. Muhammet Abay
Doç. Dr. Murat Elmalı
Doç. Dr. Mustafa Altun
Doç. Dr. Nurzina İysayeva
Doç. Dr. Osman Cüme
Doç. Dr. Ramazan Ahmedov
Doç. Dr. Sema Özher Koç
Doç. Dr. Sherzodkhon Mahmudov
Doç. Dr. Toralı Kıdır
Doç. Dr. Türkan Gözütok
Doç. Dr. Uğur Gürsu
Doç. Dr. Yakup Poyraz
Doç. Dr. Yunus Kaplan
Dr. Öğr. Üyesi Zafer Topak
Dr. Öğr. Üyesi Abidin Karasu
Dr. Öğr. Üyesi Aslı Zengin
Dr. Öğr. Üyesi Fahri Dağı
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Taş
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Gedizli
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Kundakçı
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Uluçay
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Yağmur
Dr. Öğr. Üyesi Özcan Tabaklar
Dr. Öğr. Üyesi Saidbek Boltabayev
Dr. Öğr. Üyesi Selim Gök
Dr. Öğr. Üyesi Sevinç Ahundova
Dr. Öğr. Üyesi Şerife Ağarı

KARABÜK TÜRKOLOJİ DERGİSİ *Cilt / Sayı I* İÇİNDEKİLER

MAKALELER

- Seher Atmaca
Tayyib Atmaca'nın Hece Serüveni Üzerine
Bir Değerlendirme 1-18
- Pelin Dimdik Emeksiz
Oğuz Atay'ın "Korkuyu Beklerken" Öyküsünde
Psikolojik İstismar:
Ubor-Metenga Çetesi Örneği 19-45
- Enver Kapağan
Gelenekten Geleceğe: "Nevruz" 46-60
- Paşacan Kencayeva
"Düşsel Öyküler"de Düşsel Motifler: Özbek ve Türk
Modern Öyküsünün Küçük Bir Mukayesesi 61-70
- Mustafa Özkan
Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs'ın Gülistan Tercümesinde
Söz Yapımı-II 71-102
- İsmail Taş
Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Eserlerinden
"Tefsîrû'l-Lübâb Tercümesi" ve Dil Özellikleri 103-150

BİBLİYORAFYA

- Mehmet Turgut Berbercan
Doğu Türkçesi ile İlgili Çalışmalar
Bibliyografyası (2014-2019) 151-164

TANITMA

- Mariana Budu
Prof. Dr. Mustafa Özkan, Safahat'ta Konuşma Dili,
Akademik Kitaplar Yayınları, İstanbul 2018, 455 s.,
ISBN 978-605-9786-27-0 (Tanıtma) 165-171

DEĞERLENDİRME

- Zafer Topak
Dr. Abdulkadir Erkal, Divan Şiiri Poetikası
(17. Yüzyıl), Birleşik Yayınları, Ankara 2009, 368 s.,
ISBN: 9789944722674 (Edebiyat İncelemesi) 172-175
- Yayın İlkeleri 176-179
- Yayın İlkeleri (İngilizce) 180-182

TAYYİB ATMACA’NIN HECE SERÜVENİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Seher ATMACA**

ÖZ

Türk halk şiiri, kaynağı yüzyıllar öncesine dayanan köklü bir gelenekten beslenmektedir. Günümüzde bazı şairler bu gelenekten yararlanmamakta, bazıları ise bu gelenekten faydalanmayı sürdürmektedir. Bu gelenekten faydalanan şairlerden biri olan Tayyib Atmaca; kırk üç yıllık şiir hayatında, hece ölçüsüyle yazılmış Türk şiirinden beslenmiş ve kendi üslubunu oluşturmayı başarmıştır. Şiirlerinin geleneksel karakterine bakıldığında şairin, hece ölçüsüyle yazılmış halk şiirinin ifade yollarını çeşitlendirdiği ve kendine has bir ton oluşturduğu görülür. Bu çalışmada Tayyib Atmaca’nın şiir hayatı; çiraklık, kalfalık ve ustalık olmak üzere üç dönem halinde incelenmiştir. Şairin hece ölçüsüyle yazılmış Türk halk şiirine yönelik pozitif katkıları belirgindir. Kısacası, Şairin kırk üç yıllık şiir hayatı içinde kendisinin geliştirdiği üslup özelliği ve kullandığı şiir teknikleri üzerine bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tayyib Atmaca, hece serüveni, şiir

ABSTRACT

Turkish folk poetry takes its source from the deep-rooted tradition of many years. Nowadays, some poets turn away from this tradition but some continue to practise upon the tradition. One of the poet of this tradition Mr. Tayyib Atmaca, in his fourty three year-long poetry life, he consistently feed himself on folk-metrical Turkish poetry and so he effectuated his own style. General character of his traditional style indicates the point that Atmaca varied the expression ways of folk-metrical poetry and created specific tones. In this work, the poetry career of Mr. Tayyib Atmaca is analysed in three periods: apprenticeship, semi-mastership and mastership. Positive contribution of the

* Bu makale 10.04.2019 tarihinde dergimize gönderilmiş; 15.04.2019 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 25.07.2019 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atf şekli; Seher Atmaca, Tayyib Atmaca’nın Hece Serüveni Üzerine Bir Değerlendirme, *Karabük Türkoloji Dergisi*, Cilt/Sayı: I (2019-1), Karabük 2019, s. 1-18

** Dr.Öğr. Üyesi, KSÜ Güzel Sanatlar Fakültesi, zseher@gmail.com

poet to the traditional Turkish folk poetry is so distinctive. In short, a dissertation is presented on his self-developed poem style and poetic techniques in his forty three year-long poetry life.

Key Words: Turkish folk poetry, character of Tayyib Atmaca traditional style, poetry

Giriş

Kültürün Şairler/âşıklar devrin şartlarına göre sanat anlayışlarını yenileyerek gelenekten faydalanmış ve kendilerinden önce yazılanları/söylenenleri özümseyerek daha özgün eserler üretme gayreti içinde olmuşlardır. Hiçbir şair eline kalemi alır almaz şiir yazmaya başlamamıştır. Nasıl ki her zanaatkâr kendi yeteneklerini kullanarak bir zanaatkâr olamamış, mutlaka bir usta yanında çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa geçiyorsa, şair adayının da belli evrelerden geçmesi gerekmektedir. Bilindiği üzere edebiyatımızda Tanzimat'la birlikte gelenekten bir kopuş başlamıştır. Bu dönemde Divan şiiri, önceleri “edebiyât-ı kadime, şîr-i kudemâ” sonraları “havas edebiyatı, saray veya Enderun edebiyatı” gibi adlarla küçümsenmiştir¹. Batı edebiyatından etkilenen kimi şairlerce hece ölçüsü ise “köylü vezni” olarak vasıflandırılmıştır². Halen yayım hayatını sürdüren kimi edebiyat dergileri hece şiiri ile arasına mesafe koymaktadır. Bununla birlikte gelenekle bağıni yitirmeyen hece ölçüsüyle eser vermeye devam eden pek çok şair de vardır. Çalışmamızda sırtını geleneğe yaslayan ve hece ölçüsüyle eserler vermeye devam eden Tayyib Atmaca'nın şiir serüveni çıraklık, kalfalık ve ustalık olmak üzere üç ana başlıkta ele alınacak, klasik hece şiirinden “serbest hece” şiirine, serbest hece şiirinden, “yanaşık hece” şiirine geçiş süreci üzerine değerlendirmeler yapılacaktır.

Çıraklık Dönemi

Tayyib Atmaca'nın çıraklık dönemi ortaokul yıllarında eline kalemi alması ile başlar. Ortaokul son sınıftan itibaren çeşitli mahalli gazetelerde boy gösteren Atmaca, 1980 yılında lise son sınıftayken ilk şiir kitabı *Hüzünlerimin Düğünü*'nü yayımlar. Şair, kendisiyle yapılan bir söyleşide şiirle ilgisinin ortaokul yıllarında başladığını, ilk şiirlerinin yerel gazetelerde yayımlandığını, 1985 yılından itibaren ise şiirlerinin Güneysu Dergisi'nde yayımlandığını söyler:

¹ Ömer Faruk Akün, “Divan Edebiyatı”. *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. C.9, İstanbul 1994, s. 384

² K. Akyüz, Modern Edebiyatın Ana Çizgileri, *Türkoloji Dergisi*, 1: 1-226., 1965., s. 147.

“İlk şiirim 1976 yılında Osmaniye’de bir yerel gazetede yayımlandı. Şiirimini adını hatırlamıyorum, ama gazetenin o nüshasından beş on adet almıştım. 1978 yılında o zamanlar müstakil çıkan Kelebek Gazetesi’nde Ümit Yaşar Oğuzcan’ın seçtiği Sizin Şiirleriniz Köşesi’nde Bir Söyleyebilsem isimli şiirim yayımlandı. Çeşitli illerde yayımlanan mahalli gazetelerin kültür sanat sayfalarında da yer alıyorduk ya bunu yeterli gördüm. Bir ara yazdığım gazeteleri not almıştım, ulusal ve yerel olmak üzere 50 gazete, 15 dergide yazmışım. 1982 yılında Osmaniye Merkez Ortaokulu Müsamere Salonunda 12 şairin şiirlerinin yer aldığı bir şiir sergisi açtık. 1985 yılında şair kaymakamımız Cengiz Kentli’nin de destekleri sonucu Güneysu Kültür Sanat Edebiyat Dergisini yayınlamaya başladık. Rahmetli, Neşet Dinçer, Ahmet Vefa Eray, Salih Sefa Yazar toprağın altına gittiler. Toprağın üstünde kalanlar ise; Mehmet Avşar, Reşat Gürel, Bestami Yazgan, Mehmet Durmaz, M. Fatih Köksal, Mahmut Zeren Kaya, Ali Sönmez, Mustafa Bardak ve ben derginin yazarlarıydık.”³

Tayyip Atmaca'nın yazılı kaynaklardaki ilk şiiri, 12 Eylül öncesi sağ-sol çatışmasının yoğun olarak yaşandığı bir dönemde, muhtemelen Mustafa adında çok yakın bir arkadaşı için yazdığı “Son Yolculuk” isimli şiiridir. 14’lü hece ölçüsü ile yazılan şiirde şairin duraklara tam olarak riayet edemediği görülür:

*“Son yolculuğa çıkarttık seni Mustafa’m
Sen şehitsin yakışmaz, ben arkandan
ağlamam Seni bindirince beş bin
kişinin omzuna
Beş binimizin de intikam doldu
nabzına.*

.....

*Uydu cenazen Türk’ün şerefine şanına
Koyduk geldik seni Kılıçkran’ın yanına
Senin ruhun şimdi mahşerde yerini buldu
İnan Mustafa’m senden ayrılmak çok zor oldu”⁴*

Şair lise son sınıfta yayımlanan ilk şiir kitabına ismini veren ve 14’lü hece ölçüsüyle yazdığı “Hüzünlerimin Düşünü” isimli şiirde de duraklara riayet etmez:

*“Huzura kavuştum sanıyordum hani nerde
Gözyaşlarım yine döndüler yenik seferde
.....
Bu gün hüznlerimin tek tek oldu düşünü
Al götür zaman bu günü yarını ve dünü”⁵*

³ Tayyip Atmaca, (2016b). “Tayyip Atmaca ile ‘24 Yıllık Şiir Macerası’ Üzerine” [Söyleşiyi yapan: Durdu Şahin], *Güneysu Dergisi*. 11: 20-24., s.20-21

⁴ Tayyip Atmaca, “Son Yolculuk”. *Millet Gazetesi*. 1670:8

⁵ Tayyip Atmaca, *Hüzünlerimin Düşünü*, Cebelibereket Matbaası, Osmaniye 1980.

Aynı eserde âşık tarzı şiir geleneğine göre şekil itibariyle kusursuz şiirlere de rastlanır. Şair, “Güneş Aşarken” şiirinde duraklara da (6+5) uyar. Şiirde ayrıca edebi sanatların kullanımı dikkat çeker. İlk mısradaki gece-gündüz tezadını kullanan şair, bu iki unsuru kişileştirir ve birbirine düşman eder. İkinci dördlükte daha güçlü ifadelerle karşılaşılır. Şiirde hâkim olan hüznün duygusu açığa çıkar. Şair, şiirini yazarken gözlerinden yaşlar akar. Bu yaşların akmasının sebebi, muhtemelen dertlerin açığa çıkması, hatıra gelmesidir. Şairin gözünden akan yaşlar, aynı zamanda gönül topraklarına yağın bir yağmur olur ve şairin kalbinde “hüzünlü bir gül” yeşertir:

*“Gündüzüm gecenin düşmanı olmuş
Umudum vurulur güneş aşarken
Gönlüme isyankâr duygular
dolmuş
Etrafım sarılır güneş aşarken.*

.....
*Kalemim oynarken gözüm yaşarır
Bir dert yıkmak ister beni başarır
Kalbimde hüzünlü bir gül yeşerir
Toprağım yarılır güneş aşarken”⁶*

Bu dönemle ilgili olarak genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, şair henüz lise öğrencisi, şiire yeni yeni ısınmaya başlayan ve hece ölçüsü ile şiir yazmaya gayret ettiği görülür. Şair, hece sayısı konusunda gereken titizliği gösterirken kimi şiirlerinde duraklara uymaz. Tayyib Atmaca’nın 1985 yılında kendisiyle yapılan söyleşisinden yola çıkarak, çok yazan, az okuyan gazetelerin kültür sanat sayfalarında devamlı şiir yayımlatarak rüştünü ispat etmeye çalışan bir şair adayı olduğu izlenimi verir. 1976-1985 yılları arasındaki şiir yolculuğunda, bazen coşku, bazen hüzünlü bir hava vardır.

Kalfalık Dönemi

Tayyib Atmaca’nın kalfalık dönemi, kurucuları arasında bulunduğu *Güneysu Dergisi*’nin 1985’te yayımlanmasıyla başlar. Derginin yayımlanmasıyla birlikte Atmaca’nın hem yayıncılık serüveni başlar hem de ismi daha geniş kitlelerce duyulur. Derginin ilk sayısında şairin “*Her Gün Batımında Çiçek Açarsın*” şiir yayımlanır:

*“Seni yüreğime kim yapıştırdı
Elimde değil ki sökmiyorum
Senden sonra “kılıç çektim” aşklara
Bir günden bir güne ütemiyorum*

.....

⁶ Tayyib Atmaca, a.g.e., s. 5

*Gündüzümden haraç aldığın yeter
Benimle kafanı bulduğun yeter
Her gün on dördünde kaldığın yeter
Çekil git gecemden yatamıyorum”⁷*

Şiir, aşk temasıyla 6+5=11’li ölçüyle yazılmış, *baba, ccca* şeklinde kâfiyelenmiş, şekil itibariyle hece şiiri, üslup olarak alışılmışın dışındadır. Şiirde, tutulduğu sevdadan şikâyet eden bir şair vardır. Elinde olsa sevdiğini gönlünden söküp atacaktır fakat bunu başaramaz. Şair, bu sevdadan o kadar mustarıptir ki sadece derdini çektiği aşka değil tüm aşklara “kılıç çeker”.

Aynı derginin üçüncü sayısında yayımlanan şiir Bestami Korkmaz tarafından bestelenip Eşref Ziya Terzi tarafından “Olmadı Dost” ismi ile kasete okunur. Şiirin ilk dizesinde hüznün ve hasretin kişileştirildiği görülür. Ayrıca “ü” sesleri ile güçlü bir ahenk oluşturulur:

*“Şu kara perdeyi hüznün yüzüne
Bir günden bir güne çeken olmadı
Vurdular hasreti gündüz gözüne
Dönüp de ardına bakan olmadı
.....*

*Yeniden atmalı bozup temeli
Yerken bile balı süzüp yemeli
Her lafi ağızda düzüp demeli
Kem sözle gönüle akan olmadı”⁸*

Atmaca'nın ilk çocuk şiiri de bu dönemde yayımlanır. Bu şiir her ne kadar bir çocuk şiiri gibi görünse de bunu yetişkinler için yazılmış bir “çocukluk şiiri” olarak değerlendirmek daha doğrudur:

*“Yüreğimde her sabah
Çiçek açar çocuklar
Her gülücük atana
Kuşça uçar çocuklar
.....
Tümünüze aynıdır
Yaradan'dan dileğim
Sizin ile denizde
Bir yelkenli yüreğim”⁹*

⁷ Tayyip Atmaca, “Her Gün Batımında Çiçek Açarsın”. *Güneysu Dergisi*. 1: 8, Osmaniye 1985.

⁸ Tayyip Atmaca, a.g.e., s. 22

Tayyib Atmaca, bu yıllarda hece şiirinde kendini yenileyerek yürüyeceğinin işaretlerini yavaş yavaş vermeye başlar. 1990 yılında 11’li hece ölçüsüyle yayımlanan şu şiir bu dönüşümün bir işareti sayılabilir:

*“Tutup saçlarını yoldum gecenin
Biliyorum artık gelmeyeceksin
Bu çıkmaz sokağın adı da ey can
Yarından tezi yok hasret olmalı
Kaldım ortalıkta yalın yürekle
Biliyorum artık gelmeyeceksin
.....
Kendinden geçip de Mecnun olduğun
Bir türkümüz vardı hatırlasana
Gözlerin dolardı gurbet deyince
Varsın yâr yüzünden gelsin belalar
Haber gelir bir gün asıl diyardan
Açar bahtımızın vuslat çiçeği”¹⁰*

Şiire, geceyi siyah saçlı bir insana benzeterek başlayan şair, klasik kafiye düzeninin dışına çıkar. Muhteva olarak serbest şiiri andıran dizelerde şair hece ölçüsü kullanmayı tercih eder. *“Aşka Dair Yeşil Işık”* şiirinde dörtlüklerle 11’li hece ile seslenen şair, serbest şiirde görmeye alışık olduğumuz bir üslup benimser:

*“Acının tarihi senle başladı
Kalbimde çiçeğe durdu yaralar
Yalnızlık içimde sahradır şimdi
Kendi çılgınlığı kendim duymadım
.....
Gün dönerken kopar esas fırtına
Sancı şöleninin marşı çalınır
Kulaklarım duymaz gözlerim görmez
Uzadıkaça uzar çöl geceleri”¹¹*

⁹ Tayyib Atmaca, (1990b). “Bir Yelkenli Yüreğim”. *Diyanet Çocuk Dergisi*. 116: 15.

¹⁰ Tayyib Atmaca, (1990a). “Bir Yalın Yüreğin Son Senfonisi”. *Mina Dergisi*. 16: 13.

¹¹ Tayyib Atmaca, *Külüngün Taşlara Çizdiği Nakış*, Güneysu Yay., Osmaniye 1993, s. 7

Şair yine “*Yol Ayrımında*” şiirinde de şiiri beşli kıtalara ayırarak, hem hece denemelerini sürdürür hem de adını ve soyadını şiirin sonunda mahlas gibi kullanır:

“Bana engel olma kararım kesin

Bu gece ülkeni terk edeceğim

Varsın hakkımızda tutulsun zabıt

Varılan karara yok diyeceğim

Kırsınlar kalemi gıyabımızda

.....

Zaman unutmaya birebir gelir

Bir akşam bakarsın bir çiçek solmuş

Bir sabah kalkarsın ilkbahar gelmiş

Yeni bir sevdaya soyunur bahtın

Düşer kütiğünden Tayyip Atmaca”¹²

Tayyip Atmaca ikinci kitabı *Külüngün Taşlara Çizdiği Nakış* ile birlikte çeşitli edebiyat dergilerinde şiirlerini de yayımlanmaya devam eder. Bu dönemde Bestami Yazgan şairin yol arkadaşıdır. Atmaca, Güneysu dergisinin hem kendisi hem de Yazgan için önemine dikkat çeker. Bu dönemde Atmaca, Sezai Karakoç’un bir şiir kitabı vesilesiyle özeleştiri yapmaya başlar ve okumaya yönelir:

“Birbirimizin şiirlerine güzel olmuş diye diye bir süre yürüdük. Bir gün Bestami Yazgan’ın evinde Sezai Karakoç’un Hızır-la Kırk Saat’ini gördüm. Bir kez okuyup kaldırıp bir kenara attım, birkaç yıl sonra tekrar okuduğumda şiir diye yazdıklarımın saçmalık olduğunu görmeye başladım ve başladım okumaya. Bir yandan okuyor, bir yandan yazdıklarımın şiir kırıntıları oluşmaya başladığını gördüm. Güneysu hem benim hem Bestami Yazgan’ın çıraklığını ve kalfalığını yaptı.”¹³

Atmaca, Mehmet Fatih Köksal’a verdiği bir röportajda çıraklıktan kalfalığa geçiş sürecinde Bestami Yazgan’la ilişkisinden bahseder. Tarzları ayrı olan iki şair birbirlerinin hatalarının üstüne üstüne gitmiştir¹⁴. Hiçbir şairin

¹² Tayyip Atmaca, a.g.e., s. 7

¹³ S. Ahmet Kaya, “Sarı Kitap Dolayısıyla Tayyip Atmaca’nın Şiiri”, 2018
<http://www.gapgundemi.com/yazar-sari-kitap-dolayisiyla-Tayyip-atmacanin-siiri-2396.html>,
(Erişim: 10.05.2018).

¹⁴ Tayyip Atmaca, *Külüngün Taşlara Çizdiği Nakış*, Güneysu Yay., Osmaniye 1993, s.16

çırağı olmadığını, kimsenin kendisi üzerinde emeğinin bulunmadığını söyleyen şair, Abdurrahim Karakoç, Bahaettin Karakoç, biraz Necip Fazıl, Sezai Karakoç, Cahit Zarifoğlu, Dilaver Cebeci'nin şiirlerinden etkilendiğini söyler. Şair, ilk şiir kitabından sonra uzunca bir süreyi “okuma ve kendini tekrar etme” ile geçirmiş, kendi sesini aramaya çıktığında Seydahmet Kutuzman ile tanıyor. Kutuzman'ın şiirleri, Atmaca'nın dikkatini çeker. Atmaca, sırtını halk şiirine yaslayarak yeni sözler söylemek istemektedir. İlk bakışta dizeleri birbirinden bağımsız, serbest ölçüyle yazılmış gibi görünen şiirler, hece ölçüsü, iç kafiyeye ve ahenkle bütünlük kazanır. 1993'te *Külüngün Taşlara Çizdiği Nakış* ile bir şiir damarı yakaladığını düşünen şair, o damardan ilerleyerek daha derinlere gitmeye çalışır¹⁵.

Kalfalık döneminde kendisiyle yapılan bir söyleşide şair, bu döneme dair önemli ipuçları verir:

“Eskiden şiirin ülkesini hayal ediyordum. Şimdi ise şiirin ülkesindeyim. Senden tecrübelilerden bir şeyler öğrenmeye çalışacaksın, senden tecrübesizlere bir şeyler vermeye çalışacaksın; bu yüzden şiirin coğrafyasını iyi bilmek lazım, şiiri tanıdıkça şiir yazmak da zorlaşıyor. Nasıl ki kuyumcular altının değerini mihenk taşına vurarak tespit ediyorlarsa, şiiri tanıyan insanların da bir mihengi vardır. Bu mihenge vuruldukça ayarı ortaya çıkar. Ayarı düşük altın nasıl ki pahada düşükse, şiirde öyledir. Yaşayan şiirler, ayarı yüksek olan şiirlerdir. Bütün şairlerin uğraşları üç beş şiir içindir. Diğer bütün yazdıkları bunların provasıdır. Ben bu şiirleri yakalamak için prova yapıyorum.”¹⁶

Ustalık Dönemi

Tayyib Atmaca'nın ustalık dönemi 1994 yılında *Kırağı Şiir Dergisi*'ni çıkarmasıyla başlar. Bu dönemde şiir yazmanın bir sorumluluk taşıma anlamına geldiğinin farkına varır ve şiir üzerine konuşmaya başlar. Ona göre şair, kendi özleştirisini yapmalı, şiirin ne işe yaradığı sorgulanmalı, ürünlerini yayımlamak için aceleci davranmamalıdır:

“Şiir, gönül penceresine konan kuşların seslerine kulak kabartıp, içimizden geçenleri söylemeye çalışan kuşların seslerini kasete almak, sestən söz kuşağı dokumaktır. Şair ilham kuşlarının yanına gitmez, onlar bizzat gelirler. Şiir okuyucusu ya şairdir ya da karaladıkları bir şeyleri şiir zannedenlerdir. 1980'de ve 1993'te iki kitabım yayımlandı. Keşke ilk kitabım

¹⁵ Tayyib Atmaca, (2004b). “Şehrin Sancılılarıyla Ömür Defterini Karalayan Çağdaş Bir Halk Şairi” [Söyleşiyi yapan: Mustafa Ökkeş Evren]. *Özgün İrade Dergisi*. 3: 98, s., 98-99

¹⁶ Tayyib Atmaca, (1993b). “Külüngün Taşlara Çizdiği Nakış Üzerine” [Söyleşiyi yapan: Fuat Ortapete]. *Kardelen Dergisi* 33: 12

2000 yılında yayımlansaydı. Şiirin ne işe yaradığını veya yaramadığını sorgulamak gerek aslında. Şair kendi yalnızlığına yoldaş aramamalı”¹⁷

Tayyip Atmaca bu dönemde yazdığı şiirlerde teknik ve ifade kusurlarını aşmış, kendi sesini yakalamıştır. Şair, şiirlerinde 11'li hece ölçüsünü kullanırken halk şiirinin ifade imkânlarını genişletir. Yüzyıllardır halk şairlerince dile getirilen *ayrılık* temini özgün benzetmelerle işler. Şiirin *abcaa*, *bdebb* şeklindeki kafiye düzeni klasikleşmiş kafiye düzenlerinden oldukça farklıdır. Şair yüreği bir ölü evine benzetir. Bu benzetmeden âşığın sevdiğini kalbine gömdüğü anlaşılır. Âşığın gönlüne başka girenler olsa da bunlar öncekinin yerini doldurmak bir yana, onu hatırlatır. İkinci kıtada şair, âşığın içinde bulunduğu ruh halini doğaya yansıtır. Âşığın gözünde gam bir dağ gibidir. Bu dağı kara bulutlar kaplamıştır ve sanki yağmur yağacaktır. Bu yağmur olsa olsa âşığın gözyaşlarıdır. Nitekim âşığın gözleri iki tetik gibi düşünce bulutlar kan revan içinde kalır, yaralanır. Buradan hareketle âşığın kanlı gözyaşları döktüğü anlaşılabilir:

“Yüreğim bir ölü evine döndü

Her gelende biraz senin kokun var

Ağrı kadar ıssız yapayalnızım

Kayıp kuşlar tekrar yuvaya döndü

Yüreğim bir ölü evine döndü.

.....

Gittin gam dağımda kara bulutlar

Yağmur şölenine hazırlandılar

İki tetik gibi düştü gözlerim

Kan revan içinde yara bulutlar

Gittin gam dağımda kara bulutlar”¹⁸

Şairin “*Med*” şiirinde kıtalar 6 mısradan oluşur. Şiirin ilk mısrası redif olarak her kıtanın sonunda ve başında tekrar edilir. Böylece şair hece şiirine yeni bir açılım kazandırmaya çalışır:

“Dalgalar vuruyor kıyılarına

Ellerin üşüyor için yanıyor

Kendinden uzağa gitmek isterken

Vaktine bir hüzün demir atıyor

¹⁷ Tayyip Atmaca, (1996b). “Metropol şairlerinin şiirlerinde, işçilik sorunu kalmamıştır”. *Kalem ve Onur Dergisi* Şiir Özel Sayısı-. 11: 51., s. 52

¹⁸ Tayyip Atmaca, (1995a). “*Med*”. *Kırağı Şiir Dergisi*.11: 21., s. 11

*Dünü soluyorsun hava yerine
 Gün akşam oluyor fark etmiyorsun
 Dalgalar vuruyor kıyılarına

 Dalgalar vuruyor kıyılarına
 Efkâr köpürüyor dudaklarından
 Dalgalar geçmişî aşındırıyor
 Gözlerin büyüyor deniz büyüyor
 Kuşlar göç ediyor gönül yurdundan
 Sonbahar içinde seni bekliyor
 Dalgalar vuruyor kıyılarına”¹⁹*

Tamamen serbest hece türünde yazıp bölümlere ayırdığı “Güz” şiirinin ilk beşliğinde kendi kendisiyle konuşan şairin devam eden beşlikleri yepyeni bir deyişme örneği olarak gösterilebilir:

*“Güz geldi dayandı yapraklarım
 Rûzîgâr sesini akord ediyor
 Gönül evliğime hazın koymadın
 Çetin geçeneğe benziyor bu kış
 Bu hummalı sıcak buna işaret
 1.
 Dallarımda eski neşe kalmadı
 Konuştuğum kuşlar uçup gidiler
 Artık serçelerle oradan buradan
 Sözün kapısından içeri bakıp
 Ne konuşacağız ne susacağız

 5.
 Aldandım içimde çakan şimşeğe
 Islanma düşüyle kavruluyorum
 Bak işte dışarıda yağmur başladı
 Üç beş yaprak daha düştü asmadan
 Yüzüme bir damla yağmur düşmedi”²⁰*

¹⁹ Tayyib Atmaca, (1995a). “Med”. *Kırağı Şiir Dergisi*.11: 21., s. 21

Tayyib Atmaca, üçüncü şiir kitabını *Sarı Kitap* adıyla 1997 yılında yayımlar. Kitabın kapağı ve sayfaları tamamen oksit sarısı renginde basılmıştır. *Külüngün Taşlara Çizdiği Nakış*'ın ve 2017 yılında çıkan *Temize Çekilmez Ömür Defteri*'nin kapağında da sarı rengin kullanılması bunun bilinçli bir tercih olduğunu göstermektedir. Ahmet Sezgin *Sarı Kitap*'ta hüznün temasının hâkim olduğunu söyler:

“TayyibAtmaca, ilk şiir kitabı “Hüzünlerin Düğünü”nde olduğu gibi “Sarı Kitap”ta da hüznle izdivaç eylemiş. “Yitik sevdalar”, “yitik umutlar”, “yitik dostluklar”, “yitik erdemler” ve “yitik baharlar” karşısında şairin yüreği, sarı yapraklar gibi hüznüldür.

“Ağrı kadar ıssız, yapayalnız” olan şair, sara nöbetleri geçirmektedir.

“İnsanın insana köle olduğu/ Zincirsiz mincirsiz bir pazardayım” diyen şairin gönlü “göçük altında” çırpınmakta, “yanardağ” gibi yanmaktadır. Hüzn demir atan şair Tayyib Atmaca; orijinal imgeleri süsleyen söz sanatlarıyla (teşbih, istiare, mecaz, teşhis, tenasüp...), akıcı ve duru üslubu, temiz ve yaşayan Türkçesiyle özgün şairlerimiz arasında emin adımlarla şiir yolculuğuna devam etmektedir”²¹

Sarı Kitap aynı zamanda Atmaca'nın yavaş yavaş ustalığını konuşturmaya başladığı bir kitaptır. Şair, bu kitabıyla birlikte kendini yenilemeye başlayacağını işaretlerini göstermektedir. S. Ahmet Kaya “Sarı Kitap Dolayısıyla Tayyib Atmaca'nın Şiiri” başlıklı yazısında Atmaca'nın geleneğe yaslanarak hece vezniyle özgün şiirler yazdığını söyler:

“Sırtını geleneğe dayayarak, hece vezniyle özgün şiirler meydana getiren ender şairlerden biridir Tayyib Atmaca. Bunda, yaşadığı toprakların vermiş olduğu sesin başat olduğunu söylemekte fayda var. Çünkü bu ses, insanın kulağına bir girdimiydi, bir daha asla çıkmıyor. Orada otağını kuruyor, kendi krallığında yaşıyor; kalbe inen bütün duygular, ses olarak dile gelip, yazıya dökülüyor. Eserler, hep bu minval üzere veriliyor. Günümüzde bu tarzda, yani hece ile yazanların sayısı üçü beşi geçmez”²²

Şairin, “*Gece Sığınaktı Sense Kaçaktın*” başlıklı şiirinin iki paragrafı her ne kadar nesir gibi görünse de Atmaca'nın farklı tarz şiirlerinden birisidir. Hece şiirini çok iyi bilen şair, -hece şiirine aşına bir okurun hece şiirinin ölçü ve duraklarında bir merdivenin basamaklarından gözü kapalı inip çıkabileceğini düşündüğünden- bu bilinçle hareket eder. Bu şiirin basamakları 11’li ölçü olarak

²⁰ Tayyib Atmaca, (1996a). “Güz” *Kırağı Şiir Dergisi*. 16: 21, s. 21

²¹ Ahmet Sezgin, (2016). “Sarı Kitap Üzerine”. *Birnokta Dergisi*. 170: 36., s. 36

²² S. Ahmet Kaya, “Sarı Kitap Dolayısıyla Tayyib Atmaca'nın Şiiri”, 2018

<http://www.gapgundemi.com/yazar-sari-kitap-dolayisiyla-Tayyib-atmacanin-siiri-2396.html>,

(Erişim: 10.05.2018).

kabul edildiğinde şiirin okunması kolaylaşır. Aksi takdirde şiir bir nesir cümlesi gibi okunur:

“Gecenin koynuna bir yılan gibi kıvrılıp yatmayla gün mü tükenir gün dediğin ne ki biraz aydınlık biraz yalnızlıktır insan içinde belki gül dediğin biraz tebessüm ömür defterinin sayfalarında bir kez koklamaya ya vaktin olur ya vaktin kaybolur sen sende yokken.

.....

Geceler kanatır gün yarasını dudakların dişlerinde ezilir sesin dört duvara çarpar ve döner ve tavan üstüne doğru eğilir teyipte bir şiir kaseti döner kulağından kulağına bir boru gelen sesi yutar anafor gibi konuşmak istesen dinleyen olmaz susmaya çalışsan kan yutamazsın”²³

Tayyib Atmaca daha önce örneğini sunduğu nesir şeklindeki şiirinden farklı olarak bu şiiri günlük, deyişme şekline sokar “-Kötü yakalandık deli rüzgâra- Dudağında kelimeler yanarken” dizelerini bilinçli şekilde müstakil kullanır:

“18.05.2001 Saat: 01.20

- Kötü yakalandık deli rüzgâra ikimiz de bunu beklemiyorduk gözümüzü yakan toz bulutları aşya çıkmışlar sınırı geçip içimizi burcu burcu kokutan dışımızı içimize akıtan bazen merhem olup bazen kanatan acıktıkça soframızı donatan bu çiçek bahçesi çocuklarıymış korktuğumuz ürktüğümüz rüzgârın.

.....

- Dudağında kelimeler yanarken yakmak kolay değil bir başka canı gözlerin puslanır titrer ellerin kurşun seker gelir sen vurulursun ılık ılık kanın akar içine ayakların birbirine dolaşır bulutların bir şimşekle alaşır yağmurların ırmaklara ulaşır bir türkü dolaşır küçük diline sen sana düşersin tüfek bir yana gözlerin dikili kalır tavana ağlamayı beceremem vesselam”²⁴

Şair, araya noktalama işaretleri dahi koymadan bir ancak hece şiirini iyi bilebilenlerin “bu dizeler sonuna noktalama işareti konmamış ama şiirin ses akışından yola çıkarak bu şiirin hece şiiri olduğu anlaşılabilir” düşüncesinin pek anlaşılmadığını farkına varır. Aynı satırları yıllar sonra dizeler halinde alt alta getirilerek tekrardan okuyucunun beğenisine sunulur.

“- Kötü yakalandık deli rüzgâra ikimiz de bunu beklemiyorduk gözümüzü yakan toz bulutları aşya çıkmışlar sınırı geçip içimizi burcu burcu kokutan dışımızı içimize akıtan bazen merhem olup bazen kanatan acıktıkça soframızı donatan bu çiçek bahçesi çocuklarıymış korktuğumuz ürktüğümüz rüzgârın.

.....

*- Dudağında kelimeler yanarken
yakmak kolay değil bir başka canı*

²³ Tayyib Atmaca, “Gece Sığınaktı Sense Kaçaktın”, *Kırağı Şiir Dergisi*, 1999, 33- 23.

²⁴ Tayyib Atmaca, (2003). “Susarak Konuşsan Gözüm Dinlese”. *Yitik Düşler Dergisi*. 32: 12, s. 12

gözlerin puslanır titrer ellerin

kurşun seker gelir sen vurulursun

ılık ılık kanın akar içine ayakların birbirine dolaşır bulutların bir şimşekle alaşır yağmurların ırmaklara ulaşır bir türkü dolaşır küçük diline sen sana düşersen tüfek bir yana gözlerin dikili kalır tavana ağlamayı beceremem vesselam”²⁵

Tayyip Atmaca'nın dikkat çeken ve daha önce bir başka örneğini ne kendisinden ne de bir başkasından görmediğimiz “4çarpı4” isimli şiirinde her dizenin sonundaki kelime bir sonraki dizenin başına getirilerek 4+4+4+4=16 hece ölçüyle yazılmıştır:

“Türkülerle yüreğime dokunduğun gecelerde

Gecelerin saçlarını tarayarak dolaşırım

Dolaşırım hayallere düğümleir hatıralar

Hatıralar hatırimdan uzaklara kanatlanır Kanatlanır yalnızlığım kafağından ötelere.

.....

Bıçaklandı dostlarımız sırtımızı dönemeyiz

Dönemeyiz sözümüzden buyursunlar kişlesinler

Kişlesinler derinlere dökülelim oluklardan

Oluklardan akanlarla aslımıza karışalım

Karışalım cambazların hilekârlık yapmasına”²⁶

Tayyip Atmaca hece ölçüsünde ısrarcı olmadığını, kelimelerin kendiliğinden ölçülü olarak geldiğini söyler. Bunun yanında usta şairleri takip ettiğini ve üslubunu bu yolla oluşturduğunu söyler. Gelenekten beslenerek modern şiirler yazılabileceğini vurgular:

“Hece de ısrarcı olmadım. Şiir yazarken çok zaman kelimeler dilimden hece ölçüsüyle döküldü. Serbest şiirler de yazdım. Hem hecenin hem de serbest şiirin ustalarını takip ettim. Onlardan almış olduğum fikir ve şiir kişiliği belli bir zaman sonra kendi kişilik ve üslubuma yansıdı. Aslına bakacak olursak şuan yazmayı sürdürdüğüm üslubu biraz da Sezai Karakoç’un Mona Roza, Kar şiiri ve ismi edebiyat dünyasında pek bilinmeyen Seydahmet Kutuzman’ın bazı şiirlerinde gördüğüm redifi, kafiyesi olmayan ama hece ile yazılan dizelerden yola çıkarak biraz da bu üslup oluştu.

Hecenin kalıplarını kullanarak günümüz şiirini elbette yazabiliriz. Ama günümüz şairlerinin çoğunda böyle bir gelenekten beslenme olmayınca hece şiirini tabiri caizse köylü şiiri olarak görüyorlardı. Sezai Karakoç’un

²⁵ Tayyip Atmaca, (2014c), “Güz Dayandı Kapımıza”. *Bizim Külliye Dergisi*, 60: 33., s. 14

²⁶ Tayyip Atmaca, (2015a). “4Çarpı4”. *Gökekin Dergisi*. 9-10: 7., s. 9-10

ezberimizde olan şiiri hangisi desem birçok şair Mona Roza ya da Kar şiiri diyecek. Sırf gençlik duygularımıza hitap ediyor diye mi bu şiiri ezberledik. Hayır, bu şiir yazıldığı yıllarda üstadın gayesi biraz da halk şiirine dikkat çekmekti. O ses ritmi bize şiiri ezberletti. Ezberimizde olan şiirler daha ziyade halk şiirleridir.

Aslında dışarıdan bakılınca yeni tarzlar denediğim söylenebilir ama şiir nasıl gelirse öyle yazıyorum. Heceden kopmayarak hecenin içinde yeni bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Bunun için de özel bir gayret sarf etmiyorum. Yeni bir şiir anlayışı geliştireyim şiir böyle olmalı diyeyim diye çaba göstermedim. İnsan biraz da yazdıkça açılıyor ya da şöyle söyleyelim: Su aktıkça yatağını bulmaya çalışıyor. Sözü buraya getirmişken şunu söyleyebilirim. Evet, benim şiirim sırtını geleneğe yaslayan zaman zaman halk şiirinin bütün unsurlarını içinde barındıran ama aynı zamanda hecenin akış ritmi ve kafiyelerinden de faydalanılarak yazdığım serbest hece şiiridir”²⁷

Tayyib Atmaca ustalık dönemi eserlerinden *Âşıklar Meclisi*’nde hem hece şiirinde ustalığını gösterir hem de o güne kadar denenmeyi dener. 39 siyasiyi birbirleriyle atıştırır. Nasıl ki âşıklar meclisi divan ile açarsa Atmaca da meclisin ve hükümetin büyüğü olarak dönemin cumhurbaşkanının diliyle meclisi şöyle açar:

*“Necip millet sizi saldı oraya
Aklınızı sakın vermen kiraya
Meyil eylemeyin pula paraya
Gönül kapısını çalmaya bakın*

.....

***Gül âşık unutma aziz atanı
Kim bölmek isterse güzel vatani
Yakaya yapışır yerde yatani
Ay yıldız uğrana ölmeye bakın***”²⁸

Tayyib Atmaca, *Âşıklar Meclisi* kitabından sonra bu sefer de Mehmet Gözükara ile bir atışma başlatır. İki şair âşıklık geleneğinin kurallarına uygun olarak, konulu atışmalar yapar. Bu atışmalar *Söz Açarı* adını verdikleri kitapta toplanır. Her ikisi de ellili yaşlarda olan şairler bir atışmada kaç yaşında olduklarını ustalikle dile getirirler:

“Atmaca: Yıl iki bin on dört, yaş elli iki

²⁷ Tayyib Atmaca, (2014d). “Mecmuanın Orta Yeri” [Söyleşiyi yapan: Hüseyin Kaya]. *Yolcu Dergisi*. 74: 15-17

²⁸ Atmaca 2014: 7-8

Ne yaşadın, neler gördün de ele.

Her gün ağırlaşır sırtında çeki

Ne düş gördün, neye yordun de hele.

Gözükara:

Yaşatmışsınız, belli oldu tas tamam

Her âdemi âlem gördüm, hak bildim

Gam kervanı beni buldu tas tamam

Her geleni hayra yordum, hak bildim.

.....

Atmaca:

Atmaca beş vakit divana durdu

Topladı ekini, harman savurdu

O Rahim, ol Rahman saati kurdu

Bu dünyada kaç gün durdun de hele.

Gözükara: Dünya âleminde hayaldim, düştüm

Bezmelest akdiyle yollara düştüm

Zişan bahçesinde güllere düştüm

Gözükara 'm ile durdum, hak bildim''²⁹

Şair yaşadığı çağa duyarlı insandır. Tayyip Atmaca da komşu ülke Suriye'ye düşen ateşin bir gün ülkemize de sıçrayabileceğini Bayırbucak Türkmenleri'ne ithaf ettiği şiirle şöyle dile getirir:

"Bir yanımız esed zulmü bir yanımız daeş zulmü

Gül atacak kimsemiz yok kurşun dersen hak getire

Kendimizden başka bir yer bulabilsek göçeceğiz

*Vuruşarak ölmek güzel ama bir de aması var Dikiş tutmaz yaralara duçar oldu yüreğimiz
Adı bizden soydaşların sırtımızda kaması var.*

.....

Selefilер yahudiye petrol satar silah alır

Bize armut toplatmazlar dayımızın haberi yok

Haçlıları bu toprakta durduran bu oğuz boyu

Son neferi kaybederse haliniz içler acısı

Halep gider Hatay düşer asi nehri kızıl akar

Karın gurultusu olur dirilişin bu sancısı''³⁰

²⁹ Gözükara ve Atmaca, (2014c). "Güz Dayandı Kapımıza". *Bizim Külliye Dergisi*. 60: 33.

³⁰ Tayyip Atmaca (2015b), "Diriliş Sancısı". *Birnokta Dergisi*. 165: 11., s. 11

Atmaca'nın hiciv şiirleri de vardır. Muhtemelen kendisine Tokat'ta hediye edilen bir sandığa yazdığı hiciv şiiri şöyledir:

“Cevizden oyulmuş ince nakışlı

Dokunacak ele ceylan bakışlı

Kâh zambak kâh lale sümbül kokuşlu

Kapağı kilimli Tokat Sandığı.

.....

Atmaca dilinde sözü yetirir

Söz verenler sözü yere yetirir

Yorulunca üzerine oturur

Bundan âlâ olmaz makat sandığı”³¹

Sonuç

Çalışmada Tayyib Atmaca'nın ortaokul sıralarından bugüne kırk üç yıllık şiir yolculuğunda yayımladığı şiirler taranmıştır. Şair, yayımladığı kitapların yanında *Güneysu Dergisi*, *Kırağı Şiir Dergisi*, *Ardıç Kültür Sanat Edebiyat Dergisi*, *Hece Taşları Şiir Dergisi* ve *Açıkkara Mizah Dergisi*'nin yayın yönetmenliklerini üstlenerek Türk şiirine önemli hizmetler yapmayı amaçlamıştır. Şiir serüveninde ısrarla hece şiirinin izini süren şair, hem kendini hem şiirini yenilemeye çalışır. Şiirlerinde her ne kadar da halk şairlerinden ve âşıklarından etkilendiği görülse de yaşadığı devirde ne kendisinin izinde yürüdüğü ne de kendisini takip eden kimsenin olmaması şaire ayrı bir özgünlük katıyor. Tayyib Atmaca'yı başka şairlerden ayıran bir başka özellik ise hem serbest şiir yazması hem âşıklar gibi atışmalar, deyişmeler yaparak aynı zamanda her yayımladığı kitabıyla kendini yenilemesini bilen bir şair olduğunu ispat etmeye çalışıyor. Bazı kitaplar ve dergilerde her ne kadar serbest şiirler yayımlasa da şiirlerinin asıl çıkış kaynağını hece şiirleri oluşturur.

Tayyib Atmaca, yıllar içerisinde kendi kendini yetiştirmiş ve kendine özgü ifade imkânlarıyla kendi üslubunu oluşturmuştur. Daha önce örneğine rastlanmayan bu ifade imkânları şairin hece şiirine katkısı olarak değerlendirilebilir. Tayyib Atmaca'nın daha önce rastlanmamış *deneme* ya da *mensur şiire* benzeyen yeni bir hece türü meydana getirir ve bu türe de “Yanaşık Hece” demektir. Bu yönüyle Tayyib Atmaca, hece şairi ve halk şairi tanımlarının ötesine geçer. Sirtını geleneğe yaslayan, hem klasik hece şiirimizi bilen, hem günümüz şiirini bilen bir şair olarak karşımıza çıkar. Ona bir sıfat

³¹ Tayyib Atmaca (2017), *Temize Çekilmez Ömür Defteri*. Ankara: Berikan Yay., s. 107

yakıştırmak gerekirse Tayyip Atmaca için “Yeni Hece” şiiirleri yazan bir şairdir diyebiliriz.

Kaynakça

- Akün, Ö. F. (1994). “Divan Edebiyatı”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 389-427.
- Akyüz, K. (1965). “Modern Edebiyatın Ana Çizgileri”. *Türkoloji Dergisi*. 1: 1-226.
- Atmaca, T. (1979). “Son Yolculuk”. *Millet Gazetesi*. 1670:8.
- Atmaca, T. (1980). *Hüzünlerimin Düşünü*. Osmaniye: Cebelibereket Matbaası.
- Atmaca, T. (1985). “Her Gün Batımında Çiçek Açarsın”. *Güneysu Dergisi*. 1: 8.
- Atmaca, T. (1990a). “Bir Yalın Yüreğin Son Senfonisi”. *Mina Dergisi*. 16: 13.
- Atmaca, T. (1990b). “Bir Yelkenli Yüreğim”. *Diyanet Çocuk Dergisi*. 116: 15.
- Atmaca, T. (1993a). *Külüngün Taşlara Çizdiği Nakış*. Osmaniye: Güneysu Yay.
- Atmaca, T. (1993b). “Külüngün Taşlara Çizdiği Nakış Üzerine” [Söyleşiyi yapan: Fuat Ortapete]. *Kardelen Dergisi* 33: 12.
- Atmaca, T. (1993c). “Çöl Geceleri”. *Palandöken Dergisi*. 9: 7.
- Atmaca, T. (1993d). “Tayyip Atmaca ile Şiir Üstüne” [Söyleşiyi yapan: M. Fatih Köksal]. *Güneysu Dergisi*. 37: 16.
- Atmaca, T. (1994). “Şifre-i Turap”. *Kırağı Şiir Dergisi*. 2: 24.
- Atmaca, T. (1995a). “Med”. *Kırağı Şiir Dergisi*. 11: 21.
- Atmaca, T. (1995b). “Sâra”. *Rûzigâr Dergisi*. 4: 11.
- Atmaca, T. (1996a). “Güz”. *Kırağı Şiir Dergisi*. 16: 21.
- Atmaca, T. (1996b). “Metropol şairlerinin şiiirlerinde, işçilik sorunu kalmamıştır”. *Kalem ve Onur Dergisi* Şiir Özel Sayısı-. 11: 51.
- Atmaca, T. (1998). “Sen Yokken”. *Kırağı Şiir Dergisi*. 28: 22.
- Atmaca, T. (1999). “Gece Sığınaktı Sense Kaçaktın”. *Kırağı Şiir Dergisi*. 33: 23.
- Atmaca, T. (2003). “Susarak Konuşsan Gözüm Dinlese”. *Yitik Düşler Dergisi*. 32: 12.
- Atmaca, T. (2004a). “Döş Defteri I”. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*. 2004: 58.
- Atmaca, T. (2004b). “Şehrin Sancılılarıyla Ömür Defterini Karalayan Çağdaş Bir Halk Şairi” [Söyleşiyi yapan: Mustafa Ökkeş Evren]. *Özgün İrade Dergisi*. 3: 98.
- Atmaca, T. (2006a). *Döş Defteri*. Eskişehir: Ardıç Yay.
- Atmaca, T. (2006b). “İçim Dışım Kırağı”. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*. 2007: 87.

- Atmaca, T. (2007). “Uzun İnce Bir Türkü”. Kardeş Kalemler Dergisi. 2007: 11.
- Atmaca, T. (2008). “Herkes Kendi Ölüsüne Ağlar”. Sühan Dergisi. 18: 16.
- Atmaca, T. (2010). *Uzun İnce Bir Türkü*. İstanbul: YediHarf Yay.
- Atmaca, T. (2014a). *Âşıklar Meclisi*. İstanbul: Açı Yay.
- Atmaca, T. (2014b). “Değişmeler/Bir” Yediiklim Dergisi. 2014: 290.
- Atmaca, T. (2014c). “Güz Dayandı Kapımıza”. *Bizim Külliye Dergisi*. 60: 33.
- Atmaca, T. (2014d). “Mecmuanın Orta Yeri” [Söyleşiyi yapan: Hüseyin Kaya]. *Yolcu Dergisi*. 74: 15-17.
- Atmaca, T. (2015a). “4Çarpı4”. *Gökekin Dergisi*. 9-10: 7.
- Atmaca, T. (2015b). “Diriliş Sancısı”. *Birnokta Dergisi*. 165: 11.
- Atmaca, T. (2015c). “Gönlünle Toprağa Bastığın Zaman”. *Türk Dili Dergisi*. 762: 71.
- Atmaca, T. (2015d). “Tayyib Atmaca ile Hecenin Serüveni Üzerine” [Söyleşiyi yapan: Mehmet Gözükara]. *Birnokta Dergisi*. 167: 38.
- Atmaca, T. (2016a). “Şiirde Hecenin Yeri”. *Hayal Defteri Dergisi*. 1: 24-25
- Atmaca, T. (2016b). “Tayyib Atmaca ile ‘24 Yıllık Şiir Macerası’ Üzerine” [Söyleşiyi yapan: Durdu Şahin]. *Güneysu Dergisi*. 11: 20-24.
- Atmaca, T. (2017). *Temize Çekilmez Ömür Defteri*. Ankara: Berikan Yay.
- Bardak, Mustafa (1985). “İçimizden Biri ‘Tayyib Atmaca’”. *Güneysu Dergisi*. 3: 22.
- Elesger, İslam (2004). *AşıkElesger (Şiirler, destan-rivayetler, hatıralar)*. Bakü: Çarşıoğlu Neşriyat.
- Gözükara, Mehmet ve Tayyib Atmaca, (2014). *Söz Açarı*. Ankara: Berikan Yay.
- <http://tayyibatmaca.com/images/belgeler/hecetastlaridergisi/hecetastlari2sayion5nisan2015.pdf> (Erişim: 10.05.2018).
- Kaya, S. Ahmet (2018). “Sarı Kitap Dolayısıyla Tayyib Atmaca’nın Şiiri”. <http://www.gapundemi.com/yazar-sari-kitap-dolayisiyla-tayyip-atmacanin-siiri-2396.html> (Erişim: 10.05.2018).
- Sezgin, Ahmet (2016). “Sarı Kitap Üzerine”. *Birnokta Dergisi*. 170: 36.
- Şeker, Mehmet (2009). “Bırakın Bu Ayakları”. *Yenişafak Gazetesi*. 04.06.2009.

OĞUZ ATAY’IN “KORKUYU BEKLERKEN” ÖYKÜSÜNDE PSİKOLOJİK İSTİSMAR: UBOR-METENGA ÇETESİ ÖRNEĞİ*

THE PSYCHOLOGICAL ABUSE IN THE STORY “KORKUYU BEKLERKEN” OF OGUZ ATAY: EXAMPLE OF UBOR-METENGA GANG

Pelin Dimdik EMEKSİZ**

ÖZ

“*Korkuyu Beklerken*” adlı öykü isimsiz bir kahramanın karanlık bir örgütle savaşımını anlatmaktadır. Kahramanın yalnız yaşadığı evinin önüne bir mektup bırakan bu “*gizli mezhep*” mektupta ona evden dışarı çıkmaması gerektiğini belirtmiştir. Yani onu herkesten ve her şeyden tecrit etmek ister. O ise cezasını vermek niyetiyle kişisel mahremiyetine dokunarak büyük bir suç işlemiş olan bu çeteyi beklemektedir. Kahraman, üyelerinin kim olduğunu bile bilmediği bu yapıyla özgürlüğünü kazanmak için tek başına, kendi yöntemleriyle ölümü de göze alarak mücadele etmekte kararlıdır. Yapılan zorbalık onda korku, kaygı, yoğun öfke ve stres yaratmıştır. Yaşadığı psikolojik istismar nedeniyle kahraman bunalıma girmiştir.

Bu makalede Oğuz Atay’ın “*Korkuyu Beklerken*” adlı öyküsü çerçevesinde psikolojik istismar konusu işlenmektedir. “*Korkuyu Beklerken*” öyküsünde örneğini gördüğümüz psikolojik istismar; insanın akıl ve beden sağlığına zarar verebilen aşağılama, kişisel mahremiyeti ihlal, iftira, hakaret ve tehdit etme, küçük düşürme, alay etme, küfür etme, elektronik ve fiziksel takip, okulda ve iş yerinde zorbalık, kabadayılık, hak ihlali gibi çeşitli baskı kurma ve korkutma taktiklerini içerir. Psikolojik istismar ciddi bir suçtur ve hukuken cezası vardır.

Anahtar Kelimeler: Oğuz Atay, Korkuyu Beklerken, Gizli mezhep, Psikolojik istismar, Öfke

* Bu makale 12.05.2019 tarihinde dergimize gönderilmiş; 15.05.2019 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 25.07.2019 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atıf şekli; Pelin Dimdik Emeksiz, Oğuz Atay’ın “Korkuyu Beklerken” Öyküsünde Psikolojik İstismar: Ubor-Metenga Çetesİ Örneğİ, *Karabük Türkoloji Dergisi*, Cilt/Sayı: 1 (2019-1), Karabük 2019, s. 19-45.

** Dr. Öğr. Üyesi İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu, pelindimdik@hotmail.com

ABSTRACT

The story “Korkuyu Beklerken” tells the story of an anonymous hero fighting a dark organization. The “secret section” which leaves a letter in front of the house where the hero lives alone, stated in the letter that he should not go out the house. So, the section wants to isolate him from everyone and everything. He, with the intention of punishment, is waiting for this gang, which has committed a major crime by touching on personal privacy. The hero is determined to fight with his own methods in order to gain his freedom by this structure which even his members do not even know. Bullying has caused him fear, anxiety, intense anger and stress.

Psychological abuse; humiliation, personal privacy, slander, insult and threatening, humiliation, ridicule, profanity, electronic and physical follow-up, bullying at school and at work, bullying and scare tactics. Psychological abuse is a serious offense and is punishable by law. In this article, Oguz Atay’s story “Korkuyu Beklerken” tells the subject of psychological abuse.

Key Words: Oguz Atay, Korkuyu Beklerken, Secret Section, Psychological Abuse, Anger

Giriş

İstismarı; fiziksel, cinsel, duygusal ve ekonomik istismar şeklinde dört grupta değerlendirebiliriz. Bununla birlikte birden çok istismar çeşidinin eşzamanlı olarak gerçekleştiği ve bu nedenle türler arasında ayırım yapmanın güçleştiği belirtilmektedir. Pek çok çocuk ya da yetişkin aile, okul ve iş yaşamında duygusal istismara uğramıştır. Birey bebeklik, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik gibi dönemlerde ailesi, akrabaları, arkadaşları, yaşlıları, öğretmenleri, yöneticileri ve içinde bulunduğu toplumdaki diğer bireyler tarafından çeşitli istismarlara maruz kalmaktadır. Duygusal istismar, diğer istismar türlerini aynı çatı altında toplayan bir olgudur. Tek başına olabildiği gibi fiziksel ve cinsel istismarın öncesinde, sonrasında ya da bunlarla aynı anda gerçekleşebilir. Hatta bunların izleri geçtikten sonra da duygusal istismarın etkileri sürmektedir. İstismar davranışlarının arka planında bir çeşit saldırganlık yer almakta ve bireyin istismar ettiği kişi ya da kişilere zarar verme özelliği vurgulanmaktadır.¹

¹ Kurtman Ersanlı, Müge Yılmaz, Kemal Özcan, “Algılanan Duygusal İstismar Ölçeği (Adiö): Geçerlik ve Güvenirlilik Çalışması”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. I, S. 32, 2013, s. 150-151.

Genellikle duygusal istismar olarak adlandırılan psikolojik istismar, bir bireyi, anksiyete, kronik depresyon, paranoya, panik atak veya travma sonrası stres bozukluğu dahil olmak üzere psikolojik travmaya neden olabilecek davranışlara maruz bırakan kişi veya kişilerin gerçekleştirdiği bir istismar şeklidir. Kötü niyetli ilişkilerde güç dengesizliği durumlarıyla sık sık ilişkilidir ve işyerinde zorbalık, "gaslighting"² ve kabadayılık içerebilir. Ayrıca, işkence yapan, başka biçimde şiddet uygulayan, ağır veya uzun süreli insan hakları istismarı yapanlar, özellikle yargısız gözaltı, yanlış suçlamalar, sahte mahkumiyetler, devlet ve medyanın yaptığı gibi aşırı karalama, iftira, hakaretler yasal yaptırımlar uygulanmayan kişi veya kişiler tarafından da yapılabilir.³

1932 yılında; "CIA'in öncüsü Amerikan OSS istihbarat ağının kurucularından Alman psikolog Kurt Lewin', bireyleri ve toplulukları yeniden programlamak amacıyla travma tekniğinin kullanılmasını ilk savunan kişilerdendir. Lewin'in bu kuramı, yani özneyi sonraki yeniden programlamaya hazırlamak amacıyla işkence ve travma yoluyla yapısını bozmak, '20.yüzyılın dünya zihin kontrolü ve kültürel programlama yöntem bilimidir. (...) Korku, öfke ya da heyecan gibi duyguların, kasten ya da kasti olmayan biçimde uyarılmasıyla beyin işlevleri yeterince zarar gördüğünde, kişilere çeşitli inançlar dayatılabilir. Bu türden olayların neden olduğu sonuçlardan en yaygın olanları, geçici yargı bozukluğu ve yüksek derecede etkiye açık olma halidir. Bunun çeşitli grup tezahürleri bazen 'sürü dürtüsü' başlığı altında tasnif edilir; endişenin arttığı ve dolayısıyla birey ve kitlenin etkiye açık hale geldiği savaş zamanlarında, ciddi salgınlarda ve benzeri tehlike dönemlerinde en görkemli halleriyle görülür."⁴

Örneğin CIA'den emekli Juliane Mc Kinney, klasik bir zihin kontrolünün neleri kapsadığını sıraladığı raporunda yedi aşamadan bahsetmektedir:

"1) Hedef kişiden, gelecekteki istismarlarda kullanılmak üzere, kişisel ve biyolojik örnekler toplamak gayesiyle uzun süreli, gün boyu süren fiziksel ve elektronik gözetim. 2) Deneğin aşırı baskılara dayanma kapasitesini incelemek için peş peşe yapılan açık ve örtülü tacizler. 3) ABD Adalet Bakanlığı tarafından halen 'öldürücüden daha hafif silahlar ve gözetim sistemleri' olarak tanımlanan teknolojileri içeren, aşırı intibaksızlığa ve yeteneklerin ortadan kalkmasına neden olacak ağırlar yaratmayı amaçlayan yönlendirilmiş enerji tacizi. 4) Deneğin kafasında ve denek uykuda iken rüyaların

² "Duygusal/maddi çıkar elde etmek amacıyla, birini manipüle ederek kendi gerçekliğinden şüphe duyacak hale getirme olarak tanımlanan psikolojik şiddet türüdür. Gaslighttinge maruz bırakılan kişi kendi algı ve hafızasından şüpheye düşebilir, [kendini] suçlu hissedebilir." Nurgül Öztürk, Merve Karabulut, Efsun Sertoğlu, Gençlerle Güvenli İlişkiler Üzerine Çalışmak, Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği, İstanbul 2017, s.50. "Gaslighttaki en önemli unsur, eylemin uygulanan kişiye istediği etkiyi verene kadar devam etmesidir." Hasan Yılmaz, "İnsan İlişkilerinde Manipülasyon Ölçeği", MANAS Journal of Social Studies, C.7, S.4, s.4

³ Psychological abuse, https://en.wikipedia.org/wiki/Psychological_abuse , 21.04.2019, 20:00.

⁴ Jim Keith, Amerikan Derin Devleti ve Beyin Yıkama Operasyonları, Ankara 2006, Nokta Kitap.

evrensel gelişimini etkileyebilen şuuraltı seslere sebep olma kapasitesindeki nöro-siberetik/psiko-teknolojilerle deney. 5) Uzun dönemde deneği kendi itibarını yok etmeye yönelik davranışlara ve ifadelere zorlamak için deneğin uzun dönemli manipülasyonu. 6) Deneğin tecridi ve mali yönden yoksullaştırılması. 7) Deneği intihar veya cinayet şeklinde bir şiddet hareketine zorlamayı amaçlayan sürekli taciz ve tahrik.”⁵

Yukarıda sayılan zihin kontrol başka bir değişle baskı kurma taktikleri de bir psikolojik istismar şeklidir. Psikolojik istismar; sözlü taciz, rol yapar gibi görünmek, tehdit davranışları veya daha farklı zorlayıcı taktikleri kapsayan ve mağdur için travma yaratıcı bir eylemdir. Failler, mağdurları kontrol etmek, korkutmak, yıldırma, intihara, şiddete ya da cinayete yönlendirmek, karalamak, okulu ya da işi bırakmaya zorlamak, onlara iftira etmek, onların itibarını yok etmek için psikolojik istismarı kullanırlar. Psikolojik istismar şunları içerir⁶:

- Mağduru insanların içinde ya da özel olarak küçük düşürmek, aşağılamak, ona hakaret etmek, küfür etmek, bağırma, onunla alay etmek, onu baskı ve korkuyla yönetmeye çalışmak, mağdur hakkında dedikodu üretmek,

- Mağdurun kendisi için önemli olan bir isteğe ya da hedefe ulaşmasına engel olmak için önüne sayısız zorluklar çıkarmak, mühim bir isteği reddetmek, yapılan istismarı inkâr etmek,

- Mağdurun yapabileceklerini veya yapamadıklarını, hareket ve davranışlarını kontrol etmek,

- Mağdurdan bilgi saklamak, yalan söylemek,

- Mağdurun kendisini zayıf, yetersiz veya utanmış hissetmesine neden olmak için kasten bir şeyler yapmak,

- Mağduru sürekli eleştirmek, yeterince iyi olmadığını söylemek,

- Mağduru arkadaşlardan ve/veya aileden izole etmek,

- Mağduru para veya diğer temel kaynaklardan yoksun bırakmak,

- Mağdurun kişisel mahremiyetine zarar vermek,

- Mağdurun güveninin ve/veya kendine değer duygusunun zayıflamasına ya da aşırı derecede zarar görmesine neden olmak,

⁵ Ömer Özkaya, *Zihin Kontrol İnsan Beynini Kontrol Altına Alma Yöntemleri*, İstanbul 2013, Pegasus Yayıncılık, s.57. Erdal Şimşek, *İstihbarat Servislerinde Beyin Yıkama Operasyonları*, İstanbul 2005, Kum Saati Yayıncılık, s.73-74.

⁶ National Coalition Against Domestic Violence (NCADV), “Domestic Violence and Psychological Abuse”, https://www.speakcdn.com/assets/2497/domestic_violence_and_psychological_abuse_ncadv.pdf, 20.04.2019, 23:34.

•Mağduru kendisine, ailesine, sevdiklerine, malına, mülküne, zarar vermekle, öldürmekle tehdit etmek,

•Mağdura zarar vermek için elindeki gücü kötüye kullanmak,

•Mağduru yapmak istemediği eylemlere zorlamak,

•Mağdur ilişkiye rıza göstermediği zaman kendisini suçlu ya da olgunlaşmamış hissettirmek.⁷

•Cinsî tercih veya göçmenlik statüsü gibi sırlarını açığa vurmak için tehdit.⁸

•Mağdura fiziksel ve psikolojik etkiler yaratan maddeler vermek,

•Mağduru deli olduğuna ikna etmek⁹

• Stalking (Israrlı takip: Elektronik takip, fiziksel olarak dış dünyada takip.): [Modern teknoloji, yazılı mesajlaşma ve çevrimiçi siber zorbalık yoluyla yeni istismar biçimlerine yol açmıştır.¹⁰ Örneğin mağduru kontrol etmek, korkutmak veya küçük düşürmek için çevrimiçi toplulukları, interneti, cep telefonlarını, medyayı kullanmak.¹¹ Çeşitli yöntemler kullanarak mağdura yazılı ve sözlü olarak iftira, tehdit, karalama, hakaret nitelikli olan açık ya da "şifreli gizli" mesajlar göndermek.¹² Mağdurun adına sahte hesaplar açmak, mağdurun adının geçtiği uygunsuz içerikli web siteleri kurmak, web sitelerinin meta-tags kısmına mağdurun adını yazmak suretiyle taciz, bu kanalla mağdura "şifreli gizli" ya da açık mesajlar göndermeye çalışmak, mağduru sosyal medya hesaplarından takip ederek yaptığı paylaşımları ya da paylaşım sildiği yazı, resim, video gibi materyalleri kullanarak açık ya da örtülü bir biçimde taciz etmek. "Mağduru takip etmek, mağdurla herhangi bir şekilde iletişim kurmak veya iletişim kurmaya çalışmak, mağdura ait olan veya mağdura ait olduğu izlenimi verilen görsel ve yazılı herhangi bir materyali yaymak, mağdurun internette dolaşımını, ziyaret ettiği siteleri, elektronik posta, kısa mesaj ve diğer yollarla yaptığı haberleşme trafiğini ve iletişimi izleyip gözetim altına almak, [telefon, bilgisayar ya da daha farklı teknikler kullanarak ortam dinlemesi ve takip yapmak], mağdurun bulunduğu herhangi bir kamusal veya özel alana gizlice sızmak, mağdura ait herhangi bir mülkün masuniyetini ihlal etmek, mağduru gözetlemek veya izlemek..."¹³ Çeşitli kanallardan mağdura dinlendiği ve

⁷ Loveisrespect, "What is Emotional/Verbal Abuse?", https://www.loveisrespect.org/pdf/What_Is_Emotional_Verbal_Abuse.pdf, 21.04.2019, 22.02.

⁸ Loveisrespect, a.e.g., 21.04.2019, 22.03.

⁹ National Coalition Against Domestic Violence (NCADV), a.e.g., 20.04.2019, 23:34.

¹⁰ Psychological abuse, a.e.g., 21.04.2019, 20:45.

¹¹ Loveisrespect, a.e.g., 21.04.2019, 21:54.

¹² Hatice Karakuş Öztürk, "Aşk Öfke İkileminde Israrlı Takip Ünlülere Yönelik Taciz Vakaları", Journal of Social And Humanities Sciences Research, C. IV, S. 3, 2017, s. 463.

¹³ Recep Doğan, "Kadına Yönelik Şiddetin Bir Türü Olarak, Israrlı Takip (Stalking) Kavramı ve Suçu", Ankara Barosu Dergisi, S. 2, 2014, s. 140.

izlendiğini fark ettirmek. Örneğin dış dünyada açık ya da örtülü sözlü ve fiziksel tacizler, radyo, tv, gazete, telefon, internet gibi iletişim araçları vasıtasıyla yapılan açık ve örtülü tacizler. Bu durum ileri düzeyde öfke yaratacağından mağdurun -yasal yollardan istediği sonucu alamazsa- tacizcilere yönelik şiddete başvurması, cinayet işlemesi, intihar etmesi gibi sonuçlar doğurabilir.]

Birçok istismarcı, mağdurları manipülatif bir şekilde kontrol edebiliyor, başkalarını istismarcıların isteklerine uymaya ikna etmek ve yapmak istemedikleri bir şeyi yapmaya zorlamak için çeşitli yöntemler kullanıyor. Örneğin karşısındakini gerçek mağdurun kendisi olduğuna ikna etmeye çalışarak işe başlayabilir. Klinik Psikolog Dr. George K. Simon, kötüye kullanılan ilişkilerde saldırganlığın çeşitli manipülasyon ve kontrol taktikleri yoluyla ustaca ve gizli bir şekilde yapılabileceğinden bahsetmiş, mağdurların, şartlar önemli ölçüde kötüleşinceye kadar ilişkinin gerçek doğasını sıklıkla algılayamadıklarını belirtmiştir.¹⁴

İstismarcılar, etraflarındakilerin davranışlarından, şiddetin sorunları çözmenin ya da istenen sonucu elde etmenin bir yolu olduğunu öğrenmişlerdir. Ailede ya da içinde yaşadığı çevrede şiddet kullanarak sorunları çözme eğilimi yaygındır. İstismarcılar bir ilişkide güç ve kontrolü sağlamak ve iktidarını korumak için zorlayıcı taktikler modelini kullanırlar.¹⁵ Manipülatifirler, çoğu zaman iyi zamanlar, barış dönemleri ve istismar dönemlerinden oluşan döngülerde mağdur üzerinde kontrol kazanmak ve hakimiyeti korumak için sayısız taktik kullanırlar. Döngü sıklıkla tekrarlamaya başlar, zaman geçtikçe daha da yoğunlaşır. Eğer mağdur olan kişiler kendilerini savunmaya çalışırsa, istismarcı sıklıkla istismarı artırır ve gittikçe daha fazla kontrol edici ve tacizci olabilir.¹⁶ Çalışmalar bir kişinin cinsiyeti ne olursa olsun, saldırgan kişilerin yüksek şüphe ve kıskançlık oranları dahil olmak üzere bir dizi özelliği paylaştığı görülmüştür. Ani ve şiddetli ruh hali dalgalanmaları, kendini kontrol etme zayıflığı; şiddet ve saldırganlık eğiliminin yüksek olması gibi. Erkek ve kadın, duygusal ve fiziksel istismarın failleri, yüksek oranda kişilik bozukluğu, özellikle sınırda kişilik bozukluğu, narsistik kişilik bozukluğu ve antisosyal kişilik bozukluğu sergiler. Bu kişiler kötü niyetli davranışlarında hata görmez ve tedaviyi asla aramazlar.¹⁷

Unutmamak gerekir ki duygusal istismar kesinlikle mağdurun suçu değildir. Aslında, istismarcı suçunu gizlemek, istediklerini elde etmek,

¹⁴ Psychological abuse, a.g.e., 21.04.2019, 21:34.

¹⁵ National Institute of Justice (NIJ), Causes and Characteristics of Elder Abuse, <https://nij.gov/topics/crime/elder-abuse/Pages/understanding-causes.aspx>, 21.04.2019, 22:42.

¹⁶ National Coalition Against Domestic Violence (NCADV), a.g.e., 21.04.2019, 23:09.

¹⁷ Psychological abuse, a.g.e., 21.04.2019, 23:20.

mağdurla ilişkide kalmak, mağdurun akıl ve beden sağlığına zarar vermek için onu kontrol etmeye veya manipüle etmeye çalışmaktadır. Bunun için ebeveyn, arkadaş, öğretmen, sağlık çalışanı, asker, polis, avukat gibi mağdurun güven duyduğu insanlarla konuşup durum değerlendirmesi ve bir güvenlik planı yapması doğru bir karar olacaktır.¹⁸

1. "Korkuyu Beklerken" Öyküsünün Özeti

Öykü, kahramanın arkasından gelen köpeklerin havlamasıyla başlar. Köpekler havlayarak onu bir süre takip ederler. Bu olay meydana geldiği esnada aklından sevmediği bir insana karşı kötülük yapma düşünceleri geçiyordur. Aksiliklerin birleşmesi ve duyduğu korku nedeniyle kızgınlığı daha da artar. Köpeklerden kurtulup evinin önüne geldiği sırada gözüne bir zarf ilişir ve kimden geldiğini bilmediğinden içi yeniden korkuyla dolar. Bilinmeyen bu zarfla, alışık olduğu her zamanki sistem bozulmuştur. Korku, kaygı ve olasılıklı düşünme hikâye boyunca devam eder.

Zarfın içinden ikiye katlanmış bir kâğıt çıkar. Okumaya çalışır ancak anlayamaz. Kâğıttakiler bilmediği, ölü bir dille yazılmıştır. Bu nedenle başlangıçta mektubun kendisine değil de bir yabancıya gönderilmiş olabileceğini düşünür. Mektubu garip yani olağana aykırı bulmuştur. Yazının farklı bir dilde yazılmış olması kahramanda yabancılara karşı nefret hissi uyandırır. Çünkü öfkeli, kaygılı ve korkmuştur. Zihni geçmişteki olumsuz anıları geri çağırılmaktadır. Oysaki yabancılar ona göre mutludurlar. Bu durum öfkelerini daha da şiddetlendirir.

Mektubu okutmak için ölü diller üzerinde çalışan öğretim üyesi arkadaşının yanına gider. Öğretim üyesi arkadaşı, ölü dildeki mektubu sıradan bir olay olarak düşündüğü için kahraman derin bir üzüntü hisseder. Telaşa kapıldığından arkadaşına kendini yeterince anlatamadığını düşünür. Olayın öğretim üyesi tarafından önemsenmemesi onu oldukça rahatsız etmiştir.

Bir süre sonra öğretim üyesi arkadaşından bir telefon gelir. Mektupta yazılanları çözmüşlerdir. Mektup gizli bir mezhebe aittir. Bu "gizli mezhep", mektupta ona evden dışarı çıkmaması gerektiğini belirtmiştir. İnsana ait daha farklı bireysel problemlerle mücadele eden kahraman kendini birdenbire bu gizli mezheple uğraşırken bulmuştur. Bu durum ona göre hayret vericidir. Çünkü modern çağda "gizli dini yapılanmalar" saçmalaktır. Akıl kötülüğü inkâr etmektedir. Bu nedenle kahraman gizli mezhebi düşünmekten kaçınır. Zihnindeki olumsuzlukları bir süre için uzaklaştırmak ister. Bu amaçla kendine başka uğraşlar bulur. Ancak başarılı olamaz.

¹⁸ Loveisrespect, a.g.e., 21.04.2019, 22.24.

Yaşadığı sıkıntıların etkisiyle şiddetli öfke krizleri yaşamakta, işe gitmemekte, evden dışarı çıkmamaktadır. Özgürlüğünü kazanmak, intikamını almak için ölümü hatta herkesi öldürmeyi bile göze almıştır. Bu uğurda gerekirse dünyayı yok etmek ister. Çünkü bu karanlık örgüt yaşama amacını yok etmiş, onu hayattan koparmıştır. Oğuz Atay'ın kahramanı böyle bir durumda mücadeleci bir tavır sergilemektedir. Direnişinden vazgeçmeyeceği ifadelerinden anlaşılmaktadır. O, yenilgiyi de göze alarak tek başına savaşıyor. Yalnızlığı tercih etmek yerine güvendiği insanlarla iletişim kurarak bu sürekli gayreti daha az yıpratıcı bir şekilde devam ettirebilirdi. Ancak kahraman böyle bir yolu seçmemiştir.

Mektup nedeniyle gizli mezhep üyeleri tarafından takip edildiğini düşündüğünden yoldan geçen bazı insanlardan şüphelenmeye başlar, bu arada öfkesine engel olamayıp telefon borcunu getiren postacıyla tartışır. Bununla birlikte telefonun kesilmemesi için aradığı kurum çalışanına da öfkelenecektir.

Kahraman evde tek başına ölümü ya da örgüt üyelerini beklemektedir. Evdeki erzak da bitmek üzeredir. Bulduğu malzemelerle kendine aşure yapar. Zaman geçirmek ve kafasını toparlamak için evde kendine yeni uğraşlar bulur. Evdeki tek yiyecek olan aşureler üçüncü günün sabahı biter. Artık evde yiyecek hiçbir şey kalmamıştır. Açlıktan başı dönmektedir. Dördüncü gün gücü tükenmiş olarak uyanır.

Sepetli bir motosikleti olan yiyecek satıcısı gencin onunla konuşması ve yeni açılan dükkânlarından sipariş verebileceğini söylemesiyle kahraman açlıktan kurtulacaktır. Bu sorunu hallettikten sonra çektiği acıların etkisiyle yeniden içinde bulunduğu durumu, ülkesini ve içinde yaşayan insanları sorgulamaya girişir. Geçmişteki insanların dünyasıyla kendi yaşantısı arasında bağlantılar kurarken onların acılarının ve mücadelelerinin gerçekliğinin farkına varmaya başlar.

Birgün sokağa çıkar ve yavaş adımlarla etrafta dolaşır. Bir süre sonra başı döner. Bir taşın üstüne oturur ve gözlerini kapar. Bir motor sesiyle kendine gelir. Yanına yaklaşan kamyonun şoförüyle konuşur. Ameleler evinin yanındaki binayı yıkmak için gelmişlerdir. Eskisini yıkıp yerine yeni bir bina inşa edeceklerdir. Binanın yıkımını izlerken kendisi de bahçede çalışmaya başlar. Bir müddet gizli mezhebi unuttur.

Bir süre sonra parası tükenmiş, yiyecek siparişi veremez olmuştur. Ruhsat işinde sorun çıktığı için inşaat da durdurulur. Tekrar sorunlarıyla baş başa kalmıştır.

Açlığının elli dördüncü saatinde kapısı çalınır ve bankadaki hesabına büyük bir ikramiye çıktığını öğrenir. Kahraman sevincini gösterecek durumda

değildir. Aç ve uykusuzdur. Yaşadığı acının etkisiyle söylediği bazı sözler şaka zannedilir.

Kafasını meşgul etmek için gazetede gördüğü halk üniversitesine yazılır. Evden dışarı çıkmadan mektup üniversitesini pekiyi dereceyle bitirip diplomasını alır.

Evinin yanındaki yarım kalan inşaatta toprağa destek yapılmadığı için evi yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. "Su basman" dediği yerden yarım metre yükseklikteki taş duvarları incelerken temelden yukarıya doğru uzayan bir çatlak fark eder. Bunun üzerine Bizanslılardan kalma tarihi bir kiliseyi gezerken görüp öğrendiği bilgi aklına gelir ve cam parçası yardımıyla çatlağın ilerleyip ilerlemediğini kontrol eder. Ertesi sabah bu camın çatladığını görür ve panikler. Bu olayla beraber yapmak istedikleri, yalnızlığı ve gizli mezhep yeniden aklına gelecektir.

Gizli mezhep hakkında bilgi bulmak amacıyla araştırmalar yapar. Önce tarikatları inceler. Onların gizli ve karanlık amaçları kahramanın canını sıkımıştır. Tarikatlardan sonra mezhepler yönelir ve bu konuda bilgi sahibi olmaya çalışır. Okudukça her şeyi daha iyi anlamaya ve gizli oluşumların asıl niyetlerinin ne olduğu üzerinde düşünmeye başlar. Gizli mezhebin yasa dışı, aşâğılık ve dehşet verici bir örgüt olduğunu daha iyi kavrayacaktır.

Evden dışarı çıkabilmek için bir doktora görünme hatta bu uğurda akıl hastanesinde yatma fikri gelir aklına. Telefonla arayıp eve çağırdığı doktor onun bu düşüncesini olumlu karşılamaz. Kendisine yardımcı olmadığı için doktorun da onlardan olduğunu anladığını söyler. Çünkü böyle bir durumda gerçek bir sağlık çalışanının danışanına destek olması, onu konuşturması ve olayı polise intikal ettirmesine yardımcı olması beklenir.

Kahraman, bu "gizli örgütün" cezalandırılmasını ister. Fakat bunun için polise gidemez çünkü onlara da güven duymamaktadır. Örgüt üyelerini tanımadığından cezalarını kendisi de veremez. Büyük bir suç karşısında hiçbir şey yapamamaktan kaynaklanan şiddetli öfke bazı bireyleri intihar ve cinayete yönlendirebilmektedir. Kahraman sonunda açlık grevi yapmaya ve evini yakmaya karar verir. Motosikletli satıcıdan evini yakmak için gaz ister. Tam evi yakacağı sırada bir gazeteden gizli mezhebin ayin yaparken yakalandığını öğrenir ve rahatlamış bir şekilde sokağa çıkar.

Akrabalarını ziyaretten döndüğü bir akşam yandaki evin kazıldığı esnada kendi evinin toprak kayması sonucu yıkıldığını öğrenir. Yeniden akrabalarının yanına döner ve onlarla yaşamaya başlar. Yaşadığı ağır acılardan sonra artık güzelliklerin de bir anlamı kalmayacaktır. Çünkü eziyet ve zorluklarla kazanılan başarı yılgınlığın verdiği etkinin yanında manasız kalır.

Kahraman yaşadığı bu acı tecrübeden sonra “*her şeye yeniden başlamak çok zor geldiği için*” evlenmeye karar verir. İlk tanıştığı kızla ilişkileri yürümez. İkincisi ile nişanlanır. Ancak nişanlısını sevmemektedir. Beraber dışarı çıkar, yemeğe giderler. Yalnız olduğu zamanlarda baş başa yemek yiyen çiftleri gözlemlene fırsatı olur. Emin olmamakla birlikte bu çiftlerin birbirlerini sevdikleri için beraber olduklarını ve kendi içinde bulunduğu durumla alay ettiklerini düşünür. İnsanların “*kötülüğü, fakirliği, gizli mezhebi ve yalnızlığı bilmedikleri için başlarına geleceklerden habersiz oldukları için, içlerinden geldiği gibi davrandıklarını*” (s.97) gördükçe aklından onlara kötülük yapma düşünceleri geçirir. Hayatın gerçeklerinden haberdar olmalarını istediği için belirlediği insanlara tehdit mektupları yazar. Fakat mektup yazdığı kişiler değişmemiş, aynı şekilde hayatlarına devam etmiştir. Yaptığı kötülüğün onları etkilemediğini görünce kendine kötülük yapmak ister. Bunun için polise gidip belirlediği kişilere Ubor-Metenga tehdit mektupları yazdığını itiraf eder. Artık hiç kimseden korkmamaktadır.

2. “*Korkuyu Beklerken*” Öyküsünün İncelenmesi

Öykü, kahramanın arkasından gelen köpeklerin havlamasıyla başlar. Köpekler havlayarak onu bir süre takip ederler. Bu olay meydana geldiği esnada aklından sevmediği bir insana karşı kötülük yapma düşünceleri geçmektedir. Aksiliklerin birleşmesi ve duyduğu korku nedeniyle kızgınlığı daha da artar. Yine de yaşadıkları karşısında inatla ve cesurca gülümsür.

Şehirden uzakta, yalnız yaşayan kahraman aslında yalnız kalmaktan da korkmaktadır. Önceleri şaka yapmasını seven bir insanken zamanla bu özelliğini yitirmiş, üç yıl dört ay önce hiçbir şeyi beğenmez olmuş, sertleşmiş, huysuzlaşmış, “*para kazanamayacağını*” ve “*insanları sevemeyeceğini anlayınca*” (s.83) yalnızlığı seçmiştir.

Normalliğin her koşula uyum sağlamak olduğu düşüncesi çağımızın Amerikan mantığının muhtemelen en fazla tartışılan tarafıdır. W. H. Whyte ve David Reisman gibi yazarlar, bu görüşe alenen katılmamaktadır. Whyte *Organizasyon Adamı* isimli kitabında “*kişinin, grubun dışında hiçbir mana ifade etmediği görüşü gittikçe rağbet bulmaktadır...*” diyerek bu düşünceye karşı çıktığını belirtir. İngiltere’de, D. W. Harding’in her duruma uyum sağlama fikrine yönelik getirdiği eleştirilerse şöyledir: “*Sosyal intibaktan ferdin sadece içinde bulunduğu gruba uyabilmesi demek olduğunu tartışmasız kabul ederiz. Oysa gerçek bir kişiliğe sahip olabilmek için, çevredekilerin tasvip etmediği değerlere de bağlı olabilmek ve bu bakımdan yalnız kalabilmeye katlanmak gerekir.*” Bu tespitin yanlış olduğu söylenemez. Ne var ki tarihin pek çok döneminde insanların büyük bölümü ferdiyetçiliği desteklememiş, “*kendilerini geleneklere teslim etmeyi*” seçmiş, bu yolu daha zahmetsiz ve basit bulmuştur. Bunun için “*diğerlerinin davranışlarını izleyip*

onları taklide yönelmişlerdir." Ne yazık ki "kendi kendine tâbi olan kişi" her zaman azınlıkta kalmıştır.¹⁹

Yapılan araştırmalara göre; "insanlar, birtakım inançları gerçekçi ve tutarlı oluşları yüzünden değil, bu inançların sırf kendilerinin topluma daha iyi bir şekilde intibakını sağladığı için benimserler. Başka bir deyimle; ideolojiler, şahıs için fonksiyonel bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla; şahıs ancak eski fikirlerinin yerini tutacaksa, yani aynı fonksiyonu görebilecekse, yeni bir ideolojiyi benimseyebilir. Veya şöyle de olabilir: Bir yeni ideoloji resmen geçerlilik kazanmış ve toplum tarafından kabul edilmiştir. Bu durumda da şahıs, sosyal intibakını sağlamak, toplum dışına itilmemek için başkalarına uyacak ve yeni ideolojiyi kabul edecektir."²⁰

Köpeklerden kurtulup evinin önüne geldiği sırada gözüne bir zarf ilişir ve kimden geldiğini bilmediğinden içi yeniden korkuyla dolar. Bilinmeyen bu zarfla alışık olduğu her zamanki sistem bozulmuştur. Korku, kaygı ve olasılıklı düşünme hikâye boyunca devam eder. Psikolojik savaşın birinci aşaması, düşmanını ve kendini iyi tanımadır. İkinci aşama, baskı ve ikna tekniklerini kullanarak karşı tarafta psikolojik çöküntüye yol açmaktır. Bu savaş yönteminin amacı, insanları ikna etmek ve onlarda düşünce, duygu ve davranış değişikliği yaratmaktır. Psikolojik savaşın cephesi; söz, yazı, resim, broşür ve radyo, televizyon, bilgisayar gibi iletişim araçları aracılığıyla yayılan bilgilerdir. Yöntemi ise beyin yıkamadır. "Psikolojik savaşın saldırı ve savunma silahı; propaganda, eğitim ve provakasyondur."²¹

"Koridorda bulunan tanıdık eşyanın dışında tek yabancı şey olduğu için, onu hemen gördüm: Rafın üstünde duruyordu. İçine oda kapılarının anahtarları konulduğu için vazonun yeri orasıydı, taşı bittiği için bir aydır kullanmadığım çakmak da bıraktığım yerdeydi; (...) hepsi yerli yerindeydi. Demek ki, üstü yazılı olmayan bu zarf yeniydi. (...) Fakat ben oraya zarf koymazdım. Çünkü zarfım yoktu evde. Çünkü kimseye mektup yazmadım. Çünkü kimse bana mektup yazmazdı. Korktum. (...) İçime bir ağrı saplandı. (...) ellerim titriyordu. Üstünde '4' yazan anahtarı aldım; henüz her şey bitmemişti. (...) Kapı açıldı. (...) Demek ki eşya özelliklerini koruyor. (...) Aman Allah'ım! Ya eşya bir gün delirirse? Her şeye rağmen salonun kapısına henüz güveniyordum. Ayağıma bir şey takıldı. Demek ki düşünmem gene uzun sürdü. Korktum."²² (s.37-38)

Zarfin içinden ikiye katlanmış bir kâğıt çıkar. Okumaya çalışır ancak anlayamaz. Kâğıttakiler bilmediği, ölü bir dille yazılmıştır. Bu nedenle

¹⁹ J.A.C Brown, Beyin Yıkama, Çev. Behzat Tanç, İstanbul 2012, Boğaziçi Yayınları, s.244-245.

²⁰ J.A.C Brown, a.g.e., s.241.

²¹ Erdal Şimşek, a.g.e., s.126.

²² Oğuz Atay, Korkuyu Beklerken, İstanbul 2018, İletişim Yayınları. "Korkuyu Beklerken" öyküsünden yapılan alıntılarda sayfa numaraları metin içinde gösterilmiş, eser dipnotta tekrar edilmemiştir.

başlangıçta mektubun kendisine değil de bir yabancıya gönderilmiş olabileceğini düşünür. Mektubu garip yani olağana aykırı bulmuştur:

“Yazıya baktım. Anladığım bir dil değildi. Bunu pek beğenmedim. Sanki hiçbir dilden değil diye mırıldandım, ne söylediğime alırdımdan. Belki yakınımında oturan bir yabancıya gönderilmişti. Garip kelimeler, diye düşündüm galiba. Evet ilk görüşümde de garip bulmuştum galiba bu mektubu:

Morde ratesden,

Esur tinda serg! Teslarom portog tis ugor anleter, fer-to tagan ugotahenc metoy-doscent zist. Norgunk!

UBOR-METENGA”(s.39)

Yazının farklı bir dilde yazılmış olması kahramanda yabancılara karşı nefret hissi uyandırır. Çünkü öfkeli, kaygılı ve korkmuştur. Zihni geçmişteki olumsuz anıları geri çağırılmaktadır. Oysaki yabancılar ona göre mutludurlar. Bu durum öfkelerini daha da şiddetlendirir. Onun gülüşü artık mutluluk değil, intikam ve nefret doludur. Bu arada bilinmezlik, varsayımların yoğunluğunu sürekli arttırmaktadır:

“Yabancılara yardıma paydos! (...) Mektubu ya da ona benzeyen şeyi bir daha okudum: Norgunk! size, bütün yabancılar ve onların bütün temsilcileri diye söylendim gülümseyerek. (...) Bütün köpeklerin ve yabancıların canı cehennem! Ben buraya korkularımı gizlemeye geldim. Yarın beğeniye bu köpekleri şikâyet etmeliyim. Bütün “morde ratesden” yabancıları da buradan uzaklaştırmalı; aklımızı karıştırıyorlar. (...) iki ağrı birden saplandı içime. Yanımdaki sehpa uzandı, kâğıdı aldım, satırlara baktım. Yabancılar, diye düşündüm. Bir sigara yakamadım; kibritim kalmamıştı. Bozuk çakmak, vazo, anahtar, zarf! Günler geçtikçe sadece kötü hatıralar artıyor.” (s.40)

Mektubun kimden geldiğinin bilinmemesinin verdiği stres ve kaygı düşünce akışında değişimler yaratır. Olumsuz ve olumlu düşünceler arasında da karmaşık bir geçiş söz konusudur. Kahraman rahatlama ve huzursuzluk arasında gider gelir. Hafızası da zayıflamaktadır:

“(...) önümdeki kağıtlara bakarak. Bir yabancı. Ne olduğunu bilmediğim bir mektubun sağladığı üstünlük. Ülkemize gösterdiğiniz ilginin küçük bir karşılığı olarak size üçüncü dereceden ‘portog’ nişaniyle... Artık otobüse binmemelisiniz. Kendinize yakışır bir düzen, bir ‘zist’ içinde yaşamalısınız. Hayal gücüm kuvvetleniyordu. Bu mektubun ne olduğunu öğrenmeliyim, cahil bir gurur içinde yüzmemeliyim. (...) Bunu birine tercüme ettirmeli. Tanıdıklarımı düşündüm. Canım sıkıldı: Çünkü her zaman olduğu gibi bütün tanıdıklarımı hatırlayamadım gene. Hafızam zayıflıyordu.” (s.41)

Mektubu okutmak için ölü diller üzerinde çalışan öğretim üyesi arkadaşına gitmeye karar verir. Bu esnada kafasından şu düşünceler geçmektedir:

"Öğretim üyesi. İnsanın, kartvizitine yazabileceği bir altlık, adını alttan besleyen bir destek. Bana da bir zamanlar gel şu üniversiteye gir demişti; asistan olursun. Hayır, ben zengin olacaktım. (...) Şimdi onun arabası var, katı var; bir insanın daha başka neyi olabilir? Ben otobüse biniyorum; yüksek düşüncelerimi anlamayacak kimselerle birlikte yolculuk ediyorum, yüzlerine bakıyorum: Hayır, anlamıyorlar. Üniversitedeki arkadaşım çok yorulunca, atlıyor arabasına; istediği yerde başını dinliyor. (...) Onun ayrıca tezleri var, yazıları ve kimsenin bilmediği ölü dilleri var; istesem de ona yetişemem. Kafamda yetişirim tabii. Sen kendini teselli et. (...) Ona 'norgunk' desem, belki de hemen karşılık verir; 'teslarom' der, gülerek. (...) Hem ölü dilleri var, hem arabası." (s.42)

Öğretim üyesi arkadaşı ölü dildeki mektubu sıradan bir olay olarak düşündüğü için kahraman derin bir üzüntü hisseder. Telaşa kapıldığından arkadaşına kendini yeterince anlatamadığını düşünür. Olayın öğretim üyesi tarafından önemsenmemesi onu oldukça rahatsız etmiştir.

Deneyim, bilgi ve duygu noksanlığı gibi kişisel sebeplerle bazıları empati kuramazlar. İnsanların olaylar karşısında verdiği tepkiler ve onlardan etkilenme düzeyleri de farklı olabilmektedir. Örneğin "gizli dinî örgütler" bu tür örgütlere eğilimi olan kişilere göre "normal" diğer insanlara göreyse komik, tuhaf ya da tehlikeli gelmektedir.

"Artık sabrım tükendiği için, durumu çok beceriksizce anlattım ona; ilgisini çekemedim. (...) Öylesine bir olaymış gibi aldı; (..) bir şeyler yaparız herhalde, dedi. (...) Yüzü ciddileşti kâğıda bakarken; okuduğu şeyi anlamadığını sezdim. Biri sana şaka yapmış olmasın, dedi. (...) Mektubu bana bırak da soralım, dedi. Doğu ülkelerine hiç gitmiş miydin? Ya da ülkemizde tanışmış olduğum Doğulular var mıydı? Hayır. (Ben kuzey ve güney üzerine bir şeyler söylemek istedim, vazgeçtim.) Aralarında gizli bir dil konuşan bazı mezheplerden söz etti. Bunların her ülkede, özellikle esnaf içinde temsilcileri olduğunu duymuştu. (...) Yalnız yaşadığım için seni seçtiler, dedi gülerek. (Bu şakayı beğenmedim.) (s.43-46)

Beyin yıkama tekniği deyince, ABD'nin anti-komünist tavrının başını çekenlerden birisi olan dünyaca tanınmış asker psikiyatrist Dr. Edgar Schein'in 24 maddelik beyin yıkama programı karşımıza çıkmaktadır. Schein'in beyin yıkama programının bazı maddeleri şöyledir:

"Tutsaklar yeterince tecrit edilen bölümlere yerleştirilmeli, çünkü bununla duygusal ilişkiler başarılı bir şekilde koparılabilir ya da ciddi bir şekilde zayıflatılabilir. (...) Tutsaklar gözetlenmeli ve özel öz geçmiş materyalleri toplanmalı. (...) Tutsaklara gelen posta (mektuplar vs.) sistematik olarak denetlenmeli ve saklanmalı. (...) Tutsaklar arasındaki grup değeri dağıtılmalı. Tutsaklar arasında, onların sosyal düzenlerinde vazgeçtikleri ve tamamen tecrit

oldukları bir grup düşüncesi yaratılmalı. Her türlü duygusal destek yok edilmeli. Tutsakların, tutsaklık koşullarını, yakınlarına ve arkadaşlarına yazmaları engellenmeli."²³

Tecrit ile beyin yıkama yöntemi arasında oldukça sıkı bir bağlantı bulunmaktadır. Gerçekte tecrit, beyin yıkama metodunu baz alan faaliyetten başka bir şey değildir. Tecrit, işkencenin farklı yöntemlerle uygulanması şeklindedir. Tıpkı işkencelerde olduğu gibi tecridin de esas amacı insanın kişiliğini yok etmektir. Tecrit ile duygusal uyarıların sınırlandırılması bireyde duygusal bir yıkıma neden olur. Tecridin diğer bir maksadı da şahsın sosyal çevreyle olan bağlantılarının tamamen yok edilerek bireyin mutlak yalnızlaştırılmasıdır. Tecritteki birey kimseyle konuşamaz, duygu ve düşüncelerini sesli olarak kimseyle paylaşamaz, sesleri olduğu gibi duyması ve algılamasına izin verilmez. Bu şekilde toplumsal tüm ilişkileri koparılmış kişi, yalnızlaştırılarak kendisiyle hesaplaşmaya zorlanmakta böylece iradesi zayıflatılan birey teslim alınmaya çalışılmaktadır. Tecritte kişinin davranışları kontrol edilerek politik kişiliğinin yok edilmesi hedeflenmektedir.²⁴

*"Grup maneviyatı, ferdi, dış etkenlere karşı koruyan bir zırh gibidir. (...) Yalnız şunu da belirtmek gerekir ki; şahıs, tek başına olduğunda da bir şahsi maneviyata sahiptir. Bu; kaynağını, ferdin şahsi kimliğini kavrayışından ve bu kimliğini muhafaza eden sosyal ve çevre ilişkilerinden alır. Dolayısıyla; herhangi bir beyin yıkama işleminin ilk adımını, bu iki kaynağın, "sosyal tecrit" ve "küçük düşürme" gibi metotlarla ortadan kaldırılması teşkil edecektir. (...) Başka bir deyimle; beyin yıkamaya tabi tutulmuş olan kişi, normal sosyal ortama kavuştuğunda, başından geçenlerin birtakım izlerini taşısa da, yine 'kendisi'ne dönecektir."*²⁵

Bir süre sonra öğretim üyesi arkadaşından bir telefon gelir. Mektupta yazılanları çözmüşlerdir. Mektup gizli bir mezhebe aittir. Mektubu yazanların psikolojisine bakılırsa örgüt üyelerinin kendilerini oldukça önemsedikleri, grup içinde olmanın verdiği öz güvenle cesaretlerinin artmış olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen gelişim dönemlerinin birinde takılı kalmış, bireyselleşememiş ve yetişkin olmanın bilincine evrilememiş çizgide bir hayat sürdüğü izlenimi veren bu çetenin, öykünün sonuna doğru toplu olarak ayın yaptığını öğreniriz. Belki de küçük yaşlarda tatmin edemedikleri arzularını, fantezilerini örgütlü bir şekilde doyuma ulaştırma yoluna gitmek istemiş olabilirler.

Bu gibi durumlarda bireylerden beklenen tavır, güvendiği insanlarla konuşup bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra olayı polise intikal ettirmesi ya da görmezden gelip "gizli mezhebi" ciddiye almaması olacaktır. Bunun için kahramanın içinde yaşadığı toplumun sosyal ve siyasi ortamını bilmek gerekir.

²³ Ümit Koşan, Sessiz Ölüm Tabutluklar, Beyin Yıkama ve Tecrit Hücreleri, İstanbul 2000, Belge Uluslararası Yayıncılık. s.32-34.

²⁴ Ümit Koşan, , a.g.e., s.17,23.

²⁵ J.A.C Brown, a.g.e., s.246-247,237-238.

Kaosun hâkim olduğu, insan hakları ihlallerinin inanılmaz boyutlara ulaştığı toplumlarda medyaya, şirketlere, adalet sistemine, sağlık, güvenlik ve eğitim çalışanlarına; kısacası insanlara karşı bir güven kaybı yaşanması doğaldır. Özellikle karanlık bir güç tarafından yönetilen gizli örgütler devletin her kademesine sızmışlarsa durum çok daha tehlikeli ve fazlasıyla kaygı vericidir. Gelebilecek zararı önlemek yahut en az zararla tehlikeyi atlatmak için her zaman şüpheye ihtiyaç vardır. Dozunda şüphe insan için bir gerekliliktir.

Günaydın gazetesinde 3 Aralık 1968 tarihinde çıkan "*İlgilileri korkutan durum... Akıl Hastalıkları Artıyor, Halen 100 insandan 67'sinin ruhen hasta olduğu açıklandı.*"²⁶ haberi ve 24.03.2017 tarihli bir gazete haberinde, Türkiye'de "*2015 yılında 43 milyon 563 bin 596 kutu antidepressan*" kullanıldığı, "*antipsikotik tüketiminin ise 5 yılda 12 milyon 158 bin kutuya çıktığı*"²⁷ ayrıca "*Avustralya Üniversitesi'nin yaptığı bir araştırmaya göre, depresyon[un] dünyada en çok Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde*" görüldüğü, "*sonuçlara göre, dünyanın en bunalımlı ülkesi her beş kişiden birinin depresyonda olduğu Afganistan[dır.]*"²⁸ şeklinde ifadelerle yer verilmiştir. 13.09.2018 tarihli bir başka gazetenin haberinde ise "*Olumlu ve olumsuz tecrübe endeksleri ile iki kategoriye ayrılan 145 ülke içerisinde Türkiye 53 puanla 'Olumlu Tecrübe Endeksi'nde yer aldı ancak bu kategorideki en düşük skorlardan birini elde ederek sondan dördüncü oldu. 2017 yılında Türkiye'den daha olumsuz tecrübeler yaşayan ve daha olumsuz duygular içerisinde olan ülkeler[ın] ise sırasıyla Tunus, Yemen ve Afganistan*"²⁹ olduğu söylenmektedir. Yukarıda yazılanlardan anlaşılmalıdır ki sağlıklı bir sistemle idare edilen toplumlarda sağlıklı kalabilmek pek de mümkün görülmemektedir.

Modern çağda "*gizli dinî örgütlerin*" belli bir olgunluğa erişmiş insanlara komik gelmesi hiç şaşırtıcı değildir. Ancak "*komedi*"nin ciddi durumları önemsizleştirme gibi olumsuz bir tarafı da vardır. Bunu da göz ardı etmemek gerekir. Aşağıdaki alıntıyı bu karanlık çetelere yönelik kara mizah örneği olarak düşünmek mümkündür:

²⁶ Merve Şen, "19. Yüzyıldan Günümüze Delilik: Fatih Artvinli ile söyleşi, 1. Bölüm", 5harfliler, <http://www.5harfliler.com/19-yuzyildan-gunumuze-delilik-fatih-artvinli-ile-soylesi-1-bolum/>, 03.05.2019, 16.50.

²⁷ Tehlikeli sinyal.. Tüketimi son 5 yılda yüzde 68 arttı..!, <https://eczaciyiz.net/haber/tehlikeli-sinyal-tuketimi-son-5-yilda-yuzde-68-artti/135970659>, 03.05.2019, 16:51.

²⁸ Tehlikeli sinyal.. Tüketimi son 5 yılda yüzde 68 arttı..!, a.g.e., 03.05.2019, 16:51.

²⁹ Türk insanı olumlu duygular endeksinde sondan dördüncü, <https://tr.euronews.com/2018/09/13/turk-insani-olumlu-duygular-endeksinde-sondan-dorduncu-oldu>, 29.04.2019, 20:35.

“‘Mektubu çözdük’, dedi gülerek. ‘Tahmin ettiğim gibi, gizli mezheplerden biri.’ ‘Gizli mi? Dünyada gizli ne kaldı ki? Ha-ha. Onlar kendilerini gizli sayıyorlar. ‘Ne diyor bu mektupta peki?’ (...) ‘Sayın beyefendi ya da efendim, üstadım, ustam, bayım gibi bir şey.’ Yazıyor musun? ‘Evet.’ ‘Size ihtar ediyoruz! Dikkatinizi çekiyoruz da diyebilirsiniz.’ (...) ‘Mektubu ya da mektubumuzu aldığınız andan itibaren – biliyorsun bu mezheplerin dilinde iyelik zamiri yoktur.’ ‘İyelik zamiri mi? O da ne demek?’ (...) Anlaşılan türkçe dilbilgisi de çalışmak gerekecek. ‘Evet, ne diyorduk’ ‘Mektubu aldığınız andan itibaren evinizden hiç çıkmamanızı size kesinlikle bildiririz. Dikkat! ya da sizi uyarırız. dikkatinizi çekiniz! de diyebilirsiniz.. İmza yerine ÜSTÜN-YOL ya da değerli tarikat filân. (...) Güldü. ‘İşte böyle; dünyada ne sapıklar var görüyorsunuz.’ Görüyorum. Ben de güldüm. Ne dersin bu adamlar ciddi midir? ‘Bilmem.’ ‘Ne demek bilmem.’ ‘Yani onlar kendilerini ciddiye alıyorlardır, demek istedim. (...) ‘Korktum mu yoksa?’ ‘Ha-ha. Yok canım. Korksam, bu dağ başında oturur muydum? ‘İstersen polise haber ver.’ ‘Yok canım, karakoldaki polise anlatmak biraz güç olur. İçişleri bakanının bile anlayacağı biraz şüpheli. Belki o da iyelik zamirini bilmiyordur.’ Gülüştük. ‘Kusura bakma, çıkmak zorundayım. Karımla sinemaya gideceğiz de. Kapıda bekliyor şimdi.’ ‘Çok sağ ol. Sana zahmet oldu’ ‘Yok canım, benim için de eğlence oldu.’ Benim için de. ‘Güle güle.’” (s.47-48)

Bireyin ve toplumun duygu ve davranışlarını inceleyen psikoloji, elde ettiği bilimsel verilerinden hareketle hedef olarak seçilen yahut düşman gibi görülen kişi ve kitlelere karşı da kullanılmaktadır. Bu faaliyetlerde, psikolojik savaş kavramı içindeki propaganda, yıldırma, inandırma gibi metotlar uygulanmaktadır.³⁰ İnsana ait daha farklı bireysel problemlerle mücadele eden kahraman kendini birdenbire bu gizli mezheple uğraşırken bulmuştur. Bu durum ona göre hayret vericidir. Çünkü modern çağda “gizli dini yapılanmalar” saçmalaktır. Akıl kötülüğü inkâr etmektedir. Bu nedenle kahraman gizli mezhebi düşünmekten kaçınır. Zihnindeki olumsuzlukları bir süre için uzaklaştırmak ister. Bu amaçla kendine başka uğraşlar bulur. Ancak başarılı olamaz:

“Oturup düşündüm. (...) Çağımızda böyle bir saçmalık olabilir miydi? (...) Olur mu böyle şeyler canım dağ başında mıyız? (...) Zaten evden çıktığım yok, iyi olur. (Gülümsedim.) Bu durumunu biliyorlar seni de denemek istiyorlar. (...) Benim bu saçmalığı da ciddiye alacağımı bilmezler ya. (...) İnsanın iç dünyası üzerine bilgileri varmış. İyi adam seçtiniz! -Son günlerde sinirlerim gergindi, bir doktora bile gitmeyi düşünüyordum. (Başka meseleler yüzünden.) (...) ((...) Bir kitapla oyalanmayı denedim; uzun aramalardan sonra Türkçe dilbilgisi kitabı buldum. (...) Zamirler bölümünü okudum, hiçbir şey anlamadım. (Bir de latince öğrenecektim.) (...) Bir süre kendimi bu işe kaptırdım. Ben, sen, bizim, onda, benden. Benim kalemim yerine, sadece kalemim... (...) Latince-İngilizce-Türkçe (dilbilgisi) çalıştım. (...) Bütün hayat bunlarla doldurulamazdı; bir gün düşünmek zorunda kalacaktım. (...) Hayır, ölü diller uzmanı benimle alay etmişti. (...) Üniversiteye saygım kalmamıştı. (...) (Gene kalabalıklaştılar; bir kişi olarak düşünemez oldum ‘onları’.) (s. 49-50)

³⁰ İlhan Bahar, İstihbarat Örgütlerinde Beyin Yıkama, İstanbul 2009, Kumsaati Yayın Dağıtım, s.23.

Kahraman, yaşadığı sıkıntıların etkisiyle şiddetli öfke krizleri yaşamakta, işe gitmemekte, evden dışarı çıkmamaktadır. Özgürlüğünü kazanmak, intikamını almak için ölümü hatta herkesi öldürmeyi bile göze almıştır. Bu uğurda gerekirse dünyayı yok etmek ister. Çünkü bu karanlık örgüt yaşama amacını yok etmiş, onu hayattan koparmıştır. *"Bir insanın hayatında karşılaşabileceği en büyük korkuyu, dehşeti yaşamaktadır. (...) Bu durum; fiziki ve psikolojik gücün, bütünlüğün tamamen yıkıldığı bir noktadır. Onu üç ihtimal beklemektedir: Hastalanmak, delirmek veya ölüm... Bu aşamada çıldıran veya intihara teşebbüs edenlere rastlanır."*³¹

Bireyin özel yaşamına saldırı olduğunda savunmaya geçmesi çok doğaldır. Çünkü kendi yaşam alanını (özelini) korumak ister. Tıpkı kendi evinde olduğu gibi bunun dışındaki alanlarda da bireyin bir mahremiyeti vardır. Üzülerek belirtelim ki çağımızda, geçmişteki gibi insanların mahremiyetine dokunulmaya devam edilmektedir. Bu dokunuş ticari, siyasi ya da şahsi kaygılarla açık ya da örtülü bir biçimde yapılmaktadır. Örneğin bilgisayar, telefon, kamera, fotoğraf makinesi, ses kayıt cihazı ve benzeri teknolojik araçları kullanan bireyler gizli alanlarını, hak ve özgürlüklerini bilerek ya da bilmeyerek "yabancılar"ın, kötü niyetli şahısların ellerine vermektedir. Yazılı ya da sözlü iletişim izleme, dinleme yoluyla kaydedilmekte, devletlerin, şirket sahiplerinin, örgütlerin, kişi ya da kişilerin bilgisine sunulmaktadır. Tüm bu sayılanları şahsi düşmanlıkları olan bireyler de birbirlerine karşı uygulayabilmektedir. Kişisel bilgiler halka açık bir şekilde de yayılabilmektedir. Bu durum toplum için ne oranda kaygı vericiyse "gizli mezhep" kahraman için o oranda kaygı verici olmuştur. Günümüzde yaşananlar paranoya değildir. Bunlar birer casusluk faaliyetidir. Bu da ciddi bir suçtur:

"Yakmalı bu mektupları, yakmalı! Ölü diller uzmanını ve bu konuda görüştüğüm herkesi öldürmeli! Hayalimde daha önce çok insan öldürmüş olduğum için bu son ölümler beni fazla sarsmadı. (...) Telaşla mutfığa gittim. Yere bir tava filân da koymayı akıl etmeye fırsat bulamadan bir kibrit çakıp yaktım hepsini. (Kağıtları demek istiyorum.) (...) taşlar karardı; küller, yanık parçalar her yana dağıldı. (...) Tam adamını buldunuz diye söyleniyordum. (...) Bütün meselelerimi sifıra indirdiniz. Yere baktım: Bu lekeyi ya da dalgayı ya da gölgeyi taşın üstünden silebilmek uğruna herkesi öldürmeğe, bütün dünyayı yok etmeye hazırdım. (...) İşte ne mal olduğum ortaya çıkmıştı. (...) Fakat zararı yoktu: (...) hem ölüyordum, hem diriliyordum. Gülümsedim. Neden? (Ne düşüncelerimin, ne de gülümsemelerimin hızına yetişemiyordum artık.) (...) Yüksek sesle düşünürdüm; istediğim kadar korkar, istediğim kadar ölürdüm. (...) Hayır, leke yüzünden ölmedi... Bir söylentiye göre sol tarafına saplanan bir ağrı yüzünden hayata gözlerini yumdu. (...) okuyamadığı kitapların çeşitli sayfalarını inceledi (...) 'Allah kahretsin' adlı denemesini yazmak üzere hazırlıklara giriştiği bir sırada ömrü yetmedi, vasiyeti üzerine

³¹ J.A.C Brown, a.g.e., s. 239.

mutfaktaki lekeli taşın (gerçekten Allah kahretsin) altına gömüldü (düşey olarak). Evet, bugün yeter bana bu kadar ölmek, diye düşündüm gizli bir sevinçle. Ben size gösteririm.” (s.52-53)

Psikolojik savaşın birinci aşaması, düşmanını ve kendini iyi tanımadır. İkinci aşama, baskı ve ikna tekniklerini kullanarak karşı tarafta psikolojik çöküntüye yol açmaktır.³² Oğuz Atay'ın kahramanı böyle bir durumda mücadeleci bir tavır sergilemektedir. Direnişinden vazgeçmeyeceği aşağıdaki ifadelerinden anlaşılmaktadır. O, yenilgiyi de göze alarak tek başına savaşır. Şüphesiz kahramanın yalnızlığı tercih etmek yerine, güvendiği insanlarla iletişim kurarak da bu sürekli gayreti daha az yıpratıcı bir şekilde devam ettirmesi mümkün olacaktı. Ancak o, böyle bir yolu tercih etmemiştir.:

“Siz kaybettiniz anlıyor musunuz? (Pek anladıklarınızı sanmıyordum. Cahil herifler! Örümcek kafalılar!) (...) Anlıyor musunuz? (Anlamıyorlardı.) Ben kazandım! Ölüyorum be, ölüyorum! Manevi filan değil, resmen ölüyorum eşek herifler! (Terbiyemin birazda bozulduğunu itiraf etmeliyim. Demek ki kibarlığında göstermelikmiş.) Bir yandan da onları güç duruma düşürmekte olduğumu sezmiyor değildim. Onlar başka bir sonuç bekliyorlardı herhalde. (Ne bekliyorlardı?) (...) Hayatımı iyi incelemeyiniz. Yanlış hesap!” (s.48,53-54)

Mektup nedeniyle gizli mezhep üyeleri tarafından takip edildiğini düşündüğünden yoldan geçen bazı insanlardan şüphelenmeye başlar, bu arada öfkesine engel olamayıp telefon borcunu getiren postacıyla tartışır. Bununla birlikte telefonun kesilmemesi için aradığı kurum çalışanına da öfkelenecektir.

“Gerçek hayatta yapılan stalk eylemi birini fiziksel olarak gizlice takibe alma (...) durumu olarak ifade edilebilir. Bu eylem, dikizlenen kişinin bilgisi dışındadır. (...) Dikizlenen kişi normal yaşamını sürdürürken stalker onu izlemekten ve ona dair detaylara ulaşmaktan sapkın bir haz alır. (...) Bu durum dikizlenen tarafından fark edildiğinde veya stalker dikizlediği kişiye bunu hissettirdiğinde (isimsiz mektuplar, [şifreli ya da açık] mesajlar yollaması, fiziksel anlamda özel alanına müdahale etmesi, özel numaradan telefonla rahatsız etmesi vb.) bu durum psikolojik sorunlardan kriminal vakalara kadar varabilen sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir. Bu fark ettirilmiş izleme, izlenenin/mağdurun korkmasına, kaygılanmasına, psikolojik sorunlar yaşamasına ve kendisini güvende hissetmemesi gibi duygulara kapılmasına yol açabilmektedir. Stalkerin eylemlerinin yaratabileceği mağduriyetler ise fiziksel şiddet, taciz, darp, tecavüz ve cinayete kadar varabilir.”³³

“(Altı kişi geçti- hepsi erkek. Birinden şüphelendim. Benim önümden geçerken biraz yavaşladı sanıyorum.) Sonra postacı geldi. (Gene ölsem mi?) (...) Telefon borcu. (...) Postacıyla tartıştım. (...) Hırsla içeri girdim. (...) telefona sarıldım. (...) Lütfen elinizdeki ihbarname ile gelin de bir bakalım. (...) Gelemem. Neden? (...) (İnşallah ölürsün.) (...) Telefonunuzu kesmek zorunda bırakmazsınız herhalde bizi? (...) ((...) Allah belanızı versin.)” (s.55)

Aşağıda anlatılanlar beyin yıkamadaki ilk merhaledir. Kişi bazı fiziksel gereksinimlerden mahrum bırakılmaktadır. İhtiyaçlarını gidermesi için devamlı

³² Erdal Şimşek, a.g.e., s.126.

³³ Zuhar Akmeşe, Kemal Deniz, “Stalk, Benliğin İzini Sürmek”, Yeni Düşünceler, S. 8, 2017, s. 26.

başka birinin ona yardımcı olması gerekir. Buradaki amaç şahsın, bağımsız olarak hareket edemediği çocukluk evrelerine geri dönmesi ve kimliğinden şüphe etmeye başlamasıdır. Aynı zamanda az ve kötü yiyecekler verme, uykusuz bırakma, istenilen durumun yaratılmasına yardımcı olacak, bununla birlikte 'kurban' bir süre sonra zaman mefhumunu kaybedecektir. Kısacası şahıs dünya ile olan bütün bağlantılarını koparmıştır.³⁴ Kahraman evde tek başına ölümü ya da örgüt üyelerini beklemektedir. Evdeki erzak da bitmek üzeredir. Bulduğu malzemelerle kendine aşure yapar. Zaman geçirmek ve kafasını toparlamak için evde kendine yeni uğraşlar bulur:

"Yiyeceğim de bitiyordu. (...) Ölümü ya da 'onları' hareket halinde beklemeliydim. (...) Evet yabancılarla dolu, bana yabancı olanlarla dolu uçsuz bucaksız bir denizin ortasında yalnız başıma kalmıştım. Düşündüm. (...) ne işe yaradığımı bilmediğim zavallı yaşantımı düşündüm. Nohut ve makarna gibi, bir araya getirilemeyen parçalardan oluşan günlerime acıdım. Sonra birden aklıma geldi. Aşure! Teyzemin anlattığı dinî masallardaki Nuh Peygamber de bitmekte olan erzakla aşure yapmıştı. Ya da onun durumuna uygun bir aşure efsanesi yaratılmıştı ki, benim durumuma da uygundu; ben de (ucuz olsa bile) bir efsane yaşıyordum. (...) (En önemli dertlerimden biriydi zaman meselesi ve belki de 'onlar' en çok, bu işin içinden çıkamayacağımı hesaplamışlardı.) (...) (Benimle kolay başa çıkamayacaklardı, oldukça işim vardı -şimdiye kadar ne yazık ki 'onları' güç duruma sokmak için sadece kendime kötülük etmeyi akıl edebilmiştim." (s.56,57)

Evdeki tek yiyecek olan aşureler üçüncü günün sabahı biter. Artık evde yiyecek hiçbir şey kalmamıştır. Açlıktan başı dönmektedir. Dördüncü gün gücü tükenmiş olarak uyanır:

"Pek kendimi bilecek durumda değildim (...) onlar ya da ben yenilgiye uğruyorduk. Kimin kaybettiği pek belli değildi. Çatışma açıkça olmuyordu. (...) Sarhoş gibiydim. (...) Başım gene döndü." (s.59)

Setpetli bir motosikleti olan yiyecek satıcısı gencin onunla konuşması ve yeni açılan dükkânlarından sipariş verebileceğini söylemesiyle kahraman açlıktan kurtulacaktır. Bu sorunu hallettikten sonra çektiği acıların etkisiyle yeniden içinde bulunduğu durumu, ülkesini ve içinde yaşayan insanları sorgulamaya girişir:

"Acaba, içine düştüğüm durum, daha önce nerede acıklı olmuştu? Mısır'da mı? Eski Yunan'da mı? Kendimi, romantik dönemin Fransızları, İngilizleri ya da Almanlarıyla mı karıştırıyordum? Ben bir şeyin taklidiydim; fakat aslını bile doğru dürüst öğrenememişim. Belki de bana ne olduğunu sonuna kadar okumamıştım. Yarabbin ne korkunçtu! Belki de birilerinden duymuştum, onlar da başka birilerinden duymuştu, başka birileri de... Ülkeme ve insanlarıma kızmaya başladım. Kimsenin doğru dürüst okuduğu yoktu. Doğru dürüst hissetmesini bile beceremiyorlardı. Bu yüzden insan duyduğu şeyleri söyleyen insanların

³⁴ J.A.C Brown, a.g.e., s. 238.

kültürüne güvenmiyordu. (...) Her şeye yeniden başlamak da mümkün değildi. İstesem de mümkün değildi. (...) baştan başlamak için birtakım yetenekler gerekliydi; daha talihli doğmuş olmak gerekliydi meselâ. Yeni bir dil öğrenmek için hiç dil bilmemek gerekliydi.” (s.62)

Geçmişteki insanların dünyasıyla kendi yaşantısı arasında bağlantılar kurarken onların acılarının ve mücadelelerinin gerçekliğinin farkına varmaya başlar:

“Kötü bir öfke kaldı geriye; bahçedeki otların düzenlenmesine yararı olmayacak acı bir öfke. Bir kenara ittiler beni; işimiz acele, seni bekleyemeyiz dediler. (Oysa yıllarca beklemişlerdi beni; acele ettikleri söylenemezdi.) (...) Kötülüklerimin bile kendime, öz varlığıma ait olduğuna inanmıyordum. Belki yüzyıllardır, yüzbinlerce insan böyle kasvetli bir tabiatın ortasında, gizli mezheplerden tehdit mektupları alıyordu. Geçmişimi pek iyi bilemiyordum, bu insanları belli belirsiz hayal edebiliyordum; fakat, bir noktayı çok iyi biliyordum: Onlar bu olayı da değerlendirmesini bilmişler, gerçekten korkmuş, gerçekten acı çekmişlerdi; gerçekten çaresiz ve yalnız kalmışlardı.” (s.66)

Birgün sokağa çıkar ve yavaş adımlarla etrafta dolaşır. Bir süre sonra başı döner. Bir taşın üstüne oturur ve gözlerini kapar. Bir motor sesiyle kendine gelir. Yanına yaklaşan kamyonun şoförüyle konuşur. Ameleler evinin yanındaki binayı yıkmak için gelmişlerdir. Eskisini yıkıp yerine yeni bir bina inşa edeceklerdir. Binanın yıkımını izlerken kendisi de bahçede çalışmaya başlar. Bir süreliğine gizli mezhebi unuttur: “Beysin yıkama işlemi; ilkin, şahsın benliğini parçalamayı, bölmeyi hedef alır. Sonra da bu benlikten geriye ne kalmışsa, onun üzerine yeni bir şeyler bina etmeye çalışır. (...) Fakat çevrenin değişmesi, şahsın, kısa bir süre sonra eski düşünce ve davranış tarzlarına dönmesine yol açacaktır. Başka bir deyimle; beyin yıkamaya tabi tutulmuş olan kişi, normal sosyal ortama kavuştuğunda, başından geçenlerin birtakım izlerini taşısa da, yine ‘kendisi’ne dönecektir.”³⁵

“(...) bazı otları söktüm. Ayrık otu denilen bir ot vardı ki, anlatıldığına göre toprağın bütün gücünü alıyordu. İnsan toprağa elini uzatınca, ilk bakışta bu otun hainliğini anlayamıyordu. Oysa, yere yapışık saplar uzayıp gidiyordu; çok ayaklı bir sürüngen gibi, köklerini toprağa saplayarak yürüyordu. Onları izlemenin sonu yoktu; fakat öteki bitkiler soluk alacaktı bu kökleri sökersen. Sonra, (baş yıkıcının söylediğine göre) otlar bu kadar yükselmeliydi; bir kere güzel değildi, ayrıca toprak bu kadar yüksek bir çimeni besleyemezdi. (İnsanlar neler biliyordu!) (...) Bahçedeki ayrık otlarını temizlemiştim. (...) Yüksek otları da baş kazıcıyla birlikte kestik. Ben de ona, baş yıkıcının bana hediye ettiği saksıyı verdim. (Bu bitkiden kurtulmak istiyordum.)” (s.69)

Bir süre sonra parası tükenmiş, yiyecek siparişi veremez olmuştur. Ruhsat işinde sorun çıktığı için inşaat da durdurulur. Tekrar sorunlarıyla baş başa kalmıştır:

“Evet, kötü olmuştum: Bir çukurun yanında, gizli bir mezhebin tehdidi altında ve beş parasız kalmıştım. Bütün kötülükler yeniden aklıma geldi. Kazının yanına gittim. Helâ taşının

³⁵ J.A.C Brown, a.g.e., s. 237.

içindeki saksı bitkisi kurumuştı. Yaşasaydı acaba nasıl olacaktı. Çiçek açacak mıydı? (...) Eve yalnızlığımıza döndüm. (...) Otuz altı saattir gene açım. Ölümü bekliyorum." (s.71)

Açlığının elli dördüncü saatinde kapısı çalınır ve bankadaki hesabına büyük ikramiye çıktığını öğrenir. Kahraman sevincini gösterecek durumda değildir. Aç ve uykusuzdur. Yaşadığı acının etkisiyle söylediği bazı sözler şaka zannedilir:

"Beyefendi, bankadaki hesabınıza büyük bir ikramiye çıktı. Efendim? Sevinmeliyim, beklemediğim bir olay bu. Gülümsemeye çalıştım; (...) Verecek misiniz? Neyi? Parayı. Bankaya kadar zahmet edemez misiniz? Edemem, (...) biraz hastayım da. (...) 'Sevincimden bir sigara tellendirirken'in de resmini çektiler. (...) meşhur olacaksınız. Para sahibi olmak daha iyi dedim. (...) Bir cızırtı duyuyordum kulağımın dibinde ya da vızıltı. Ben arılardan korkarım. Elimle bu sesi kovuyormuş gibi yaptım. Çok şakacıymışım, filmimiz çekiliyormuş, cızırtı ondanmış. Sinemalarda mı? dedim. Sinemalarda da, dediler. (Beni anlamıyorlardı. Zarar yok. Zaten beni, daha kimler anlamadı) (s.72-73)

Kafasını meşgul etmek için gazetede gördüğü halk üniversitesine yazılır evden dışarı çıkmadan mektup üniversitesini pekiyi dereceyle bitirip diplomasını alır.

Bu arada hemen yan tarafındaki yarım kalan inşaatta toprağa destek yapılmadığı için evi yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. "Su basman" dediği yerden yarım metre yükseklikteki taş duvarları incelerken temelden yukarıya doğru uzayan bir çatlak fark eder. Bunun üzerine Bizanslılardan kalma tarihi bir kiliseyi gezerken görüp öğrendiği bilgi aklına gelir ve cam parçası yardımıyla çatlağın ilerleyip ilerlemediğini kontrol eder. Ertesi sabah bu camın çatladığını görür ve panikler. Bu olayla beraber yapmak istedikleri, yalnızlığı ve gizli mezhep yeniden aklına gelecektir:

"Mektup üniversitesini pekiyi dereceyle bitirdim. (...) Üniversiteden postayla bir diploma da gönderdiler. (...) ((...) Birden aklıma geldi: Ben hangi fakülteyi ya da bölümü bitirmiştım? Galiba bütün fakülteleri bitirmiştım. İyi.) (s.75-76) (...) Yalnızlık, hafızayı zayıflatıyordu. Elbette! Kimseyle konuşmuyordum ki. (...) Konuşmalıydım, bağırmalıydım, öğrenmeliydim. Mektupla doktora yapmalıydım; mektupla doçent, mektupla profesör olmalıydım. Resim bilgimi, genel kültürümü mektupla ilerletmeliydim. Mektupla bir üniversiteye öğretim üyesi olmalıydım; belki bir süre sonra da mektupla üniversitede ders vermeye başlamalıydım. (...) Ben! diye bağırdım bütün gücümlle. Sonra adımı tekrarladım birkaç kere. Ben, burada gizli bir mezhebin kurbanı olarak bir saksı çiçeği gibi kuruyup gidiyorum. Ben, çiçeklere bakmasını bilmediğim gibi, kendime bakmasını da bilmiyorum. (...) Gizli mezhep kuvvetlerinin geri çekilmesini istiyorum. (...) Bana eski durumum başlanırsa, evi saksılarla dolduracağım ve böceklerin evi istila etmesi pahasına, yerlerin ıslanması pahasına onlara bakacağım. (...) (bir süre beklediğim halde). Bir mucize olmadı. Her şey yerli yerinde kaldı. (...) Bunun üzerine, onlardan intikam almak için, kendimi içkiye verme kararı aldım." (s.78-79)

Gizli mezhep hakkında bilgi bulmak amacıyla araştırmalar yapar. Önce tarikatları inceler. Onların gizli ve karanlık amaçları kahramanın canını sıkımtır:

“Gizli mezhep hakkında incelemeler yaptım. (Bir yerde, bu konuda bazı kitap adlarına rastlamıştım; (...)) Önce tarikatlara baktım: Bunlar, can sıkıcı yollar bulmuşlardı, bütün dertleri Allaha varmaktı. Ruh temizliği, nefsin kötülüklerinden kurtulmak, birliğe varmak Allahla bir olmak, O'nun yüzünü şurada burada görmek için belirsiz amaçları, elle tutulması güç metotlarla gerçekleştirmek için gereksiz yorgunluklara katlanmışlardı. Hepsinin de birbiriyle ilgisi vardı, işin aslı da anlaşılmıyordu. Yüzyıllardır bu kadar insan, saçlarını kesip kesmemek ya da belirli günlerde su içmemek için mi bir araya gelmişti? Sonra, kötülük neredeydi, kötülük? Görünüşte hep sevgi, ahlak, güzellik sözleri vardı ama, bir yerde kötülük olmalıydı; gizlilikten bir kötülük doğmalıydı. Sonra, bunların neden araları açılmıştı peki? (Allaha giden yolda kaç basamak olduğu konusunda mı?) Tarikatlardan hemen ümidimi kestim.” (s. 84)

Tarikatlardan sonra mezheplere yönelir ve bu konuda bilgi sahibi olmaya çalışır. Okudukça her şeyi daha iyi anlamaya ve gizli oluşumların asıl niyetlerinin ne olduğu üzerinde düşünmeye başlar:

“Mezhepler de dinin şubeleriydi; demokrasinin üçe ayrılması gibi. (...) kitaplardan birinde, büyü kısmına bir göz atunca ümidim kırıldı: Kötü insanlar da bir araya geliyordu. Sonra, biraz daha okudum; bütün mezheplerin, dinlerin öteki dünya ile yetinmediğini, yalnız Allaha varmak düşüncesiyle tatmin olmadıklarını sezer gibi oldum. Başkalarına üstün olduklarını hissetmek, onlardan farklı yerlere vardıklarını elle tutulur bir biçimde görebilmek için kurbanlar seçtiklerini gördüm. En zavallı insanlardan kurbanlar buluyorlardı; ne dünyanın ne de ahretin farkında olmayan ve bir ekmeğ parası için ezilmişliklerini satan insanlardan yararlanıyorlardı, onları kötü ruhlar sayarak cezalandırıyorlardı. Neden kurban edildiklerini bilmeyenleri, kötülüğün yeryüzündeki temsilcileri olarak görüyorlardı. Irmak kıyılarında, karanlık mağaraların serinliğinde parçalıyorlardı onları. Sakatlar, deliler ve ne yaptıklarını bilmeyenler, fakir ailelerine birkaç kuruş sağlamak için, kötülük sembolü olarak yerlerde sürükleniyordu. (...) Öldürülecekleri daha baştan bilinen zayıflar, kısa süre için krallar gibi ağırlandırıyordu; sanki bilmiyormuşçasına saygı gösteriliyordu onlara. (Şimdi anlıyorum her şeyi.) (...) İsa adlı biri, durumunun biraz farkındaydı; İsa da işi edebiyata dökmüştü. Onun, kısa bir süre için hikâyeler ve mucize adı verilen masallar yazmasına izin verilmişti; ölüme cesaretle gidebilsin, şöyle de şöyle oldu, diye kendini oyalayabilsin diye. (Benim durumum, isteğime bağlı değildi.)” (s.86)

Kahraman, yaptığı araştırmalar sonucunda gizli mezhebin yasa dışı, aşağılık ve dehşet verici bir örgüt olduğunu daha iyi kavrayacaktır:

“Sonunda buldum; evet gizli mezhebi ya da Ubor Metenga'yı buldum. Tabii aynı adla geçmiyordu kitapta; çünkü gizli mezhepti, her yerde kılık ve ad değiştirmişti (...) Güney Amerika'da bir yerlerdeydi, galiba başka bir adı vardı; fakat sanıyorum Ubor Metenga'ya yakın bir adı vardı. (...) Çok korkunç bir mezhepti bu, bir iki satırın içinde de dehşeti seziyordu. Çünkü (alıştığımız düşünme yollarının, çünkü bildiğimiz mantığın, çünkü su içmek gibi benimsediğimiz yaşama kurallarının dışındaydı; kanundışı, aşağılık ve korkunç bir mezhepti bu. (...) Çünkü cezalandırırken ihmali, kazayı, bilmezliği, düşüncesizliği, bilerek işlenen suçlardan

daha ağır sayıyordu. (...) ayağına çarparak düşen bir taşın işlediği suçtan da sen sorumluydun. (...) Akıl, her şeyi bilerek yapıyordu; bugün kötülük yaparsa veya bir yanlışlığa düşerse, yarın iyi bir şey yapabilirdi. Akıldan ümit kesilmezdi. Rastlantılara ve kör kuvvetlere gelince, onlar hep kötülük saçacaktı, ezecekti, kıracaktı, ortadan kaldıracaktı; çünkü bilmiyordu. Akıl, çıkarını düşündüğü için, yararlanmak istediği için, büsbütün yok etmezdi. Fakat ben suçsuzdum; beni, bu toplumun hukuk anlayışı çileden çıkarmıştı. Bilerek işlenen suçlardan korkuyordum sadece; oysa beni her gün suçlu duruma düşürmek için binlerce tuzak kuruluyordu. (...) insanın bilmeden suç işlediğine de inanılmıyordu; rastlantının, kör kuvvetlerin filan, kendini aldatmak olduğu kabul ediliyordu." (s.86-87)

Evden dışarı çıkabilmek için bir doktora görünme hatta bu uğurda akıl hastanesinde yatma fikri gelir aklına. Telefonla arayıp eve çağırdığı doktor onun bu düşüncesini olumlu karşılamaz. Kendisine yardımcı olmadığı için doktorun da onlardan olduğunu anladığını söyler. Çünkü böyle bir durumda gerçek bir sağlık çalışanının danışanına destek olması, onu konuşturması ve olayı polise intikal ettirmesine yardımcı olması beklenir:

"Açıklamak istemediğim (bazı nedenlerle, evimden ayrılmak aşağı yukarı imkânsız bir duruma gelmiştir. (...) Diyelim ki, tehdit edildiğimi, beni evde oturmak zorunda bıraktıklarını sanıyorum. (Kendime deli süsü veriyordum; başka çarem yoktu.) 'Fobi' ya da 'mani' ile biten birtakım kelimeler saydı bana. (...) Ona, okuduğum kitapları gösterdim. (...) Kimsenin bilmediği büyü kitaplarını bile okuyorum, bakın. (...) Benim bir 'vaka' olduğumu söyledi. (...) Mesele, kitaplarda gördüğünüz kadar basit değil; bu bir tıp olayıdır, bir tedavi meselesidir. Bu işlerde amatörlük tehlikelidir. (...) toplumun içinde durumunuzun sarsılabileceğini hiç düşünmediniz mi? (...) Bu sırada nasıl düşünebilirim efendim? Bilmem anlatabiliyor muyum? (...) Bence insan açık vermemeli; çevre kötüdür biliyorsunuz. (Biliyordum.) Yapacak bir şey yok demek? Biraz daha düşünün, beni istediğiniz zaman arayın. (...) Gitti (Anlıyordum doktor da onlardandı. Anlıyordum; düşünmemekle birlikte anlıyordum.)" (s.88)

Bu "gizli örgütün" cezalandırılmasını ister. Fakat bunun için polise gidemez çünkü onlara da güven duymamaktadır. Örgüt üyelerini tanımadığından cezalarını kendisi de veremez. Büyük bir suç karşısında hiçbir şey yapamamaktan kaynaklanan şiddetli öfke bireyi intihar ve cinayete yönlendirebilmektedir. Kahraman sonunda açlık grevi yapmaya ve evini yakmaya karar verir. Motosikletli satıcıdan evini yakmak için gaz ister. Tam evi yakacağı sırada bir gazeteden gizli mezhebin ayin yaparken yakalandığını öğrenir ve rahatlamış bir şekilde sokağa çıkar:

"Açlık grevi yapmaya karar verdim. Nasıl olsa ölecektim. Beni kurtarmaya kimse gelmezdi. Cesedimi, günlerce şu koltukta ölü olarak oturduğumu düşündüm; burumu tıkadım. (...) Evi yakmaya karar vermiştim. (Kendimi yakma konusunda henüz bir kararım yoktu.) Sallanıyordum, sakalım uzamıştı, münasebetsiz bir kılığım vardı. (...) Her şeye karşı olduğumu gösteren bir hareket, ateşli bir tepki. Ha... ha. (Gülemiyordum.) (...) Sonra, gazete kâğıtlarının üstünde gittikçe büyüyen lekeler meydana getirerek her yeri ıslattım. (...) İşte gizli mezhep, gaz ve

gazete. Gazetelerdeki gaz, gizli mezhebi bir kibritle tutuşturacak. Gazeteler gizli mezheple tutuşacak, bütün gazeteler gizli mezhebin ateşiiyle yanacak, gazlı gizli mezhebin gazeteleri cızz diye... efendim? (...) bir esrar şebekesi yakalandılar, bir gizli mezhebin mensupları... Anlamadım! Bir gizli mezhebin mensupları, ayin yaparken yakalandı. Demek başka gizli mezhepler de var. Dün gece şehir dışında bir evde ayin yapan yabancı uyruklu on dört kişi komşuların ihbarı üzerine yakalanmıştır. Soruşturma sırasında, kendilerine Ubor Metenga adını (...) Sonra, her şeyi olduğu gibi bıraktım. Sonra, gaz kokan elbisemi değiştirdim ve kendimi sokağa attım. Sonra yürüdüm, yürüdüm, yürüdüm.” (s.90)

Akrabalarını ziyaretten döndüğü bir akşam yandaki evin kazıldığı esnada kendi evinin toprak kayması sonucu yıkıldığını öğrenir. Yeniden akrabalarının yanına döner ve onlarla yaşamaya başlar. Yaşadığı ağır acılardan sonra artık güzelliklerin de bir anlamı kalmayacaktır. Çünkü eziyet ve zorluklarla kazanılan başarı yılğnlığın verdiği etkinin yanında manasız kalır:

“Benimle neden uğraşıyorsunuz? Benden ne istiyorsunuz? Neden her şeyi, tam istemediğim sırada veriyorsunuz bana? Neden bu kadar bekletiyorsunuz? Neden bir şeyi elde etmenin anlamı kalmayınca kadar, onu vermemekte inat ediyorsunuz? (...) Yıkılan evimin soruşturmasıyla ilgili olarak emniyette ifademi aldıkları sırada, birden gizli mezhebi de sormak aklıma geldi. Soruşturma gizli yapılmıymış. Bu ülkede, her şey gizliydi aslında; fakat herkes, her şeyi öğreniyordu. (...) Bu beyler de sizin gibi mektup almışlar, dedi yetkili kişi. Yalnız Ubor Metenga kelimesini anlayabilmişler (...) Ben odadan çıkarken adamlardan biri, belki de bir propaganda broşürüydü efendim, diyordu. Hepimize aynı kelimeleri yazdıklarına göre... İnşallah dedim (içimden) bir piyango numarası filan da vardır mektubun içinde; yakında son model bir otomobil düşer başınıza.” (s.95-96)

Psikolojik işkencenin yarattığı bunalımla sevmediği bir kızla nişanlanır. Yalnız kaldığı zamanlarda yemek yiyen çiftleri gözlemlerken insanların hiçbir şey düşünmeden, “içlerinden geldiği gibi davrandıklarını” (s.97) gördükçe aklından onlara kötülük yapma düşünceleri geçirir. Hayatın gerçeklerinden haberdar olmalarını istediği için belirlediği insanlara tehdit mektupları yazar:

“Kötülüğü, fakirliği, gizli mezhebi ve yalnızlığı bilmedikleri (için başlarına geleceklerden habersiz oldukları için, içlerinden geldiği gibi davranıyorlardı. (...) Onların da başına bir şey gelmeliydi; onların başına da ben, bir şey getirmeliydim. Onlar da bu dünyanın nasıl olduğunu öğrensinler istedim. Odama kapanıp günlerce, onlara uygun bir kötülük düşündüm. Sonra da aklıma gelmesi gereken ilk kötülüğü yaptım: Onlara tehdit mektupları yazmaya başladım; Ubor Metenga tehdit mektupları. Fakat, her zaman olduğu gibi, daha önce kafamda çok kurduğum için, bu hayalim de gerçekleşmedi. (...) Onları kapıya kadar izledim. Onlara bir kötülük yapamayınca kendime yapmak istedim.” (s.97-98)

Mektup yazdığı kişiler değişmemiş, aynı şekilde hayatlarına devam etmiştir. Yaptığı kötülük onları etkilemediği için kendine kötülük yapmak ister. Kahraman öykünün sonunda polise gidip belirlediği kişilere Ubor-Metenga tehdit mektupları yazdığını itiraf edecektir. Artık hiç kimseden korkmamaktadır:

"Kendimi ihbar etmek istiyorum, komiser bey. Buyrun efendim, sizi dinliyorum. (Daha beni dinlemeye başlamamıştı.) Anlatamadım galiba: Kendimi ihbar etmek istiyorum. Belirli kişilere (alçaklar) tehdit mektupları yazdığımı itiraf etmek istiyorum. Daktilo makinesine kopyalı iki kâğıt taktı. Siz anlatın durumu ben yazayım efendim. (Neden beni dinlemeye başlamamıştı?) Tehdit mektupları yazdım, efendim; dedim ki: Morde ratesden, Esur tinda serg! Teslarom portog tis ugor... Anlamadım efendim, ne dediniz, ne dediniz? Kimseden korkum yoktu. Açıkça tekrarladım:

Morde ratesden,

Esur tinda serg! Teslarom portog tis ugor anleter, fer-to zist Norgunk!"

UBOR-METENGA" (s.98)

SONUÇ

"Korkuyu Beklerken" öyküsü psikolojik istismara uğramış bir bireyin durumunu başarılı bir şekilde yansıtmaktadır. Günümüzde üniversitelerde, güvenlik teşkilatlarında, şirketlerde kısaca özel ya da devlet kurum ve kuruluşlarında ciddi bir sorun halini alan istismar, aile veya akrabalar içinde, sanal âlemde ve dış dünyada da insanlığı tehdit eder bir konumdadır.

Ubor-Metenga örgütü başka insanlara da tehdit mektupları göndermiştir. Bu gibi durumlarda bireylerden beklenen tavır güvendiği insanlarla konuşup bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra olayı polise intikal ettirmesi ya da görmezden gelip "gizli mezhebi" ciddiye almaması olacaktır. Fakat insanların olaylar karşısında verdiği tepkiler ve onlardan etkilenme düzeyleri farklı olabilmektedir. Örneğin "karanlık örgütler" bu tür çetelere eğilimi olan kişilere göre "normal" diğer insanlara göreyse tuhaf ve tehlikeli gelmektedir.

Kahraman yapılan zorbalık karşısında öfkelenmiştir. Fakat polise gitmez çünkü onlara güvenmemektedir. Bunun için kahramanın içinde yaşadığı toplumun sosyal ve siyasi ortamını bilmek gerekir. Kaosun hâkim olduğu, insan hakları ihlallerinin inanılmaz boyutlara ulaştığı toplumlarda medyaya, şirketlere, adalet sistemine, sağlık, güvenlik ve eğitim çalışanlarına; kısacası insanlara karşı bir güven kaybı yaşanması doğaldır. Özellikle karanlık bir güç tarafından yönetilen gizli örgütler, devletin her kademesine sızmışlarsa durum çok daha tehlikeli ve fazlasıyla kaygı vericidir. Gelebilecek zararı önlemek yahut en az zararlar tehlikeyi atlatmak için her zaman şüpheye ihtiyaç vardır. Dozunda şüphe insan için bir gerekliliktir.

Gizli yapılanmalar; para, statü ve saygınlık kazanmak isteyen, yalnız, bunalım girmiş, telkine yatkın bireyleri hedef olarak seçerler. Bu kişileri örgüt

içine almak için çeşitli taktikleri vardır. Belli bir süre takip ettikleri, başkaları vasıtasıyla hayatına yönelik bilgiler aldıkları insanlar üzerinde baskı ve ikna tekniklerini kullanarak onların kendilerine hizmet etmesi için uğraşırlar. Diğer bir hedef ise kendilerinden olmayan ve onlar için tehlike oluşturabilecek bireylerdir. Kendileri için engel oluşturduğunu düşündükleri kişileri yıldırma, bunalıma sokma, işi ya da okulu bırakmaya zorlamak amacıyla iftira, küçük düşürme, aşağılama, alay etme, tehdit etme, korkutma, dedikodu üretme, elektronik ve fiziksel takip gibi yöntemlerle yalnızlaştırma, onların direncini kırma yoluna giderler. Bu metotlarla birlikte bitkisel/kimyasal maddeler vererek grup içine aldıkları ya da hayatını mahvettikleri insanlar mevcuttur. Bu tür gruplar insanlar üzerinde psikolojik/fiziksel/ekonomik/cinsel istismar türlerini uygulamaktan çekinmemektedirler. Her kim yapmış olursa olsun casusluk ve istismar ciddi bir suçtur.

Medeni toplum her türden istismara savaş açıp istismarcıların değil mağdurun yanında olan toplumdur. Uygarlığın gelişimi insan hakları ihlallerini engellemekle sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

Şimşek, Erdal, İstihbarat Servislerinde Beyin Yıkama Operasyonları, İstanbul 2005, Kum Saati Yayıncılık.

Yılmaz, Hasan, “İnsan İlişkilerinde Manipülasyon Ölçeği”, *MANAS Journal of Social Studies*, C.7, S.4, 2018, s.449-467.

Öztürk, Hatice Karakuş, “Aşk Öfke İkileminde Israrlı Takip Ünlülere Yönelik Taciz Vakaları”, *Journal of Social And Humanities Sciences Research*, C. IV, S. 3, 2017, s. 462-470.

Brown, J.A.C, *Beyin Yıkama*, Çev. Behzat Tanç, İstanbul 2012, Boğaziçi Yayınları.

Keith, Jim, *Amerikan Derin Devleti ve Beyin Yıkama Operasyonları*, Ankara 2006, Nokta Kitap.

Ersanlı, Kurtman, Yılmaz, Müge, Özcan, Kemal, “Algılanan Duygusal İstismar Ölçeği (Adiö): Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. I, S. 32, 2013, s. 147-164.

Loveisrespect, “What is Emotional/Verbal Abuse?”, https://www.loveisrespect.org/pdf/What_Is_Emotional_Verbal_Abuse.pdf, 21.04.2019, 22.02.

Şen, Merve, “19. Yüzyıldan Günümüze Delilik: Fatih Artvinli ile söyleşi, 1. Bölüm”, *5harfliler*, <http://www.5harfliler.com/19-yuzyildan-gunumuze-delilik-fatih-artvinli-ile-soylesi-1-bolum/>, 03.05.2019, 16.50.

National Coalition Against Domestic Violence (NCADV), “Domestic Violence and Psychological Abuse”, https://www.speakcdn.com/assets/2497/domestic_violence_and_psychological_abuse_ncadv.pdf, 20.04.2019, 23:34.

National Institute of Justice (NIJ), Causes and Characteristics of Elder Abuse, <https://nij.gov/topics/crime/elder-abuse/Pages/understanding-causes.aspx>, 21.04.2019, 22.42.

Öztürk, Nurgül, Merve Karabulut, Efsun Sertoğlu, "Gençlerle Güvenli İlişkiler Üzerine Çalışmak", Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği, İstanbul 2017.

Atay, Oğuz, Korkuyu Beklerken, İstanbul 2018, İletişim Yayınları.

Özkaya, Ömer, Zihin Kontrol İnsan Beynini Kontrol Altına Alma Yöntemleri, İstanbul 2013, Pegasus Yayıncılık.

Psychological abuse, https://en.wikipedia.org/wiki/Psychological_abuse , 21.04.2019, 20:00.

Doğan, Recep, "Kadına Yönelik Şiddetin Bir Türü Olarak, Israrlı Takip (Stalking) Kavramı ve Suçu", Ankara Barosu Dergisi, S. 2, 2014, s. 137-154.

Tehlikeli sinyal.. Tüketimi son 5 yılda yüzde 68 arttı..!, <https://eczaciyiz.net/haber/tehlikeli-sinyal-tuketimi-son-5-yilda-yuzde-68-artti/135970659>, 03.05.2019, 16:51.

Türk insanı olumlu duygular endeksinde sondan dördüncü, <https://tr.euronews.com/2018/09/13/turk-insani-olumlu-duygular-endeksinde-sondan-dorduncu-oldu>, 29.04.2019, 20:35.

Koşan, Ümit, Sessiz Ölüm Tabutluklar, Beyin Yıkama ve Tecrit Hücreleri, İstanbul 2000, Belge Uluslararası Yayıncılık.

GELENEKTEN GELECEĞE “NEVRUZ”*

“NEVRUZ” FROM TRADITION TO FUTURE

Enver KAPAĞAN**

ÖZ

Türk milleti, köklü tarihi ile dünyanın en zengin kültür birikimlerinden birine sahiptir. Her milletin kültür unsurlarını geçmişten bugüne taşıyan gelenek ve göreneklere vardır. Bunların içinde bayram ve törenler önemli bir yer tutar. Türk dünyasında da baharın gelişi ile beraber çok çeşitli etkinliklerle yeni yıl bayramı olarak kutlanan ‘Nevruz’ oldukça önemli bir yere sahiptir. Nevruz; çok geniş bir coğrafyada hayatlarını sürdüren bütün Türk topluluklarında hemen hemen aynı tarihlerde, benzer amaçlarla ve etkinliklerle kutlanır. Tabiatın içerisinde ve ona bağlı bir hayat sürdüren Türkler, onun canlanıp yeniden hayat bulduğu baharın başlangıcına en eski çağlardan beri özel bir önem atfederler. Nevruz günü topluca yemek yenmesi, oyunlar oynanması, insanların birbirlerine dua ve iyi dileklerde bulunması toplumsal birlik ve beraberliği kalıcı hâle getiren toplumsal dayanışma örneklerindedir. Halkın moral değerlerinin pek çoğunu bünyesinde barındıran ve nesilden nesile aktararak günümüze ulaşan Nevruz, kimi zaman politik sebeplerle resmi düzeyde kutlanmasa da halk rutin hayat akışında bayramına sahip çıkarak onun unutulmasına mani olur. Bu makalede özellikle Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Azerbaycan başta olmak üzere bütün Türk dünyasında büyük bir heyecan ve coşku ile kutlanan Nevruz bayramı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nevruz, Folklor, Ortak Miras, Türk Kültürü, Nevruz Bayramı.

* Bu makale 25.04.2019 tarihinde dergimize gönderilmiş; 30.04.2019 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 25.07.2019 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atıf şekli; Enver Kapağan, Gelenekten Geleceğe “Nevruz”, *Karabük Türkoloji Dergisi*, Cilt/Sayı: 1 (2019-1), Karabük 2019, s. 46-60.

** Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı, enverkapagan@karabuk.edu.tr

ABSTRACT

With its deep-rooted history Turkish nation has one of the richest cultural accumulation around the world. Every nation has traditions and customs that carry cultural elements from past to present. In this sense; festivals and ceremonies take important place. "Nevruz", which is celebrated as a new year's festival with the arrival of spring in the Turkish world, has a very important place. Nevruz is celebrated with similar aims and activities on almost the same dates in all Turkic communities who live in a vast geography. The Turks, who lived a life within nature and connected to it, attributed special importance to the beginning of spring, when it came to life again, since the earliest ages. Eating together on Nevruz day, playing games, praying to one another and making good wishes are examples of social solidarity that make social unity and togetherness permanent. Nevruz, which contains many of the people's morale values and which has been transferred from generation to generation, is sometimes not celebrated at the official level for political reasons, but it prevents its forgetting by having a feast in the routine life flow of the people. In this article, especially in the Turkic world, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, Uzbekistan and Azerbaijan, the celebration of Nevruz festival, which is celebrated with great enthusiasm, it is discussed.

Key Words: Nevruz, Folklore, Common Heritage, Turkish Culture, Nevruz Festival.

Giriş

Milletler için en önemli unsurlardan biri dil ve kültürü ile gelecekte var olabilmektir. Bu yüzden toplumların kendilerine has özellikleri diye adlandırılan hayata bakış açıları, inanışları, konuşma dilleri, konuşma biçimleri, giyim-kuşamları, yiyecekleri, geçim kaynakları, bayramları, tercih ettikleri yaşam alanları ve benzeri unsurlar önemlidir. Bununla beraber sayılan unsurların birçoğu toplumların millet vasfını kazanarak hayatiyetini devam ettirmesi için şart olan kültür ve geleneğin oluşmasını ve devamlılığını sağlayan önemli etkenlerdir. Bu nedenle her topluluğun, kavmin ve milletin resmi veya gayri resmi planları içinde geleneği koruma, yaşatma ve geleceğe taşıma gayreti vardır.

Başta iletişim ve ulaşım alanında olmak üzere birçok bilimsel ilerleme ve teknolojiye dayalı gelişme insan hayatını kolaylaştırırken, hayatı yeniden anlamlandırma ve şekillendirme gereksinimini de doğurmuştur. İnternet, basın ve televizyon gibi araçlar dünyayı birbirine yakınlaştırmış, birbirinden uzak ve farklı coğrafyalarda yaşayan insan kitlelerinin aynı düşünceye dayalı programları izleme ile benzer aktiviteler yapmalarını beraberinde getirmiştir. Bu

durum fertlerden başlayarak bütün toplum hayatını etkileyecek şekilde eski yeni çatışmasını doğururken geleneksel bazı unsurların varlığını devam ettirmesini tehlikeye sokacak boyutlara neden olmuştur. Be sebeple gelecekte kendi benliği ile var olma kaygısı yaşayan halk, bugünkü inanış ve yaşam felsefeleri ile ters düşmeyecek geleneklerini yaşatmaya çalışmaktadır. Gelenekler içinde geçmişten geleceğe zengin unsurlar ile geleneği barındıran en önemli aktivitelerden biri de tören ve bayramlardır. Dünyadaki bütün toplumlar inanış, düşünce, giyinme, yemek gibi birçok maddî-manevî millî kültür unsurunu; yaşattıkları gelenek ve göreneklerin içinde veya kendilerine has törenler, ritüeller vasıtası ile geleceğe taşır. Türk milleti için de geçmişten bugüne birçok millî öğenin nesilden nesile aktarılmasına vesile olan geleneklerin başında Nevruz ve Nevruz bayramının içindeki geleneğe dair unsurlar gelir.

Nevruz Bayramı

Tarihte, en eski bayramlardan biri olarak 21-22 Mart tarihlerinde kutlanan Nevruz, başta Türklerin yaşadığı bölgelerde olmak üzere dünyanın pek çok yerinde büyük bir katılımı kutlanan bayramlardan biridir. Bu bayram, Türklerin ata yurdu olarak kabul gören Yenisey-Orhun'dan Altaylara, oradan da Hun Türkleri vasıtası ile Avrupa'ya, Macaristan'a ve Balkanlar'a ulaşır. Nevruz, 800'lü yıllardan itibaren Hazar'ın güneyinden Anadolu'ya ve Mezopotamya'ya taşınarak çok geniş bir coğrafyada büyük kitleler tarafından kutlanan bir bayram halini alır.¹

Türklerin bin yıllardır kutladığı Nevruz; Farsçada 'yeni gün' anlamına gelir.²Türkiye'de; Nevruz, Kazaklarda; Navruz, Jana Kün, Ulustın Ulu Küni, Kırgızlarda; Nooruz, Kırım'da; Navrez, Anadolu'da; Nevruz veya Sultani Nevruz, Azerbaycan'da; Novruz, Özbekistan'da; Navruz, Batı Trakya'da; Nevris gibi isimlerle adlandırılır. Orta Asya'da çok eski tarihlerden bu yana çok büyük bir coşku ile kutlanan Nevruz, Türkiye'de ise son yıllarda resmî bayram olarak kutlanmaktadır.

Özellikle 19. yüzyılda Sovyet Rusyası'nın hâkimiyeti altında yaşayan Türk topluluklarında Nevruz'un kutlanması ideolojik ve politik nedenlerden dolayı yasaklanır, hatta bu bayramın halka unutturulması için de her türlü yola başvurulur.³Ancak halk, gizliden gizliye sürdürdüğü sözlü gelenek usulleri içerisinde bu bayramın mahiyetini ve uygulamalarını nesilden nesile aktarmak

¹ Abdullah Şengül, "Türk Kültüründe Nevruz ve Anadolu'da Nevruz Kutlamaları", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (26), 2008, s. 61-73.

² Abdulhaluk M. Çay, "*Türk Ergenekon Bayramı Nevruz*", Turan Kültür Vakfı, Ankara, 1996, s. 1.

³ Annakılıçev Kazakbay, Bağımsız Türkmenistan'da Nevruz Bayramı, *Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 101-106..

suretiyle Nevruz’un unutulmasına mani olur. Nevruz bayramı, 1990’lı yıllardan sonra kazanılan bağımsızlıkla beraber Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Azerbaycan başta olmak üzere bütün Türk dünyasında yeniden ruhuna uygun olarak kutlanmaya başlanır.

Türkiye’de de 1990’lı yıllar öncesinde Sovyetler Birliği’ndeki gerekçelerden farklı politik nedenlerden kaynaklı olarak Nevruz gerçek kimliğinden uzak ve oldukça sade bir biçimde kutlanır. Ancak Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından Nevruz gününde gerçekleştirdikleri coşkulu kutlamalar Türkiye’deki birçok aydın ve devlet adamının dikkatini bu köklü geleneğe çevirmesini sağlar. Nitekim bu dönemden sonra sadece Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinde değil Türkiye’de de daha coşkulu kutlanan Nevruz, resmî bayramlar arasına alınarak halk ile beraber resmî kurumlar nezdinde kutlanmaya başlanır. 21 Mart günü özellikle örste demir dövme ve ateş üzerinden atlama gibi sembolik törenlerin, ağaç dikme merasimlerinin tertip edildiği özel bir gün haline getirilir.⁴

Bahar mevsimi içinde gece ile gündüzün birbirine eşit olduğu 21-22 Mart tarihlerinde kutlanan Nevruz gününün kendine has hususiyetleri vardır. Nevruz günü; mertlik duygusu ön planda olmakla birlikte dilin tatlı, vicdanın duyarlı, kalbin yumuşak olduğu bir gündür. Bu günde hasta ve kimsesizler hatırlanır, hayatını kaybedenler ise anılır.⁵

Türk Dünyasında Nevruz

Bütün Türk dünyasında kutlanan en eski bayramlardan biri olan Nevruz; tabiatın dirilişini, yeni yılın başlangıcını ve Türklerin demir dağı eriterek Ergenekon’dan çıkışını ifade eder.

Türkler tarafından büyük bir coşkuyla kutlanan Nevruz bayramının kökeni binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Türklerin yeniden var olma, asıl coğrafyalarına çıkma günüdür.⁶ Nevruz, Türklerin Ergenekon’dan çıkışında barış ve dirilme anlamlarının yanı sıra sert kışı geride bırakıp bereket ve bolluğun gelişini sembolize eder. Bu bayram kıştan bahara geçişin yanında zorlukların üstesinden gelip kötülükleri yenmenin de sembolü olur. Kısaca Nevruz hem düşmanlara hem de kış ile gelen sert tabiat koşullarına karşı sabırlı bir mücadelenin zafer ve barışla neticelendiği gündür. Binlerce yıldır Türklerin

⁴ Şinasi Gündüz, *Kadim Orta Doğu’dan Orta Asya’ya Nevruz*, Bilig-12. Ahmet Yesevi Üniversitesi. 2000, s. 1-15.

⁵ Alaattin Uca, *Türk Toplumunda Nevruz-II*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, s. 33, 2007, s. 151-182.

⁶ Malik Muratoğlu, *Özbek Halk Edebiyatında Nevruz, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 282-292.

kutladığı bu bayramı başka bazı milletler de benzer veya değişik adlarla farklı ya da yakın ritüellerle kutlamaktadırlar.

Hava, su, toprağın ısınması ve tabiatın dirilmesi anlamlarının yanı sıra sıkıntıyı atlatmanın adı olan Nevruz'un gelişi sabırsızlıkla beklenir. Bu bekleyişin en güzel örneklerinden biri Türkmen edebiyatının güçlü kalemi Mahtımqulu'nun şiirinde şöyle ifade bulur:

*“Gelse Nevruz âleme renk kılar cihan peyda
Ebrler ovaz vurup, dağ kılar duman peyda
Bicanlar cana gelip açarlar dalcak peyda
Göğermelik bitkiler gögerip revan peyda
Ederler hayvanatga hem sudu- ziyan peyda
Biabeste dahan kuşlar kılar ziban peyda”*⁷

Gelenek ve görenekler ne denli derin bir tarihe sahip olurlarsa o nispette değişik zemin, tür ve lisanlarda yer edinirler. Nevruz da kendi bünyesinde barındırdığı kendine has kutlama ve dua örnekleri ile birçok türde esere konu olur. İnsanların bir yıl boyunca özlemle beklediği Nevruz için Biruni: *‘Nevruz her şeyin başlangıcıdır’*, Firdevsi: *‘Bayramların bayramıdır’*, Ali Şir Nevâî: *‘Her dünün kadr olubon, / Her günün nevrız olsun’* ifadelerini kullanırlar.⁸

Şiirlere konu olacak kadar coşkulu bir şekilde karşılanan Nevruz bayramı karşısında birçok şair kayıtsız kalmaz. Anadolu sahasının önemli şairlerinden Kadı Burhanettin de Nevruz hakkında yazdığı şiirinde şunları söyler:

*Nevrûz olalı cihâni görsen
Bu kevn ile mekâmı görsen
Ten ten tene düşdi cümle ten ten
Sığmaz kanuma bu câmi görsen
Meger nevrûz gelmişdür musavver
Ki olmuşdur cihân yine münevver*⁹

Nevruz, bünyesinde birçok kahraman ve karakter barındırır. Bunlardan en önemlisi “Hızır Baba” karakteridir. Türk dünyasında Hz. Hızır; Hızır, Hızır Ata, Hızır Baba, Hızır Nebi, Nevruz Ata, Nevruz Baba, Kıdır, Hızır ve benzeri

⁷ Mehmet Temizkan, Türk Dünyası Edebiyatlarında Nevrûz Konulu Şiirler Üzerine Bir İnceleme, *Turkish Studies* Volume 2 /1 Winter 2007, s. 317-333.

⁸ Malik Muratoğlu, a.g.e., s. 282.

⁹ Mehmet Temizkan, a.g.e., s. 319.

isimler ile adlandırılmaktadır. Türk halk inanışında Nevruz günü Hz. Hızır’ın geleceğine inanıldığı için Nevruz öncesinden onu layıkıyla karşılamak için hazırlıklar yapılır, evler temizlenir. Anadolu’nun bazı yerlerinde ise Hızır içeriye rahat girebilsin diye Hıdırellez ve Nevruz günleri sabah namazından sonra evlerin kapıları açık bırakılır. Bu davranışın temel sebebi Hz. Hızır’ın uğradığı eve huzur ve bereketin dolacağına, karşılaştığı kişinin ise talihli olacağına inanılmasıdır. Hatta Türk coğrafyasının birçok yerinde bazı kişiler, Nevruz kutlamaları sırasında aksakal takıp yeşil cüppe giyerek çocuklara hediyeler dağıtır, büyüklere de hayır duada bulunurlar.

Yukarıda bahsedilen yönleri ile Türk dünyasının hemen her coğrafyasında çok ufak ses değişimleri veya yakın kelimelerle adlandırılan “Hz. Hızır”, bugün için evrensel hale gelmiş olsa da esas itibarı ile kaynağını Hristiyanlık inancından alan “Noel Baba” figürü ile de benzerlikler taşımaktadır.¹⁰

Asker Kadimov, bu kelimenin Türkçe olduğunu “Hız” hecesinin suratlı kelimesi ile eş anlamlı olarak “ır” hecesinin ise er, yiğit anlamlarında olduğunu ifade eder. Hz. Hızır’a edilen duaların kabul olacağı inancı nedeni ile Nevruz’da edilen birçok duada, okunan şiirde, söylenen atasözünde, deyimde ve benzeri türlerde Hz. Hızır yer bulur. Hz. Hızır’ın elinin değdiği her şeyin bereketli olacağına inanılır. Bu sebeple Hz. Hızır’ın kendi dileklerini yerine getirmesini isterler.¹¹

“Hızır, Hızır od getir

Var dereden od getir

Hızır’a Hızır diyorlar

Hızır’a çırak goyarlar

Ben Hızırın neyiyim?¹²

Tarihî süreç içerisinde bütün Türk boylarının kutladığı Nevruz, Osmanlı döneminde de kutlanır. Nevruz’da özellikle padişah ve vezirler başta olmak üzere insanların birbirlerine bugüne has “Nevruziye Pişkesi” şeklinde adlandırılan bir hediye vermesi önemli bir âdettir.¹³ Hatta Divan edebiyatı

¹⁰ Uca Alaatin, Türk Toplumunda Nevruz-II, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 33 Erzurum, 2007, s. 151-182.

¹¹ Asker Kadimov, Nahçıvan’da Nevruz Gelenekleri, *Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 232.

¹² Asker Kadimov, a.g.e., 231-238.

¹³ Emrah Çetin, Türk Dünyasının Ortak Kültür Mirası: Nevruz, *The Journal Of Academic Social Science Studies International Journal Of Sosial Science Voluma 2 Issue 1*, 2009, s. 63-71.

şairleri, Nevruz'da bahşış almak için büyüklere “*Nevruziyye*” diye adlandırılan kasideler sunarlar. Nef'i'nin bir gazelinden alınan aşağıdaki beyit buna güzel bir örnektir:

“Erişdi bahar oldu yine hemdem-i nevrüz

Şad etse nola dilleri cam-ı Cem-i Nevruz”¹⁴

Klasik Türk Şiirinde gece ile gündüzün birbirine denk geldiği tarihte kutlanan Nevruz, sembolik olarak sevgilinin güzelliği ile aşğın halini anlatmak için de kullanılmıştır.

Nevruz etkinliklerinin farklı coğrafyalarda kutlanan örneklerinin hepsinde değişmeyen unsur ateştir. Tabiatın uyanışı ateş yakılarak kutlanır. Türkiye’de ateşte demir dövülür ve ateşten atlanır. Özellikle Azerbaycan Türkleri son dört çarşambayı büyük bir heyecan ve coşku ile kutlar. Su, ateş, rüzgâr ve toprak çarşambası adı verilen bu günlerde “Tonkar” denilen ateşler yakılır ve gençler bu ateşler üzerinden atlamak sureti ile eğlenirler.¹⁵

Dağıstan’da Laklar, Mugular, Ruttular ve Avarlar’ın yaşadığı bölgelerde halkın bir kesimi ateşten atlarken arınmanın aracı olarak ateş ile ilgili şu duayı da beraberinde okurlar:

“Benim hastalığım ateşe

Sağlık benim canıma

Koy sağlık olsun

Koy ateş güçlensin

Koy günler ılık olsun kuraklık olmasın

Hata bela uzak olsun

Koy bolluk olsun”¹⁶

Türk dünyasının her coğrafyasında Nevruz başka bir heyecanla kutlanır. Özellikle Nevruz’a has, bereket ve bolluğa vesile olduğuna inandıkları yiyeceklerin ortaya çıkışı ile ilgili olarak farklı coğrafyalarda yaşayan her topluluğun kendine ait rivayet ve efsaneleri bulunmaktadır. Oldukça zengin bir

¹⁴ 25 Yusuf Halaçoğlu, Osmanlılarda Nevruz Kutlamaları, *Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 183-188.

¹⁵ Beşir Mustafayev, Adriyatik’ten Çin Seddi’ne Uzanan Nevruz Geleneği, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, cilt:2, S.3, 2013, s.260-273.

¹⁶ Feride Muratçayeva, Dağıstan’da Nevruz Bayramı, *Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 275-280.

mahiyet gösteren bu rivayet ve efsanelerin hepsini burada vermek mümkün olmayacağı için sadece bir örnekle yetinilecektir. Evlerinin her tarafını iyice temizleyip yeni kıyafetler alarak Nevruz’u bekleyen Kırgızlarda, bugün için yapılan “Sümölök” adlı yemek oldukça önemlidir. Kırgız kültüründe “Sümölök” yemeğinin ortaya çıkışı ile ilgili birçok efsane ve rivayet vardır. Bunlardan bir tanesi şu şekilde aktarılır:

“Çok eskiden halk Mart ayında büyük bir açlıkla karşı karşıya kalır. Birçok insan ölür, hayvan sürüleri telef olur. Herkes elinde kalan son yiyecek kırıntılarını bir araya getirip bir yemek yapmaya karar verir. Kimi bir tutam un, birkaç tane buğday kimi bir kaşık yağ kimi bir miktar kavut kimisi de birkaç erik kurusu vb. getirip büyük bir kazana doldururlar. Bunların üzerine su konulup ateş yakılır. Kazanın başına dokuz çocuğu ile dul bir kadın gelir. Ağlayarak kendisinin kazana koyabileceği bir yiyeceğinin olmadığını söyler. Dokuz yuvarlak taşı iyice temizleyip kazana atar ve yavrularını bu şekilde avutmak istediğini söyler. Ardından da Besmele çekerek; “Bizleri yaratan Allah, halkıma tokluk ve refah getir.” diyerek dua eder. Kazan kaynamaya başlarken aklıktan ve ağlamaktan yorulan çocuklar uyuyakalırlar. Bir müddet sonra kazandaki yiyeceklerin güzel kokusu etrafa yayılır. Kazanda tatlı ve doyurucu bir yemek ortaya çıkar. Yemek soğuyup dinlendikten sonra dul kadın, yemeği işaret parmağı ile on ikiye böler. Halkı aklıktan, kırılmaktan kurtaran içindeki mucizevi taşlar bir şekilde yemeğe dönüşen bu yiyeceğe ‘el sümölök’ adı verilir.”¹⁷

Nevruz’da; Kırgız ve Kazak Türklerinde en az yedi türlü nimet karıştırılarak yapılan “Nevruz koje çorbası”nın yanında “boursak, kımız” ikram edilir. Afganistan’da yaşayan Özbek Türklerinde ise “heft meyva” (yedi meyve), Özbekistan’da “Uhud” tatlısına benzer “pılav”, “sumelek tatlısı” et yemeği olarak “helim”, Türkiye’de (İzmir tahtacı Türkmenleri) “katmer”, “kahve” ikram edilirken kimi yerlerde de adaklar adanır, Türkmenistan’da “semen”, Azerbaycan’da “baklava”, “şekerbura”, “şorgoğalı” ve “semeni” gibi yiyecekler Nevruz kutlamalarına katılan herkese dağıtılmak sureti ile birlikte yenir.

Bu bayram merasimlerinde mezarlıklarda adak veya kurban kesilmesi bugünkü İslam inancı ile özdeşleştirilse de esas itibarı ile eski Türk geleneklerinde de vardır. Çünkü eski Türklerde kurbandsız ayin yapılmaz.¹⁸

Türk dünyasında bazı geleneklerin yansımaları farklı coğrafyalarda kutlanan başka bayramlarda aynı şekilde görülebilmektedir. Kazakistan ve Kırgızistan’da yedi çeşit nimet ile yapılan yiyeceklere benzer şekilde bazı

¹⁷ Oğuz M. Öcal, Kırgızların Kutladığı Bayramlar ve Nevruz Pratikleri, *Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Söleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, s. 303-309.

¹⁸ Abdulkadir İnan, *Tarihte Ve Bugün Şamanizm Materyaller Ve Araştırmalar*, 9. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 89.

Özbekler arasında da yedi çeşit nimetin ayrı bir yeri vardır. Ancak Özbekler için bahse konu yiyeceklerin Anadolu'nun bazı yerlerinde olduğu gibi 's' harfi ile başlayanlardan olması önemlidir. Özbekistan'da, Nevruz sofrasında yedi adet yemek bulunması gerektiğine inanılır. Bunlar; samsa, seb, sümelek, sebzi, sedana, seryağ, süt gibi 's' harfi ile başlayan yedi çeşitten oluşur. Bunların yayında; yine 's' harfi ile başlayan yedi çeşit baharat kullanmak da geleneğin bir gereğidir. Yine sofrada genellikle 7 maddeden (buğday, arpa, nohut, mısır, pirinç, maş, fasulye) oluşan 'aşure' bulunur.¹⁹ Aynı gelenek Osmanlı İmparatorluğu döneminde de bir Nevruz geleneği olarak yaşar.²⁰

Karabük'te de Nevruz için 's' harfi ile başlayan susamlı simit, su böreği, su muhallebisi (yedi türlü) vs. yapılır. Bunların yanında da sağlık versin diye süt veya şifa kaynağı olduğu için su içilir. "Sabrın sonu selamettir." sözünden geldiği düşünülen 's' harfiyle başlayan yemekleri tercih etme âdeti sayesinde uzun kış gecelerini sabırla atlatan halkın selamete ermenin şükürünü bu şekilde eda ettiği inancı yaygındır. Hıdırellez bu şekilde kutlanırsa o yılın bereketli ve sağlıklı bir yıl olacağına inanılır.²¹

Öğleden sonra özellikle bayanların yanlarında getirdikleri börek, leblebi, yufka, şeker gibi yiyecekleri geniş bir tabağa koyarak mezarın yanından geçenlere dağıtması geleneğine "hak üleştirme" denir.²² Bu yiyeceklerden yiyenler ise "ölünün ruhuna değsin" duasında bulunur.²³

Azerbaycan, Türkiye, Özbekistan, Afganistan, Uygur Türkleri Nevruz'u ölümlerinin ruhunu da teskin etmek amacı ile insanlar; kutsal mekânlar ve mezarları ziyaret edip Yasin-i Şerif veya farklı dualar okumak, çeşitli ikramlarda bulunmak sureti ile kutlarlar. Kazaklar, yüksek bir tepeye çıkıp güneşin doğuşunu karşılayarak; Kırgızlar, kötülüklerden korunmak maksadı ile "alas" duasını okuyarak ve büyük panayırlar kurarak; Karaçay Malkar Türkleri, İslam ile Şaman inanışına ait birçok ritüeli bir arada kullanarak Nevruz bayramını kutlar. Karaçay Malkar Türklerindeki Nevruz kutlamalarında 9-10 halka şeklinde sıralanan halkın ortasında bulunan köyün yaşlılarından biri, eline 'boza' ya da 'şıra' adı verilen bir tas alarak bir taraftan dua eder; bir diğer tarafta ise çalınan sızızgı, kaval ve davul eşliğinde oynanır ve şarkılar

¹⁹ Hüseyin Bal, Kültürlerin Ortak Bayramı; Nevruz, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 3, 1998, s. 113-133.

²⁰ EmraÇetin, h, Türk Dünyasının Ortak Kültür Mirası: Nevruz, *The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science*, Volume 2 Issue 1, 2009, s.63-71.

²¹ Hatice Büyükkaragöz, 1944, Ev Hanımı, İlkokul, Safranbolu, Evli (kişisel görüşme).

²² Süleyman Hatipoğlu, Türklerde Nevruz ve Akdeniz Bölgesinde Kutlanması, *Bilge Dergisi Nevruz Sayısı*, sayı 20, 1999, s. 18-24.

²³ Abdulhaluk M. Çay, a.g.e. s. 75.

söylenir.²⁴ İnsanlar Nevruz’un gelişine büyük bir önem atfettikleri için o gün doğan birçok çocuğa Nevruz adı verilir.²⁵

Nevruz ile özdeşleşen en önemli hususiyetlerden biri de zaferin, baharın ve barışın kutlanması adına oynanan oyunlardır. Bu önemli gün, yediden yetmiş herkesin eğlendiği bir gündür. Özbekistan’da yaygın olarak güreş, küpkeri, daş kutarış, koç ve horoz dövüşleri, at yarışları, gelin, yar yar; Afganistan Özbeklerinde, oğlak (buzkaşi); Kazakistan’da kökpar, kız kuu, altıbakan, asık; Kırgızistan’da “kökbörü, kız kuumay, at yarışları, cigit; Türkmenistan’da genç kızların oynadığı boncukattı, satranç, koç ve horoz dövüşürmeleri; Türkiye’de ise köse oyunu, ip atlama, salıncak kurma, yumurta tokuşurma ve daha nice eğlenceli oyunlarla Nevruz bayramı kutlanır.

Özellikle şiir, tarih biliminin geçmişle ilgili eksik bıraktığı insani detaylara yer vermesi bakımından önemlidir.²⁶ Türk dünyasında panayır, festival ve kutlamaların vazgeçilmez eğlence araçlarından biri de saz şairleri, akınlar, ozanlar ve hünerli söz sahiplerinin vazgeçilmezi ‘atışma’lardır. Onların şiirlerinde bahar mevsimi ve Nevruz en çok işlenen konulardan biri olarak kendini gösterir.

Her Türk kavminde sayısız yazar ve şairin kalemine konu olan Nevruz’da en çok dile getirilen konulardan biri de aşktır. Türkmen şair Mahtımqulu, sevgililerin buluşma ve kavuşma günü olan Nevruz’u şiirine şöyle taşır.

“Olmadı bize nasibin,

İstedim güzden seni,

Dedin geçsin kış,

*Bulurum taze Nevruz’dan seni”.*²⁷

Nevruz’da halkın bütün hased, kin ve nefreti bir kenara bırakarak saf ve temiz gönül ile Hakka yönelmesinden ötürü yapılan duaların kabul olacağına dair halk arasında kuvvetli bir inanç vardır. Kişiler, bu bayram günlerinde birbirleri için dilekte bulunabilecekleri gibi bazen de toplumun önde gelenleri

²⁴ Abdullah Uca, a.g.e. s. 150-158.

²⁵ С. Кенжеахметұлы, Қазақтың Салт-Дәстүрлері Мен Әдет Ғұрыптары, Атамұра, Алматы, 2015, s. 151.

²⁶ Kundakçı, Mustafa (2019). Moldo Kılıç, Isak Şaybekov ve Kalık Akıyev’in “Zelzele” Temalı Şiirlerinde Toplumsal Eleştirisi, Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2019/13, s. 115-129.

²⁷ Nurmemmet Annagulu, Türkmenlerde Renk Dünyası ve Nevruz, *Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 75-84..

ile sözü hünerli söyleyebilenler, herkes adına dua ve dileklerde bulunabilirler. Dilekler, bazen gerçekleşmesi istenen toplumsal veya kişisel bir talebi içerirken bazen de gelişigüzel bir dilek, alkış veya dua olabilir. Ayrıca bu tür günlerde özellikle bazı olay veya kerametlerin gerçekleşeceği, bu olay veya kerametlere şahit olanların dualarının kabul olacağı kanaati de vardır. Anadolu’da Hz. Hızır gelecek diye kapılar açık bırakılırken onunla karşılaşanların duasının kabul olacağı inancı da yaygındır.

Hıdırellez, Hz. Hızır ile Hz. İlyas’ın buluştukları gün olarak da bilinir. Azerbaycan Türklerinde Hz. Hızır ile Hz. İlyas’ın buluşması Mars ile Venüs’ün buluşması şeklinde ortaya çıkar. Öyle ki, son çarşamba geldiğinde o gece herkes uyanık kalmak ve Mars ile Venüs’ün buluşmasına şahitlik etmek ister. Çünkü bu buluşmaya şahitlik edenlerin dileklerinin kabul olacağına inanılır.

Aynı gün “kulak oyunu” adıyla bilinen oyun gereği kapılar dinlenir. Eğer içeriden duyulan ilk kelime veya cümleler düğün, bayram, kutlama gibi güzel bir anlama sahip olan kelimeler ya da cümleler ise bir yılın böyle geçeceğine inanılır.²⁸ İçerde oturanlar da özellikle bu geleneğin farkında oldukları için Nevruz günleri güzel şeylerden bahsederler.

Gerçekten de Nevruz’u önemli kılan hususiyetlerin başında o gün yapılan dua, dilek ve alkışların kabul edileceğine dair kuvvetli inanıştır. Anadolu’daki Toros Türkmenleri mart ayının üçüncü haftasına denk gelen pazar gününü Nevruz bayramı olarak kutlarlar. Bu günde çeşitli eğlenceler yapılır, ziyafet verilir. Köylerden gelen gruplar ile yayladakiler silahla havaya ateş ederek birbirlerini selamlar ve birbirlerine şu alkışta bulunurlar: “*Nevruzunuz kutlu, dölünüz (soyunuz) hayırlı ve bereketli olsun.*” Etraftakiler de ‘âmin’ diyerek duaya katılırlar.²⁹

Azerbaycan Türklerinde Nevruz, birçok alkış ve kargışa konu edilir. “*Nevruz kölüne dönesin*”, “*Nevruz’da bahtın açılsın*”, “*Yüreğin Nevruz kadar kutlu(şen) olsun.*” gibi alkışlar ile “*Nevruz’un kara gelsin.*”, “*Nevruz gülü dermeyesin.*”, “*Nevruz gününe varmayasın.*”, “*Gelen Nevruz’a kalmayasın.*” gibi kargışlar kullanılır.³⁰

Tatar Türklerinin yaşadığı Kazan şehrinde kutlanan Nevruz vesilesi ile kolej öğrencileri tarafından söylenen nevrüz beyiti;

“Nevruz eyttik biz sizge,

Hakın birigizi bizge;

²⁸ Hüseyin Bal, a.g.e., s. 115.

²⁹ Abdulhaluk M. Çay, a.g.e., s.71-72.

³⁰ Mehmet Temizkan, a.g.e., s. 319.

*Yeşigiz citsin yüzge,
Malığz artsın közge,
Nevruz Mübarek bad”.*³¹

Kırgız Türklerinde Nevruz günü verilen ziyafetlerin ardından okunan alkışlardan biri de aşağıdaki gibidir:

*“Bugün sümölök kaynatarak,
Alın terimi siliyorum,
İmanımız bugün artıyor,
Bahtımız bugün açılsın,
Rızkımız talihimiz saçılsın”.*³²

Daha çok Türkiye’nin doğusu ile Nahçıvan ve Tebriz bölgelerinde oynanan ‘köse’ oyununda keçi ve yavrularının ‘köse’yi öldürdükten sonra, kışı temsil eden ‘köse’nin gidişi ve baharı temsil eden ‘keçi’nin zaferi aşağıdaki dilek ile devam eder:

*“Nevruz, Nevruz bahara,
Güller, güller nahara,
Bağçanızda gül olsun
Gül olsun bülbül olsun”.*³³

Kazak ve Kırgız Türklerinde Nevruz’da alkış, dua ve dileklerin her çeşidini zengin bir içerik ve yapısıyla görmek mümkündür.

*“Ulusun on bolsın,
Ak mol bolsun
Kayda barsa jol bolsın
Ulus baktı bolsun
Türt tülük aktı bolsın”.*³⁴

³¹ İlbari Nadirof, İdil-Ural tatarlarında Nevruz Bayramları, Çev: Alsu kamalieva- Mustafa kalkan, *Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 293-299.

³² Oğuz M. Öcal, a.g.e., s. 307.

³³ İbrahim, Bozyel İğdir, Nahçıvan ve Tebriz Üçgeninde Nevruz Geleneği, *Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 114-120.

Karakalpıklarda da aşağıdaki örnekte olduğu gibi huzur ve refahın artıp sıkıntıların uzaklaşması için benzer dua ve dileklerde bulunulur.

“Navez keldi köriniz

Körünigin beriniz

Cennet bolsın geriniz

Aza, Navrezim mübarek”.³⁵

Nevruz, Türk toplumu için bir bayramdan olmanın yanında barındırdığı zengin folklor unsurları yönüyle de zengin bir kültür hazinesi olarak binlerce yıldır kutlanmaktadır ve kutlanmaya devam edecektir.

SONUÇ

Türkler, köklü tarihleri ve cihan hâkimiyetini devam ettirme düşünceleri ile her zaman yeni yerler fethederken dünyanın çok çeşitli coğrafyalarına dağılmışlardır. Birçok Türk topluluğu bütün baskılara rağmen milli ve manevi değerlerini sağlam bir şekilde koruyarak varlığını devam ettirirken bazıları ise yoğun asimile ve baskılar karşısında dillerini kaybetme noktasına gelseler de kültürlerini korumaya devam ettirmektedirler. Birbirlerine coğrafi olarak uzak kalsalar bile benzer kültürleri yaşatmaya devam eden Türk topluluklarını yeniden bir araya getirecek önemli unsurlardan biri de Nevruz’dur. Çünkü Türklerin yaşadığı hemen her coğrafyada Nevruz bayramının tesiri ile bahar mevsiminde az çok değişiklikler olmasına rağmen benzer ritüellere dayanan kutlamalar varlığını devam ettirmektedir.

Nevruz bayramı, ihtiva ettiği anlam bakımından iki önemli husus içerir. Birincisi; sert kışların geride kalması ve baharın gelmesi ile beraber toprağın, havanın, suyun ısınması neticesinde tabiatın canlanması, dirilmesi sonucu bolluk ve bereketin artması anlamına gelir. İkinci ise; başta Ergenekon’dan çıkışı temsil etmenin yanında kötülere karşı iyilerin zaferini temsil eder. Türkler açısından hem tarihin her devresinde sayısız düşmanla karşı karşıya gelmesi hem de zor tabiat koşullarının hâkim olduğu bir coğrafyada yaşamaları nedeniyle her iki yönü ile de büyük önem arz eden bir bayramdır.

Geçmişten bugüne yaşanan gelenek ve görenekler aracılığıyla geleceğe taşınan kültür unsurlarının, birbirinden çok uzak ve farklı coğrafyalarda bulunan

³⁴ Şakir İbrayev, Kazak Folklorunda Nevruz, *Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, s. 189-198.

³⁵ Abdurrahman Güzel, Türk Kültüründe Nevruz ve Milli Birlik- Beraberlik, *Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, s. 167-182.

soydaş topluluklar tarafından aynı hislerle sahiplenilmesi bu toplulukların yarınlarına umutla bakabilmesini de sağlamaktadır.

Yediden yetmişe her yaş ve her gruptan insanın kutladığı Nevruz, milli birlik ve beraberliği de pekiştiren bir bayram olarak ihtiva ettiği oyunlar, anlatılar, giyimler, yiyecekler, ritüeller vasıtası ile farklı coğrafyalarda yetişen nesillerin aynı kültürle büyümelerini ve geleceklerini milli bir bakış ile şekillendirmesini sağlamaktadır.

Nevruz bayramında Nevruz'a has Hz. Hızır ve benzeri figürler etrafında oluşan birçok inanış ve gerçekleşen birçok gösteri geçmiş ile bugün arasında sıkı bağ kurulmasını beraberinde getirmektedir.

Nevruz, ortaya çıkış sebepleri ve bütün insanlığın arzu ettiği paylaşma kültürünü çok güçlü bir şekilde yaşatmasının yanında içeriğinde doğaya olan saygının önemli bir unsur olarak yer aldığı bir bayramdır. Bu yönleri ile ulusal olarak aynı kültür ve düşünceyi paylaşan insanların ortak bayramı olmasının yanında Türk kültürünün dünyaya tanıtılması açısından evrensel hale getirilmesi için de çeşitli çabaların gösterilmesi hem önemli hem de gereklidir.

Kısaca Nevruz, zengin içeriği ile Türklerin kendi geleneklerini geleceğe taşırken eski ile yeniye başarılı bir şekilde kaynaştırarak yaşadıklarının ve yaşattıklarını ortaya koyan en önemli bayramlardan birisi olarak Türk kültür hayatındaki yerini almış ve almaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Annagulu, Nurmehmet, Türkmenlerde Renk Dünyası ve Nevruz, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 75-84.

Bal, Hüseyin, Kültürlerin Ortak Bayramı; Nevruz, SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 3, 1998, s. 113-133.

Büyükkaragöz, Hatice, 1944, Ev Hanımı, İlkokul, Safranbolu, Evli (kişisel görüşme).

Çetin, Emrah, Türk Dünyasının Ortak Kültür Mirası: Nevruz, The Journal Of Academic Social Science Studies International Journal Of Sosial Science Volume 2 Issue 1, 2009, s. 63-71.

Çetin, Emrah, Türk Dünyasının Ortak Kültür Mirası: Nevruz, The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science, Volume 2 Issue 1, 2009, s.63-71.

Gündüz, Şinasi, Kadim Orta Doğu'dan Orta Asya'ya Nevruz, Bilig-12. Ahmet Yesevi Üniversitesi. 2000, s. 1-15.

Güzel, Abdurrahman, Türk Kültüründe Nevruz ve Milli Birlik- Beraberlik, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1996, s. 167-182.

Halaçoğlu, Yusuf, Osmanlılarda Nevruz Kutlamaları, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 183-188.

Hatipoğlu, Süleyman, Türklerde Nevruz ve Akdeniz Bölgesinde Kutlanması, Bilge Dergisi Nevruz Sayısı, sayı 20, 1999, s. 18-24.

İbrayev, Şakir, Kazak Folklorunda Nevruz, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 189-198.

İbrahim, Bozyel, Iğdır, Nahçıvan ve Tebriz Üçgeninde Nevruz Geleneği, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 114-120.

İnan, Abdulkadir, Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller Ve Araştırmalar, 9. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2007

Kadimov, Asker, Nahçıvan'da Nevruz Gelenekleri, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 232.

Kazakbay, Annakılıçev, Bağımsız Türkmenistan'da Nevruz Bayramı, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 101-106..

Kundakçı, Mustafa (2019). Moldo Kılıç, Isak Şaybekov ve Kalık Akıyev'in "Zelzele" Temalı Şiirlerinde Toplumsal Eleştiri, Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2019/13, s. 115-129.

M. Çay, Abdulhaluk, "Türk Ergenekon Bayramı Nevruz", Turan Kültür Vakfı, Ankara, 1996

Muratçayeva, Feride, Dağıstan'da Nevruz Bayramı, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 275-280.

Muratoğlu, Malik, Özbek Halk Edebiyatında Nevruz, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 282-292.

Mustafayev, Beşir, Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Uzanan Nevruz Geleneği, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, cilt:2, S.3, 2013, s.260-273.

Nadirof, İlbari, İdil-Ural tatarlarında Nevruz Bayramları, Çev: Alsu kamaliev-a- Mustafa kalkan, Türk Dünyasında Nevruz Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı, (Yay Haz. Sadık Tural, Elmas Kılıç), Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara. 1996, s. 293-299.

Uca, Alaatin, , Türk Toplumunda Nevruz-II, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 33 Erzurum, 2007, s. 151-182.

“DÜŞSEL ÖYKÜLER”DE DÜŞSEL MOTİFLER: ÖZBEK VE TÜRK MODERN ÖYKÜSÜNÜN KÜÇÜK BİR MUKAYESESİ*

DREAMED MOTIVES IN “DREAMED STORIES”: A SMALL COMPARISON OF UZBEK AND TURKISH MODERN STORY

Paşacan KENCAYEVA**

ÖZ

Makalede Özbek ve Türk öykü türünün temaları, özellikle metodolojik sayılmış kahramanlık yapma yeteneğine sahip olan Hurşid Döstmuhammad ve Ferid Edgü'nun hikayeleri incelenmektedir. Araştırmada, H.Döstmuhammad'ın “*Cadı*”, “*Sessiz Oturan Adam*”, “*Azarsız Kuşun Kargışı*”, F.Edgü'nun “*Cellat*”, “*Cellad'ın Ölümü*”, “*Karanlıkta*”, “*Beklenmeyen Konuk*” öyküleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Aynı zamanda, modern Özbek ve Türk öykücülüğünün gelişimine önemli katkı gösteren her iki yazarın etkilenmiş kaynağından da bahis edilir.

Ayrıca, Dünya Edebiyatının büyük yazarı Franz Kafka tarzının, hikaye anlatıcılığına etkisi de gözlenmiştir. H.Döstmuhammad ve F.Edgü'nun psikolojik karakterdeki kahramanları, uygulayıcıların ideolojik olarak oluşturulması ve karakterleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Özbek Öykücülüğü, Türk Öykücülüğü, Yazar Üslubu, Eser Mukayesesi, Dünya Edebiyatı.

ABSTRACT

This article analyzes the themes of the Uzbek and Turkish storytelling, in particular the stories of Khurshid Dustmukhammad and Ferid Edgu, the methodological peculiarity, the ability to make heroism. In the study, it was found out that X.Dustmukhammad's "*Jodi*", "*A Man Sitting in Silence*", "*Curse*

* Bu makale 10.04.2019 tarihinde dergimize gönderilmiş; 15.04.2019 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 25.07.2019 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atıf şekli; Paşacan Kencayeva, “Düşsel Öyküler”de Düşsel Motifler: Özbek ve Türk Modern Öyküsünün Küçük Bir Mukayesesi, *Karabük Türkoloji Dergisi*, Cilt/Sayı: 1 (2019-1), Karabük 2019, s., 61-70

** Dr. Öğr. Üyesi, Taşkent Devlet Şarkınaslık Enstitüsü, Doğu Dil ve Edebiyat Fakültesi, Doğu Edebiyatı Bölümü, poshshajonkenjayeva@gmail.com

of Lamblike Bird”, F.Edgu's *"Executioner"*, *"Death of Executioner"*, *"Darkness"*, *"Unexpected Visitor"* have been studied in a comparative aspect. It also speaks of the source of the influences of both writers who made an important contribution to the development of modern Uzbek and Turkish narratives.

The influence of the style of the great writer of The World's Literature Franz Kafka, on the style of storytelling was also observed. X. Dustmukhammad and F.Edgu's psychological characteristic heroes the executioners were ideologically composed, and the characters were investigated.

Key Words: Uzbek story, Turkish story, style of writer, comparison of works, world literature.

Giriş

Bağımsızlığı ele geçirdikten sonra Özbek edebiyatı yeni konular, yeni imgeler ile zenginleşti. Bu dönem edebiyatının özellikleri hakkında profesör N.Karimov: “Bu edebiyat gerçekten milli ve halka dönük olması, Özbek halkının yaşamı, kalbı, ruhu, serveti ve manevi yüksekliğini yansıtması gerekir. İşbu edebiyat önde gelen dünya edebiyatı, öncelikle, doğu edebiyatında meydana gelmekte olan yeniliklerden vazgeçmemekle birlikte milli edebi geleneklere, bu cümleden, XX yüzyıl Özbek edebiyatının seçkin sanatsal başarılarına dayanması gerekir”, - diye bilgi verir. Özbek edebiyatının yeni temsilcileri milli öykücülüğün gelişmesine kendi eserleri ile katkıda bulunuyorlar. Günümüz kişilerinin tefekkürü ve ruhundaki değişimler yazarları yeni düşünceye sahip kahramanları yaratmaya davet ediyor. Şimdi hayata gerçek bakışla onda yaşayan insanı adil tesvir eden yazarlar çoğalmakta. Özbek Modern öykücülüğü gerçek araştırmalar temelinde gelişmekte. Bu türün öncüleri Erkin Azam, Xayrettin Sultanov, Hurşit Döstmuhammad, Alişer İbodinov, Ğaffar Hatam, Nazar İşankul, Lukman Börihan, Şayım Bötayev, Abdukayum Yoldaş, Narmurat Narkabil, İsacan Sultan gibi yazarların eserlerinde bu özellikler apacık göze çarpılır. Bu öykü yazarlarının yaşama kendi gözleri ile bakmaya, kendi düşünceleriyle çizmeye çaba gösterirler. Böylece, onların en iyi eserleri modern Özbek öykücülüğünün temelini dönüyor.

Türk Modern Edebiyatında yazarların daha sonraki eserlerinde günümüzdeki insan kalbının gizli, anlamak biraz zor olan yönleri farklı açılarda aydınlatılıyor. Öykülerdeki kahramanlar çeşitli olaylarda, çeşitli ve benzeri

olmayan, aynı zamanda içsel zihniyetlerini ve ruh deneyimlerini yansıtan bir kişi olarak canlandırılmakta. Özellikle, XX yüzyılın 80. yıllarından bugüne kadar modern Türk öykücülüğünde gerçekçilik özellikleri ile birlikte yeni biçimdeki araştırmalar da görülmektedir. Türk öykücülüğünde insan manevi dünyası, bakış açısı ve duygularını sanatsal yansıma ilkeleri güncellenerek iç dünyanın yorumlama ilkeleri ilerlemeye başladı. Götüntü ve konuların modern ilkelere göre yorumlanması hikaye türünün gelişmesinde büyük bir önem kazandı. Türk edebiyatçıları bu dönemi “*Yeni araştırmalar dönemi*” diye adlandıırırlar. Bu dönem öykücülüğü Ferit Edgü, Yaşar Kaplan, Nursel Duruel, Hüseyin Su, Cemil Kavukçu, Özcan Karabulut, Ayla Kutlu, Murathan Mungan, Mehmet Güreli, Ali Haydar Haksal, Buket Uzuner, Ahmet Yurdakul, Sadık Yalsızuçanlar gibi yeni adlarla zenginleşti. Onların eserlerinde tür olanakları hem mana, hem de şekil yönünden genişledi. Öykü türünde felsefi-estetik, psikolojik, sosyal ilkeler göze çarptı. Batı edebiyatındaki modernizm, postmodernizm unsurları oluştu.

Elinizdeki makalede bu türün gelişmesine katkıda bulunan Özbek yazarı Hurşid Döstmühammad ve Türk hikayecisi Ferit Edgü öykülerini araştırmak esas amacımız oldu.

1. Özbek ve Türk Öyküsünde *Cellat* Karakterinin Özellikleri

Genellikle, her türlü eserin temel manası ve ana fikri çoğunlukla esas kahramanın karakterinde mücessemleşir. H.Döstmühammad ve F.Edgü hikayelerindeki kahramanlar da hem mana, hem de fikir yönteminden birbirine uygundur. Kahramanlar ruhiyetinde gerçekleşmiş endişeler birbirlerini yansıtır. Özellikle, iki kardaş halk yazarları cellat karakterinin kendine özgü özelliklerini yavaşça ele almışlar. Söylemek isteyen fikirlerini cellat karakteri sayesinde dile getirirler. **Cellât**, ölüm cezalarının infazını gerçekleştiren kişinin unvanıdır. Bu şahıslar, ölüm cezasının kabul gördüğü ülkelerde ilgili cezayı kurumun personeli olarak da görev yaparlar. Böyle unvan sahibleri halk hayaletinde duygusuz, bilinçsiz, kaba ve acımasız insan olarak canlanır. Cellat karakterinin iç sureti Türk yazarı F.Edgü'nün “*Cellad'ın Ölümü*” öyküsünde dile alınmış. Yazar bu öyküden önce de “*Cellat*” adında hikaye yazmış. Öyküde cellat insanları nasıl öldüreni, ölüm altındaki insan durumu, korkusu ve dehşeti inandırıcı biçimde gösterilmiş. Cellat karakteri L.Yiğit tarafından böylece yorumlanır: “Cellat Ferit Edgü için tüm kötülüklerin simgesi durumundadır. Kötülükleri kötülükle öldüren bir simge... Bu yüzden cellat ve cellatlık üzerine yazan Edgü, yazmaya da devam edeceğini söyler. Nitekim başka bir öyküsünde “Cellad'ın Ölümü”nü anlatacaktır.”¹ Yazar “*Cellat*” hikayesindeki olayları

¹ Yiğit L. Ferit Edgü'nün Roman ve Öykülerinde Yapı ve Tema. Yüksek Lisans Tezi. Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van-2007. –S.62.

özellikle celladın nasıl öldüğünü “*Cellad’ın Ölümü*” hikayesinde devam ettirir. Tıpkı böyle cellat karakteri Özbek yazarı H.Döstmuhammad’ın “*Cadı*” öyküsünde de göze çarpılır. Yazar hikaye olaylarını açıklamadan önce ölüme mahkum edilen kadın ya da erkek kim tarafından infaz edilmiş, dahası bu infaz nasıl araçla yerine getirildiği hakkında fikirleri öne sürer. Yazar bu aracı şöyle açıklar:

*“İşaret - o dönemlerde insanı ölüm infazını acısız uygulama aletinin gerçekleştirilmesi cihanşümül mucize olarak görülen, yüceltilen. O dönemlerde...”*²

Sorumun en ilginç yönü böyleki, bu araç insan tarafından sadece insanları infaz etmek için yaratılmış ve iki hikayenin sonunda cellatların kendileri nasıl vefat etmesi beyan edilmiştir. F.Edgü öyküsünde celladın ölümü şöyle yazılmış:

“Yüreği sıkışıyordu.

Biliyordum, dedi. Bunun için geldim.

Karşısında yaşlı bir adam duruyordu şimdi. Ak saçlı, ak sakallı, güler yüzlü bir adam. Elinde ona yakışmayan bir kement tutuyordu. Yağlı bir kement.

Yüreği sıkışıyordu.

İhtiyar yumuşacık bir sesle, Hadi yavrum, dedi, şimdi senin sıran.

Uzat boynunu.

Ama benim oğlum kör ve başka bir oğlan çocuğum yok.

Ziyanı yok, dedi ihtiyar. Sen uzat boynunu.

Ama yasalar buna engel, dedi o.

Ben, sizin yasalarınızı uygulamıyorum, dedi, ihtiyar,

handiyse sevecen bir sesle. Hadi, uzatma.

Uzattı boynunu.

*Yüreği...”*³

Çok fazla suçluları kanun altında infaz eden cellat aklında ölüm sadece kanun yoluyla gerçekleşmesi gerekir. Bu yüzden o “meleku’l mevt”te yasalar hakkında söyler, ama ecel hiç bir yasaya itaat etmez. Hikaye sonucu ise “ecel hiç bir insan yasasına itaat etmez, ecel meleği Yaradan emri altında hiç gecikmezden insanın hayatını alır”, anlamındaki islam felsefesini müşteriye

² Дўстмуҳаммад Х. Жоди / Қичқирик: Янги ҳикоялар. –Т.: “Sharq”. -2014. –Б.71.

³ Edgü F. *Cellad’ın Ölümü* / Av.Yapı Kredi Yayınları, 2 Baskı, İstanbul-2001. –S.93.

ispat eder. F.Edgü'nun hikayelerindeki bu yöntem Batı felsefesinden daha üstündür.

H.Döstmuhammad'ın kahramanı ise hayatı boyunca, insanları nasıl infaz etmiş olsa, kendi de böyle duruma düşer, bütün halk önünde ölüme hüküm edilir. Kahramanın iç duyguları eserde böyle belirtilmekte:

“Memur evladını okşamakta olan baba gibi şefkat ile Morti'nin alnındaki kan izlerini sildi. Morti Jozefe son lahzede iğne yapabildi:

- Değerli Cellat efendi! Şimdi göreceksiniz, uç saniyede hatta soğuğu da his etmeyeceksiniz!

Jozef Gilotin Memura umutla baktı ve kısık sesle dedi:

- Üşümekten bedenim titrer ise seyirciler korktuğundan diye bilmesi beni ancak endişelendirir... ”⁴

Bu parçada cellat aniden ölüme uğradı, u seyirciler önünde de korkusunu itiraf etmez ve korkusunu “tendeki ürperti” diye itiraf ediyor.

F.Edgü'nün “*Cellad'ın Ölümü*” öyküsündeki kahramanlar baba ve oğul. Tüm olaylar bu iki kahraman arasında geçer. Baba – cellat. Kendi görevine tabi kimse. Oğlunu de bir peşeye sahib olmasını, genellikle kendi görevini devam ettirmesini ister. Cellatlığı de katip, devlet tezgahında tezgahhtar, memur gibi meşru bir meslek sayır. Çocuk ise babasının dileğini yapmak zorunda. Ama çocuk bunu istemiyor. İlk önce evinden, sonra kendinden kaçmaya başlar. Bir gün bu hareketleri yararsız olduğunu anlar ve eve döner. Celladın kendi mesleğine sevgisi o kadar büyük ki, hatta infaz eden insanın meşrebine bakmaz:

“Yüreği sıkışıyordu.

Sormak istedi: İdam edilecek olan kim?

Biliyordu, babası suçların niteliğiyle ilgilenmezdi. Bir arz düşmanı, ya da haydut, bir anarşist, ya da bir suçsuz.

Bu, onun işi değildi. O adaletin verdiği kararı yerine getirirdi. Dedesinin de görevi bu olmuştu”⁵

H.Döstmuhammad ise celladı böyle betimler:

“- Ölüm infazı gerçekleştirilmiş olan insan sert bir acı çekmez denilen söyleve siz nasıl bakarsınız?

Soru Jozef'in yanındaki insana yönelmiş, o olsa başını kıpırdatmadan, soruya mutlaka dahil yok gibi, güya böyle yaparsa infazdan kurtalacak insan gibi göstermeye çalışırdı.

⁴ Дўстмухаммад X. a.g.e., s.117.

⁵ Edgu F. a.g.e., s.87.

- Ben sadece icrayı uygulayıcıyım.

- Doğru, hüküm okulan, mahkum de karşınızda, siz icrayı yerine getirirseniz, yani kafaları alsanız yeter. Ama bu durumda o acı çeker mi? Bunu duydunuz mu hiç?

- Ben uygulayıcı...

Jozeף ondan bu cümleleri çok duyan, ona suçlusun, yüzlerce hatta binlerce insanın kafasını alan cellatsın diye suçlamak isteği olmasa da...”⁶

Görünür ki bu iki öyküde cellat karakteri sadece hizmetçi, insani faziletlerden uzak, acımasız biri gibi gösteriliyor. O infaz eden kişinin meşrebi ile ilgilenmez, suçlunun yalvarmasını duymaz.

2. F.Edgü ve H.Döstmuhammad öykülerinin Etkilenmiş Kaynakları

F.Edgü ve H.Döstmuhammad hikayelerinde batı edebiyatının etkisi karakterler psikolojisi yönden güvenilirlik biçimde ifade etmeği sağlanmış. Özellikle, H.Döstmuhammad’ın sanatına batı edebiyatının etkisi görünür. Bu yüzden yazar çoğunlukla insanın iç dünyasını, gönlünün dertli noktalarını ele alır. Olay ve soruna göre ruhi duyguyu yansıtmak yüksektir. Buna göre yazar öykülerinde Kafka yaratıcılık özelliği appaçık hissedilir. Bunun hakkında yazarın kendisi şöyle söylemişti:

“Kımı yazarlar gönüle uygundur. Kendimse Rüs edebiyatından Dostoyevski, dünya edebiyatından Kafka yaratıcılığını çok araştırmışım.”⁷

Bununla birlikte Türk yazarı hikayelerinde de tıpkı Kafka uslubundaki özellikler göze çarpılır. N.Tosun fikrimizi yinede açıklar:

“Varoluşçuluktaki bireysel tutumlar, Kafka’daki bunalım ve düşsel yaklaşımlar tüm kuşağı gibi Edgü’yü de etkiledi. Kafka’nın yapıtlarında çizdiği saçma, bunalıt ve baskıcı otoriteyle içinde yaşadığı zaman dilimi arasında bir paralellik gören Edgü, daha çok kendisini, kişiliğini arayan, kendini, toplumu sorgulayan metinler kaleme aldı.”⁸

Aslında varoluşçuluk felsefesi insanın gerçek yaşamda hayattan bir mana bulmayan insanı mutlaklaştırır. Edebiyattaki böyle kahraman yukarıdaki felsefeye dayanarak oturur, düşünür ve vefat eder. Edebiyat alanında A.Kamyu, F.Kafka, J.P.Sartr kahramanlarını varoluşçuluk edebiyatına rasyonalizasyon geleneği var. F.Edgü ve H.Döstmuhammad kahramanları da bu gibi kahramanlar sırasından yer alır. Özellikle, H.Döstmuhammad’ın “*Sessiz Oturan Adam*” öyküsünde bu gibi kahramanların birisine uğrarız. Hikaye monologlar

⁶ Дўстмухаммад Х. а.ғ.е., s.96.

⁷ Дўстмухаммад Х. Мушоҳада бўлган жойда бадиий адабиёт бўлади... (П. Кенжаева билан суҳбат) // Ўзбекистон матбуоти. 2007. 5-сон. -Б.32.

⁸ Tosun N. Ferid Edgu: Düşsel Öyküler / Öykümüzün Kırk Kapısı. Hece Yayınları. Ankara-2013. –S.268.

temelinde yazılan. Eserde kahraman huyu “korku” duygusuyla uygun halde ifade edilir. Kahramanda büyümeye başlayan korku sonunda bir derte ulaşır. Aralıksız üzüntü kahraman vücudunu sarar. Bu içsel durum dıştan görünmez, ama kahraman hissini muvazenesini bozar, onu rahat bırakmaz. Akıl alamaz, dil ile söylenemez bu durumlar aralıksız sürse, kişi ya hayat yada ölümden birini seçmek zorunda kalır. Öykü kahramanı Kurbanali kendi yaşamında korkuya yenik düşer. Eser sonunda ise kahraman ruhu hasta olur. Kimsan Kubanali hayallerine etkide bulunup, onu anlamak için çalışır, kahramanda korku uyandırır. Kimsan’ın: “*Sakin oturan adam tehlikeli*”, - diye söylemesi onu düşünmeye zorladı. Onun aklını karıştırdı. Kimsan ulu orta Kurbanali’nin hayal gücünü iyice karıştırdı. Bu cümle Kurbanali için baba vasiyetinden de artık dereceye geçer. Kurbanali gönlündeki sözleri söylemek için bir arkadaş arar. Ama şimdi Kimsan’ı bulamaz. Yazar herhangi bir adım kendi zamanında atılırsa, hayırlı olacağını, kendi zamanında yapılmayan iyilik kötülüğe, güzellik çirkinliğe döneceğini şu tarzda belirtir.

Kurbanali tefekküründe yavaş yavaş kendini teftiş etmeyi başlar. İtikadı yenilenmekte olan kahraman ruhiyetini yazar iyice kaleme alır. Kurbanali çok dikkatli, her nesneden korkur, her kimseden şüphelenecek. Yazar Kurbanali karakterini böyle yansıtır:

*“Kurbanali... sinirlendiğinde yanakları tir tir titrerdi. Bu kez yanakları dahil tüm bedeni titremişti. Bunu göstermemek için çalışır ama söylemek için bir kelime bulamazdı. Öyle olsada konuşmak isterdi. Bilinmeyen bir his onu konuşmak için zorlardı”*⁹

Hikaye kahramanı bu ruhi durumu aniden meydana gelmiş. O gönlündeki duygularını kimseye söylemediği sebep bu duruma döndü. Sonra istese de bu durumunu kimseye söyleyemedi. İnsanın huyu kendine itaat etmemesi bu büyük bir felakettir. Kurbanali bu felaketi kendinde hissetmekte olan kahramandır, onun durumu sonunda ruhi hastalığa döner. Kendini idare edemez, kendini başkaya anlatamaz. Yazar kahraman karakterini gerçekleştirebildi.

Çoğunlukla sakin olduğu için nasıl birisi olduğu anlaşılmaz, sadece kendini teftiş eden durumunda huyunun bazı özellikleri bir azcık ortaya çıkan bu kahramana özgü yönler hakkında A.Uluğov kendi fikrini şöyle anlatır:

“Hurşit Döstmuhammad *“Sessiz Oturan Adam”* hikayesinde onu insan ruhu, iç duyguları kendine özgü bir biçimde gösterme uslubu ortaya çıkar. Yazar kahraman içsel duygularını son derecede incelikle kaleme alır. *“Sessiz Oturan Adam”* da aynı bu özellik temelinde yaratılmış”¹⁰.

⁹ Дүстмухаммад Х. Жим ўтирган одам. Китобда. Беозор қушининг қарғиши. -Т.: “Шарқ”, 2006., 210-б.

¹⁰ Улуғов А. Тиник тасвирлар таъсири //Шарқ юлдузи, 2003. №4, 151-б.

Bilgin, kahraman ruhi durumunu derin anlamış, yani onun “müşkülpesent” altında yaratıldığını doğru bulmuş. Kahraman tesvirindeki bu tür müşkülpesentlik karakterin faziletü noksanlarını derin göstermeğe yardım eder. Hikayenin kahramanı sadece kendi ile konuşur, diğer adamlara da kendine göre değer verir, fikrini başkaya bildirmez. Kurbanali çevresindekilere derdini söylemeye alışmadığı için sevinci de üzgünlüğü de kalbında kalır. Herhangi bir hayati ruhi süreç sadece onun içsel alanında geçer.

Hikayede eser kahramanı karakterine uygun monolog ve diyalogdan daha geniştir. Çünkü yazar sakin durumdaki adam suratını yaratmada onun içsel alemini tesvirlemiş. Şu sebeple de kahraman gönlünde geçen hayalleri müşteriye anlatmak için monolog şekline yeterince yararlanmış. Bu tarzda kendi içsel dünyası çerçevesinde iş yapan insan tesviri etkili biçimde yazılmış. Hikayede yazar dış etkilere etkilenen, ruhan mağdur, derdini anlatmaya kişi bulmayan Kurbanali'nin ruhi ıstıraba katlanamayıp hasta olmasını güvenli bir şekilde gösterebildi. Kahramana ıstırap veren sorular, birbirinden ötürü kötü derecedeki tahminler onu ezip geçer. Kendi duygularını anlamamış insan durumu hikayede etkili biçimde kaleme alınmış:

“- En çetin durumdan da aşabildik...

- Aş...tk, aşı...bil..di..

Kurbanali böyle derken büyük, geniş, düz ve işlek sokak tarafa döndü. Mermer merdivene adım attığı zaman sol omuzu aniden ağırlaştı. Böyle büyük yükü kaldırmak için insanoğlu acizdir.”¹¹

Bu tesvirde çevresini görmemeye çalışan, başkalar ile temas kurmayan insanın ruhiyeti ne zaman olursa olsun kendine zarar vereceği açıkça tesvirlenmiş. Kurbanali tipi Özbek öykücülüğünde yeni imgelerden biri. Onda toplum gelişmesi ve insanlararası ilişkiye dayanamayan, onun özünü anlamayan, bu yüzden kendini insanlardan uzaklaştırarak her şeyden evhamlanıp yaşamaya mahkum edilen insan karakteri ortaya çıkar. Eserde Kurbanali'nin çevresindeki sosyal muhit onun huyu ve ruhunu değiştirdiği yansıtılır.

Aynı toplumda yaşayarak ondan uzaklaşmak isteyen Kurbanali çevresindeki insanlardan kaçarak kendi ile konuşmak için harekette bulunuyor. O insanlardan kaçır, tanıdık tanımadık insanları görünce konuşmadan uzaklaşmaya direnir. Hayali sadece işe vararken yada gelirken kimseye rast gelememekte olurdu.

¹¹ Дўстмухаммад Х. ., a.g.e., s.222.

H.Döstmuhammad'ın “*Azarsız Kuşun Kargışı*” hikayesindeki baba karakteri ise kendi huyu sebep sadece kendini değil belkide tüm ailesinin ruhiyetini, mes'utluluğunu berbat eder. Ailenin iman inancını, çocukları sevincini yavaş yavaş çığner.

Özellikle, F.Edgunun diğer öykülerinde de H.Döstmuhammad'ın kahramanı gibi ruhi geçinmeler, hayallar tazyığı altında olan kahramanlar var. Onun “*Karanlıkta*” öyküsü kahramanı “*Sessiz Oturan Adam*” hikayesindeki kahraman gibi ruhi isyanlar içinde hayat süren bir insandır. Bilgin N.Tosun dediği gibi:

“*Karanlıkta*” öyküsünde hep takip edildiğini düşünür anlatıcı. O gece evine gitmek istemez. Onu hep bekleyen karısından uzakta geceyi geçirmeyi düşler. Düşler, öykülerde baskın bir tema olarak yer alır.”¹²

Gerçekten, hikayede kahramanların hayalları ve hayatı karışık şekilde geçer. Bazen kahramanlar vukuata yabancı gibi ilgi gösterirler. Geçinmeler cereyanını hatırlamazlar. “*Karanlıkta*” hikayesi kahramanı de aynı durumu yaşamış:

“*Karşı kıyıdaydın. Nasıl geçtim buraya? Bir sandalla mi. Nasıl? Anımiyorum. İskeleye buldum kendimi. İskeleye ev on dakika çeker. Çevreme bakındım. Oh! Kimseler yok. Ayağa kalktım. Eve doğru yürümeye başladım.*”¹³

Aynı zaman kahramana bir karaltı görünmüş. Kahraman bunu da anlayamaz:

“*Karanlıktı yol. Ay buluta girmişti. Sallana sallana yürüyordum. Duvarlara tutuna tutuna. Önimden bir karaltı geçti. Az ilerde durup bir an bana baktı. Sonra uzaklaştı. Karanlığın içinde yitti. Ayak sesleri duyulmaz oldu.*”¹⁴

Öyküde ruhi depresyon, ruhi hastalık girdabında kalan insan durumu açıkça yazılmış. Soyut duygular kahramanı çeşitli hayallara başlar. Bu durum yazarın “*Beklenmeyen Konuk*”¹⁵ öyküsü kahramanını akla getirir. Eser kahramanı karanlıktaki karaltı ile konuşur. O hiç bir insan gevdesini görmez, ama onu duyar ve hisseder. Yazar kahraman ruhi durumunu gösterme, onu çeşitli duygular arasında tesvir etme usulundan iyice yararlanır.

Sonuç

Görünür ki, H.Döstmuhammad ve F.Edgü'nun eserleri şahısın içsel ıstıbralarını baştan ayak tesvirler, insana çevresi etkide bulunmasını ortaya

¹² Tosun N. a.g.e., s.270.

¹³ Edgü F. *Karanlıkta* / Av.Yapı Kredi Yayınları, 2 Baskı, İstanbul-2001. –S.33.

¹⁴ Edgü F. a.g.e., s.33.

¹⁵ F.Edgü'nün “*Beklenmeyen konuk*” adlı öyküsü V.S.Yelok ve P.Kencayeva tarafından özbekçe'ye çevrilmiş. Bkn. В.С.Елўқ, П.Кенжаева. Қутилмаган меҳмон: (тўплам). – Тошкент.: Академнашр, 2011.–320 б.

çıkarmaya çalışır. Onların eserlerindeki şahıslar kötü etkiler altında çaresizlik, imkansızlık ardında dünyaya gelen yalnızlığı geçirirken hayattan vaz geçmek isterler.

Bir lehze ifadesi olan bu hikayelerle Türk edebiyatına yenilik katan F.Edgü yine de insanı, yine de gerçek geleceği göstermeye çalışır. Onun eserlerinde her lahza yenilenmiş olan hayat tesvirini görebiliriz. Yazar böyle olaylar temasında olay yaratmayacak, belki hakikatı çeşitli yönlerde ifade eder.

H.Döstmuhammad öykülerindeki karakterlere psikolojik yönden kanıt göstermesine özellikle, dikkat eder. Yazarın karakter çizme mahareti dünya edebiyatının tecrübeleri yardımı ile meydana geldiğini anlamak zor değil. Yazar öykülerinde karakterleri yansıtmada Dostoyevski, A.Kamyu, F.Kafka tecrübelerinden etkilenir ve onlardan kendi yaratıcılığında yararlanır. H.Döstmuhammad’ın dünya edebiyatından etkilendiği onun yarattığı karakterlerinden anlaşılır.

Önem olan şu ki, modern Özbek ve Türk öykücülüğünde insan ve toplum ilişkileri sade anlanamaz. İnsan tarihte olduğu gibi sosyal ilişkilerin sonucu anlamında değil, belki bireyselliğindeki karışıklık, çetin ve kendine özgülüğü ile ifade edilmekte. Bu durum ilk olarak, milletteki insanların bireyselliği geliştiğini gösterir, ikinciden ise öykü yazarlarının tesvir yetenekleri geliştiğini gösterir.

Кайнакча

Edgü, Ferit. Av.Yapı Kredi Yayınları, 2 Baskı, İstanbul 2001.

Lekesiz, Ömer. Yeni Türk Edebiyatında Öykü. 3.Cilt. Kaknus Yayınları, İstanbul 1999.

Tosun, Necip. Öykümüzün Kırk Kapısı. Hece Yayınları, Ankara 2013.

Yiğit, Leyla. Ferit Edgü’nün Roman ve Öykülerinde Yapı ve Tema (Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2007.

Дўстмухаммад, Хуршид. Беозор қушнинг қарғиши. “Шарқ”, Тошкент. 2006.

Дўстмухаммад, Хуршид. Қичкирик: Янги ҳикоялар. “Sharq”, Тошкент. 2014.

Дўстмухаммад, Хуршид. Мушоҳада бўлган жойда бадиий адабиёт бўлади... (П. Кенжаева билан суҳбат) // Ўзбекистон матбуоти. №5. Тошкент 2007.

Елўқ, Вали Саваш., Кенжаева, Пошшажон. Қутилмаган меҳмон: (тўплам). – Тошкент.: Академнашр, 2011.

Каримов, Наим. XX аср ўзбек адабиёти тараққиётининг ўзига хос хусусиятлари ва миллий истиқлол мафқураси. Филол. фан. доктори дисс ...автореп. -Тошкент 1993.

Кенжаева, Пошшажон. Ҳозирги ўзбек ҳикояларида қахрамон руҳиятини тасвирлаш тамойиллари. филол.фанлари номзоди ... дисс. –Тошкент 2008.

Улуғов, Абдулла. Тиниқ тасвирлар таъсири // Шарқ юлдузи. №4. Тошкент 2003.

MAHMÛD b. KÂDÎ-İ MANYÂS'IN GÛLİSTAN TERCÜMESİNDE SÖZ YAPIMI-II*

WORD STRUCTURE IN MAHMUD MANYAS'S "GULISTAN TECUMESI"

Mustafa ÖZKAN**

ÖZ

Gülîstan'ın Türkçeye ilk tercümesini, 739/1391 yılında Kıpçak Türkçesiyle Seyf-i Sarâyî yapmıştır. Bundan bir müddet sonra 800/1397-8 yılında Sîbicâbî adında birisi *Gülîstan*'ı Doğu Türkçesine tercüme etmiştir. Anadolu sahasında ise ilk *Gülîstan* tercümesini Mahmûd bin Kâdî-i Manyâs'ın yaptığı kabul edilmektedir. Manyaslı Mahmud'un biri manzum olarak yapılmış ilaveli ve geniş, diğeri de muhtasar olmak üzere iki *Gülîstan Tercümesi* bulunmaktadır. Bu çalışmada Manyaslı Mahmud'un muhtasar *Gülîstan Tercümesinde* söz yapımı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Manyaslı Mahmud, Gülîstan Tercümesi, Eski Söz Yapımı, Birleşik Kelime

ABSTRACT

The first *Gülîstan Tercümesi* with Turkish is *Gülîstan bi't-türki*' which was written in Kıpçak Turkish by Seyfi Serayi; the second is in Chaghatay Turkish by Sîbicabi. The first translation into Turkish in Anatolian (Ottoman) era is the translation of Mahmud bin Kadi-i Manyas who is one of the writer of Murad II and known with the pseudonym "Manyasoğlu". Manyasoğlu has two separate translations. One is abridged prose the other with additions, wide and poetic. This study was made upon the word structure of abridged prose of *Gülîstan Tercümesi*.

Key Words: Manyaslı Mahmud, Translation of Gulistan, Old Anatolian Turkish, Word Structure, Compound Word.

* Bu makale 02.05.2019 tarihinde dergimize gönderilmiş 05.05.2019 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiştir; 25.07.2019 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atfı şekli; Mustafa ÖZKAN, *Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs'ın Gülîstan Tercümesinde Söz Yapımı-II, Karabük Türkoloji Dergisi*, Cilt/Sayı: I (2019-1), Karabük 2019, s., 71-102.

** Prof. Dr., T.C. 29 Mayıs Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Giriş

Gülîstan yazılışından beri Doğu'da ve Batı'da çok tanınmış, bilhassa İslâm âleminde zevkle ve takdirle okunmuştur. Yakın zamanlara kadar mekteplerde ve medreselerde bir ders kitabı olarak da kullanılmış ve birçok dillere tercüme edilmiştir. Bu arada, XIV. yüzyıldan itibaren Türkçeye de çeşitli tercüme ve şerhleri yapılmıştır. *Gülîstan*'ın Türkçeye ilk tercümesini, 739/1391 yılında Kıpçak Türkçes'yle Seyf-i Sarâyî yapmıştır. Bu tercüme üzerinde A. F. Karamanlıoğlu bir dil incelemesi yapmıştır.¹

Gülîstan'ın Türkçeye ikinci tercümesi ise, 800/1397-8 yılında Sibicâbî adında biri tarafından Çağatay Türkçesi ile yapılmıştır. Bu tercümeden ilk defa bahseden Zeki Velidi Togan olmuştur.² Daha sonra J. Eckmann bazı örnekler de vererek eseri dil bakımından değerlendirmiştir.³ Mehmet Turgut Berbercan ise eser üzerinde doktora çalışması yapmış ve sonra da çalışmasını kitap hâlinde yayımlanmıştır.⁴

Anadolu sahasında ise ilk *Gülîstan* tercümesini Mahmûd bin Kâdî-i Manyâs'ın yaptığı kabul edilmektedir. Mahmud b. Kâdî-i Manyâs II. Murad devrinde (1421-1451) yetişen ulemâdandır. Hayatı hakkındaki bilgiler çok azdır. Bu bakımdan hayatının birçok noktası karanlık kalmıştır. Kaynaklardan edinilen ve eserlerinden çıkarılan bilgiler ise bu karanlığı aydınlatacak mahiyette değildir. Doğum tarihi belli olmamasına karşılık Bursalı Mehmet Bey'in "Tevellüdü Manyâs'ta neş'eti Üsküb'dedir"⁵ ifadesinden Manyâs'ta doğduğu anlaşılmaktadır.

Manyaslı Mahmud'un biri manzum olarak yapılmış ilâveli ve geniş, diğeri de muhtasar olmak üzere iki *Gülîstan Tercümesi* bulunmaktadır:⁶

a) Manzum ve ilâveli tercüme

Bu tercüme hayli ilâveli ve genişçe yapılmış bir tercümedir. Mensur kısımlar yine nesir hâlinde, manzum kısımlar ise manzum olarak tercüme edilmiştir. Manyasoğlu tercüme esnasında zaman zaman metnin aslından

¹ Ali Fehmi Karamanlıoğlu (Haz.), *Seyf-i Sarayı Gülîstan Tercümesi*, İstanbul 1978.

² Zeki Veleği Togan, "Londra ve Tahran'daki İslâmî Yazmallardan Bazılarına Dair", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi III*, 1959-60, İstanbul 1960, s. 149.

³ J. Eckmann, "Sadî Gülîstan'ının Bilinmeyen Çağatayca Bir Çevirisi", *TDAY-Belâten*, Ankara 1969, s. 18.

⁴ Mehmet Turgut Berbercan, *Çağatayca Gülîstan Tercümesi, Giriş-Gramer-Metin- Notlar-Dizin-Tıpkı Basım*, Hâkim Yay., Ankara 2013.

⁵ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, C. II, s. 15.

⁶ Mustafa Özkan, "Manyaslı Mahmûd'un Manzum Gülîstan Tercümesi ve Yeni Bir Nüshası", *Turkish Studies*, Volume 9/9, Ankara 2014, s. 3.

uzaklaşır tercüme ettiği konuyla münasebet kurarak tercümeye başka hikâyeler ve fıkralar da katmıştır.

b) Mensur tercüme

Bu tercüme, Manyasoğlu'nun, manzum ve ilâveli tercümeden vazgeçerek *Gülîstan*'ı mensur olarak ve daha muhtasar bir şekilde tercüme yapıp II. Murad'a (Murâd bin Mehemmed Hân) takdim ettiği tercümedir.

Manyasoğlu bu tercümesinde, tercüme için seçip aldığı hikâyeleri Türkçeye aktarırken aslına sadık kalarak, ilâve yapmadan tercüme etmeye çalışmıştır. Manzum ve ilâveli tercümesinde, *Gülîstan*'daki hikâyelerden hiç birisini atlamadan tercümeye çalışan mütercim, bu defa bütün hikâyeleri tercüme etmeyerek bir seçme yapmak suretiyle, bazı hikâyeleri bu tercümesine almamıştır. Hatta tercümesine aldığı hikâyeleri de kelime kelime aynen tercüme etmeyip bazı kısımları atlamıştır. Daha ziyade o hikâye ile anlatılmak istenen muhtevayı aktarmaya çalışmıştır. Böylece muhtasar bir tercüme meydana getirmiştir.

Manyasoğlu'nun tercümeyi biraz muhtasar tutması, bu işi bir an önce gerçekleştirmeye mecbur kalmasından ileri gelen bir durum olmalıdır. Ayrıca kendi zamanında Türk dili ve edebiyatının gelişmesinde şuurlu bir rolü ve hizmeti olan, birçok Arapça ve Farsça eseri Türkçeye çevirmek ve Türkçe eserler telif etmek konusunda devrinin bilginlerini teşvik eden Sultan II. Murad'ın, *Gülîstan* gibi pek meşhur ve ahlâkî değer taşıyan bir eserin tez zamanda Türkçeye kazandırılması hususunda bir arzusunun olabileceği de düşünülebilir. Bu sebeple mütercim de tercümeyi kısa zamanda tamamlayıp bu kıymetli eseri Türk diline kazandırmak amacıyla bazı kısımları tercümesine almamış olabilir.

Manyasoğlu bu tercümede hikâye başlıklarını ve “mesnevî”, “kıt'a”, “beyt”, “şi'r” gibi manzumeleri de tercümeyle aynen almış; mensur olan kısımları nesir olarak tercüme ettiği gibi manzumeleri de yine nesir şeklinde tercüme etmiştir. Tercümede kullandığı dilin de sade ve açık olmasına itina göstermiştir. Tercümeyle alınan “şi'r”, “kıt'a”, “beyt” ve “mesnevî” gibi manzum kısımlardan bazılarının tercümeleri unutulmuştur. Manyaslı Mahmud'un mensur *Gülîstan Tercümesi* Müstafa Özkan tarafından yayımlanmıştır.⁷

Çalışmamızda, *Gülîstan Tercümesi*'nde söz yapımı üzerinde durulacaktır. Daha yayınlanan kısımda *Gülîstan Tercümesi*'nde türemiş kelimeler ele alınıp

⁷ Mustafa Özkan, *Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs'ın Gülîstan Tercümesi*, TDK Yay., Ankara 1993.

incelenmişti⁸ bu yazıda ise birleşik kelimeler ele alınıp yapıları bakımından incelenecektir. Ayrıca kelimelerin oluşturduğu birleşik şeklin anlam değeri belirtilerek, metinden tanıklarla örneklendirilecektir.

II. Birleşik Kelime Kavramı

Eklemeli diller adı verilen dil tipinin güçlü bir örneğini oluşturan Türkçe'nin zengin bir ek kadrosu vardır. Türkçe'de yeni kelimeler türetmeye yarayan bu dil birliklerinin sayısının 100'e (96) yakın olduğu tesbit edilmiştir.⁹ Bu özelliği ona yeni kelimelerin türetilmesinde oldukça geniş imkânlar sağlamaktadır. Türkçede yeni kavramları karşılamaya ve yabancı kavramların aktarılmasına yarayan bir anlatım biçimi de "birleştirme" adı verilen yoldur. Türkçenin en eski dönemlerinde bile rastlanan (*kara budun, usal kişi, kul kudhruk, tayrik er, sü başı; Kültigin, İltiriş, İlbilge* gibi) bu anlatım biçiminin bugün de önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

Birleşik kelimeler, dilimizin söz dizimi kurallarına bağlı olarak, kelimelerin bir takım belli kalıplara girmeleriyle meydana gelirler. Bu kalıplar, birden fazla kelimenin yeni bir anlam ifade etmek üzere bir birlerine yaklaşmaları ile şekillenen kelime gruplarıdır. Bunlara **belirtme grupları** denir (*evin kapısı, bahçenin duvarı, hocanın kitapları, zeki öğrenci, çok yorgun, annem için* vb.) Türkçede birleşik kelimeler hemen daima belirtme gruplarının tek bir kelime gibi kullanılır olmasıyla şekillenir.¹⁰ Bu oluşumda tek başlarına ayrı anlamlar taşıyan kelimeler, tek bir kavramı karşılayacak biçimde, anlamca kaynaşmış durumdadırlar. Bu kaynaşmada kelimeler, aralarına yapım eki, çekim eki veya her hangi bir kelime giremeyecek kadar kalıplaşmaya uğrarlar. Kalıplaşmaya uğrayan kelimeler arasındaki ilgi devamlı olup, bu tür kelimeler genellikle belirtme gruplarının özel bir anlam için tek kelime gibi kullanılmalarından meydana gelirler.

Birleşik kelimelerde esas olan anlamca kaynaşmadır. Ancak bu anlamca kaynaşma her birleşikte derece derecedir. Birleşigi meydana getirenlerden her biri kendi anlamını koruyabildiği gibi, bunlardan biri veya her ikisi kendi öz anlamını yitirmiş de olabilir. Şunu da hemen belirtmek gerekir ki, birleşiklerde asıl olan, derecesi ne olursa olsun, kelime grubunun bir anlam bütünlüğü kazanmış olmasıdır. Bu bakımdan anlam bütünlüğü kazanmış olan her kelime grubu, bir birleşik kelime olarak değerlendirilir.

⁸ Mustafa Özkan, "Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs Gülistan Tercümesinde Söz Yapımı-I", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c 53 (İstanbul 2016), s. 25-68.

⁹ Doğan Aksan, *Türkçe'nin Gücü*, Ankara 1987, s. 30.

¹⁰ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, Ankara 1980, s. 295.

Birleşik kelimelerden bir kısmı, anlamdan başka biçim bakımından da kalıplaşmaya uğrayabilir. Bu kalıplaşma genellikle kaynaşma, ünlü düşmesi veya ünlü çatışması gibi ses olaylarının ve kullanım sıklığının etkisiyle değişik şekil unsurlarının kaynaşıp bir tek kelime haline gelmesi biçiminde olur: *güllaç* < güllü+aş, *sütlaç* < sütlü+aş, *nasıl* < ne+asıl, *niçin* < ne+için, *oysa* < o+ise, *neyse* < ne+ise, *öyleyse* < o+ile+ise, *böyle* < bu+ile, *şöyle* < şu+ile, *kahvaltı* < kahve+altı, *peki* < pek+iyi, *pazartesi* < pazar+ertesi, *cumartesi* < cuma+ertesi, *kaynana* < kayın+ana, *kaynata* < kayın+ata, *çöreo tu* < çörek+otu, *nesne* < ne+ise+ne, *bıldır* < bir+yıl+dır, *birbirine* < biri birine, *bidüziye* < bir+düziye, *haminne* < hanım+nine *bilezik* < bilek+yüzüğü gibi.¹¹

III. Birleşik Kelimelerin Yapısı

Yapıları bakımından birleşik kelimeler ikiye ayrılırlar: Birleşik isimler ve birleşik fiiller.

1. Birleşik İsimler

Bu tür kelimeler, birden fazla ismin yeni bir kavramı karşılamak üzere anlamca kaynaşmasından meydana gelirler. Bu oluşumda kelimeler belli kalıplar içinde yan yana bulunurlar. Bu kalıplar belirtme gruplarını meydana getiren söz öbekleridir.

a) İsim Tamlaması Kalıbı

İki veya daha çok ismin sahiplik, tahsis, tür, vb. nitelikleri belirtmek üzere özel bir biçimde birleşmesinden oluşan kelime grubuna isim tamlaması denir. İsim tamlamasında birinci isme tamlayan (belirten), iyelik eki almış olan ikinci isme ise tamlanan (belirtilen) adı verilir. İsim tamlamasında asıl anlam ikinci kelimenindir, birinci kelime ikinci kelimeyi belirtir. İsim tamlamasında belirten genellikle ilgi hali ekli (ev-in kapısı, Ahmet'in defteri), bazen de eksiz (*bahçe duvarı*, *tavus kuşu*, *cennet yolu*) olur. Buna karşılık belirtilen her zaman iyelik eki alır. Böylece belirtili ve belirtisiz olmak üzere iki türlü isim tamlaması ortaya çıkmış olur.

Belirtili isim tamlaması birleşik kelime yapmaya pek elverişli değildir. Çünkü burada belirten değişmekle ana kavram değişmez, aidiyet tesadüfidir. Bundan dolayı iki kelime arasında anlam kaynaşması olmaz, yani belirtme grubu yeni bir kavramı karşılamaz. Buna karşılık belirtisiz isim tamlaması ilgi eki almadığı için nesne kişiye mal olmaz. Tamlananın aldığı iyelik eki ise onu cinse mal eder. Bu bakımdan belirtisiz isim tamlaması daha çok cins kavramı

¹¹ Mustafa Özkan, "Bir Türetme İmkânı Olarak Kelime Birleştirme ve Türkçede Birleşik Kelimelerin Yapısı" *Dil Eksenimiz*, Akademik Kitaplar, İstanbul 2017, s. 190.

verir. Böylece tamlama cins adı olma özelliği gösterir. Bu yapıda, grubu oluşturan kelimeler anlamca kaynaşmaya fevkalâde müsaittirler. Onun için belirtisiz isim tamlaması kalıbında çok çeşitli anlamlarda birleşik kelime yapılabilmektedir. *Gülîstam Tercümesi*'nde de isim tamlaması kalıbındaki birleşik kelimelerin hemen tamamı belirtisiz isim tamlaması yapısındadır:

âdem oğlu: İnsanoğlu.

Şol ki yılanı esirgedi, bilmedi ki anı esirgemek âdem oğluna zulm itmektür. (69a-4)

âdem oğlanı: İnsanoğlu, insan.

İy âdem oğlanı! Eger saña baylık virürsem mâla meşğûl olursın. (76a-15)

‘**âlem halkı:** İnsanlar, halk, herkes.

zâhirüm ‘âlem halkına hûb-manzardur. (6a-1)

‘**arab dili:** Arapça.

Bu sözüñ ma‘nîsin ‘arab dilince bu dânişmendlere didüm. (57b-13)

baş korkusu: Ölüm korkusu.

Pâdişahlara ol kişi naşîhat virür ki başı korkusu ve altuna ümîdi olmaya. (78b-3)

cân korkusu: Ölüm korkusu.

Maħabbet şartı degüldür ki cân korkusuyla cânân ‘ışkından yüz döndürem. (50b-15)

cân kulağı: Dikkat.

‘âlimüñ sözin cân kulağıyla diñle. (29b-15)

çevre yanı: Etraf, yan, çevre.

Bir gice çevre yanumda yâranlar yatmışlar. ((25b-8)

ecel peyki: Ölüm haberini getiren; Azrail.

...yarın ecel peyki irişe nâçâr söylemeyesin. (3b-14)

el tarlığı: Geçimini temin edemeyecek kadar sıkıntıda olma.

Eger ni‘met ü mâl issi olursañ mağrûr u ğâfil olursın, veġer el tarlığı ola ġasta-dil olursın. (76b-8)

el emegi: İnsanın kendi çalışmasının karşılığı.

Sirke ve tere kendü eli emeginden yigrekdür ayrıuġ kişinüñ kuzı biryânından. (75a-10)

halkuñ dili: Halkın dedikodusu, halkın ayıplaması.

‘Özr tevbi-y-le Tañrı ‘azâbından kişi kırtılır, velîkin halkuñ dilinden kırtulmaz.(7b-15)

çarın belâsı: Açlık derdi, mide derdi.

Eger çarın belâsı olmayaydı hiç kuş şayyâd ağına düşmeyeydi. (72b-4)

kerem eli: İyilik yapan, cömert olan el.

Behrâm-ı Gür'ün kabrinde yazılmışdur; kerem eli yigrekdür kuvvetlü bâzûdan. (32a-2)

kıyâmet günü: Ahiret günü, mahşer günü.

Kıyâmet gününde eger çahr hitâbın ide, enbiyâya ne 'özr yiridür. (76b-14)

kilid dili: Anahtar.

Ve çal'âlaruñ ve hazînelerüñ kilidi dilin önine dökdiler. (9a-2)

nefes yolu: Soluk borusu.

Murâdumca bir kaç nefes ürem dir-idüm; dirîğ ki nefes yolu tütüldü. (57b-12)

odun anbarı: Odun deposu.

Bir gıce odun anbarına od düşdi ve cemî' evleri ve milkleri yandı. (20a-13)

sahtlık günü: Zor gün, kötü gün.

Pâdişâh ki cevri itmegi revâ göre, sahtlık gününde aña dost güçlü dümen olur. (12a-12)

sofra üzerinde: Mal ve nimet sahibi iken, iyi günde.

Dost zindânda dost olmak gerek ki sofrâ üzerinde mecmû' -ı düşmen dostlık gösterür. (16a-11)

söz demreni: Kötü söz; kötü sözün insanda bıraktığı menfi tesir.

...demren yaradan çıkar velîkin söz demreni gönülde ebedî çalır. (44a-1)

söz ortası: Konuşma esnası, söz arası.

İy gâfil! Sözüñ evveli ve âhiri vardur. Sen söz ortasında söz söyleme... (47b-14)

tâtâr külâhı: Moğol emirlerinde görülen ve zenginlere mahsus külâh.

Dervîş-şıfat ol Tâtâr külâhı urun. (7a-2)

vakıf etmegi: Vakıf malından yenilen ekmek.

'Ulemâ-yı râsihînden sordılar ki vakıf etmeginüñ hakkında ne dirsin? (29a-1)

vilâdet vakti: Doğurma zamanı, doğum vakti.

N'olaydı ki yüklü 'avratlar eger vilâdet vaktında yılan tığuraydı... (65a-2)

yigitlik mevsimi: Gençlik çağı, gençlik vakti.

Yigitlik mevsiminde, nite ki düşer, bir şâhib-cemâle gönül virmişdüm... (52b-2)

yir ehli: İnsanlar.

Yir ehline zulm itme, tâ ki du'âları göge irmeye. (20a-11)

yol üsti: Yol kenarında olup her zaman uğranılan yer.

Bir kişi bir yol üstinde sarhoş yaturdı. (30a-10)

yüz şuyı: Haya, namus, şeref, itibar, haysiyet.

...eger câhil âb-ı hayâtı yüz şuyına şatsa, 'âkıll anı şatun almaz ki 'izzet ile ölmek yigdür horlûğ-ıla dirlik sürmekden. (35a-9)

b) Sıfat Tamlaması Kalıbı

Anlamı bir sıfat ya da sıfat hükmündeki bir kelime grubuyla sınırlanan bir ismin meydana getirdiği kelime grubuna sıfat tamlaması denir. Bu grupta sıfat ismi nitelendirmek veya belirtmek için hiçbir ek almadan nitelediği veya belirttiği ismin önüne getirilir. Böylece niteleyen ve nitelenen unsur bir anlam bütünlüğü meydana getirirler ve bir isim hükmünde olurlar.

Sıfat tamlaması kalıbı da dilimizde en işlek birleştirme kalıplarından biridir. Metnimizde niteleme ve belirtme sıfatlarıyla kurulmuş pek çok birleşik kelime bulunmaktadır.

ağır bahâlu: Değerli, kıymetli.

Bu ağır bahâlu 'ömr bunun-ıla geçdi ki; yazın ne yiyem ve kışın ne giyem. (22b-14)

'**âkıll kişi:** Akıllı insan.

'âkıll kişi irilik artuğ itmez ve süstlük dağı itmez. (69a-13)

alçaq asıllu: Soysuz.

'**Âkıll** ve sâhib-şinâht kişi hatarlu işleri alçaq asıllu kişiye ısmarlamaz. (65b-11)

'**arabî at:** Arap atı.

Ol hefte içinde birisini gördüm ki bir 'arabî ata binmiş. (39a 14)

arı etekli: Namuslu, iffetli kimse.

Kaçan arı etekli dirilür ol bî-çäre ki tâ yaqasına değın gömülgene düşmiş ola. (50b-6)

bağlu iş: Yoluna konmuş, düzenli (iş).

Bağlu işünde ğam yime ve gönlün sınuğ tıtma. (16b-7)

bidevî at: Hızlı koşan bir cins at.

Bidevî at ivmeg-ile bir nefes yürür ve deve gice gündüz yürür aâheste. (59b-11)

billur topuğ: Nazik topuk.

gâh birisinün billur topuğunu şikenceye ururdu. (62a-13)

bir bölük: Bazı, bir kaç.

Bir bölük devletsüzler bir dervîş-i bi-günâhı incitdiler. (30b-1)

bir dem: Çok kısa bir zaman, bir an.

Eger yüz yıl bir gevür od yaşacak olursa, eger bir dem içine düşerse anı yaşar. (15a-3)

bir kaç: Bazı.

Bir gün anam karıcuğa ğazab-ıla bir kaçķ söz söyledüm. (60a-12)

bir nefes: Kısa bir zaman, bir an.

hâtırında ğam eşeri yoĝ-ıdı ve bir nefes gülmekden hâlî olmadı. (59b-14)

bir niçe: Bir çok.

bir niçe şehri bunun elinden aldılar. (9a-4)

bir kaç: Bazı, birkaç.

Bir gün anam karıcuğa ğazab-ıla bir kaç katı söz söyledüm. (60a-12)

bu resme : Bu şekilde, bu tarzda, böyle.

Eger Kur'ânı bu resme okıyasın müsülmânlık revnaķın giderürüsin. (49b-10)

gider ayak: Gitmek üzereyken, tam gitme sırasında.

hîdmet işigin öpdüm ve gider ayak bu beyti didüm. (17b-12)

geçer nesne: Sürekli olmayan, geçici (şey)

Geçer nesneye gönül virme ki Dicle hâlîfeden řoňra Bağdâd'da açacakđur. (79a-7)

herze söz: Boş ve saçma söz.

Ve her gün karınınuñ nařs şüretine bakup ve herze sözlerin işidüp melül olmaķdan cânına geçmiş-idi. (54a-6)

kaçacak yir: Kaçıp sığınacak yer.

Çarasuzlık vaķtında ki kiřinüñ kaçacak yiri olmaya, elin kesegen kılıca şarşu dutar olur. (9b-4)

kız oĝlan: Bâkire, genç kız.

..bir kız oĝlan aldum ve hücreyi gül-ile âreste kıldum. (58a-14)

ķuru ağaç: Kurumuş ağaç.

Yaş ağacı nice dilerseñ eg ve ķuru ağaç oddan artuķ nesney-ile toĝru olmaz. (62a-6)

ķurı çay: Suyu kurumuş, suyu çekilmiş dere.

Eger kühistünlarda yağmur yağmaya bir yıl içinde Dicle ırmağı kurı çay ola. (63a-3)

kurı etmek: Yanında başka yiyecek olmadan yenen ekmek.

Var iy hire qarın, bir kurı etmege kanā' at eyle... (23a-1)

kurı yir: Kara toprak.

..taht üzerinde ve kurı yirde ölmek ikisi birdür. (10a-7)

nā-hağ yire: Haksız olarak, boşuna.

..atam ve anam māl-içün benden yüz çevürdiler ve kādī nā-hağ yire kanuma fetvā virdi. (19a-10)

ne deflü: Ne kadar.

Derviş gerekdür ki ne deñlü güç görse taħammül ide. (30b-7)

pīl tenlü: Cesim, iri vücutlu ve güçlü (kimse).

Ne hoş didi ol hatun kişi kendü oğlına, çün-ki pīl tenlü qablan aqtarıcı gördi. (60b-2)

tar göz: Kanaat etmeyen, doymayan göz.

...dünyā seven kişinün tar gözün ya kanā' at taldurur ya gür toprağı. (38b-9)

turş yüzlü: Ekşi suratlı.

Turş yüzlü kişiden hācetuñi istemegil ki; yavuz hūyū-la seni melül eyler. (35b-7)

tatlu dirlik: Huzurlu ve rahat bir şekilde yaşama.

Devletsüz dilin uzadup tatlu dirliğümi acı eyledi. (26b-10)

tatlu söz: Nazik, hoş söz.

Bir güler yüzlü ve tatlu sözlü cüst yigit bizüm-ile ittifāk şöhet oldı. (59b-12)

tāze bahār: İlkbahar.

Tāze bahāruñ çün-ki geçdi ve şarardı. (53a-2)

tāzī at: Arap atı.

Mışır içinde bir ağır bahālu geyesi geymiş ve bir tāzī ata binmiş... (40a-8)

uzun 'ömr: Çok yaşama.

Bu uzun 'ömr-ile dirlik için guşşalanduğımı ta' accüb kıldılar. (57b-15)

yavuz dirliklü: Geçimsiz, huzursuz.

Şol kişinün kim uyuduğı uyanuğ olduğından yigrek ola, anuñ gibi yavuz dirliklü ölmek yigdür. (13b-13)

yavuz hūlu: Fena tabiatlı, kötü huylu.

Yavuz hûlu kimse bir düşmen elinde giriftâr olmuşdurki her çanda varsa anuñ 'uqûbeti belâsından hâlâş bulmaz. (69b-9)

yavuz şanlı: Kötü düşünceli.

Çıksun yavuz şanlı kişinüñ gözi ki hüner anuñ çatında ulu 'aybdur. (51b-8)

yavuz tâli' lü: Kötü talihli, bedbaht.

Halk incidiciden yavuz tâli' lü kimse yoçdur... (71a-4)

yoç yirde: Tenhâda.

Çaşd itdiler ki yoç yirde depeledeler. (11a-12)

yoç yire: Boşuna, beyhûde yere.

Pes yoç yire ne zaħmet çekersin? (49b-8)

yüz nevbet: Yüz defa, yüz kerre.

Bir it bir loçmayı hergiz unutmaz eger yüz nevbet taş-ıla urursañ. (76a-9)

c) İsnat Grubu Kalıbı

İsnat grubu, biri diğere isnat edilen iki isim unsurundan meydana gelir. Bunlar ters çevrilmiş bir sıfat tamlaması görünüşündedirler. İsnat grubunda, isnat edilen unsur, kendisine isnat olunandan sonra gelir. Kendisine isnat olunan unsur genellikle iyelik eki almış olur, bazen yalın halde de bulunabilir. Bu şekilde oluşturulan birleşikler umumiyetle sıfat olarak kullanılırlar. *Gülîstan Tercümesi*'nde çok olmasa da bu yapıda oluşturulmuş birleşik kelimeler mevcuttur:

baħtı düşmiş: Talihsiz, şanssız.

İy seremer! İyi gör ki ol baħtı düşmiş cem' itdi ve yimedi. (39b-6)

dili uzun: Başkaları hakkında kötü konuşan, çok konuşan.

...kız daħı bir dili uzun selîta, bî-edeb hürmetsüz-idi. (26b-9)

eli boş: Geçinecek nesnesi olmayan.

..eli boş kişiye sefer murâdı el virmez. (45b-10)

eli alçak: Hakir, zelil, zavallı.

İy zeber-dest! Eli alçağı icidürsin. (13b-5)

fâyidesi yoç: Boşuna, boş yere.

Arudan söylemek fâyidesi yoç şol kişiye ki 'ömrinde aru soçmamış ola. (57a-1)

göñli tar: Sıkıntılı, kederli.

Karğanuñ naḥs likāsını dāyim müşāhede kılmakdan cānına geçdi ve tūḫī bu azābda ki göñli tar idi... (53a-10)

ç) Tekrar Grubu Kalıbı

Tekrar grubu, anlamı güçlendirmek, ifade gücünü arttırmak, kavramı zenginleştirmek maksadıyla aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesiyle oluşan kelime grubudur. Grupta yan yana gelen iki kelimeyi anlam ya da şekil ilişkisi bir birine yaklaştırır, Bu yüzden tekrarlar ya aynı kelimenin tekrarlanması veya anlamları birbirine yakın ya da karşıt olan yahut da sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana gelmeleriyle oluşurlar. *Gülistan Tercümesinde* bu yapının örneği çok değerlidir:

arpa arpa: Az az, tane tane.

Benüm gedālīg-ıla arpa arpa cem' itdügüm ḥabīb mālī alup ḳabūl ide. (37b-14)

gice gündüz: Durmadan, devamlı.

..deve gice gündüz yürür āheste. (59b-11)

günden güne: Gittikçe, giderek.

...günden güne terakkī-y-ile muḳarrib-i sulṫān oldı. (6b-4)

d) Bulunma Grubu Kalıbı

Bulunma hali eki almış bir isim unsuru ile ondan sonra gelen bir sıfat ya da isim unsurundan oluşur. Metnimizde tek örneği mevcuttur:

binde bir: Pek seyrek, çok az.

'Avām biñ herze ve hedeyān söylerse ve yüz bunuñ gibi fi'l işlerse ḥalāyık biñde birin isti' māl idüp söylemezler. (62a-1)

e) Sıfat Fiillerle Kurulmuş Birleşikler

Fiil soyundan olan sıfat fiillerle Türkçede pek çok birleşik kelime yapılmıştır. Bu birleşikler sıfat ve isim olarak kullanılmaktadır:

cān alıcı: Öldürücü, yok edici.

..çün arıñdan cān alıcı düşmen gele segirdür kişiuñ ecel ayağın bağlar... (40a-5)

cefā idicilik: Eziyet etme.

Tiz dişlü ḳaplana teraḥḥum itmek ḳoyuncuḳlara cefā idicilik olur. (72b-11)

öñ geçenler: Önce gelenler, evvelkiler.

Devletlüler kendülerden öñ geçenler vāḳı' aları-y-la öğüt tatarlar. (77a-2)

yol urucu: Yol kesen eşkiya.

Mürüvvetsüz er ' avratdur ve tama' kâr ' âbid yol urucudur. (75a-2)

2. Birleşik Fiiller

Bir isim veya isim soylu Türkçe veya yabancı kökenli bir kelime ile bir yardımcı fiilin veya belirli kurallar içinde bir araya gelmiş iki fiilin oluşturduğu kelime grubuna *birleşik fiil* adı verilir¹². İsim ve fiil unsuru önce, yardımcı fiil sonra getirilir. İsimlerle oluşturulan birleşik fiillerde esas anlamı isim unsuru taşır. Yardımcı fiillerin anlama tesiri yoktur. Yardımcı fiil yalnızca isimleri fiilleştirir ve onların çekimini sağlar.

Birleşik fiiller de bir kelime grubudur. Kelime gruplarında esas olan, anlamca bir bütünlük meydana getirmektedir. Grubu oluşturan unsurlar asıl anlamlarından az veya çok farklı, yeni bir anlam ifade etmek üzere bir araya gelirler.

İster bir isim unsuru ile bir fiil unsurundan, ister bir fiille başka bir fiilin birleşmesinden meydana gelmiş olsun, birleşik fiillerde de bir anlamca kaynaşma söz konusudur ve bunlar tek bir kavramı karşılarlar. Hareket ve oluş ifade eden kavramları karşılamak için basit ve türemiş fiillerden nasıl yararlanılırsa, birleşik fiillerden de aynı aynı şekilde yararlanılır. Basit ve türemiş fiillerle birleşik fiiller arasında ifade ve anlatım bakımından fark yoktur. Fark sadece yapıları bakımındandır.

Birleşik fiil yapmada kullanılan yardımcı fiiller *etmek, eylemek, yapmak, kılmak, olmak, bulunmak* fiileridir. Bunlara “tam yardımcı fiiller” adı verilir. Bunlardan *etmek, eylemek, yapmak, kılmak* fiilleri geçişli fiil yapar; *olmak, bulunmak* ise geçişsiz fiil yapar.

Yardımcı fiil olmamakla birlikte, isimlerle kaynaşmış olan ve yardımcı fiillere benzer bir işleyişle isimleri fiilleştiren fiiller de vardır. Bunlara “yarı yardımcı fiiller” adı verilir.¹³ Aslında bunlar bir tam fiildir, ancak isimlerle kaynaşınca yardımcı fiil işleviyle kullanılmaktadırlar. Bu fiillerin başlıcaları *almak, bilmek, başlamak, bulmak, buyurmak, durmak, gelmek, görmek, koşmak, kalmak, koymak, sevmek, vermek, yazmak* gibi fiillerdir. Bu yarı yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiillerde de ana kavramı taşıyan unsur isim unsurudur. Bu yapıdaki birleşik fiiller mecazlı anlatıma ve deyimleşmeye daha müsaittirler.

Birleşik fiillerdeki isim unsuru yardımcı fiilin özne, nesne, zarf, yer tamlayıcısı gibi bir ögesi işleviyle onunla kaynaşarak birleşik fiili oluşturmaktadır. *Gülîstan Tercümesi*'nde hem tam yardımcı fiillerle hem de yarı yardımcı fiillerle yapılmış pek çok birleşik fiil mevcuttur.

¹² Zeynep Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri, Şekil Bilgisi*, Ankara 2003, s. 530.

¹³ Tahsin Banguoğlu, a. g. e., s. 316.

a) Özne Durumunda Olan İsimlerle

Bu yapıdaki birleşik fiiller, öznenin fiille kaynaşması sonucu meydana gelirler. Özne durumunda olan isim yalın olabileceği gibi, iyelik eki almış da olabilir. Bu fiiller geçişsiz olurlar:

başı git-: Ölmek.

Eger *başum giderse* bir aqça virmezem. (38a-3)

eli deg-: Bir işi yapmaya fırsat bulmak.

Mansıb ehlinün bir dostı görmege ol vaqt *eli deger* ki ma' zül ola. (26a-5)

eli ir-: Yapabilmek.

Şol kişi ki *eli irdüğine* güci yitdüğü vaqt eylük itmeye, dermände kaldığı vaqt kimesneden eylük görmeye. (71a-2)

eli yitişme-: Elde edememek, nail olamamak.

Şunuñ ki cihān murādına *eli yitişmez*, kendü toğduğı yirde ğarībdir. (41b-1)

gice iriş-: Gece olmak.

...kış günü-y-idi şehirden ırak kaldılar ve *gice irişdi*. (37a-10)

göñlü açıl-: Ferahlamak, rahatlamak.

Didüm: "Ne-çün şehre gelmezsin ki *göñlün açıla*." (55a-9)

göñli ısın-: Yumşamak, benimsemek.

Bunca sözler ki bu tārīķ üzerine söyledüm, dağı gümān iderdüm ki *göñli ısınmadı* ola diyü. (58b-9)

göñli karar-: Ümitsizliğe düşmek, hüznün içinde olmak.

...*göñli kararımış* kişiye naşihat eşer itmez. (7b-2)

güci yit-: Yapabilmek, elinden gelmek.

...*gücün yitdükçe* kimsenün göñlin incitme. (24a-7)

gülmek tut-: Gülmesi gelmek, gülmege başlamak.

...anlaruñ nizā' indan beni *gülmek tutdı*. (70b-6)

katılık ol-: Şiddet olayları meydana gelmek.

Bir vaqt Şām vilāyetinde fītna kōpdı ve *katılık oldı*. (61b-8)

kaydı düş-: İş düşmek, meselesi olmak.

İşitdüm ki bī-kerān māluñ vardır. Şimdiki demde bir mühim *kaydum düşmişdür*. Gerrektür ki baña ba' zı māluñı virüp destgīrlık idesir. (37b-11)

ķıl bit-: Kıl çıkmak.

Bâlig olmağın üç nişânı vardır: Birisi on biş yaşamak ve ikinci ihtilâm olmak ve üçüncü *ķıl bitmek*. (65a-6)

ķırķ yaşa-: Kırķ yaşma basmak, kırķ yaşını doldurmak. (Zarf)

Veger *ķırķ yaşadıysa* ki anın akl u edebi yok taħķīķ aña âdemî dimezler. (65a-12)

ķoķusı çık-: Kokmak.

Müşğ oldur ki *ķoķusı çıka*, ol degüldür ki 'atķar müşğdür diye. (73a-7)

od düş-: Ateş düşmek.

Hışm *odi* evvel issine *düşer* ve yaķar... (69b-4)

söz geç-: Söz etki etmek.

'Alim gördi ki mülhîdden *söz geçmez*. (47a-13)

toñ tut-: Donmak, don dutmak.

...taşı yirde *toñ tutmuş* idi ķoparımadı, 'âciz ķaldı. (48b-3)

? (14b-15)

yirini tut-: Yerine geçmek, yerini almak.

Ve oğlı ve akrabâsı ve hiç kimsesi ķalmadı ki *yirini tuta*. (8b-12)

yüregi ķop-: Yüregi parçalanmak, çok acımak.

Bunun za'îf hâlini görüp *yüregüm ķopdı* ve mürüvvet görmedüm ki ziyâde melâmet idem. (63b-3)

yüregi yan-: Üzülmek, acımak.

Atasının *yüregi yandı* ve dânişmendi getürdi ve eyitdi. (63b-3)

b) Nesne Durumunda Olan İsimlerle

Bunlar nesne durumunda olan basit veya türemiş bir isimle fiilin kaynaşması ile oluşurlar. Nesne durumunda bulunan isim, yükleme hâli eki almış (belirtili) olabileceği gibi eksiz (belirtisiz) de olabilir. Her iki durumda da fiil geçişlidir. Ancak belirtisiz nesne durumunda olan isimlerle kurulan birleşik fiiller daha çoktur.

açlık çek-: Yoksulluk içinde yaşamak.

Ŧoķluğ-ıla ölmek yigdür *açlık çekmekden*. (34b-2)

adı añıl-: Hatırlanmak, yâd edilmek.

Her kişünün ki ħayr-ıla dünyâda *adı anılsa* ol ölmez. (4b-1)

adını bilme-: Kendisini tanımamak.

Her kişinin ki bahtı murādınca olmaya, bir yire vara ki kimse *adın bilmeye*. (43a-II)

and iç-: Yemin etmek.

Ben Tevrit'e and içerem, eger yalan yire *and içersem* sencileyin müsülmanem.(70b-8)

arça göster-: Sırtını çevirmek, dönüp kaçmak.

Ben ol kimse degülem ki ceng güninde *arça gösterem*. (10b-5)

arçasın sığa-: Korumak, destek olmak.

Devletsüzün çün *arçasın sığayasın* senün devletüne günah işler ortaklık. (67a-6)

at dep-: Atla hücum etmek, atı ileri sürmek.

Rivâyet iderler ki ceng gününde evvel meydâna *at depüp* giren ol-ıdı. (10b-1)

ayak bas-: Adım atmak, yürümek.

Eger râhat ve rencün ümişzi olmasaydı derviş felek üzre *ayak başaydı*. (22a-6)

baş kaldur-: Uyanmak, kendine gelmek.

Issı arçasına dokmıcağ *baş kaldurdı*, gördi ki kâruvân gitmiş. (45a-13)

bıçku ur-: Kesmek.

...dilerseñ ki andan yimiş yiyesin minnet-ile ayağına *bıçku urma*. (66b-II)

bahâdurlık it-: Yiğitlik taslamak.

Şol za'îf ki kuvvetlüler üzerine *bahâdurlık ide*, kendüyi helâk itmege düşmenine yardım itmiş olur. (72a-10)

bahıllık it-: Cimri davranmak, hasislik etmek.

Hasüd halk ni' metinden *bahıllık ider*. (74b-1)

baylık vir-: Zenginlik vermek, servet sahibi yapmak.

İy âdem oğlanı! Eger saña *baylık virürsem* mâla meşğül olursın... (76b-1)

cömerd-lik it-: Bol bol harcamak, cömertlik etmek.

...müfsidlere *cömerdlik itmek* ki fesâdına şerik olursın. (72b-9)

çobân-lık it-: Çobanlık yapmak.

Kurt *çobânlık idecek* degüldür. (12a-4)

çevresin tut-: Etrafını sarmak.

...cemâlüne n'oldı ki qarınca anuñ *çevresin tutmuş*. (53a-7)

dikici-lik it-: Sökük dikmek, terzilik yapmak.

Yavuzlardan eylük öğrenecek degülsin ki kırd *dikicilik itmez*. (71b-5)

dil uzat-: Bir şey veya bir kimse hakkında kötü söylemek.

...*dilin uzadup* tatlı dirligümi acı eyledi. (26b-10)

dilin dut-: Konuşmamak, susmak.

Anuñ-ıla söyleşmemeye ve *dilümi dutmağa* kuvvet bulmadum. (3b-11)

dilini sakla-: Susmak, konuşmamak.

...kemāl ü fażlı ehli degülsin ol yigdür ki *dilüni şaklayasın*. (71a-15)

dirlilik it-: Geçinmek, yaşamak.

Ben ki pîrem kıarıdan şafâm yokdur ol ki kıız ola ben pîrile nicesi *dirlilik ide*. (61a-1)

dirlilik sür-: Yaşamak.

‘Izzet-ile ölmek yigdür horlıg-ıla *dirlilik sürmekden*. (35a-10)

dost dutın-: Arkadaş edinmek.

...kanda gice olursa anda yatur ve her gün bir *dost dutınur*. (58b-5)

dostlık göster-: Dost gibi davranmak, dost olmak.

Dost zindānda dost olmak gerek ki sofrā üzerinde mecmū^c-ı düşmen *dostlık gösterür*. (16a-12)

dost-lık it-: Dost olmak.

Ben dost aña direm ki perişān hāl ve dermānde kaldığı vaktde *dostlık ide*. (16a-15)

düşmen dutın-: Düşman edinmek.

Hasūd halk ni^c metinden bağıllık ider ve bī-güneh kişileri *düşmen dutınur*. (74b-1)

düşnām okı-: Sövmek, küfretmek.

Padişāha *düşnām okıdı* ve nā-sezā söz didi... (9b-10)

el çek-: Vaz geçmek, terketmek.

Nāgāh tabī^c atuma muhālif bir hareket kıldı maḥabbetinden *el çekdüm*. (52b-6)

el götür-: El kaldırmak.

Hoca *el götürüp* fāyidesüz du^c ā ve zārī kıılmağa başladı. (39a-5)

el kaldur-: Dua etmek.

‘Aşī ki günāhın bilüp *el kaldura* şol ‘ābiddin yigdür ki başın kaldura. (74b-10)

el şun-: Avuç açmak, istemek, dilenmek.

...etmeg-içün yüz şuyın dökme-yeler ve *ellerin* kimse öüne *şunmayalar*. (42a-12)

el ur-: Doğunmak.

... el her hileden şındı kılıca *el urmağ* hâlâldur. (68b-10)

el uzat-: Almaya çalkışmak, el sunmak.

Bir gülistân taşnîf idem ki bād-ı hazân anuñ varağına *el uzatmaya*. (4a-8)

el yu-: Ümidi kesmek, vaz geçmek.

İy ‘âkil! Şol dostdan *el yuğıl* ki düşmenlerünle otura tura. (68b-6)

elin kes-: Ümidini kesmek, vaz geçmek.

Her kişi ki dirlikden *elin kese* her ne ki gönlinde vardur diline gelür. (6a-7)

eli yitişme-: Elde edememek, nail olamamak. (Özne)

Şunuñ ki cihân murâdına *eli yitişmez*, kendü toğduğı yirde ğarîbdür. (41b-1)

eylük gör-: Yardım görmek

Şol kişi ki eli irdüğine güci yitdüğü vaqt *eylük itmeye* dermânde kalduğı vaqt kimesne-den *eylük görmez*. (71a-2)

eylük it-: İyilik etmek, yardımda bulunmak..

Şol kişi ki eli irdüğine güci yitdüğü vaqt *eylük itmeye* dermânde kalduğı vaqt kimesne-den *eylük görmez*. (71a-2)

gögüs geçir-: İçini çekmek, hayıflanmak.

İy âdem oğlanı! Eger saña baylık virürsem mâla meşğül olursın, veger derviş idersem *gögsün geçürürsin*. (76b-2)

gönül bağla-: Gönül vermek, severek bağlanmak.

Kişi hiç nesneye *gönül bağlamağ* gerekmez ki gönüli girü alılbilmek müşkildür. (55b-8)

gönlin incit-: Gönül kırmak, gücendirmek.

Gücün yitdükçe kimsenün *gönlin incitme*. (24a-7)

gönlin yıq-: Gönül kırmak, gönül incitmek.

...kuvvetine mağrür olup ve mellâhuñ *gönlin yıqduğından* ğâfil olup hükemâ sözün unuttı. (43b-14)

gözini bağla-: Gözünü kapamak.

Bağdâd’da tazı dilârâmuñ ki vardur gönlüni ana bağla ve cemîc-i ‘âlemden *gözünü bağla*. (57b-4)

gözini dik-: Gözünü kapamak, gözünü kör etmek.

Қазā ‘ āқıllaruñ *gözini diker.* (43b-5)

güreş dut-: Güreşmek.(Nesne)

Üç yüz altmış bend bilürdi ve her gün bir nev^ç -ila *güreş dutardı.* (20b-9)

irilik it-: Kaba ve sert davranmak.

Şol kimsene *irilik ider* ğarıba ki kendüsi ğurbetde olmamış ola. (45b-1)

iş ismarla-: İş buyhürmak.

‘ Akıl ve şāhib-şināht kişi ğatarlu *işleri* alçaq aşıllu kişiye *ismarlamaz.* (65b-10)

kanın dök-: Öldürmek. (Nsne)

Pādişāh selāmeti-çün ra^ç iyyetden birinüñ *kanın dökmek* revā ola. (19a-5)

kılıç ur-: Kılıç vurmak.

Eger başuma *kılıç* dağı *urursañ* elüm etegüñden kışa itmezem. (50a-15)

kulağ urma-: Dinlememek, aldırış etmemek.

Benüm sözüme *kulağ urmadı* ve benüm ğavlümden i^ç tirāz itdi... (63a-4)

kulağın bur-: Akort etmek, ayarlamak.

...şeştānuñ āhengi müstäķim ola çalıcı ne vağt anuñ *kulağın burasıdır?* (8a-13)

kul-lık it-: Hizmet etmek.

Arpa etmegin yiyüp oturmağ yigrekdür rāĥat-ıla, altunlu ğor kuşaq kuşanup kendü gibi bir ādem oğlanına *kulluğ itmekden.* (22b-10)

kulavuz-lık it-: Rehberlik etmek.

Şol ‘ ālim ki ten bisler ve nefis murādın gözler, ol kendüzi azıp yürür, kime *kulavuzlık idiserdür?* (29b-5)

malāmatlık çek-: Kınanmak, ayıplanmak; rüsvaylık sıkıntısına ğatlanmak.

Ve ĥalğdan bunca *malāmatlık çekdi* ve niçe ki terk it diyü naşīhat itdiler, terk itmedi... (50a-13)

od yaq-: Ateş yakmak.

Eger yüz yıl bir gevür *od yaqacağ* olursa, eger bir dem içine düşere anı yağar.(15a-3)

oğ at-: Ok atmak.

Şol ki benden *oğ atmağ* öğrendi ‘ āķıbet beni oğına nişāne kıldı. (21a-12)

oğ ur-: Oku hedefe isabet ettirmek.

Gâh olur ki, nesne bilmez oğlancuğ, galat-ıla nişana *oğ urur*. (46b-5)

öğüt tut-: Ders almak, ibret almak.

Devletlüler kendülerden ön geçenler vâkı^ç aları-y-la *öğüt tutarlar...* (77a-2)

pâdişahlık sür-: Hüküm sürmek.

Bunca müddet *pâdişahlık sürdi*, tâ ki bir kaç begler buña mu^ç-iken ^ç âşî oldılar. (9a-3)

söz götür-: Söz kaldırmak, ağır söze tahammül etmek.

Bu fūrümäye biñ batman taşu götürür bir *sözi götürmez* mi? (30b-14)

süstlük it-: Gevşeklik etmek, gevşek davranmak.

ç âkıl kişi irilik artuğ itmez ve *süstlük* dağı *itmez* ki kendünün qadrin gidere. (69a-14)

şādılık it-: Sevinmek, ferahlamak.

Derviş *şādılık idüp* dervişlere sofrā çekdi ve ç ahdine vefā kıldı. (64b-10)

şanuklık vir-: Şahitlik etmek.

...fūlān kişi benüm fesāduma *şanuklık virür*. (8a-9)

yalan söyle-: Yalan konuşmak, yalan söylemek.

Ol, pâdişāha dūşnām oğıdı ve nā-sezā söz didi ve sen *yalan söyledün*. (9b-11)

yilken çek-: Denize açılmak üzere yelken açmak.

...gemiye getürdi ve geminün *yilkenin çeküp* deryā içine revān oldı. (43b-9)

yir düz-: Yer hazırlamak.

Pâdişāha bu söz hoş gelmedi ve buyurdi ki *yir düzdiler...* (20b-14)

yir öp-: Saygı ifadesi olarak yere kapanmak.

Tabīb eyitdi: Hem tendürüstlük nişānı oldur didi ve *yir öpdi* ve gitdi. (33a-15)

yol az-: Yolunu şaşırarak, yolunu kaybetmek.

...bir kez beriyyede *yol azdum* ve zevāda bilemce nesnem yoğ... (36a-15)

yoldaş idin-: Arkadaş edinmek.

ç âkl u edeb kendüzüne *yoldaş idin* ki az zamān içinde peşimān olursın. (63a-3)

yumruk ur-: Yumruk vurmak.

Yoğsa erlik ol degüldür ki hālkuñ ağzına *yumruk urasın*. (31a-3)

yük çek-: Yük taşımak, katlanmak, tahammül etmek.

...kendü miñneti yükün çekmek yigrekdür, hālkuñ minneti *yükün çekmekden*. (32b-14)

yüz çevür-: İltifat etmemek, ilgi göstermemek, yüz döndürmek.

...anuñ sözinden *yüz çevürmegi* mürüvvet görmedüm ki yâr-ı şâdıķum-ıdı. (4a-l)

yüz döndür-: Yüz çevirmek, vaz geçmek.

Maħabbet şartı degüldür ki cān ķorķusı-y-la cānān ‘ışķından *yüz döndürem*. (50b-15)

yüz ur-: Yüz sürmek, yüz döndermek.

..bir kaç aķçası var-ımuş, yüzini aña urmuş ve bu Ő’ri topraĝa yzmuş ve teslim olmuş. (36b-12)

c) Zarf İşleviyle Kullanılan İsimlerle

Bu yapıda kurulan birleşik fiiller, fiillere gelen ve zarf işleviyle kullanılan isimlerin belli bir anlamda kaynaşmasıyla oluşurlar. Zarf şleviyle kullanılan bu isimler basit bir isim olabileceği gibi türemiş bir isim de olabilir:

‘**aķsınce işle-**: Tersini yapmak.

Düşmenüñ naşīħatın kabül itmek ĥaťadur, velikin işitmek revādur ki tam ‘aķsınce işleyesin. (69a-5)

añmalu ol-: Hatırlamak.

sen gönülden taşra degülsin seni añmalu olam. (51b-2)

arķa ur-: Dayanmak, güvenmek.

Dünyā milkine arķa urup tekyelenme. (10a-5)

artuķ it-: Fazlalaştırmak, çoğaltmak.

‘āķıl kişi irilik artuķ itmez ve süstlük dağı itmez. (69a-14)

artuķ ol-: Ziyādeleşmek, fazlalaşmak.

‘Avratum görmemek perişānlıđı dağı artuķ oldı. (54a-8)

az gör-: Basit görmek, önemsememek.

Her ki düşmeni az görer, odı sehl görmişe beñzer. (68a-8)

bile ol-: Berāber olmak, birlikte olmak.

bir kaç gece bile oldı tā ki bildi aķçayı ķanda gizlermiş. (44b-15)

borķlu ol-: Borķlanmak, borķ etmek.

Bir baķķaldan bir kaç dervişler viresiye nesne almağ-ıla borķlu oldılar. (34b-9)

boş dut-: Doldurmamak, boş bulundurmak.

İçünü ũa‘āndan boş dutđıl ki anda ma‘rifet nürü göresin. (7b-8)

boş ol-: Habersiz olmak, bilgisiz olmak.

Hiçmetden boş olduğuna sebep oldu ki burnuğa gelince ta‘ām-ıla tolu olup durursın.

(7b-8)

çıkmalu ol-: Çıkmak üzere olmak, ayrılmaya yön tutmak.

Ne zahmet görür bir kişi ki ağzından bir diş çıkaralar. Kıyās it ki ol sā‘at ne hāl ola ki cān-ı azīz gövdeden çıkmalu ola. (58a-4)

diri ol-: Yaşamak.

Önünde ölmek yigrekdür senden şoñra diri olmağdan. (52b-13)

düşe gel-: Hemen gelivermek, birden bire gelmek. (Zarf-Fiil)

Hâtruma bu düş-e geldi... (25b-9)

eyü dut-: İyi kabul etmek, iyi saymak.

Yaramazları eyü dut iy ‘ākıl kişi eyüler hōd ululardur... (78a-10)

eyü it-: İyileştirmek, güzelleştirmek.

Demür ki bed-güher ola hiç saykal anı eyü itmez. (61a-12)

eyü ol-: Dürüst ve faydalı olmak.

Ben eyitdüm: Vallahi gāh söz eyü olur, gāh yavuz olur. (46b-8)

eyü şan-: Bir kimsenin iyi olduğu kanaatine varmak.

nāmūs-ıla tonuñ aq itmişsin, halk eyü şansun diyü ne-y-çün berātuñı kara itmişsin? (75a-5)

eyü yürü-: Doğru, dürüst davranmak.

Sen eyü yürügil tā bed-sigāl kişi seni naqs-ıla söylemege mecāl bulmaya. (8a-12)

giç tut-: Geç kalmak.

Yılan bir taş üstinde ola ve bir taş dahı elünde ola, eger ‘ākıl-isañ fursatı fevt itme ve giç tutma. (71b-10)

gerek ol-: Lâzım olmak, yaramak.

Pâdişāhlar bu mâlı cem‘ itdiler ve bir maşlahata gerek ola diyü qodılar. (18a-6)

girü kal-: Sonraya kalmak, baki kalmak.

Bu ev senden girü kıala gerekse bir gerpüci altundan ve biri gümişden olsun. (39a-10)

girü tut-: Alıkoymak.

şuları aqmağdan ve kuşları uçmağdan girü tutarlar. (42a-4)

gitmelü ol- Gidici olmak, gitmeğe hazırlanmak.

Raht divşürüp memleketden gitmelü olıcağ ikisi berâberdür. (31b-4)

göz dut- Beklemek.

Sen atan yirine her ne ki itdün-ise hemân oğluna dağı an göz dutğıl. (59b-2)

ırağ ıal- Uzak ıalmak, uzak düşmek.

İıış günü-y-idi, şehirden ırağ ıaldılar ve gice irişıdi. (37a-10)

ilerü gel- Öne çıkmak, ileri varmak.

Nâgâh bir kıuyuya irişıdi ki halk dirilmiş şu alurlar. İlerü geldi şu diledi, buña kimse şu virmedi. (44a-12)

ıara it- Lekelemek, karartmak.

İy şol kimesne ki nâmūs-ıla ıonuñ ak itmişsin, halk eyü şansun diyü ne-y-çün berātuñ ıara itmişsin? (75a-5)

ıarşı gel- Karşılamak, karşı çıkmak.

Vaqtı ki Hicâz'dan yine geldüm, iki menzil ıarşı geldi, zâhir hâli dervişler hey'etinde. (16b-9)

otura ıtur- Oturup ıalkmak, beraber olmak.

İy 'âkı! Şol dostdan el yuğıl ki düşmenleriñle otura ıtura. (68b-6)

pençe ıtut- Pençeleşmek; dövüşmek.

Bâzūsı süst olan kışı câhıllığıındandır ki demür pençeli-y-ile pençe ıtuta. (72a-15)

töhmetlü ol- İtham altında ıalmak.

Her kışı ki yavuzlar-ıla otura, eger anlarıñ tabi'atları aña eşer itmezse dağı anlarıñ ıtarıkı-y-la töhmetlü olur. (75b-10)

töhmetlü eyle- İtham altında bırakmak.

'Ulemâ kıadrine lâyığ degüldür ki bu miğdâr hüsn-içün kendüzini töhmetlü eyleye. (52a-4)

ulağ ıtut- Yüke koşmak, yük taşıtmak.

Vallahi işitdüm ki deveyi ulağ ıtutarlar ol ıorıkudan ıaçaram. (16a-1)

yakın gel- Yaklaşmak.

Nite-kim çârsu köpekleri tazıları gördükçe ırağdan ürer ve yakın gelmez. (72b-1)

yakın var- Yaklaşmak.

niçün dağı yakın varup teıarrüb kesb itmezsin? (14b-15)

ç) Yönelme, Bulunma ve Uzaklaşma Hâlinde Bulunan İsimlerle

Bu birleşikler yer tamlayıcısı işleviyle kullanılan yönelme, bulunma ve uzaklaşma durumlarındaki isimlerin fiillerle kaynaşması ile oluşurlar. Kalıplaşarak deyimleşme eğiliminde olan bu birleşiklerin dilimizde bir hayli yaygın kullanışları vardır. *Gülistan Tercümesi*'nde de örnekleri oldukça fazladır.

1. Yönelme Hâlinde Bulunan İsimlerle

Bu birleşikler, yönelme durumundaki bir isimle fiilin kaynaşması ile oluşurlar.

ağa getir-: Tuzağa düşürmek.

Ṭama⁶ kuşu vü balığı *ağa getirür*. (43b-5)

ağına düş-: Tuzağına düşmek.

Eger qarın belâsı olmayaydı hiç kuş şayyâd *ağına düşmeyeydi*. (72b-4)

ardına düş-: Peşine düşmek, takip etmek.

Bî-çâre hasta ve yaralı bir kâruvân *ardına düşdi* gider. (44b-6)

arçasına götür-: Yüklenmek, sırtına almak.

Bir dervîş gördüm ki diken kızmış ve *arçasına götürmüş* gider. (35b-12)

aşağa düş-: Sarkmak, aşağıya çekilmek.

...gördi bir kişi oturur dudağı şarkmış, iki kaşı *aşağa düşmüş*... (35b-3)

aşağa ol-: Eğilmek.

Bâtınum hûşından başum *aşağa olmuşdur*. (6a-13)

avına düş-: Ağına takılmak, tuzağına düşmek.

Bir gün balık avlarken nâgâh bir ulu balık *avına düşdi*. (39b-7)

ayağına düş-: Ayağına kapanmak, yalvarmak.

Çok mudârâ idüp öpüp *ayağına düşdi* ve iki gözünde hoş münâfîkâne

başa ilet-: (Bir işi) başarmak, neticelendirmek.

...kendü üstâduña bunuñ gibi da⁶ vî itdüñ ve *başa iledemedüñ*. (21a-5)

başa var-: Başa çıkmak, gücü yetmek.

...bir mülhîd-ile bahşce düşdi hüccet-ile *başa varmadı*. (47a-12)

bahşce düş-: Tartışmaya girmek.

Bir ⁶âkıl ve ⁶âlim ve kâmil kişi var-ıdı, bir mülhîd-ile *bahşce düşdi*. (47a-12)

boynın-a al-: Üstlenmek, deruhte etmek.

...‘âkıl kişi pâdişâh için *boynına almaz*. (67b-2)

câna gel-: Bezmek, usanmak.

Halk anuñ zulmı elinden *câna gelmişler* idi. (12a-7)

cânına geç-: Çok tesir etmek, canına tak demek.

...her gün karınuñ naḥs şüretine bakup ve herze sözlerin işidüp melül olmağdan *cânına geçmiş-idi*. (54a-7)

diline gel-: Dile düşmek.

Her kişi ki bir kaç kişinüñ *diline gele* tâ ki ne miğdâr fazl u hüneri vardur bileler. (76a-2)

ele gel-: Elde edilmek.

...la‘l zaḥmet-ile *ele gelür* ol sebebden ‘azîzdür. (71a-II)

ele getür-: Temin etmek, bulmak.

Baḥrî eger timsaḥ zaḥmından endîşe kılsa hergiz ağır baḥâlu dür *ele getürmez*. (46a-1)

ele gir-: Elde edilmek, tutulmak.

Bunda daḥî irâdet kımaynca sa‘âdet *ele girmez*. (29b-12)

fiğâna gel-: İnmek, bağırarak; usanmak, bezmek, câna gelmek.

Bir müşt-zen, rivâyet iderler ki zamân muḥalifinden *fiğâna gelmiş-idi*. (40b-3)

ğaribliğa düş-: Gurbete düşmek.

Veger *ğaribliğa düşerse* Nîmrüz meliki gice aç yatur. (42a-15)

ğaribliğ-a git-: Gurbete gitmek, gurbete çıkmak.

Eger *ğaribliğa giderse* şan‘at ehli saḥtlik görmez. (42a-15)

göñüle in-: Hatıra gelmek; kılbine tesir etmek.

Her ki *göñüle ine* göze eyü görünür. (49b-13)

gözine gel-: Gözüne görünmek.

Maḥbüb gözine altun toprak narḥınadır, pes senüñ altunuñ kaçan *gözine gele*. (50b-10)

ḥâtırâ gel-: Akla düşmek, akla gelmek.

Vaqt olur ki *ḥâtırâ bu gelür* ki, başum alup bir iklîme nakl idem. (15a-II)

işe tut-: Çalıştırarak.

Tarabulus ḥandaḳında yahüdîler-ile balçık *işine tutdılar*. (26b-3)

işe yara-: Değeri olmak, işe yaramak.

Eger her kuluñ başında yüz ‘aql var-ısa, ‘aql *işe yaramaz* çün ki yavuz bahtlı olasıñ.
(40b-15)

kanına gir-: Ölümüne sebep olmak.

...şol günde meydāndan kaçan leşkerüñ *kanına girür*. (10b-7)

każāya uğra-: Felākete uğramak.

Hayli zamān oldı fülān kişiyi görmedüñüz. Eytidi: “Hem dilemezem ki *każāya uğrayam*.
(26a-2)

kemāle iriş-: Olgunlaşmak, mükemmelleşmek.

Fı‘l-cümle oğlan, kuvvet ve şan’at-ıla *kemāle irişdi*. (20b-11)

kemāle irişdür-: Mükemmelleştirmek, eksiksiz hale getirmek.

Bir güreşçi var-ıdı, şan’atı *kemāle irişdürmiş*-idi. (20b-8)

kendine gel-: Aklını başına toplamak, kendine gelmek.

Şimdi *kendüne gel* ki elüñde ni‘met var, ki bu ni‘met ve milk elden ele gidicidir. (21b-13)

kulağına gir-: İşitmek, duymak.

Bu söz dervişüñ *kulağına girdi*, baş kaldırdı dağı didi. (51a-8)

oda bıraç-: Ateşe atmak, yakmak.

‘ūd tablasından dimāğ şafā sürmez, *oda bıraç* ki ‘anber gibi қоқа. (18a-3)

oda yak-: Ataşe vermek, ateşe yakmak.

... bir hırmen divşürdi döñdi girü *oda yakdı*. (67a-6)

raçşa gel-: Sıçrayıp oynamaya başlamak, coşmak.

Gördüm ki ‘ābidüñ devesi *raçşa geldi*, ‘ābidi yabaña atdı. (8b-5)

şavaşa gel-: Mücadele etmek.

Veger uzun ‘ömrüñde bir süfleye eylük idesin, az nesne-y-içün senüñ-ile *şavaşa gelür*.
(76a-10)

şavaşa var-: Kavga etmek, mücadele etmek.

Gölgede bislenmiş kişiuñ ne tākātı ola ki bahādurlar-ıla *şavaşa vara*. (72a-14)

sefere git-: Yolcuğa çıkmak.

İrtesi rahtımı bağladum ki *sefere gidem*. (54b-13)

sefere var-: Yolculuğa çıkmak.

Bir müneccim *sefere varmış*-ıdı, girü evine geldi. (48b-11)

şoĥbetin-e düş-: Sohbetine katılmak.

...ıssı şovuk çekmiş bir pîr *şoĥbetine düşdüñ* ki senüñ kadrüñi bilir... (58b-1)

söze başla-: Konuşmaya başlamak.

...meclisde biregü sözini henüz düketmedin ol *söze başlaya*. (47b-11)

söze gel-: Konuşmaya başlamak, konuşmak.

‘Acebdür ki senüñ vücüduñla benüm vücüdüm kıala ve sen *söze gelicek* ben söz söyleyüblem. (51a-10)

söze getür-: Konuşturmak, konuşmasına müsade etmek.

Her cähili ki *söze getüresin* ‘älime ğälib olur... (72b-12)

taĥlara düş-: Yabana düşmek.

Çıkdum Kıuds *taĥlarına düşdüm* ve ĥayvânât-ıla üns dutdum. (26b-1)

taĥta geçür-: Tahta çıkarmak, padişah yapmak.

...pâdişahlığı ve salţanatı aña ismarlayup *taĥta geçüreler*. (8b-14)

tarlıĥa uğra-: Sıkıntıya düşmek.

Veger bolluĥda ten bisleyici olursa *tarlıĥa uğrayıcaĥ* katlıĥ-ıla ölü. (34a-13)

teferrüce çık-: Gezmeye çıkmak.

Pars iĥlîminüñ pâdişahlarından birisi ĥäsakîler-ile Şîrâz muşallâsına *teferrüce çıĥdı*. (46a-11)

yabana at-: Terk etmek, bırakmak.

...eski kaftanları *yabana atdılar* ve Dimyâĥî cübbeler dikindiler. (39a-13)

yire düşür-: Ayırmak, öldürmek.

...düşmen leşkerinüñ üstine yürüdi ve niĥe adlu begleri düşmen leşkerinden *yire düşür*-di. (10b-8)

yire ur-: Yere çalmak, yere vĥurmak, maĥlûp etmek.

Ve pîr oĥlanı depesi üzerine dikdi ve *yire urdı*. (21a-3)

yirine getür-: İfa etmek, yerine getirmek.

...bu ni' metûn şükriini *yirine* ne vaqt *getüresin...* (8a-2)

yirine ilet-: Yerine getirmek.

Va' deye hilâf itdûn ve vefâyı *yirine iletmedün.* (63b-13)

yüzine gel-: Yüz yüze gelmek, karşı karşıya gelmek.

Eli kışa hasûd, kişi ardınca her vech-ile ğaybet ider, *yüzine gelse* dilsüz olur. (72b-3)

zindâna buyur-: Hapse attırmak.

İttifâk bir hareketi pâdişâha hoş gelmedi. Zecr idüp *zindâna buyurdi.* (19b-6)

zindâna şal-: Hapse göndermek.

Ve atasını *zindâna şaldılar* ve ayağına ağır demürler urdılar. (64b-13)

2. Bulunma Hâlinde Bulunan İsimlerle

Bu birleşikler, bulunma durumunda bulunan bir isimle fiilin kaynaşması ile oluşurlar:

balçıkda kal-: Çamura çöküp kalmak.

Bir dînâr virmekde eşek *balçıkda kalmış* gibi kalur. (60b-12)

hîdmetde bulun-: Hizmet etmek, işini görmek.

Bu bir yıl içinde hiç kimesne baña iltifât itmedi tâ ki bir *hîdmetde bulnavuz.* (33a-12)

hîdmetinde ol-: Emrinde olmak, hizmetinde bulunmak.

Bir yıl peyğamber *hîdmetinde oldi.* (33a-9)

kulâğında tut-: Dinlemek, almak; aklında tutmak.

Eger br naşîhat dîvâra dahı yazılmış olsa, gerekdür ki kişi anı *kulâğında tuta.* (30a-2)

kullığında ol-: Hizmetinde olmak.

Bir kişinûn dostı var-ıdı pâdişâhuñ *kullığında olurdi.* (25b-15)

kullığda dur-: Hizmette bulunmak.

Cemî^ç senûn-çün sergeşte ve *kullığda dururlar.* (2b-1)

pâdişâh kullığında ol-: Pâdişâhın hizmetinde bulunmak.

Bir kişinûn dostı var-ıdı, *pâdişâh kullığında olurdi.* (25b-15)

sohbetinde ol-: Sohbetinde bulunmak, arkadaşlık yapmak.

Zâhide zindân ol yiter ki rindler *sohbetinde ola.* (53b-7)

3. Ayrılma Hâlinde Bulunan İsimlerle

Bunlar uzaklaşma durumundaki bir isimle bir fiilin kaynaşmasıyla oluşmuş birleşik fiillerdir:

aradan git-: Ortadan kalkmak, kaybolmak.

Araya 'aşıklık ve ma' şüklik düşdi efendilik ve kulluk *aradan gitdi*. (50a-8)

ayağdan düş-: Yürüyemez hale gelmek, güçsüz kalmak.

Azıksuz kişi *ayağdan düşmişdür*, kupağından ya altun olmuş ya gümüş olmuş ne fayide? (36b-8)

başından gider-: Başından uzaklaştırmak, def etmek.

İy oğul, bu hayāl-i muhālī *başuñdan gidergil*. (40b-8)

devletden düş-: Sahip olduğu mal ve mevkiyi kaybetmek.

Veger hünermend devletden düşerse ğam degül ki hüner kendü 'ayn-ı sa' adettür. (61b-3)

dostdan kesil-: Dosttan vaz geçmek, ayrılmak.

Bir düşmeni görmemek için biñ *dostdan kesilmek* vâcibdür. (54a-12)

dünyādan git-: Ölmek.

Sultāna çok yıllar 'ömr erzānī olsun ve muştılıklar olsun ki fülān düşmānuñ *dünyādan gitdi*. (23a-3)

elden çıkar-: Vermek.

...hübş-ı nefsi cibillī mütemekkin olmuş-ıdı, şöyle kim bir cān-ıla bir etmegi *elden çıkarmazdı*. (38b-13)

elden git-: Kaybolmak.

..bunuñ gibi kemāl ü belāğatıla yaban ihtiyār itmiş ve 'ākl zimāmı *elinden gitmiş*. (56a-14)

elden koma-: Brakmamak, vaz geçmemek.

Eger benüm hūyum saña hoş gelmezse sen kendü eyü hūyuñı *elden koma*. (77b-7)

elden ele git-: (Bir şey) birçok sahip değıştirerek devam etmek.

Şimdi kendüne gel ki elünde ni' met var ki bu ni' met ve milk *elden ele gidicidür*. (21b-13)

elinden al-: Kurtarmak.

Babañ beni on altuna freng *elinden aldı* ve senüñ elünde yüz altuna esir eyledi. (27a-3)

elinden gel-: Yapabilmek.

...*clünden gelürse* bir ağız tatlu eyle. (31a-2)

hadden aş-: Aşırı gitmek, artmak, fazlalaşmak.

Faķır bu vāķi' adan şoıra hasta-hātir oldu ve ğuşşa *hadden aşdı*. (9a-5)

hadden geç-: Sınırı geçmek, aşırı gitmek.

...eger dahı ziyāde intikām ideyin dirseñ *hadden geçersin* ve zulm idersin. (22a-14)

şoĥbetden kesil-: Sohbetden uzaklaşmak.

Gördüm ki naşihāt kabül itmez, naşihātu terk itdüm ve *şoĥbetden kesildüm* ve hükemā kavlini yād itdüm. (63a-8)

taşdan ol-: Taştan yapılmak, taştan meydana gelmek.

Gerçi altun ve gümüş *taşdan olur* velikin her taşdan altun ve gümüş olmaz. (63b-15)

yirinden kopar-: Yerinden sökmek.

Eger kūh-i āhenin olsa *yirinden koparaydı*. (21a-1)

Sonuç

1. Çalışmamızda, Manyaslı Mahmud'un muhtasar *Gülistan Tercümesi*'nde söz yapımı üzerinde durulmuştur. *Gülistan Tercümesi*'nde birleşik sözler ele alınıp bu sözlerin yapıları ayrı ayrı ele alınarak birleşğin, metinde nerelerde geçtiği ve nasıl kullanıldığı da örneklere dayalı olarak belirtilmeye çalışılmıştır.

2. Birleşik sözler, ayrı ayrı anlamı olan birden çok kelimenin yeni bir kavramı karşılamak üzere belli kalıplar içinde kaynaşmasıyla oluşmaktadır. Meydana gelen bu yeni kelime, anlam bakımından birleşikte yer alan kelimelerin tek tek anlamlarına bağlı olabileceği gibi birleşenlerden ayrı, başka bir kavramı daha güçlü ifade eden mecazlı bir anlam da taşıyabilmektedir. Bu mecazlı anlatımlarda birleşik kelimeler deyimleşme özelliği gösterebilmektedir. *Gülistan Tercümesi*'nde de bu yapıda pek çok birleşik sözün varlığı görülmektedir.

3. Birleşik sözler birleşik isimler ve birleşik fiiller olarak ele alınıp incelenmiştir.

4. Birleşik isimler iki ve daha çok kelimenin yeni bir kavramı karşılamak üzere belli kalıplar içinde anlam kaynaşmasına uğraması ile meydana gelmiştir. Bu kalıplar dilimizin söz dizimine bağlı olan gruplar, yani belirtme gruplarıdır. *Gülistan Tercümesi*'nde bu gruplarla oluşturulmuş pek çok birleşik söz bulunmaktadır. Bunlardan en çok *isim tamlaması*, *sıfat tamlaması* ve *isnad grubu* kalıbında birleşik kelime

mevcuttur. *Tekrar grubu, bulunma grubu ve sıfat fiil grubu* ile oluşturulmuş birleşik keime ise daha azdır.

5. Birleşik fiiller ise bir fiille cümlenin özne, nesne, yer tamlayıcısı ve zarf gibi bir unsurunun kaynaşmasıyla meydana gelmiştir.

6. Özne durumunda olan isimler yalın veya iyelik ekli olabilmektedir.

7. Nesne durumundaki isimler ise *belirtili* veya *belirtisiz nesne* konumunda olabilmektedir. Belirtisiz nesne durumundaki isimlerle oluşturulmuş birleşikler daha fazladır.

8. Yer tamlayıcısı durumunda olan isimlerle fiilin kaynaşması ile oluşmuş birleşiklerde ise yönelme ve ayrılma durumundaki isimlerle oluşmuş birleşikler daha fazladır.

9. Tam yardımcı fiil olarak *eylemek, itmek, kılmak, olmak* ve *urmak* fiilleri kullanılmıştır. Bunların *itmek* ve *olmak* daha çok *eylemek, kılmak* ve *urmak* daha az kullanılmıştır.

10. Yarı yardımcı fiil olarak *açılmak, bağlamak, bulmak, çekmek, dikmek, dilemek, dutmak, düşmek, geçmek, geçürmek, gelmek, getürmek, girmek, görmek, götürmek, irmek, irişmek, kalmak, sürmek, tutmak, varmak, virmek, yimek* gibi fiiller kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

BANGUOĞLU, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, TDK Yay., Ankara 2007.

BERBERCAN, Mehmet Turgut, *Çağatayca Gülîstan Tercümesi, Giriş-Gramer-Metin- Notlar-Dizin-Tıpkı Basım*, Hâkim Yay., Ankara 2013.

CEVAT EMRE, Ahmet, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1945.

CLAUSON, Sir Gerard, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, London 1972.

DENY, Jean, *Türk Dil Bilgisi*, (Çev. Ali Ulvi Elöve), Kabalıcı Yay., İstanbul 2012.

DİLÇİN, Cem, *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1983.

DİZDAROĞLU, Hikmet, *Türkçede Fiiller*, TDK Yay., Ankara 1963.

ECKMANN, J. "Sadi Gülîstan'ının Bilinmeyen Çağatayca Bir Çevirisi", *TDAY-Belâten*, Ankara 1969, s. 18.

ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul 2006

GRÖNBECH, Kaare, *Türkçenin Yapısı*, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yay., Ankara 2011.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin, *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1991.

- HACIEMİNOĞLU, Necmettin, *Yapı Bakımından Türk Dilinde Fiiller*, Cönk Yay., İstanbul 1984.
- KANONOV, A. N., *Türk Dili Grameri*, Multilingual Yay., İstanbul 2001.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (Haz.), *Seyf-i Sarayı Gülistan Tercümesi*, İstanbul 1978.
- KORKMAZ, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, TDK Yay., Ankara 2014.
- LEWİS, G. L., *Turkish Grammar*, Oxford At The Clarendon Press 1967.
- ÖZKAN, Mustafa, “Manyaslı Mahmûd’un Manzum Gülistan Tercümesi ve Yeni Bir Nüshası”, *Turkish Studies*, Volume 9/9, Ankara 2014.
- ÖZKAN, Mustafa, *Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs Gülistan Tercümesi*, TDK Yay., Ankara 1993.
- ÖZKAN, Mustafa -, TÖREN, Hatice, ESİN, Osman, *Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2001.
- ÖZKAN, Mustafa -, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2009.
- ÖZKAN, Mustafa, “Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs Gülistan Tercümesinde Söz Yapımı-1” *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c 53 (İstanbul 2016)), s. 25-68.
- ÖZKAN, Mustafa “Bir Türetme İmkânı Olarak Kelime Birleştirme ve Türkçede Birleşik Kelimelerin Yapısı” *Dil Eksenimiz*, Akademik Kitaplar, İstanbul 2017, s. 190
- ÖZKAN, Mustafa, *Dil Eksenimiz*, Akademik Kitaplar, İstanbul 2017.
- TAHİR, Bursalı Mehmet, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl, Gramer, Metin, Sözlük*, Akçağ Yay., Ankara 2005.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri -, *Makaleler (Dil ve Edebiyat İncelemeleri)*, (Haz. Muatafa Özkan), TDK Yay., Ankara 1997.
- TOGAN, Zeki Veleli, “Londra ve Tahran’daki İslâmî Yazmallardan Bazılarına Dair”, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi III*, 1959-60, İstanbul 1960.
- Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara 2011.

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ DÖNEMİ ESERLERİNDEN “TEFSİRÜ’L-LÜBÂB TERCÜMESİ” VE DİL ÖZELLİKLERİ*

A LANGUAGE STUDY ABOUT “TEFSIRU’L-LUBÂB” TRANSLATION ON THE WORKS OF THE OLD ANATOLION TURKISH PERIOD

İsmail TAŞ**

ÖZ

Eski Anadolu Türkçesi, Türkçenin XIII-XV. yüzyılları arasında gelişme gösteren dönemidir. Bu dönemde tercüme edilen eserler, adeta birer telif eser niteliği taşımaktadır. Türkçe, bu dönemde pek çok terim ve genel söz varlığı kazanmıştır.

Bu çalışmada, Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinden “Tefsirü’l-Lübâb Tercümesi ve dil özellikleri üzerinde durulacaktır. Tefsirü’l-Lübâb Tercümesi, Musa bin Hacı Hüseyin el-İznîkî’nin Hazîn-i Bağdadî’nin Arapça olarak kaleme aldığı eserinin tercümesidir. Söz konusu eser, Anadolu sahasında yapılmış ilk tam tefsirli tercüme olarak nitelendirilebilir. Çalışmamızda, eserin kimi varsayımlara göre aynı müellife ait olan Enfesü’l-Cevâhir’in ikinci cildi olduğu üzerinde durulacak, tespitimiz üzere iki eserin ayrı ayrı eserler olduğu ortaya konulacaktır. Tefsirü’l-Lübâb Tercümesi’nin şimdiye kadar tespit edilen Bursa Yazma Eserler Kütüphanesi’nde bulunan ikinci cildinden hariç Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesinde üçüncü cildinin varlığı ilk defa ortaya konulacaktır. Eserin her iki cildinden de örnek çeviri yazımı yapılacak, metin üzerinde dönemin dil özellikleri ve metnin söz

* Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi BAP birimi BEK-2017-25268 Bilimsel Etkinlik Projesi olarak desteklenmiştir, ayrıca 18921 numaralı BAP tez projesinden faydalanılmıştır, teşekkürlerimi sunarım. Bu makale, 18.04.2019 tarihinde dergimize gönderilmiş 25.04.2019 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 25.07.2019 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atıf şekli; İsmail Taş, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Eserlerinden “Tefsirü’l-Lübâb Tercümesi” ve Dil Özellikleri, *Karabük Türkoloji Dergisi*, Cilt/Sayı: 1 (2019-1), Karabük 2019, s., 103-150.

** Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yeni Türk Dili Anabilim Dalı, ismailtas@karabuk.edu.tr

varlığını tespit açısından örneklendirmeler sunulacaktır. İncelemesini yapacağımız Tefsirü'l-Lübâb Tercümesi, devrin dil yapısını, kelime hazinesini, anlam dünyasını ve düşünce yapısını çok ince bir çizgiyle bizlere sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsirü'l-Lübâb Tercümesi, Musa bin Hacı Hüseyin el-İznîkî, Eski Anadolu Türkçesi, Kur'an Tercümeleri, Sözlük

ABSTRACT

Old Anatolian Turkish period is the progressive term of Turkish between 13th and 15th century. During this period, many compilation and translated Works were written, but translated Works are more. Works which had been translated in this term nearly hold the distinction of being compilation. In these works, which are important for the vocabulary of Turkish, ratio of Turkish words is higher than ratio of Arabic words, used for corresponding Islamic concepts. Religious terms belonging to previous era had been used or new terms had been derived by Turkish derivational suffixes attached to Turkish nouns and verbs for corresponding Arabic concepts of Islam. Turkish has gained lots of terms and general vocabulary by this way.

In this project, it is aimed at analysing Tefsirü'l-Lubab's Translation which was composed in Old Anatolian Turkish period in terms of language. This work was translated by Musa bin Hacı Hüseyin el-İznîki from Hazin-i Bağdadi's Arabic work. It will be ascertained whether the work is the second volume of the same author's work, Enfesü'l-Cevâhir or not and it will be analysed if these two works are the same or not.

Copies of Tefsirü'l-Lübâb's Translation presents us the structure of language, the thesaurus, world of meanings and frame of mind in the period of Old Anatolian Turkish. In our project, it is aimed at researching and assessing several copies of this work in order to compose historical dictionary of Turkish and establishing the texts currently..

Key Words: Tefsirü'l-Lübâb Tercümesi, Musa bin Hacı Hüseyin el-İznîkî, Old Anatolian Turkish, translations of Qur'an, historical dictionary of Turkish

GİRİŞ

İnsanı öteki canlılardan ayıran ön önemli özellik şüphesiz ki dildir. İnsanoğlu dil sayesinde düşündüklerini ve gördüklerini tespit edebilmekte ve bunları kuşaktan kuşağa aktararak bir kültür birikimi sağlamaktadır. Dilin taşıyıcısı olan insan, ancak dilin kelimeleriyle birlikte düşünebilir, düşüncelerini fikirler olarak ifade edebilir. İnsanın içindeki duygulanmaların, bilgilerin ve iç

tefekkürün ses kalıpları içinde şekillenmesi ise dil ile olur.¹ Bütün bunları düşündüğümüzde tarihi devirler içerisinde dilimizin gelişimini görmemiz açısından sade bir dil ile yazılmış olan Kur'an tercümelerinin önemi daha da iyi anlaşılmaktadır.

Halka dini öğretmek amacıyla yazılan Kur'an tercümeleeri, sade bir dille yazılmıştır. İslami kavram ve terimlere halkın anlayabileceği Türkçe karşılıklar bulunmuş ve anlatımın sadeliği için ayrı bir özen gösterilmiştir. Mukaddes bir eserle ilgili olmaları dolayısıyla bu eserlerin tercümesine gerek yazılmaları sırasında, gerek istinsahları sırasında, ayrı bir ehemmiyet gösterilmiştir. Bu bakımından Kur'an tercümeleeri, Türk dilinin gelişme ve olgunlaşma devrelerini takip etmek maksadıyla yapılacak çalışmalar için oldukça önemli eserlerdir.²

Araştırma ve incelemesini yaptığımız eser, Eski Anadolu Türkçesi dönemi dil özelliklerini bünyesinde barındıran XV. yüzyıla ait bir yazmadır. Bu eserin ismi tespitlerimize göre, *Tefsîrü'l-Lübâb Tercümesi*'dir. Çalışmamızın esasını teşkil eden *Tefsîrü'l-Lübâb Tercümesi*, Hâzin el-Bağdadî'nin Begavî tefsirini te'vil yoluyla Arapça olarak kaleme aldığı *Lübabü't-te'vil fi Ma'âni't-tenzil* eserinin Türkçeye tercümesidir. Gerek nüsha karşılaştırmaları gerekse yazarın diğer eserlerinde kullandığı mahlas ve isminden hareketle bu eserin Musa bin Hacı Hüseyin İznikî'ye ait olduğunu söyleyebiliriz. Hâzin tefsirinin Arapça aslından yaptığımız karşılaştırmalarda eserin birebir tercümesinin yapılmadığı ve İznikî'nin bu eseri kendine özgü tercüme ettiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan bu eserin telif tercüme olduğunu söylemek gerektiği kanaatindeyim.

Tefsîrü'l-Lübâb Tercümesi, içerdiği Türkçe kelimeler bakımından devrin dil yapısını, kelime hazinesini, anlam dünyasını ve düşünce yapısını çok ince bir çizgiyle bizlere sunmaktadır.

1. TERCÜME-İ TEFŞİRÜ'L-LÜBÂB ESERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1.1. ESERİN ADI

Eserlerinden ve kaynaklarda belirtilen bilgilere göre, Musa bin Hacı Hüseyin el-İznikî yaşadığı devrin önemli âlimlerinden birisidir. Telif ve tercüme

¹ Mustafa Özkan, Osman Esin, Hatice Tören, Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım, Filiz Kitabevi Yay., İstanbul 2006, 2.baskı, s.33

² Abdülkadir İnan, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümeleeri Üzerinde Bir İnceleme, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1961, s. 14.

ettiği eserlerinden anlaşıldığı üzere eserlerine isim koyma özelliğine sahiptir. Ancak isim olarak sadece tercüme ifadesini kullandığı da görülmektedir. Ayrıca mütevazı şahsiyeti eserlerinde kendi isminden bahsederken de öne çıkmaktadır. İznikî'nin eserlerinden birisi olan ve incelemesini yaptığımız BEYEK Ulu Camii 435 numaralı yazma eserden tespit ettiğimize göre bu eserin ismi *Tercüme-i Tefsirü'l-Lübâb* şeklinde yer almaktadır. Bu bakımdan eserin ismini çalışmamızda *Tefsirü'l-Lübâb Tercümesi* olarak belirttik. Bu esere İznikî'nin ayrıca özel bir isim verdiği bilgisine araştırmalarımız sonucunda rastlayamadık.

BEYEK Ulu Camii 435 numarada ferağ kaydında eserin ismi şu şekilde geçmektedir:

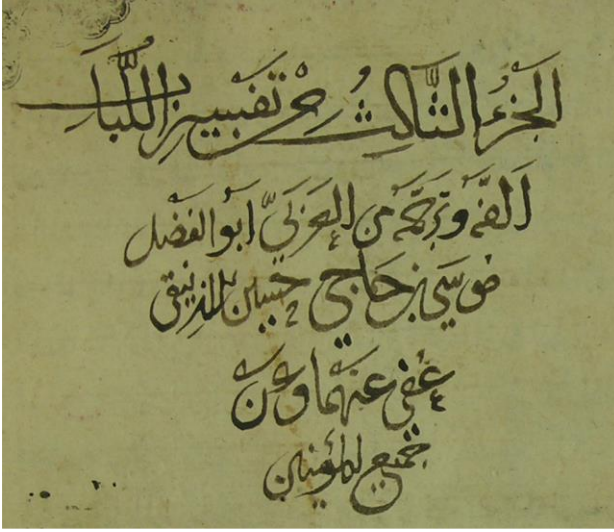
[382b] ... (4) Elhâmdüli'l-lâhi 'alâ na'mâm. Ve se'ati fazlihi ve ihsânihi ve ce'ale lî 'avnehu 'ale itmâmihi. (5) Qad vaqa'a'l-ferâgu min tercemeti hâze'l-kitâbi'l-müsemmâ bi't-Tefsiri'l-Lübâb min lisâni'(6)l-Arab 'alâ lisâni't-Türki 'alâ yedi'l-mütercimi'l-mü'ellifi'l-lezî huve efkaru'l-'ibâdi (7) ve qalîlu'z-zâdi mine'l-'ilmi ve'l-'ameli ve eqâ'a 'umrehû fî tûli'l-emeli Ebû'l-Fazli (8) Mûsâ bin Hâcî Hüseyin bin 'Îsâ el-İznîkî 'afa'l-lâhu 'anhum ve li-cemî'i'l-mü'minîne (9) ve'l-mü'minâti fî evâhiri şehri-rabî'i'l-âhiri bi-fazlihi'l-kâdiri (10) fî yevmi'l-aḥadi vakte'd-ḍuḥâ 'inde vuşûli târihi'l-(11)hicriyyi ilâ şemânin ve selâşine ve şemâni mietin³. Elhâmdüli'l-lâhi vahdehû ve naşara 'abdehû (13) 'alâ itmâmi hâze'l-kitâbi'l-mübâreki. (14) İnnehû veliyyun, li-küllü ihsânin. (15) Ve huve erḥamu'(16)r-râhimîne. (17) Se'aytu fî tercemeti heze'l-kitâbi, bi'l-isti'âneti min 'avni'l-meliki'l-vahhâb ve elhemenî min 'indihî bi-fethi'l-bâb (18) ilâ en ḥatemtuhu 'ale's-sevâb. Fe-raḥima'llâhu imren yenzuru fî'l-kitâb ve'htedâ ileyye bi-fâtiḥeti'l-kitâb.⁴

İznikî'nin bu eserinin üçüncü cildini Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi K561⁵ numarada tespit ettik. Bu nüshada ise eserin ismi şu şekilde yer almaktadır:

³ 25 Rebiyülahir 838, 28 Kasım 1434, Pazar

⁴ Arapça kısımların okunmasında yardımcı olan Prof. Dr. Hüseyin Yazıcı'ya ve Doç. Dr. İbrahim Şaban'a teşekkürlerimi sunarım.

⁵ Koşullar Kitaplığı 561

[1a] (1) el-cüzü'ş-şâlišü min Tefsîrü'l-Lübâb, (2) ellefehü ve tercemehü min el-
‘Arabiyye Ebü Fazl (3) Mūsâ bin Hâcî Hüseyin el-İznîkî (4) ‘ufiye ‘anhumâ ve ‘an (5)
cemî‘i'l-mü'minîn.

Yukardaki verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere eserin ismini
“*Tercüme-i Tefsîrü'l-Lübâb*” olarak tespit ettikten sonra ismini Türkçe tamlama
şekline getirerek “*Tefsîrü'l-Lübâb Tercümesi*” şeklinde ifade etmeyi uygun
bulduk.

1.2. KONU, ŞEKİL, HACİM

Çalışmamızın esasını teşkil eden *Tefsîrü'l-Lübâb Tercümesi*, Hâzin el-
Bağdadî'nin Begâvî tefsirini ihtisar ettiği Arapça *Lübâbü't-te'vîl fî Ma'âni't-
tenzil* adlı eserinin Türkçeye tercümesidir. Bu eser, Mūsâ bin Hâcî Hüseyin
İznîkî tarafından tercüme edilmiştir. Hâzin tefsirinin Arapça aslından yaptığımız
karşılaştırmalarda eserin birebir tercümesinin yapılmadığı, İznîkî'nin eseri
kendine özgün tercüme ettiği anlaşılmaktadır. Arapça aslında belirtilen
kavramların Türkçe tercümede kendine özgü bir biçimde işlenmesi bizi bu
sonuca götüren delillerden birisidir.

Çalışmamıza esas aldığımız BEYEK Ulu Cami 435 numarada kayıtlı
eserin ikinci cildi olan yazmayı incelediğimizde, kütüphane kayıtlarından da
anlaşılacağı üzere, 271x180 mm en ve 194x117 boy olmak üzere 382 varaktan
oluşmaktadır. Her bir sayfada 19 satır yer almakta olup harekeli nesih ile

yazılmıştır. Bu nüshanın araştırmacılar tarafından⁶ ve kütüphane kayıtlarında müellif hattı olduğu bildirilmektedir. Bizim kanaatimiz de bu eserin müellif hattı olmasının kuvvetle muhtemel olduğu yönündedir. Eser, kahverengi deri ciltli, şemseli, âharlı kâğıttandır. Sure başlıkları ve ayetler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İncelemesini yaptığımız BEYEK Ulu Cami 435 numaralı yazma, Kur'ân-ı Kerîm'in Âl-i İmrân suresi 92. ayetinden başlayıp Hûd suresinin sonuna kadar olan kısmının tercümesini (tefsirini) ihtiva etmektedir.

Topkapı Sarayı Müzesi Koğuşlar Kitaplığı K561 numarada kayıtlı bulunan üçüncü cildi ise Kur'ân-ı Kerîm'in Yûsuf suresinden başlayıp Hac suresinin sonuna kadar olan kısmının tercümesini ihtiva etmektedir. Ancak çalışmamızın imkân ve zaman sınırlamasından dolayı ikinci cilt çalışmamızın esasını teşkil etmektedir.

Tefsîrü'l-Lübâb Tercümesi, devrin dil yapısını, kelime hazinesini, anlam dünyasını ve düşünce yapısını çok ince bir çizgiyle bizlere sunmaktadır.

Musa bin Hacı Hüseyin el-İznîkî, *Tefsîrü'l-Lübâb Tercümesini* ve *Enfesü'l-Cevâhîr* ismini verdiği *Tercüme-i Tefsîru'l-Ebu'l-Leys es-Semerkindî* adlı eserini ayrı ayrı telif etmiştir. Telif etmiş diyoruz, çünkü bu eserler birer tercüme olmasının yanında telif eser niteliği taşıyacak kadar özgünlük taşımaktadır. Aşağıda, Bursa Yazma Eserler Kütüphanesi Ulu Cami 436, Ulu Cami 435 numaralı ve Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi K561 numaralı yazmaların karşılaştırması tablo halinde gösterilmektedir. Ayrıca, İznîkî'nin bu eserleri ayrı ayrı tercüme ettiğini ve *Tefsîrü'l-Lübâb* tercümesini de yarım bırakmadığını göstermek için *Enfesü'l-Cevâhîr* karşılaştırması sunulmuştur:

⁶ Bkz.: Hikmet Özdemir, Müsâ Hâcî Hüseyin el-İznîkî, Hayatı ve Eserleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara 1980, s. 12. Ayrıca bkz.: Abdülkâki Çetin, "Ebu'l-Leys Semerkandî Tefsirinin Türkçe Tercümesi Üzerine", Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya, Haziran 2007, s. 63.

Ulucami 435 (Tefsirü'l-Lübâb Tercümesi 2. Cilt) (Çalışmamızda Esas Olan Nüsha) [Baş:3/92-Sonu: 11/123]		Ulucami 436 (Enfesi'l-Cevâhir, Ebu'l-Leys Tercümesi) [Baş:6/1-Sonu:18/26]	
Sure nr.	Sure adı	Sure nr.	Sure adı
3	Âl-i İmrân 92. ayetten itibaren [1b]		
	Nisâ [35a]		
	Mâide [105a]		
	En'âm [156b]	6	En'âm 1. ayetten itibaren
	A'râf [207b]	7	A'râf [47b, 48.poz]
	Enfâl [267a] (Besmele kısmından sonraki kısım 267b'den)	8	Enfâl
	Tevbe [280a]	9	Tevbe
10	Yûnus [329b]	10	Yûnus
11	Hûd suresi sonuna kadar. [357a] (Metinde 356a şeklinde numaralandırılmış, ancak arada bir varak numaralandırılmayan kısım olduğu için bir varak ileri numara verilmiştir.)	11	Hûd
Topkapı Sarayı Müzesi Koşular Kitaplığı No: K561 (Tefsirü'l-Lübâb Tercümesi 3. Cilt)		(Kıyas)	Bursa Yazma Eserler Kütüphanesi Ulucami 436 (Enfesi'l-Cevâhir)
2	Yûsuf	12	Yûsuf
3	Ra'd	13	Ra'd
4	İbrâhîm	14	İbrâhîm
5	Hicr	15	Hicr
6	Na'ıl	16	Na'ıl

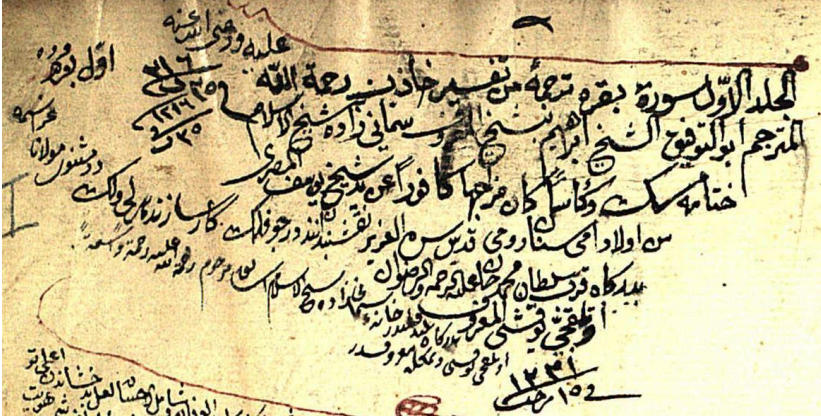
7	İsrâ	17	İsrâ
8	Kehf	18	Kehf suresi 26. ayete kadar.
19	Meryem		
20	Taha		
21	Enbiya		
22	Hacc		
	Eserin sonunda dördüncü cildin 23. sure olan Mu'minîn suresi ile başlayacağı belirtilmektedir.		

Çalışmamız esnasında, Hâzin tercümesinin İznikî'den çok sonraları başka bir müellif tarafından da tercüme edildiğini tespit ettik. Hâzin Tefsiri'nin tercümesini Musa bin Hacı Hüseyin el-İznikî'den başka Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim isimli bir şahsın da tercüme ettiği görülmektedir.⁷ Söz konusu eser, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Yazma Bağışlar bölümünde yer alan iki ciltlik bir eserdir. Birinci cilt Yazma Bağışlar 3163 numarada, ikinci cilt ise Yazma Bağışlar 3164 numarada kayıtlıdır. Eserin üçüncü ciltten sonra devam ettiği anlaşılmaktadır, ancak biz üçüncü cilde rastlayamadık. Eserin, Yazma Bağışlar 3163 numarada bulunan birinci cildindeki ferağ kaydına göre Ebu't-Tevfik eş-Şeyh İbrahim Efendi Semmânîzâde'nin⁸ oğludur.

⁷ Bu eserle ilgili bilgi için bkz.: İsmail Taş, Tercüme-i Tefsiri'l-Lübâb Eserinin (Hâzin Tercümesi) Musa Bin Hacı Hüseyin El-İznikî ve Başka Müellifler Tarafından Telif Edilmesi, İstanbul Üniversitesi *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, Cilt/Sayı: 53, s. 91-110, İstanbul 2016.

⁸ Semmânîzâde veya Sümmânîzâde olarak okumak mümkündür. Bu şahıs hakkında kaynaklarda kesin bir bilgiye rastlayamadık.

Samânîzâde'nin hayatı hakkında bkz.: Tahsin Özcan, "Ömer Hulûsi Efendi, Sâmanîzâde", İslam Ansiklopedisi, yıl: 2007, cilt: 34, s. 72-73.

el-cildü'l-evvel, sûretü Baqara tercemetü min Tefsir-i Hâzin rahmetü'l-lâhi 'aleyh ve raçıya'l-lâhu 'anh. el-mütercim Ebu'l-Tevfîk eş-Şeyh İbrâhîm bin eş-Şeyh, el-ma'rûf Semânizâde şeyhü'l-islâm hitâmuhû misk ve "ke'sin kâne mizâcuhâ kâfüran"⁹ an yedi Şeyh Yûsuf el-Mışrî min evlâdi Ümmî Sinân rûhî kıddese sırâ'l-'azîz (Nekşbandânend der cevvi felek. Kârsâzânend behr-i lî ve lek). Bedrgâh Otlukçı Yoçuşu (Otlukçu Yoçuşu) el-ma'rûf, kırb-ı Sulţân Mehmed Hân 'aleyhi'r-rahmetü ve'r-rıdvân, fî sene 15 Receb 1221 (Otlukçı Yoçuşu dimekle ma'rûfdur, bedrgâh-ı bülend kıalenderhâne-i Semânizâde şeyhü'l-islâm-ı sâbık merhûm rahmetü'l-lâhi 'aleyhi rahmeten vâsî' aten).¹⁰(Üst sol köşede 1216 tarihi de yer almaktadır.)

الجلد الأول سورة بقره ترجمه من تفسير خازن رحمة الله عليه ورضي الله عنه

المرجم أبو التوفيق الشيخ ابراهيم بن الشيخ المعروف سمانى زاده شيخ الإسلام

ختامه مسك وكاس كان مزاجها كافورا عن يد شيخ يوسف المصري

من أولاد أمي سنان رحي قدس سره العزيز (نقشبندانند در جو فلك/كار سازانند بهر لي ولك. در مثوي مولانا عز اسمه)

بدرگاه اوتلقجي يوقشي المعروف قرب سلطان محمد خان عليه الرحمة والرضوان

في سنة 1221 / 15 رجب (اوتلقجي يوقشي ديمكله معروفدر بدرگاه بلند قلندر خانء سمانى زاده شيخ الاسلام سابق مرحوم رحمة الله عليه رحمة واسعة.)

⁹ Kur'an, (İnsân) 76/5: "Şüphesiz iyiler kafur katılmış bir taştan içerler."

"... kafur katılmış bir taştan ..."

¹⁰ Araçça ibarelerin okunmasında yardımcı olan Prof. Dr. Hüseyin Yazıcı'ya teşekkürlerimi sunarım.

Bu eser, Hâzin tefsiri tercümesi adıyla tespit edildiğinden kütüphane kayıtlarında müellif olarak Musa bin Hacı Hüseyin el-İznîkî kaydedilmiştir. Eseri incelediğimizde bu bilginin yanlışlığı kolaylıkla anlaşılmaktadır. Eserin istinsahı Mısırlı Yusuf adında, Nakşibendî tarikatına mensup ve Ümmî Sinan koluna müntesib ihlaslı bir kişi tarafından yapılmıştır. Eserin içeriğine baktığımızda Mısırlı Yusuf'un da ilmî bakımdan ileri seviyede bir kişi olduğunu görmekteyiz. Kaynaklara baktığımızda Semmânîzâde'nin Hâzin tefsirini tercüme ettiği bilgisine rastlayamıyoruz. Ancak eserin ferağ kaydından anladığımıza göre “Şeyhülislam Semânîzâde diye bilinen şeyhin oğlu Ebu't-Tevfik Şeyh İbrahim” adında bir müellif tarafından tercüme edildiği anlaşılmaktadır.

Eser iki ciltten oluşmaktadır, ancak üçüncü cildinin olduğu ikinci cildin sonunda belirtilmiştir. Üçüncü cildi araştırmalarımız sonucu temin edemedik, fakat üçüncü cildin Nahl suresinden başladığı belirtilmektedir. Birinci cildin başında yazımına 25 Ramazan (Cuma) 1216 (m. 29 Ocak 1802) tarihinde başladığı ve 15 Receb 1221 (m. 28 Eylül 1806) tarihinde bitirildiği belirtilmektedir. Birinci cilt besmelenin faziletinden sonra Bakara suresinden A'raf suresine kadar, ikinci cilt A'raf suresinden İsra suresinin sonuna kadardır. İkinci cildin sonunda üçüncü cildin Nahl suresinden başladığı belirtilmektedir.

Birinci cildin 1b'den 2a'nın 9. satırına kadar, müstensih tarafından eserin nasıl meydana getirildiği ve kim tarafından te'lif edildiği anlatılmaktadır. Daha sonra besmele ile başlanmakta, Allâh'a hamd ve şükürden sonra eserden bahsedilmektedir. Müellif, kendisinden önce nice alimlerin ilimlerinin derecesine göre nice eserler yazdığını, nice tefsirler yazdığını ve her birinin hayırla yâd edilip arkalarından dualar okunduğunu gördüğünü dile getirdikten sonra kendisinin de Allah'ın rızasına ermek ve okuyanların hidayetine vesile olup dualarına kavuşmak ümidiyle bu eseri yazdığını dile getirir. Eserde bazı hususlarda karışıklılar tespit ettik. Özellikle müellif konusunda şüpheye düşürücü bazı ifadeler yer almaktadır. Ayrıca müellifle ilgili 2a'nın 16. satırında şu ibare yer almaktadır:

[2a] ... (16) ... “İmdi, bu ‘abd-i mücrim-i pür-tağşîr tâlib-i ‘afv-i ruye'l-laîfî(17)'l-ḥabîr. Meyân-ı dehr-i dünde eşkâl-i zenûbât ile müsîr. Aşâm bi-nihâye ile tûlû olan ḥaķîr. A' nî dervîş Yûsuf el-Ḥalvetî eş-Şeyḥ Ebu't-Tevfîķ İbrâhîm-i Nakşibendî (18) fakîrân. Faķr ki imâm-ı ‘ulûmu'l-luġa, kemâlât-ı ‘ulûmda mubâlaġa ile olan müceddi'd-dîn ḥazretinin bî-naẓîr olan Kâmus-ı Muḥîṭ-i Oġyanus (19) nâm kitabınuñ tercüme itmesinden ve taḥrîr itmemizden ḥalâş olduķda ķudret-i ķadîr ile and-ı ḥarîrî rahmetu'l-lâh ḥazretinüñ daḡı a'lâ (20) maķâmâtını lisân-ı Türkî ile ta'bir itdükden şoıra

te'lifden hâlî az müddet kaşîr kılındı idi ki günlerde bir gün gözimüze irdi (21) taqrîr, 'Ulümü'l-
imâmi'l-âlimi'l-kâmil, Hâzreti eş-şeyh el-fâzil ve'l-âmil esrâr-ı Qur'an'ı için rûmüzât-ı râzin
şeyhü'l-islâm ve'l-müslimîn. Hâzin (22) kıddesa'l-lâhu rûha[hû] ve nûr-ı bi-nûr 'ilme zariha hazretinüñ
Lübâbü't-tevîl fî me'âni't-tenzîl nâm tefsîrine gönül meyl etdi ki anı dağı (23) lisân-ı Türkî te'vîl ta'bir
itmege. Lâkin ma'îşet derdinde yedimiz kaşîr olduğundan te'lîfe cür'et itmede olundu te'hîr. (24) Zîrâ
cemî' işgâl-i dünyevîden kalb hâlî olup ancak ol ola tefekkür ki murâd u maşsûdı. Ancak 'aşıl iflası¹¹
anuñ ile teysîr (25) olur. Ol demde cânib-i Hakk'a teveccüh idüp derûnda ol nâr-i eşgâl olmadan sa'ir,
gendi elâf-ı kereminden ihşân (26) ire, bir bahîr ki ol hâl anuñ i'ânet¹² müsâdesi ile huşûle gele, dir-
iken irişüp elâf-ı kerem, taqdîr-i emr'i Mısır'dan (27) merhûm ve mağfûr emîre'l-livâ¹³ Mehmed Beyin
rahmetü'l-lâh hazretinin çerâg-ı 'azâmlarından bize teşhîr¹⁴ ettigi emîre'l-livâ Muştafa (28) Beyin kebîr-
i hüdâ müte'âl¹⁵-i devlet-i sa'âdetin dâ'im eyleye tâ âl-i yevm-i 'asîr. Ve ol günde ide hisâbın dağı
yesîr, cennet-i 'adn (29) aña mesken eyleye bi-hakkı basîre'n-nedâyir, bizlere ziyâdesi ile i'ânet
eyleye mu'în, öldükde. Ol bedende tîz tefsîri taqrîr-i te'lîfe (30) sâ'ad-i zeyli teşmîr itdük bi-hamdü'l-
lâhi'l-mülki'l-kadîr. Dördüncü senede tekmi müyesser oldı. İmdi dergâh-ı 'izzet-i müte'âl ve (31)
pâdişâh-ı lâ-yezâldan bu mücrim pür-kuşûr kılınuñ dilegi oldur ki qademmi şîrât-ı muştakîmden zâ'il
itmeyüp rahmeti ile mağfîret (32) eyleyüp habîbi resûl-i ekrem şalla'l-lâhu 'aleyhi vesellem hazretinüñ
şefâ'atinden mahrûm eylemeye ve dilimi haftâ-i zemîmden ırağ (33) idüp sehv ile olan noşşânımı
kabûle karîn eyleye. Ve dağı bu tefsîrimi kâfe-i eşâm¹⁶ meyânında kabûli ile meshûr olmağ (34) üzere
cümle'î aña rağbet eyleye. Ve dağı ba'zı buhlâ¹⁷ kişiler eline düşüp habs idüp tâliblerinden intifâ'¹⁸
görmeden memnû' (35) eylemeye. Ve dağı kim ki görüp okudup ve yazdırup enâma¹⁹ menfe'at
göstermek dileseler âhîr-i nefsd e imân-i kâmil ile hatm eyleye.

Başlangıçta eserin nasıl olduğu ayrıntılı olarak anlatılıyor. Begavî tefsirinin kısaltması olan Hazin tefsirinin özelliklerinden ve Begavî tefsirinin özelliklerinden ayrıntılı olarak bahsediyor. Sonra kendisinin tercüme tekniğinden de bahsediyor. Daha sonra euzubesmelenin faziletlerini, şeytanın şerrinden ve vesvesesinden Allah'a sığınmak gerektiğini anlatıyor. Besmele ile ilgili ulemanın görüşlerine ve onlara verdiği cevaplara bu bölümde rastlıyoruz. Ayrıca besmelenin hangi hallerde gerekli olduğu meselesine de değiniyor. Besmele ile başlamak ve besmelenin faziletlerini anlatmak hem bir gelenek

¹¹ iflas: sıyrılıp kurtulma.

¹² i'ânet(t): Yardım. İmdat. Yardım için istenen, toplanan şey.

¹³ livâ: Bayrak. Sancak. * Eskiden kazadan büyük, vilâyetten küçük yerleşme merkezlerine denirdi. Tugay. Tugay komutanı veya kaymakam.

¹⁴ teşhîr: itaat ettirme.

¹⁵ müte'âl: Âlî, büyük.

¹⁶ kâfe-i eşâm: günahlarına kefare olması.

¹⁷ buhlâ: cimri, pinti, tamahkar, bilgide cimrilik eden.

buhl: Bahillik, eli dar olma, cimrilik, tamahkârlık, pintilik.

¹⁸ intifâ': Fayda te'min etmek. Menfaatlanmak.

¹⁹ enâm: Halk. Bütün mahlukat.

olarak hem de bir usul olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra Fatiha suresinden A'raf suresine kadar Kur'an'ın tercümesi yer almaktadır. Hâzin tefsirinin tercümesi olduğu aşikardır, çoğu yerde “Hâzin dir ki” şeklinde Hâzin el-Bağdadî'nin sözlerini açık bir şekilde yansıtmaktadır. Fatiha suresine geçmeden önce istiazeden ve faziletlerinden bahseder. Ayrıca Kur'an okumanın faziletinden, Kur'an'ı ezberleyip de unutmamanın vebalinden ve Kur'an okunurken uyulması gereken adabdan ayrıntılı olarak bahseder. Hâzin tefsirinde de başta aynı sıra ve esas takip edilmektedir.

Her bir sayfada 35 satır yer almaktadır. Fatiha tercümesine gelinceye kadar olan kısımlarda derkenarlarda düzeltme ve eklemeler mevcuttur. Ayrıca yer yer kırmızı mürekkeble düzeltme ve eklemeler mevcuttur. Fatiha tercümesine kadar olan kısımda bölümlere ayrılmıştır. Fatiha tercümesine öncelikle nüzul yeri ve kaç ayet olduğu ile ilgili bilgileri vermekle başlar. Sonrasında ise besmeleden başlayarak tercümesini sürdürür. Müellifin, usul olarak Hâzin tefsirini aynı ile takip ettiği görülmektedir. Ancak kendi görüş ve fikirlerini, dönemindeki ulemaya verdiği cevapları eserinde görmek mümkündür. Özellikle ayetlerin manalarını aktarırken konulara bölmesi Hâzin'den ayrılan yönlerindedir.

Birinci cildin sonunda Nisa suresinin 6. ayetinden sonra 7. ve 8. ayetleri atlandığı sayfanın boş bırakıldığı görülmektedir. Nisa suresi tamamlanmadan bitirilmektedir. Ayrıca, 250. varakta (Âl-i İmrân) 3/183'te olduğu gibi kimi ayetlerin yazımında kelime atlandığı da görülmektedir. En son, Nisa suresinin 11. ayeti yarım bırakılır. Ondandan sonra gelen bölümler şu şekildedir:

- *Faşl-ı 'ilm-i ferâyizi öğrenmege vârid olan emirlerin beyân ider.*
- *Faşl-ı 'ilm-i ferâyizüñ hikmetlerini beyân ider*
- *Faşl-ı mirâşa girmege olan sebepleri beyân ider.*

Birinci cilt olan 266. varakta 23 satırlık “*Faşl-ı mirâşa girmege olan sebepleri beyân ider*” bölümünde sonra sona ermektedir.

[9a] ... (11) *Tefsîr-i sûret-i Fâtihatü'l-kitâb, ümmü'l-Çur'an.* (12) Ve ittifâk üzere ol yidi âyetdür ve yigirmi yidi kelimedür ve yüz kırk harfdür. İmdi anuñ nirdede indiginde ihtilâf itdiler. Ba'zılar (13) “Mekke'de indi” didiler ve bu 'ulemânun çoğunuñ kavlidir. Ve ba'zılar “Medîne'de indi” diler. Bu Mücâhid'dür, *rahmetu'l-lâh* hazretininüñ kavlidir. Ve ba'zılar (14) ol iki kerre indi, birisi Mekke'de ve birisi Medîne'de didiler. Ol iki kerre inmenün sebebi anuñ şerefine ve fazlına tenbîhdür. Ve anuñ isimleri çokdur (15) ve çok olan isimler şâhibinün şerefine ve fazlına delâlet ider. Evvelki ismi *Fâtihatü'l-kitâb* anuñ ile tesmiye olmasına bâ'is ibtidâ Çur'an (16) anuñ ile başlanar okumağa başladuğda ol öğrenilür (öñrenilür) ve muşhaf yazmağa

başladıkdâ ibtidâ ol yazılız ve namâzda ibtidâ ol oqınur (17) andınur. İkinci ismi *Sûretü’l-hamd* anuñ ile tesmiye olmasına bâ’ş oqumağa başladıkdâ *el-hamdülü’l-lâh*

[263b] (1) وَلَيَحْشَنَّ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً حِسْعًا خَافُوا عَلَيْهِمْ²⁰. Ya’ nî, arđında ufak küçük (2) yetimler birağıcak hasta’ qorhu umanlar ki sen gendi hâliñe baq zürriyetüñi neylersin, anlar fakîr olmuş (3) yâ zengîn olmuş saña fayideleri nedir. Sen eliñle vir ki saña yarar diyenler bu âyetüñ inmesine bâ’iş bir kişi (4) hastalanup ölüm hâletine vardıkda anuñ hâtırın şormağa gelenler ol hastaya dirlerdi ki sen (5) gendi nefsiñi kırtarmağa baq, evlâdlarını neylersin, anlar seni kırtarmazlar hemân sen şâğ iken şadağa (6) ve azâd eyle ve fakirlere malunı eliñle virüp dağıt ki ilerüde saña yarar diyü ol qadar söylerlerdi ki (7) kişi ölünce²¹ malını dağıdır idi. Haq Ta’âlâ anları öyle söylemeden nehy eyledi ve anlara emr itdi ki (8) evlâdlarını gözleyüp nazar itmege işmarlayalar ve malınuñ şülüşünden ziyâdesini kimseye virmeden yazmadan (9) nehy ideler, bütün virdirmeyeler. Bundan ol hastaya söylenilenlere tenbihdür ki sizler evlâdlarınızı (10) fakîr za’îf aç kılmaların nice dilemezseñiz Allâh’dan qorhuñ ol hastaya malını dağıt eliñle (11) dimeden evlâdlarını mirâşdan mahrûm idüp fakîr olmalarına bâ’iş olmayın. Ve’l-hâşıl bu âyetdeki (12) işâret oldur ki sen böyle itmege gendi nefsiñe râzî degilseñki nice mü’min qardaşına öyle itmege (13) râzî olursun, gendi nefsiñe nice eylemek dilerseñ mü’min qardaşına dağı öyle dile dimekdür. Eger (14) bu sözi söyleyen kişinüñ malınun vaşiyet edecegi kişi ise ol gendi garzi için söyler. (15) Vaşiyet vaqtinde hâzır olan kişilere vâcibdür ki mâlını evlâdı için hafz itmege söyleyeler, (16) evlâdların fakîr idüp za’îf ve ‘âciz olmalarıyla halka el açup dilendirmegi diyü acımalılar. (17) Ve ba’zılar didiler ki ma’nâsi bir kişi ölüm hâletinine irüp halkı cem’ ider ki malından birine şey’ (18) vaşiyet ide, aña ol hâzır olanlar dirler ki Allâh’dan qorhu malunı evlâdlarına âlî kavî kıoyup (19) anı aqrabalarından muhtâc olanlara şey’ vaşiyet itmeden men’ iderler. Ve ba’zılar didi ki ihtimâldır ki bu âyet açlığın [264a] (1) eceli yaqîn olan kişiye indî²² ola maqşûd-ı mâlından çok şey’i vaşiyet itmeden nehy itmekdür ki anuñ (2) vârişleri fakîr ve za’îf olup gendiden soñra zâyî’ olmayalar. İmdi eger bu âyet kişi mâlından ancak (3) şülüşini vaşiyet itmege emr inen âyetden evvel indî ise murâd mâlını bütün vaşiyet itmeden virmelerine (4) az mirâş âli kıomadan nehy itmekdür.

Netice olarak, eseri incelediğimizde bu eserin Musa bin Hacı Hüseyin el-İznîkî’ye ait olmadığı görülmektedir. Çalıştığımız eserle, söz konusu eserin birinci cildin ve ikinci cildinden ortak sure tercümelerinden yaptığımız karşılaştırmalar sonucu gördük ki çalıştığımız eserle tamamen farklı bir eser olduğu aşıkardır. Bu bakımdan Tefsîrî’l-Lübâb eserinin Musa bin Hacı Hüseyin el-İznîkî’den farklı bir müellif tarafından da tercüme edildiğini söyleyebiliriz. Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 3163 ve 3164 numaralarında kayıtlı bu eserin titizlikle incelenmesi gerekir.

²⁰ Qur’ân, (Nisâ) 4/9: Arkalarında cılız çocuklar bıraktıkları takdirde, bundan endişe edecek olanlar, haksızlık yapmaktan korksunlar; dürüst söz söylesinler.

²¹ ölünce: ölünceye kadar.

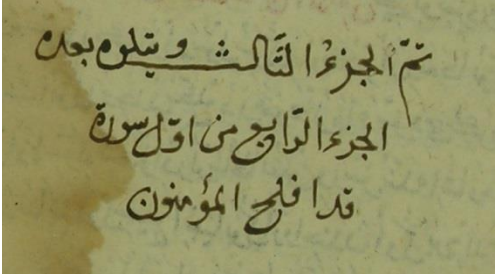
²² indî: Şahsi, keyfi, zatî, kendine göre. * Bana göre, bence.

1.3. NÜSHALARI VE ÜZERİNDE ÇALIŞTIĞIMIZ ESERİN TANITIMI

Ebu'l-Fazl Musa bin Hacı Hüseyin el-İznikî tarafından tercüme edilen Tefsîrü'l-Lübâb Tercümesi adeta bir telif eser niteliği taşımaktadır. Bu derece önemli bir eserin kütüphanelerde pek çok nüshası bulunacağı kanaatiyle araştırmalarda bulunduk. Ayrıca daha önce yapılan pek çok çalışmayı inceledik. Bu araştırmalar neticesinde Musa bin Hacı Hüseyin el-İznikî'nin Hâzin el-Bağdadî'nin Begâvî tefsirini ihtisar ettiği Arapça *Lübâbü't-Te'vîl fi Ma'âni't-tenzîl* adlı eserini tercüme ettiğini, ayrıca Ebu'l-Leys es-Semerkandî'nin Tefsir-i Ebu'l-Leys eserini Türkçeye tercüme ettiği kanaatine vardık. Mûsâ bin Hacı Hüseyin el-İznikî öncelikle Hâzin'den Tefsîrü'l-Lübâb adlı eserini tercüme etmiş ve daha sonra da Ebu'l-Leys es-Semerkandî'den Tefsir-i Ebu'l-Leys eserini tercüme etmiştir.

Araştırmalarımız neticesinde Tefsîrü'l-Lübâb Tercümesinin kütüphanelerde ikinci ve üçüncü cildini tespit ettik. Bu ciltlerin her birinin tek nüshasından başka nüshalarına rastlayamadık. Hatta bu tespit ettiğimiz yazmalar da kütüphane kayıtlarında farklı isimlerde kayıtlı yer almaktaydı. İkinci cilt olarak tespit ettiğimiz BEYEK UC435 numarada kayıtlı yazma Enfesü'l-Cevâhir adıyla kayıtlıydı. Üçüncü cilt olarak tespit ettiğimiz Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi K561 numarada kayıtlı olan yazma ise *Tefsir-i Ebu'l-Leys* adıyla kayıtlı bulunmaktaydı. İncelemelerimiz ve nüsha karşılaştırmalarımız sonucunda BEYEK Ulu Cami 435 numarada kayıtlı yazmanın Tefsîrü'l-Lübâb Tercümesinin ikinci cildi olduğu, Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi K561 numarada kayıtlı olan yazmanın ise Tefsîrü'l-Lübâb Tercümesinin üçüncü cildi olduğu kanaatine vardık. Tefsîrü'l-Lübâb Tercümesinin birinci ve dördüncü ciltlerine rastlayamadık.

Ulu Cami 435 numaralı yazmada bu eserin birinci cildinde değinilen konulara tekrar değinildiği bilgisine ulaştığımızdan birinci cildin varlığı kanaati kuvvet kazanmıştır. Ayrıca, tarafımızdan eserin üçüncü cildi Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi Koğuşlar 561 numarada tespit ve temin edilmiştir.

[305b] ...

Temme el-cüzi's-şâliṣü ve yetlühi ba' dehü el-cüz'ü'r-râbi'a min evveli sûreti ḳad eflaḥa, el-mü'minün.

Topkapı Sarayı Müzesi Koğuşlar Kitaplığı K561 numarada kayıtlı olan Tercüme-i Tefsîrü'l-Lübâb eserinin üçüncü cildinin sonunda dördüncü cildin var olduğu ve Kur'ân-ı Kerim'in 23. suresi olan Mü'minün suresi ile başlayacağı anlaşılmaktadır. Bu da bize İznikî'nin bu eseri yarım bırakmayıp tamamladığını göstermektedir.

Topkapı Sarayı Müzesi Koğuşlar Kitaplığı K561 numarada kayıtlı bulunan üçüncü cildi ise Kur'an-ı Kerim'in Yûsuf suresinden başlayıp Hac suresinin sonuna kadar olan kısmının tercümesini ihtiva etmektedir. TS K561 numaradaki yazma BEYEK Ulu Cami 435 numaradaki yazma ile aynı ölçülere sahiptir. Ayrıca 305 varak olup her bir satırda 19 satır vardır. Ayetler kırmızı mürekkeple, metin kısmı ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Tarafımızdan 309 poz olarak temin edilmiştir.

Topkapı Sarayı Müzesi Koşular Kitaplığı K561 numaralı yazmadan örnek sayfa

Üzerinde çalıştığımız nüsha Tefsîrü'l-Lübâb eserinin BEYEK Ulucami 435 numarada bulunan ikinci cildir. Kütüphane kayıtlarından da anlaşılacağı üzere, 271x180 mm en ve 194x117 boy olmak üzere 382 varaktan oluşmaktadır. Her bir sayfada 19 satır hareketli nesih ile yazılmıştır.

1a'da sayfanın üst kısmında üzeri çizilerek iptal edilmiş yazmanın Arap harfli eski kayıt numarası yer almaktadır. “*numro 142*” yazan bu bölüm oldukça belirsizleşmiştir. Sağ üst köşede bugünkü numarası olan 435 rakamı yer almaktadır. Hemen onun altında, muhtemelen kütüphane personeli veya bir araştırmacı tarafından Arap harfleriyle yazılmış, *Tefsîrü Enfesi'l-Cevâhir* yazısı yer almaktadır. Bu kayıt birinci cilt ve ikinci cildin karşılaştırmasını yaptığımızda ve ferağ kaydını incelediğimizde görüleceği üzere yanlış bir değerlendirmedir.²³ Eserde, bu el yazısının altında Kütüphane etiketi yer almaktadır. Günümüz alfabesiyle, “*Bursa Genel Kitaplığı, Kısım: Ulucami,*

²³ Bu kaydın yanlış bir değerlendirme olduğu hakkında ayrıntılı deliller için bkz.: Abdülbaki Çetin, a.g.m., s. 60-74.

Tasnif N:-, Kayıt No: 435” kaydı yer almaktadır. Sözünü ettiğimiz etiket in altında Umur Bey’in 853/1449 tarihli vakfiyesi bulunmaktadır.²⁴

Ferağ kaydı:

[382b] ... (4) Elḥamdüli'l-lâhi ‘alâ na‘mâm. Ve se‘ati fazlihi ve iḥsânihi ve ce‘ale lî ‘avnehu ‘ale itmâmihi. (5) Qad vaqa‘a'l-ferâgu min tercemeti hæze'l-kitâbi'l-müsemmä bi't-Tefsiri'l-Lübâb min lisâni'(6)l-Arab ‘alâ lisâni't-Türki ‘alâ yedi'l-mütercimi'l-mü'ellifi'l-lezî huve efkaru'l-‘ibâdi (7) ve qalîlu'z-zâdi mine'l-‘ilmi ve'l-‘ameli ve eḏâ‘a ‘umrehû fî tûli'l-emeli Ebû'l-Fazli (8) Mûsâ bin Hâci Hüseyin bin ‘Îsâ el-İznîkî ‘afa'l-lâhu ‘anhum ve li-cemî‘i'l-mü'minîne (9) ve'l-mü'minâti fî evâhiri şehri-rabî‘i'l-âhiri bi-fazlihi'l-kâdiri (10) fî yevmi'l-aḥadi vaḳte‘ḏ-ḏuḡâ ‘inde vuşûli târihi'l-(11)hicriyyi ilâ şemânin ve şelâşine ve şemâni metin²⁵. Elḥamdüli'l-lâhi vahdehû ve naşara ‘abdehû (13) ‘alâ itmâmi hæze'l-kitâbi'l-mübâreki. (14) İnnehû veliyyun, li-küllü iḥsânin. (15) Ve huve erḡamu'(16)r-râhimîne. (17) Se‘aytu fî tercemeti heze'l-kitâbi, bi'l-isti‘âneti min ‘avni'l-meliki'l-vahhâb ve elhemenî min ‘indihi bi fethi'l-bâb (18) ilâ en ḥatemtuhu ‘ale's-sevâb. Fe raḡima'llâhu imre en yenzuru fî'l-kitâb ve'htedâ ileyye bi-fâtiḡeti'l-kitâb.²⁶

İncelemiş olduğumuz bu nüsha aşağıda tablo halinde de belirttiğimiz üzere ‘Âl-i ‘İmrân suresinin 92. ayetiyle başlar Hüd suresinin sonuna kadar devam eder.

1.4. YAZILIŞ TARİHİ

Çalışmamıza konu edindiğimiz BEYEK 435 numaralı yazmanın ferağ kaydına göre eser 25 Rebiyülahir 838, Pazar/28 Kasım 1434, Pazar tarihinde yazılmıştır.

[382b] ... (4) Elḥamdüli'l-lâhi ‘alâ na‘mâm. Ve se‘ati fazlihi ve iḥsânihi ve ce‘ale lî ‘avnehu ‘ale itmâmihi. (5) Qad vaqa‘a'l-ferâgu min tercemeti hæze'l-kitâbi'l-müsemmä bi't-Tefsiri'l-Lübâb min lisâni'(6)l-Arab ‘alâ lisâni't-Türki ‘alâ yedi'l-mütercimi'l-mü'ellifi'l-lezî huve efkaru'l-‘ibâdi (7) ve qalîlu'z-zâdi mine'l-‘ilmi ve'l-‘ameli ve eḏâ‘a ‘umrehû fî tûli'l-emeli Ebû'l-Fazli (8) Mûsâ bin Hâci Hüseyin bin ‘Îsâ el-İznîkî ‘afa'l-lâhu ‘anhum ve li-cemî‘i'l-mü'minîne (9) ve'l-mü'minâti fî evâhiri şehri-rabî‘i'l-âhiri bi-fazlihi'l-kâdiri (10) fî yevmi'l-aḥadi vaḳte‘ḏ-ḏuḡâ ‘inde vuşûli târihi'l-(11)hicriyyi ilâ şemânin ve şelâşine ve şemâni metin²⁷. Elḥamdüli'l-lâhi vahdehû ve naşara ‘abdehû (13) ‘alâ itmâmi hæze'l-kitâbi'l-mübâreki. (14) İnnehû veliyyun, li-küllü iḥsânin. (15) Ve huve erḡamu'(16)r-râhimîne. (17) Se‘aytu fî tercemeti heze'l-kitâbi, bi'l-isti‘âneti min ‘avni'l-meliki'l-vahhâb ve elhemenî min ‘indihi bi fethi'l-bâb (18) ilâ en ḥatemtuhu ‘ale's-sevâb. Fe raḡima'llâhu imre en yenzuru fî'l-kitâb ve'htedâ ileyye bi-fâtiḡeti'l-kitâb.

²⁴ Bu vakfiye için bkz.: Murat Yüksel, “Kara Timurtaş-oğlu Umur Bey’in Bursa’da Vakfettiği Kitaplar ve Vakıf Kayıtları”, Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı: 31, İstanbul, Ağustos 1984, s. 141-142.

²⁵ 25 Rebiyülahir 838, Pazar/28 Kasım 1434, Pazar

²⁶ Arapça hateme kısmının okunmasında yardımcı olan Prof. Dr. Hüseyin Yazıcı’ya teşekkürlerimi sunarım.

²⁷ 25 Rebiyülahir 838, Pazar/28 Kasım 1434, Pazar

Eserin, 1a kısmında kütüphane etiketi yer almaktadır. Kütüphane etiketinin hemen altında günümüz alfabetiyle, “*Bursa Genel Kitaplığı, Kısım: Ulucami, Tasnif N:-, Kayıt No: 435*” kaydı yer almaktadır. Sözü ettiğimiz etiketin altında Umur Bey’in 853/1449 tarihli vakfiyesi bulunmaktadır.²⁸

1.5. TERCÜME-İ TEFSİRİ’L-LÜBÂB’IN ŞEKİL VE İMLA ÖZELLİKLERİ

Tefsirü’l-Lübâb Tercümesi, devrin dil yapısını, kelime hazinesini, anlam dünyasını ve düşünce yapısını çok ince bir çizgiyle bizlere sunmaktadır.

Çalışmamıza temel teşkil eden BEYEK Ulu Cami 435 numaralı yazmada, Arapça kelimelerin karşılanmasında Türkçe kelimelerin kullanımı oldukça fazla ve düzenlidir. Ayrıca eserin dil özelliklerine baktığımızda Eski Anadolu Türkçesi döneminin dil özelliklerinin kullanıldığı görülmektedir. Kimi zaman eski şekillerin de devam ettiği görülmekle birlikte eser büyük oranda Eski Anadolu Türkçesi dönemi dil özelliklerinin kullanıldığı görülmektedir.

Eserin şekil ve imla özelliklerini örnek şeklinde gösterecek olursak;

[1b] (1) “بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ”²⁹ (2) “لَنْ تَأْتُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ”³⁰. İşaret bu âyet taḥkîkında budur kim (3) “Siz ol bârruñ kim Haḫ Ta’âlâ’dur; birrine ve iḥsânına ulaşmazsınız, tâ ol sevdiğünüz (4) nesne ki nefsünüzdür, anuñ yolına infâk itmeyince”. Zîre halka dükelinden sevgülü gendü (5) nefisleridir. “وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ”³¹ Ya’ni³², her nesne ki nefsünüzden Allâhu Ta’âlâ (6) rızâsı-çün infâk idesiz, bedürüstî Haḫ Ta’âlâ anı bilir, siz ne kadar anuñ yolında olasız, (7) ol daḫı sizi ol kadar rızâsı içinde tutar. Zîre her kimüñ ki sa’yı Allâh-içün ola Haḫ (8) Ta’âlâ’nuñ daḫı rahmeti ve rızâsı anuñ-içün olur. Şol kelebecük ki gendüyi oda urur, (9) gendüyi ol oda urduğı kadar ol şu’leden haḫz alır, fehmi-ile te’emmül it, añlıyasın. (10) Andan kanḫı ḫāñ ḫālāl-ıdı Benî İsrâ’îl üzere, andan ḫaber virüḫ buyurdu ki ḫlḫ ḫlḫ (11) “كَانَ جَلًّا لِيَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ”³³. İşaret bu âyetler taḥkîkında budur ki (13) “Bedürüstî, Allâhu Ta’âlâ bu halkı üç şınf üzere yaratdı: Bir şınf, andan melek-i ruḫāñî-(14)dür ki ‘ilvîdür ve laḫîf ü nürāñîdür. Anlaruñ ğıdâların gendü cinslerinden kıldı ki zıkr-(15)dür. Anları ‘ibâdet-içün yaratdı. Ve bir şınf daḫı anlardan ḫayvân-ı cismāñîdür ki sıfîdür, (16) keşîf-i zulmāñîdür. Anlaruñ ğıdâsın daḫı gendü cinslerinden kıldı ki ḫāñdur. Buları daḫı (17) ‘ibret-içün ve ḫıdmet-içün yaratdı. Ve bir şınf daḫı bulardan

²⁸ Bu vakfiye için bkz.: Murat Yüksel, a.g.m., s. 141-142.

²⁹ Rahman ve rahim olan Allah’ın adıyla

³⁰ Kur’an, (Âl-i İmran) 3/92: Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) sadaka vermedikçe asla ‘iyi’ye (hayra, takvâya, Allah’ın rızasına) erişemezsiniz. Her ne sarf ederseniz, şüphesiz Allah onu hakkıyla bilen (ve onun mükâfatını veren)dir. [krş. Kur’an, (Bakâra) 2/177]

³¹ Kur’an, (Âl-i İmran) 3/92

³² Ya’ni: Yani, (Yâni) Bundan maksat, demek, demek isteniyor ki.

³³ Kur’an, (Âl-i İmran) 3/93: “Tevrat’ın indirilmesinden önce İsrail’in kendilerine haram ettiğiinden başka bütün yiyecekler İsrailoğullarına helal idi; “Doğru sözlü iseniz Tevrat’ı getirip okuyun”.

insândur ki terkîb olunmuş-(18)dur, melek-i rûhânîden ve hayvân-ı cismânîden. Bularuñ dağı ğıdâların ğendü cinslerinden kıldı. (19) Rûhânîlerinüñ ğıdâları zikrür ve cismânîlerinüñ ğıdâları³⁴ ta'âmdur; buları dağı

BEYEK Ulu Cami 435 numaralı yazma 1b varağı

³⁴ ğıdâları: dal (ذ) harfi ile yazılmış; metin içerisinde zel (ذ) harfi ile yazıldığı yerler de mevcut, metnin genel özelliğı zel (ذ) harfi ile yazılmasıdır.

1.5.1. YAZIM, SES VE ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Çalıştığımız eser anlaşıldığı üzere Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerini gösteren bir metindir. Metnimizde hem eski Türk yazı dili geleneğini devam ettiren özellikler hem de Arap-Fars yazı dili geleneğinden aktarılmış özellikler karışık olarak yer almaktadır. Ancak bazı Arapça kelimelerin Türkçe telaffuz özelliğine göre yazıldığı görülmektedir. Bu da bize metnimizde konuşma dilinin yazı diline yakınlığını göstermektedir.

Metnimizde, Türkçe kelimelerin yazılışları bakımından en dikkat çeken yönü, ünlülerin yazılışında kendini göstermektedir. Ünlüler bazan hareke işaretleri ile bazan da imlâ harfleri denilen elif (ا), vav (و) ve ye (ي) ile yazılmıştır. Bunların kullanılmasında da belirli bir kural yoktur, bazan bir kelimenin aynı sayfa içerisinde bile bir kaç türlü yazıldığı görülmektedir.³⁵ Çalışmamızın bu bölümünde, yazım özellikleri ve kelimelerin ses bilgisi özellikleri gösterilmiştir. Bunun yanında incelenen varaklarda tespit edilen çekim ve yapım ekleri de değerlendirilerek şekil bilgisi açısından ele alınmıştır.

ÜNLÜLERİN YAZILIŞI

a ve e ünlüsünün yazılışı

İncelenen varaklarda kelime başında a- ünlüsü için üstün veya üstünlü elif kullanılmıştır. Genel olarak bu devre metinlerinde ve çalıştığımız metinde a ünlüsü için üstün işareti (َ), elifin (ا)değişik şekilleri ve he (ه) harfi kullanılmıştır.

anlar 1b/14, 1b/15, anlaruñ 1b/16

Ön seslerde, üstünlü elif veya üstün a ünlüsünü göstermek için kullanılmıştır.

İlk hecede a ünlüsü bazen üstünlü elif (ا́) ile yazılmıştır.

yavuz 3b/18, yazdı 116a/13, bulara 116a/12

şanurlar 132a/13,169a/16;

a ünlüsü metin içerisinde bazı kelimelerde medli elif ile yazılmıştır.

ağaçdan 174b/6-7, anuñ 174b/10

³⁵ Mustafa Özkan, Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, Filik Kitabevi Yay., İstanbul 2013, s. 91.

İç seste bulunan a ünlüsü ya yalnızca elif ile yahut üstün ile kullanılmıştır, işaretsiz olarak kullanıldığı da olmuştur.

baña 179a/2, tavarlarına 233a/1

kalalar 3116a/15 olasın 144a/18

e ünlüsü ilk seste üstün veya elif ile yazılmaktadır. İç seslerde elif ile gösterildiği gibi üstün ile de gösterilmiştir.

bilmezem 344b/4 eger 344b/12 eylemekden 111b/5

işlenür 28b/9 senün 114b/7

Son ses durumunda a ünlüsü üstün (ـَ), elif (ا) , bazan da üstünlü he (هـ) ile karşılanmıştır.

bile 120b/7 böyle 50a/17 kimseye 54a/14 ögrene 149/13

ı ve i ünlülerinin yazılışı

Ön ses durumunda bu ünlüler ya esreli elif (ا) ya da esreli elif ye (اِ) ile yazılmaktadırlar. Çoğunlukla hareke ile yazılmaktadır.

ırmaqları 31b/15

indürdi 76b/11

itmek 78a/6

iderlerdi 78b/4

idersiz 83b/1

ırağ 87a/18

İç ses durumunda -ı-, -i- ünlüleri ya esre ile (ـِ) ya da esreli ye (ـِ) ile yazılmaktadır. Ayrıca sadece ye (ـِ) ile de yazılmaktadır.

dilese 69a/6

bilmedin 197b/15

dileseñüz 39b/1

içinde 198a/15

itdiler 199a/17

bizi 199b/9

Son seste ı ve i harfi y (ـِ) ile yazılmıştır.

yiri 108a/13

günlerine 298b/11

iderdi 340a/6

viridi 340a/11

diri 345b/19

biri 368a/6

o ve ö ünlüsünün yazılışı

İncelenen varaklarda kelime başında o- ünlüsü elif ve ötreli vav ile gösterilmiştir. Yer yer ötre ile o veya ö'nün gösterildiği görülmektedir. Kalınlık, incelik, darlık ve genişlik bakımından ayırıcı işaret olarak hareke kullanıldığı görülmektedir. Metnimizde kelime başında elif+vav, kelime içinde ise vav kullanılmıştır. Ancak, bazı kelimelerde kalınlık- incelik, darlık-genişlik bakımından ayırıcı işaretler kılınılmadığından bu ünlülerin yazılışları aynıdır.

od 371a/5

ol 371a/8

ol-sun 371a/8

oğlan 372b/9

olur 374b/3

oldı 375b/9,

oturmuşlardı 24a/4

öldi 2a/4

oğlı 94b/1

ötrüdür 108a/18

İlk hecelerde o ve ö ünlüleri elif+vav ile yazılırken iç hecelerde ünsüzle başlayan ilk hecelerde vav bulunur, birleşik kelimeler hariç o ve ö ilk heceler dışında sonraki kelimelerde hareke ile gösterilmiştir. Hareke kullanılmadığı kelimeler de bulunmaktadır.

yok 117b/13

gökde 7a/11

görklü 7a/16

sözleri 16b/16

çoşulmuş 66a/14

u ve ü ünlülerinin yazılışı

Bu ünlülerin yazılışları o ve ö ünlülerinin yazılışlarıyla aynı olmakla birlikte ilk hecenin dışındaki hecelerde de bulunabilir. Elif+vav ile yazıldığı gibi hareke ile yazımı da görülmektedir.

öldürdiler 8a/1

tırmasa 3b/12

tırşunlar 75a/11

tırurp 215b/19

a. İlk hecede;

ulu 222a/14

üzere 222a/18

üzerine 222b/1

üç 1b/13, 12a/4

uyanınca 56b/14

b. İç hecede;

İç hecelerde u ve ü ünlüleri genellikle vav ve ötre harekesi ile gösterilmiştir, bazen de işaretlessiz olarak gösterilmiştir.

ölüm 15a/13

virüp 17a/13

idüp 18a/2

götürüp 38a/19

anuñ 39b/8

yirüñüz 337b/13, 358a/6

c. Son hecede;

Son hecedeki u ve ü ünlülerin vav ile yazıldığı görülür. Ayrıca ötre ile de yazılmaktadır.

şayru 294a/5, 274a/3, 111b/13

gendü (Bu kelimeyi kendü şeklinde okumadık, çünkü kef harfinin üstüne üç nokta koyarak bu sesin g sesi şeklinde ayırt edici olduğu kanaatindeyiz.)³⁶
1b/4, 1b/8, 1b/9, 1b/14

girü 3b/7, 4b/17

gizlü 9b/16

ilerü 12a/6

sevgülü 1b/4

toğru 24a/8

dürlü 163b/13

Ünsüzlerin Yazılılışı

a. p ünsüzünün b ile karşılanması ve p ünsüzünün yazılışı

Metnimizde genellikle p ünsüsü b ünsüzü ile karşılanmıştır. Ancak bazı kelimelerde p harfinin ayırt edilebilmesi mümkündür; b harfinin altına üç nokta koyarak p harfi açık bir şekilde yazıldığı kelimeler de mevcuttur. Çalışmamızda bazı kelimelerde, p ile yazılması gereken kelimeler b ile yazılmıştır. Biz çalışmamızı hazırlarken p ve b ayrımını şu şekilde gösterdik;

a. Metin içerisinde b ile yazılıp kelimenin aslında b ile yazılması gerekenleri b ile gösterdik.

b. Metin içerisinde b ile yazılıp kelimenin aslında p olması gereken kelimelerde p işaretini ile ayırt etmeye çalıştık. Buradaki maksat kelimenin metinde b ile yazıldığı ancak aslında p şeklinde telaffuz edildiği kanaatidir.

Türkiye Türkçesinde bazı kelimelerde b>p değişimi örnekleri görülmektedir, bu genellikle yabancı asıllı kelimelerin son seslerinde Türkçe'ye geçişte görülmektedir. Ancak metnimizde bu kelimeler asli şekilleriyle b'li yazılmaktadır. 'aceb 330a/10, 'taleb 332a/12, 'çalb 332a/18, 'gâlib 333a/8, 'azab 331b/17

c. Metin içerisinde kelimelerin p'li yazımları da mevcuttur. p harfinin açık bir şekilde yazıldığı görülmektedir, ancak aynı kelimenin b harfi ile de yazıldığı da dörölmektedir.

yapışmışlardur 5a/11

³⁶ Bu kelimenin k'li veya g'li okunmasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Musa Duman, *Birgili Muhammed Efendi Vasiyyet-name*, R Yay., İstanbul 2000, s. 27.

yapışuñ 5a/13, 5b/1

yapışıcılar 5a/17

yapışuþ 7b/12

yapışdılar 7b/13

yapışmadılar 7b/15

ipine 73b/1

yapışalar 73b/2

ipine 90b/19

ipine 301b/4

ipi-y-le 107/4

g ünsüzünün yazılışı

Eski Anadolu Türkçesi devresi metinlerinde sadasız *k* ünsüsü ile sadalı *g* ünsüsü arasında bir işaret ayrımı yoktur. Bununla birlikte çalıştığımız eserde *g*'yi karşılamak için üç noktalı *kef* kullanılmıştır. Ancak bu bazı kelimelerde üç noktalı *kef* kullanılmamakta sadece *kef* harfi kullanılmaktadır. Üç noktalı *kef* harfinin bazı kelimelerde *ñ* harfi için de kullanıldığı görülmektedir.³⁷

gendü 1b/4

gök 7a/9

gişiyi 108a/11

didigin 179a/17

yigrek 278a/19

ñ ünsüzünün yazılışı

ñ ünsüzü ön seste bulunmamaktadır, yalnızca iç ve son ses durumunda bulunmaktadır. Genellikle *kef* ile yazılmakla birlikte üç noktalı *kef* ile de yazıldığı görülmektedir. Bunun yanında nun *kef* “ng= ñ” (نك) ile karşılandığı örneklerde vardır. Tañrı=Tañrı, giñ "genişlik, en" (كك) kelimelerinde olduğu gibi.

³⁷ Bu sesin tarihî metinlerdeki yazımı ile ilgili tespitler için bkz.: Musa Duman, *Birgili Muhammed Efendi Vasiyyet-name*, R Yay., İstanbul 2000, s. 26-27.

aña 2b/14

baña 31a/14

virün 168a/12

Taını 286b/2

Taını 102a/9

yaña 2a/19, 3a/10

sevdüğünüz 1b/3

t, d ünsüzlerinin yazılışı

Eski Türkçede ön ses durumundaki kalın ve ince sıradan t'lerin bir kısmı Eski Anadolu Türkçesinde sadalılışarak d'ye dönmüştür; dükelinden (دُكَلْدُنْ) 1b/4, dükeli 5a/11

Eski Anadolu Türkçesi'nde kalın sıradan kelimelerin ön seslerinde bulunan ve daha d'ye dönmemiş olan t'ler genellikle kurallı olarak tı harfi (ط) ile yazılmaktadırlar.³⁸ Metnimizde bu örneklerle rastlamak mümkündür; tar 208a/11, şanuklık 220b/1, taş 232b/1, şatlu 58a/6, şavar 233a/1. Bunun yanında kalın ünlüye sahip oldukları halde te (ت) ile yazılanlar da vardır: Taını 35b/8

Bazen de kelimenin hem te ile hem de tı ile yazımına rastlamaktayız. durdı 326b/3 //turdı 367b/15,

İ İç ve son ses durumundaki kalın sıradan t'ler genellikle te (ت) ile karşılanmaktadır: oturdılar 314a/7, katından 249a/12, atasına 15a/11, at 66a/14, altmış, kırt, ot

ç ve c ünsüzlerinin yazılışı

Metnimizde /ç/ sesi hem “cim” hem de “çim” harfi ile karşılanmıştır. Biz bu örnekleri fonetik bir işaret olarak değil de bir imla özelliği olarak kabul etmeyi tercih ettik. Bu bakımdan yazımları tespit etmek ve ayrımı göstermek için “cim” ile yazılan /ç/ harfini “ç” ile değil, üstü üşaretli /ç/ harfi (چ) ile göstermeyi tercih ettik.

hıdmet-içün 1b/17, çıkmag-ıla 3a/6, hıç 119a/17, niçe 119b/14, çoban-ıdı 121b/18, çâresine niçe irşâd ider 123a/6, kaçan 123a/5, niçe 123a/6, Andan çokları 123b/2

³⁸ Mustafa Özkan, a.g.e., s. 95.

s ünsüzünün yazılışı

Metnimizde, Türkçe kelimelerde bu ünsüz sad (ص) ve sin (س) ile karşılanmaktadır. Yabancı asıllı kelimelerin yazılışında kalın ve ince sıradan ünlülerin bulunuşuna göre sad ve sin'in yazılışında genellikle bir düzen olmasına karşılık, Türkçe kelimelerde bu düzen yoktur. Ön, iç ve son ses durumunda kalın sıradan ünlüler yanında s'ler hem sad hem sin ile karışık biçimde karşılanmaktadır. Ancak kalın sıradan ünlülerin yanında sin'in kullanılışı daha azdır:

şâğır 52a/5; Hâl budur ki *şâğır(ı)*, körleri ve ebraşları (10) *şâğ* idüp ölü diri kılmaya iktidârı var-iken 139b/9-10; anlardan *soyındurur* işlerini perâkende kıılır 134b/7, bu *şoñ* gelenlerden i' tikkâdı kadar 280a/2; Ve intikâm (15) *ıssıdur* 146b/15

hemzenin yazılışı

Arapça asıllı kelimelerde bulunan hemzenin kelime sonlarında uzun ünlüden sonra yazıldığı görülmektedir. Ancak metnimizde aslında hemzeli yazılan Arapça kelimelerin hemzesiz yazıldığı da görülmektedir.

ibtidâ 4a/18, 46a/7, 71b/16 ...

rızâ 68b/1 ...

nidâ 25b/5, nidâ^c 25b/11, nidâ 31a/2

każâ 16b/13, 16b/16

ğazâ 20a/15

cezâ 2b/14,

Hemze, metnimizde terkip olarak kullanımasının yanında bazı kelimelerin hece sonunda bulunmaktadır. Bazı kelimelerde ise yazılması gerekirken yazılmamıştır.

te 'hîr 32b/12, 60b/14

ğâyib 16a/16, 86b/3

zâyil 16/2 ...

ka'yim 8a/11

Şeddenin Kullanılışı

Metnimizde bazı kelimelerde Arapça aslındaki ses telaffuzunu göstermesi bakımından şeddeli yazılmıştır.

redd 10a/2 ... (98 defa)

birr 1b/3, 5a/18, 5b/1 ... (10 defa)

‘ aduvv 5b/15, 5b/15

haqq 6b/13, 7b/4, 9b/19

evvelā 2b/12, 28a/10

mütenebbih 111a/10, 161b/17, 240b/17

sebb 39b/10

Yanlı Yazılışlar

Metnimizde, özellikle bazı Arapça kelimeler telaffuz edildiği gibi yazılmıştır. Arapça yazımında şeddesiz yazılıp okunuşta şeddeli olan kelimeler telaffuz edildiği gibi yazımda da şeddeli yazılmıştır.

redd 10a/2; haqq 6b/13, 7b/4, 9b/19; sebb 39b/10

Ayrıca Arapça aslından farklı olarak telaffuza göre yazılan kelimeler de vardır.

‘ ılvī (‘ ulvī şeklinde yazılması gerekirken) 1b/14, 27a/16

SES BİLGİSİ

Ünlüler

Metnimizde bulunan ünlüler çeşitlilik bakımından Türkçenin diğer dönemlerinden farklılık göstermez

Uzun Ünlüler

Esasen Türkçe kökenli kelimelerde uzun ünlü bulunmamasına rağmen, bir zamanlar aslî bir uzun ünlüye sahip olduğu öne sürülen ve kelimelerden bazılarının³⁹ metnimizde de görüldüğü gibi, bu kelimelerin ön seste, çok az da olsa iç ses ve son seste medli elifle yazılmış olmalarına karşın, dönemle ilgili eserlerin hiçbirinde uzunluk işareti kullanılmamıştır. Ayrıca bazı kelimelerin hem elifle, hem de *med*'siz yazıldıklarını görmekteyiz. Bu bakımdan bu

³⁹ Zeynep Korkmaz, *Eski Anadolu Türkçesinde Asli Ünlü (Vokal) Uzunlukları*, AÜDTCF, C.XXVI, Sayı 3-4, Ankara 1971, s. 49-61.

örnekleri Türkçede asli uzunluk olup olmadığı şeklinde yorumlamak pek mümkün olmamaktadır. Metnimizde kelimenin okunmasını hareke ve harflerin ses düzeylerine göre belirlemeye çalıştık. Mevcut örneklerden bazıları:

ola 20b/14, aña 21a/7, varuñ 120a/17, anuñ 121a/4, 119b/14, ala 38a/12, yaradılmışdur 41b/16, andan 42a/8, 42a/8, 42b/9

Ünlü Değişmeleri

i>e değişikliği

Bu dönem eserleri ile ilgili yapılan çalışmalarda araştırmacılar bu konuda kesin bir bilgiye ulaşamamaktadır. Ancak Türkçede ünlü değişmeleri içerisinde i>e, e>i değişimleri görülmektedir. Bu durum dönemlere göre farklılık göstermektedir. Eski Türkçe döneminde i'li olan bazı kelimelerin Orta Türkçe döneminden e'li yazıldığı veya bunun tersi olduğu da bilinmektedir.

Eskiden beri Türkçe'de çok yönlü (i > e, e > i, i > ' , e > ' , ' > e) değişmelerin olması bu meselenin kesin olarak ispatını güçleştirmiştir. Bu türlü çok yönlü değişiklikler yalnızca eski devrelere ait değildir. Bugünkü Türk lehçelerinde de aynı şekilde ikilik gösteren ünlülerin bulunduğu bilinmektedir.⁴⁰

Aynı kelimenin hem e'li hem i'li şekillerinin bulunması, bu iki sesi bünyesinde bulunduran ve sonradan i ve e şeklinde gelişme gösteren bir kapalı e'nin (') varlığını düşündürmüştür de, bu konuda yapılan çalışmalar bu değişimin hangi yönde olduğunu kesin olarak ortaya koyacak nitelikte değildir.⁴¹

Esasen kapalı e'nin tespitini güçleştiren en önemli husus, yazıda bu sesi gösteren belirleyici bir işaretin bulunmayışıdır. Bu bakımdan bazı araştırmacılar, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde i ile yazılan sesi kapalı e (') olarak okumayı benimserken⁴², bazı araştırmacılar da böyle mühim bir meselede

⁴⁰ Bk. Reşit Rahmeti Arat, "Türkçe Metinlerde e/i Meselesi", *Rocznik Orientalistyczny*, XVII (Krakow 1953), s. 311; Ahmet Cevat Emre, "Türkçe'de Bulanık e (') Fonemi", *Türk Dili-Belleten*, seri III/ 6-7 (1946), s. 487-497.

⁴¹ Bk. Mertol Tulum, Sinan Paşa, Tazarrunâme, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ktp., nr. T 800, İstanbul 1968, s. 38.

⁴² Tahsin Banguoğlu, Altosmanische Sprachstudien zu Süheyl ü Nevbahar, Leipzig 1938, s. 39; Mecdut Mansuroğlu, Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri, İstanbul 1958, s. 71; Saadat Çağatay, Türk Lehçeleri Örnekleri, Ankara 1977, s. VII.

kuvvetli bir delilin bulunmayışı yüzünden, metinlerde i ile yazılan bu sesi yazılışına bağlı kalarak i şeklinde okumayı tercih etmişlerdir.⁴³

Eski yazı sisteminin, harf harf değil de yazılışıyla bütünleşmiş gözükken kelimeler genellikle bir bütün olarak okunmakta olduğundan, Türkçe için yeterince fonetik olmadığı birçok araştırmacının kabulüdür. Yani okuyucu harfleri değil, kelimeyi görmekte ve okumaktadır. Türkçe yazma metinlerde bazı kelimelerde, özellikle hareke kullanılanlarında görülen çeşitlilik araştırmacılar tarafından çoğu zaman yanlışlık, daha iyimserleri tarafından ise bir gelişigüzellik olarak değerlendirilmektedir. Kimi eserlerde kalıplaşmış imlaya özellikleri görülürken kimi zaman bazı hareketli eserlerde bile bir kelimenin birden fazla farklı yazımına rastlamaktayır. Burada i>e meselesi ile ilgili okumalar da genellikle daha önce edinilmiş bilgilerin kalıplarına sığdırmaktan kaynaklanmaktadır.⁴⁴

Musa Duman, i>e meselesi ile ilgili “Bugünkü standart Türkçenin tarihî ağzında 17. asırdan itibaren i’den e’ye geçiş sürecinin özellikle *bel, beş, yedi* vb. bazı kelimelerde tamamlamak üzere olduğu anlaşılmaktadır.” yargısına varmaktadır. Ancak yine de Türkçenin tek şekilliliğe doğru bir seyir izlemediğini belirtmekten geri kalmaz.⁴⁵ Musa Duman’ın özellikle vardığı şu sonuçlar çalıştığımız eserin çeviriyazısının yapılmasında ışık tutmuştur:

“Kalıplaşmış yazı geleneği içinde hareke kullanılmadan yazılmış eserlerde, özellikle 17. asırdan sonrakilerde, eser mahallî ağız özelliği taşıyorsa, ilmî muhitin çevresinde oluşmuş seslendirmeleri gösteren çeviriyazılı metinlerden ve bu konuda yapılmış çalışmaların sonuçlarından yararlanılmalıdır. Yapılan çalışmalar da söz konusu hususlarda birçok kelime için, söyleyişin bugünkü standart dile yaklaşmakta olduğuna işaret etmektedir.

Tarihi metinlerin hareketli olanlarında bu işaretlere itibar edilerek, aynı sesi göstermek için çift hareke kullanılması durumunda ise ˆ işaretiyle seslendirme yapılabilir.

⁴³ Zeynep Korkmaz, Marzubân-nâme Tercümesi, Ankara 1973, s. 100; Faruk K. Timurtaş, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1977, s. 21.

⁴⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Musa Duman, Makaleler, “*Klasik Osmanlı Türkçesi Döneminde i/e Meselesine Dair*”, Kesit Yay. İstanbul 2008, s. 40-74.

⁴⁵ Musa Duman, a.g.e., s.73-74.

Hem harfle hem harekeyle gösterilen seslerde ise gelişmeli şekilleri göstermeleri hasebiyle hareketlerin esas alınması daha akla yatkın gözükmektedir.”⁴⁶

Bu bakımdan, bizim ele aldığımız metin harekeli olduğundan okuma esnasında metnin imla özelliklerine sadık kalarak okumayı tercih ettik. Ayrıca bazı kelimeler de hem hareke hem harfle gösterilmekteydi. Metnimizde yer alan örneklerden bazıları şu şekilde sıralayabiliriz:

dimek 50a/13, 56b/18, gice 8a/12, 15b/7, 15b/8, irt 280a/5, girü 281b/18, 273b/18, yidi 2a/8 (ye-), 3a/16 (yedi), irgürüp 283a/10, 283a/11, iy 14b/1, vir 120b/7, 170b/19, yil 8b/17, 8b/19, yirde 7a/11, 11b/6

Metnimizde *e* şeklinde geçen, fakat Türkiye Türkçesi’nde *i* ünlüsü ile yazılan bazı kelimeler de bulunmaktadır:

eyü 33b/17, 34a/15, gey- 34b/11, 23a/3, 34b/14, ged- 182b/18

Ünlülerde Kalınlık-İncelik ve Dil Uyumu

Dil uyumu, Türkçenin temel ses kurallarından birisidir ve Batı Türkçesinde -ken, -yor, +ki gibi bazı kural dışı örnekler hariç tutulursa, tarihî dönemlerden bu yana varlığını korumuştur.⁴⁷ Bu sonuca tarihi metinler üzerinde yapılan art zamanalı incelemelere göz atarak da varabiliriz.

Batı Türkçesinin, genel olarak Eski Anadolu Türkçesi döneminde dil yapısının artık düzenli bir hal aldığını söylemek mümkündür. Dönemin yazılı kaynaklarına baktığımızda bu açıkça görülmektedir. Ancak aynı dönem eserleri içerisinde genel yazım kurallarına uymayan, kural dışı örnekler rastlanmaktadır. Hatta aynı eserde bir kelimenin birden farklı yazımları vardır. Kimi zaman bu farklı yazımları yanlış yazım olarak değerlendirmek mümkün olmamaktadır. Bu farklı yazımları Batı Türkçesinin fonetik gelişme sürecine ve ağızlar şeklinde çeşitlenmesine tanıklık eden şahitler olarak değerlendirmek

⁴⁶ Musa Duman, a.g.e., s. 74.

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Musa Duman, Makaleler, “Eski Türkiye Türkçesi Dönemine Ait Bazı Metinlerdeki Dil Uyumuna Aykırı Örnekler Üzerine”, Kesit Yay. İstanbul 2008, s. 11-20.

daha doğru olacaktır.⁴⁸ Bu değişimleri bugün Anadolu ağızlarının pek çoğunda görmekteyiz.⁴⁹

Eski Anadolu Türkçesi ile yazılan metinlere ve çalıştığımız esere baktığımızda yazıdan çıkardığımız uyumsuzlukların yanında yazıdan anlaşılmayan ve uyumsuzluk olup olmayacağını kesin olarak tespit edemeyeceğimiz hususlar da bulunmaktadır. Bunun yanında ayrılma hâli +dAn, -dIn, bulunma hâli eki +dA, şart eki -sA, çokluk eki +lAr, yapım eki +cI gibi eklerin eklendikleri kelimelerin son hece ünlüsüne göre yorumlamak gerektiği anlaşılmaktadır. Çalışmamızda bu hususlara dikkat ederek çeviriyazı yapma yolunu tercih ettik. Bunun yanında bazı uyumsuzluklar da ortaya çıkmaktadır. Bunları da yazı karakterinden ve harekeden harekeden çıkarmaya çalışırken daha önceki tarihi metin çeviriyazılarını da göz önüne aldık. Ayrıca eski imlânın karakteri sebebiyle pek çok durumda gizlenen dil uyumunu, ön ve art damaksı ünsüzlerin ayrı ayrı harflerle karşılanması sebebiyle açığa çıkararak morfolojik unsurlardan, içinde damak ünsüzü bulunduran eklerden yararlanma yoluna gittik.⁵⁰ Kelimeleri kalınlık incelik uyumuna uygun okuma yolunu tercih etmekle birlikte bazı eklerin yazımında özellikle asli seslerine sadık kalmanın daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Burada da harf ve hareke ile tespit edebildiklerimizi söyleyebiliriz.

helâklık 84a/10, kullık 74b/6, ıraklık 73a/14, t̄alıblık 63b/4, şiddiklik 61a/1, olmaklık 56b/2, yakınlık 50b/13, tanuklık 49b/14, kırtılmağ 349b/3, oğmağ 335b/1, rableri 330a/17, inanmamağ 202a/9, ta'âmılandırmağ 143a/16

Kalınlık incelik uyumu, Türkçenin her devresinde görülebilen bir ses hadisesidir. Bazı eklerin -llk eki gibi, yabancı asıllı kelimelerle uyumsuzluk göz ardı edilirse, metnimizde de kalınlık incelik uyumu mevcuttur. Günümüzde uyumda aykırılık gösteren -ki ekinin de bazı kelimelerde kalınlık incelik uyumuna uyduğu görülmektedir.

katındağ 2b/3, şadruñuzdağ 19b/1, kalbuñuzdağ 19b/6, vaqtındağ 25a/12

Metniminde bu uyumun dışında kalan ekler de bulunmaktadır:

⁴⁸ Musa Duman, a.g.e., s. 11.

⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Leyla Karahan, *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, TDK Yay., Ankara 1996; Ahad Üstüner, *Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri*, TDK Yay., Ankara 2000.

⁵⁰ Bu okumalarla ilgili daha fazla örnek için bkz.: Musa Duman, a.g.e., s. 12.

yoğ-iken 91a/16, hayr-iken 27a/9, var-iken 123a/15, ehlvâr-iken 151a/17, yıgmış-iken 227b/12

Türkçenin ses uyumu Osmanlı Türkçesi döneminde, özellikle 17. yüzyıl sonrasında daha düzenli hale geldiği anlaşılmaktadır.⁵¹ Çalıştığımız metinde kalınlık-incelik uyumu olmasının yanında ağız özelliklerinin etkisiyle bazı kelimelerin uyum dışı olduğu görülmektedir. Metnimizdeki örneklere bakarak +IIk, -mak, -mek, dUK, ıCAk, -ıCAk eklerinin kelimelere eklenirken uyumsuz gelebilecekleri anlaşılmaktadır. Ancak bu durumun genel bir kural olmadığı görülmektedir. Metnimizin çeviri yazısını yaparken özellikle Musa Duman'ın dile getirdiği şu hususları da göz önüne almayı uygun bulduk:

“Hem Türkçe kelimelerde, hem de alıntı kelimelerde, uyumsuz ekli kelimeleri delil sayarak bu durumu eserin veya devrenin genel özelliği gibi almak mümkün değildir. Aynı şekilde, alıntı kelimelerin aldıkları eklerin fonetik özellikleri her zaman taban ünlülerinin durumunu aksettirmeyebilir. Diğer taraftan *hasta, kalaba, kadı, fayda, para* gibi kelimeleri örnek göstererek aynı yapıdaki diğer alıntı kelimelerde de benzer gelişme olduğunu kabul etmek mümkün değildir. *gel-mak, yirinmegil, düşicak, görinicağ, görmağičün* gibi Türkçe kelimelerle birlikte söz konusu alıntı kelimeleri belli ağız katmanlarının veya bölgelerinin söyleyiş örnekleri olarak kabul etmek gerekir. Dolayısıyla bilimsel neşirlerde bu türlü örnekler görmezlikten gelinmemeli, Türkçenin tarihî fonetiği ve morfofonolojisi açısından çok değerli olan bu malzemeler, eserde yeknesaklık sağlamak uğruna feda edilmemelidir.”⁵²

Eski Anadolu Türkçesi dönemi metinlerinden olan çalıştığımız eserde anlaşıldığı üzere -dUK, -ICAK, +IIK, -mAK, +rAK eklerinde kalınlık incelik uyumunun olmasının yanında uyuma aykırı örnekler de bulunmaktadır. Ancak genel olarak söylemek gerekirse çalıştığımız eserde dil uyumu daha belirgin olarak görülmektedir. Ayrıca, dil uyumuna aykırı örnekler Klasik Osmanlı Türkçesi döneminde de görülmektedir.⁵³ Bu da bize dil uyumuna aykırı

⁵¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Hayati Develi, Evliya Çelebi Seyahatnâmesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar, TDK Yay., Ankara 1995, s. 39-48; Musa Duman, Evliya Çelebi Seyahatnâmesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri, TDK Yay., Ankara 1995, s. 258-260.

⁵² Musa Duman, Musa Duman, Makaleler, “Eski Türkiye Türkçesi Dönemine Ait Bazı Metinlerdeki Dil Uyumuna Aykırı Örnekler Üzerine”, Kesit Yay. İstanbul 2008, s. 20.

⁵³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Musa Duman, Makaleler, *Klasik Osmanlı Türkçesi Döneminde Dil Uyumuna Aykırı Örnekler Üzerine*, Kesit Yay., İstanbul 2008, s. 75-79.

şekillerin özellikle hâl, iyelik ve şahıs ekleri, çokluk eki, çatı ekleri gibi morfolojik unsurların eklenmesinde dil uyumunun günümüzdeki yazı dilindeki kadar sağlam olmadığı anlaşılmaktadır.

Ünsüz Değişmeleri

-t-> -d- değişmesi (ünsüz yumuşaması)

Türkçede kelime başında t>d değişimi birçok araştırmacı tarafından tespit edilmiştir. Ancak bu konuda da bir birlik bulunmamaktadır. Eski Türkçe döneminde ve Batı Türkçesi döneminin başlarında *d*'li yazılan bazı kelimeler Eski Anadolu Türkçesi döneminde *d*'li şekillerini korumuştur. Genellikle bu değişiklik ince ünlülerde görüşmüştür, kalın ünlülerde ise genellikle *f*'ler korunmuştur.

tavarlarına 233a/1, taldurdu 67b/17, tıtduk 168b/9, turavuz 209a/17, turduğı 6a/11, tamuya 67b/1, taşra 133b/18, taş 232b/1, tatlu 58a/6, tanuqlık 45a/10, toprak 12a/4, toğan 130a/19, tağ 244a/8, toñuz 106b/18

d ile yazılanlar:

dağı 107a/2, dut- 38a/15, diri 2a/14, döşek 41a/16, demür 149b/17, deñiz 150b/13, depele- 17b/19, dirgür- 161a/16, diñle- 65a/1, dört 25b/11, deve 104b/6, dün 280a/5, dile- 283a/16, di-271b/15, dirlik 168b/5, 255a/9

Metnimizde aynı kelimenin yer yer hem *d*'li hem hem *f*'li yazılışı görülmektedir.

dutuñ 38a/15, 79b/11, tut 51b/4, 83a/16, dutdı 79b/11

o/u ve ö/ü değişmesi

Metnimizde, Arap harfli metinlerin genel özelliği olarak Türkçe'nin yuvarlak ünlülerini göstermek için ayırt edici farklı işaretler mevcut değildir. Bu bakımdan ilk hecelerdeki yuvarlak ünlülerin dar mı yoksa geniş mi oldukları yazılışlarından belli olmamaktadır. Bu durumda, bu şekildeki kelimelerin ilk hece ünlülerinin bugünkü biçimlerinin ne zaman teşekkül ettiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, bu teşekkülün eski devirler içinde mümkün olabileceği gibi, ağız tesirleri dolayısıyla yeni olabileceği de düşünülebilir. Bazı

kelimelerdeki *o* ve *ö* lerin Rumeli şivesi tesiri ile *u*, *ü* olduğunu söyleyen dilciler, teşekkülün yeni olduğu görüşündedirler.⁵⁴

Bugün dar ünlülü olarak telaffuz ettiğimiz *güzel*, *uğra-*, *usan-*, *uyan-*, *yukarı*, *yürü-* kelimelerini Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde, Eski Türkçe devresine paralel olarak geniş ünlülü (*gözel*, *oğra-*, *osan-*, *oyan-*, *yokarı*, *yörü-*) okumak daha uygun görünmektedir.⁵⁵ Metnimizin günümüz alfabesine aktarılmasında bütün bu görüşleri göz önüne almakla birlikte imlâ esaslı okuma yolunu tercih ettik. Ayrıca metnimizde bazı kelimelerde ayırt edici olarak harfle birlikte çift hareke kullanımı olan kelimeler de mevcuttur. Bu bakımdan bazı kelimelerin okunmasını şu şekilde tercih ettik:

anuñ-ıla yörir 2b/17, Ve biri dañı halk itmekdür ki başın yoluıa Mūsā-y-ıla ki yörigendür 3a/18, Ya' nī, her yöriyicinüñ ve tırıcınıñ qarārgāhı var 176b/8, Ya' nī, “Ben size dimezin ki ben firışteyem, egerçi firışte maqām-(12)larından yukarı geçdüm, şol vaqt ki Cebra' il'e didüm ilerü gel, didi ki eger bir barmaq kadarı (13) ilerü varursam göynürem” 170b/11-13, ol kelime-yi tayyibeyi ki Lā ilāhe illa'llāh'dur, anı yukarı getirüp (13) bir şecere-i tayyibe kıla 204b/12-13, tā ki bu mevcüdātdan 'ubür idüp üzerinde qayim oldılar. Ol bir mertebedür ki (2) cennetlerden yukarıdur 224a/1-2, Bugün uyandıñuz diñ ol 'azābuñ elemelerin 6b/16, līkin acısın tıymadı tā uyanınca. Pes, bu halk (15) uyqudadur, kaçan öseler ol vaqt uyanurlar 56b/14-15, çün bularuñ delīl-i mulāzemet olmadı, le' imlerüñ melāmeti anlaruñ (5) üzerine yolu kaç' eyledi, uyur olan uyandı 63a/4-5

-k- > -ğ- Değişmesi

Damak ünsüzleri tonsuz ön damak ünsüzü k ve art damak ünsüzü q (q) ile bunların tonlu karşılıkları g ve ğ patlamalı ünsüzlerden olup her türlü hece yapısına girebilen, Türkçe ses diziminin temel seslerindedir. Ayrıca bu ünsüzlerin iç seste hece sonunda ve ünlü arasında bulduklarında aldıkları şekilleri vardır ki bunlar da sızıcı damak ünsüzleridir. Böylece yarı ünlü ön

⁵⁴ Mecdut Mansuroğlu, "Şeyyad Hamza'nın Doğu Türkçesine Yaklaşan Manzumesi", *TDAY-Belleten* 1956, s. 137.

⁵⁵ Mustafa Özkan, a.g.e., s. 101.

damak sesi olan y de bu guruba dâhil edilerek damak ünsüzlerinin sayısı yedi olmaktadır.⁵⁶

Eski Anadolu Türkçesi dönemindeki eserlere ve üzerinde çalıştığımız esere baktığımızda k-/g- ve -k-/g- gelişmesini ancak kef'in üstüne üç nokta veya başka bir işaret konarak farklı yazılması ile aydınlatıcı olmaktadır. Bunun haricinde ses değişimini fonetik dikkat neticesinde tespit etmeye çalıştık. İşaret konulmadığında unutulma sonucu mu yoksa bilinçli mi yapıldığı sorusunu tam olarak aydınlığa kavuşturamadık. Metnimizde art damak ğ ünsüzü gayın (Ġ) ile, ön damak g ise kef (ك) harfiyle gösterilmektedir. Bunun yanında k sesi ise kaf (ق) harfi ile gösterilmektedir. Burada sızıcı art damak sesinin (ğ) ince sıradan karşılanan şekliyle bugünkü yazımdaki şekliyle gösterilmesinden ziyade eserimizde ğ işareti ile göstermeyi uygun bulduk. Ayrıca, metnimizde Türkiye Türkçesinin bugünkü ses dizimi bilgilerinin ışığında şu şekilde tespit etmek de mümkündür: Ye (ع) harfinin karşıladığı ses ince karakterli bir ünsüz olduğu için ince sıradan ğ (ğ) sesi sızıcılaşarak kolaylıkla y'leşebilmekte, ancak kalın sıradan ğ (ğ) sesinde bu gelişme gerçekleşmemektedir.⁵⁷

Metin incelemesinde özellikle şu sonuçlar dikkatimizi çekmektedir:

Kaf harfi tonsuz art damak ünsüzünü karşılamakta, tonlu karşılığı ise gayın harfi ile karşılanmaktadır. Gayın harfi aynı zamanda sızıcı art damak ünsüzünü de (ğ) karşılamaktadır. Kef harfi ise tonlu, tonsuz ve sızıcı ön damak ünsüzlerini karşılamaktadır.

Bu bakımdan metnimizdeki bazı değişimleri şu şekilde açıklayabiliriz:

k>ğ iki ünlü arasında kalan k ünsüzü genellikle sadalılaşarak ğ olmuştur:
 tırmağ-ıla 252b/16, kıлмаğı 5b/1, olmağın 53a/7, kırtarmağ-ıla 123a/16, kırtarmağa 224b/1, kıлмаğa 4b/5, 13b/3,

Bazı kelimelerin bu değişime uymadığı görülür:

ayağ 161a/1, ırak 16a/16, tağ 43b/7, tınuqlık 45a/10, olmağ-ıçun 5a/17

k->g- Değişmesi

Kaynaklara baktığımızda, Eski Türkçe döneminde k'ların Batı Türkçesi döneminde g olarak değiştiğini görmekteyiz. Bunun yanında bu değişikliğin

⁵⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Musa Duman, Makaleler, *Klasik Osmanlı Türkçesi Döneminde Damak Ünsüzlerinin Gelişmelerine Dair*, Kesit Yay., İstanbul 2008, s.81-101.

⁵⁷ Musa Duman, a.g.e., s.83.

görülmediği kelimeler de bulunmaktadır. Kelime başındaki bu değişikliğin Eski Türkçeden Batı Türkçesine geçince ortaya çıktığı genel görüşlerden birisidir. Bu ses hadisesi büyük ölçüde gerçekleşmekle birlikte umumi değildir. Zira k'nin değişmediği örnekler de vardır. Ayrıca Arap harfli yazının k/g ayırımı yapmayan imlâsından kef ile yazılan kelimelerin k'ye mi yoksa g'ye mi delâlet ettiklerini ayırmanın imkânı yoktur. Ancak bazan ayırt edici işaretler de kullanılmıştır (üç noktalı kef, çift keşideli kef gibi).⁵⁸ Metnimizde ise bu değişim şu şekilde görülmektedir:

gel- 5b/3, getür- 6a/9, gerçek 360b/9, gönül 364b/8, görklü 369a/4, göz 31a/16, girü 33a/10, gizlü 53a/13, gibi 369a/16, gerek 372b/15, gemi 149a/14,

k ünsüzünü koruyan kelimeler de bulunmaktadır:

kiçi 146b/14, kişi 19b/5, kelebecük 1b/8

g > v değişmesi

Eski Türçe'de birden fazla heceli kelimelerin son seslerindeki ğ/g ünsüzleri ile ek ve hece başındaki ğ/g'ler Batı Türkçesi'ne geçerken düşmüştür. Düşen bu seslerden bir kısmı kendinden önceki ünlüyü yuvarlaklaştırırken (*sevü < sevig, alu < alıg* "ahmak aptal sersem", *ayru < adrıg*.) bir kısmında herhangi bir değişiklik olmamıştır (*kiçi < kiçig, katı < katıg, kulak < kulgak, yaya < yadag*).⁵⁹ Metnimizde bu örneklere şu şekilde rastlamaktayız.

alu 171b/17, *ayru* 43b/9, 43b/16, 219a/11,

kiçi 146b/14, *katı* 8b/17, 20a/17, *kuLağ* 15b/15, 31a/13, 31a/16

Mustafa Özkan'ın belirttiğine göre, Eski Anadolu Türkçesi döneminde tek heceli kelimelerin son sesleri ile birden fazla heceli kelimelerin iç seslerindeki ğ/g ünsüzleri korunmuştur (*agrı, degdi, sögdi, ögüt, beg, ag-, egin, egrı*). Büyük kısmı bugün *y* şeklinde teleffuz edilen bu ğ/g'lerin Eski Anadolu Türkçesinde *ğ* ve *y*'ye dönüşüp dönüşmedikleri anlaşılmamaktadır.⁶⁰ Bunun yanında çalışmamıza konu olan eserde bir *g > v* değişikliği görülmektedir (*soguk > sovuk, döğ > döv-* gibi). Bu örneklerden bazılarına şu şekilde yer verebiliriz:

⁵⁸ Mustafa Özkan, a.g.e., s. 107.

⁵⁹ Mustafa Özkan, a.g.e., s. 108.

⁶⁰ Mustafa Özkan, a.g.e., s. 108.

gendüyi yaradan (2) hâlikına *söge* 189a/1, Hâk Ta'âlâ buyurur ki *sögmeñ* şol kavmüñ ilâhlarına ki Allâh gayrıya taparlar 189a/2, Tâ olar dañı cehl ü dalâlet birle Allâh'a *sögerler* 189a/3

od aña (5) *sovuğ* ve selâmet oldı 3a/5, qatı *şovuğ* yil bigidür 8b/17

ñ > g, ğ değişmesi: Örnekleri çok az olan bir ses hadisesidir (*yaliuz* kelimesinin *yalğız* şekli de görülmektedir). Eski Türkçe'de ñ ve g'li olarak her iki şekli bulunan eñin⁶¹ egin "sırt, omuz" kelimesi ile egirt- "kuşatmak, muhasara etmek" ve igen "çok, pek" gibi bir kaç kelimedede görülen bir değişmedir.

Metnimizde ise şu örneğine rastlamaktayız:

tâ ki (4) *igen* sür'at kılmaya çünkü Resûlu'llâh gendü-y-ile bile olanlarla ki kuvvet isleri-y-idi şabr (5) idüp kaçmadılar ol kavmden 277b/3-5

Yabancı Asıllı Kelimelerde Ses Değişimi

Metnimizde, genellikle Arapça asıllı kelimelerde, a (â) ünlüsünden sonra gelen ve i sesini karşılayan hemzenin y'ye dönüştüğüne dair örnekler bulunmaktadır. Bazen, hem hemze ile hem Bazen, hem hemze ile hem de y ile, bazen de hemze gösterilmeden yalnızca y ile yazıldığı görülmektedir.

a) hemze ve y ile yazılanlar: dâyim 10b/11, kâyim 8a/11, câyiz 35a/5, fâyide 3b/6

b) y ile hemzesiz olarak yazılanlar: gâyib 16a/16, halâyık 22a/6, zâyil 16a/2, fâyide 52b/8, kebâyir 22a/12, câyiz 35a/5

SONUÇ

İncelemesini yaptığımız eser, Eski Anadolu Türkçesi dönemi dil özelliklerini bünyesinde barındıran XV. yüzyıla ait bir yazmadır. Bu eserin ismi tespitlerimize göre, Tefsîrü'l-Lübâb Tercümesi'dir. Çalışmamızın esasını teşkil eden Tefsîrü'l-Lübâb Tercümesi, Hâzin el-Bağdadî'nin Begâvî tefsirini ihtisar ettiği Arapça Lübâbü't-te'vîl fî Ma'âni't-tenzîl adlı eserinin Türkçeye tercümesidir. Gerek nüsha karşılaştırmaları gerekse yazarın diğer eserlerinde kullandığı mahlas ve isminden hareketle bu eserin Musa bin Hacı Hüseyin el-

⁶¹ Bk. Ahmet Caferoğlu, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, İstanbul 1968, s. 69, 72; A. von Gabain, Altürkische Grammatik, Leipzig 1941, s. 53.

İznikî'ye ait olduğunu söyleyebiliriz. Hâzin tefsirinin Arapça aslından yaptığımız karşılaştırmalarda eserin birebir tercümesinin yapılmadığı, İznikî'nin eseri kendine özgü tercüme ettiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan bu eser “telif tercüme”dir.

Çalışmamıza esas olarak aldığımız BEYEK Ulu Cami 435 numarada kayıtlı eserin ikinci cildi olan yazmayı incelediğimizde, kütüphane kayıtlarından da anlaşılacağı üzere, 271x180 mm en ve 194x117 boy olmak üzere 382 varaktan oluşmaktadır. Her bir sayfada 19 satır harekeli nesih ile yazılmıştır. Bu nüshanın araştırmacılar tarafından⁶² ve kütüphane kayıtlarında müellif hattı olduğu bildirilmektedir. Bizim kanaatimiz de bu eserin müellif hattı olmasının kuvvetle muhtemel olduğu yönündedir. Bu nüsha, kahverengi deri ciltli, şemseli, aharlı kâğıttandır. Sure başlıkları ve ayetler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

İncelemesini yaptığımız BEYEK Ulu Cami 435 numaralı yazma, Kur'an-ı Kerim'in Âl-i İmrân suresi 92. ayetinden başlayıp Hûd suresinin sonuna kadar olan kısmının tercümesini ihtiva etmektedir.

Topkapı Sarayı Müzesi Koğuşlar Kitaplığı K561 numarada kayıtlı bulunan üçüncü cildi ise Kur'an-ı Kerim'in Yûsuf suresinden başlayıp Hac suresinin sonuna kadar olan kısmının tercümesini ihtiva etmektedir. Ancak çalışmamızın imkân ve zaman sınırlamasından dolayı sadece ikinci cilt çalışmamızın esasını teşkil etmektedir.

Tefsirü'l-Lübâb Tercümesi, içerdiği Türkçe kelimeler bakımından devrin dil yapısını, kelime hazinesini, anlam dünyasını ve düşünce yapısını çok ince bir çizgiyle bizlere sunmaktadır. Bu çalışmamızda, Türkçenin gelişim serüvenini daha açık görebilmek maksadıyla, eserin leksikolojik ve anlam bilimsel olarak incelemesi yapılmıştır. Bu amaçla eserin kime ait olduğu, hangi dönemde yazıldığı ve nüshalar arasında ne gibi farklar olduğunu tespit edilmiştir. Metnin tam ve doğru tespit edilmesi için birçok nüsha incelenmiş ve değerlendirmede bulunulmuştur.

Araştırmamız sırasında öncelikle eser üzerinde ileri sürülen muhtelif fikirleri ve araştırma sonuçlarını inceledik. Bu araştırmalarda en önemli ihtilaf

⁶² Bkz.: Hikmet Özdemir, Müsâ Hâcî Hüseyin el-İznikî, Hayatı ve Eserleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara 1980, s. 12.

Ayrıca bkz.: Abdülbaki Çetin, “Ebu'l-Leys Semerkandî Tefsirinin Türkçe Tercümesi Üzerine”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Konya, Haziran 2007, s. 63.

konusu eserin birçok nüshasında yer alan “dâ’î” ve “fakir dâ’î” kelimelerinin mahlas olarak Ahmed-i Dâ’î’ye ait olup olmadığıydı. Birçok araştırmacı, İsmail Hikmet Ertaylan’ın ileri sürdüğü fikre dayanarak, bu eserin “dâ’î” kelimesinden dolayı Ahmed-i Dâ’î’ye ait olduğunu belirtmekteydi. Hikmet Ertaylan ise bu konuda kesin hüküm belirtmekten, ileride daha ayrıntılı inceleme yapılacağını belirterek kaçınmıştır. Bu ve benzeri görüşleri göz önüne alarak öncelikle bu “dâ’î” kelimesini açığa kavuşturmaya çalıştık. Mûsâ bin Hacı Hüseyin İznikî’nin diğer eserlerinde hangi mahlası veya kendisi için hangi sıfatları kullandığını tespit ettik. Bunun neticesinde gördük ki İznikî sadece tefsir tercümesinde değil, diğer eserlerinde de “dâ’î” kelimesini aynı terkip ve şekilde kullanmaktadır. Ayrıca İznikî’nin kendi el yazısı olduğuna bütün araştırmacıların ittifak ettiği nüshadan hareketle, diğer nüshalarla kıyaslandıktan sonra, Ebu’l-Leys Tefsiri tercümesinin İznikî’ye ait olduğunu ortaya koyduk.⁶³

Araştırmacıların ihtilaf ettiği bir diğer konu ise eserin ismidir. Eserin isminin en başta müellif hattında “Enfesü’l-Cevâhir” olduğunu tespit ettik.⁶⁴

⁶³ Enfesü’l-Cevâhir eserinin yazılış tarihiyle ilgili en doğru bilgiyi Bursa Yazma Eserler Kütüphanesi 436 numaralı eserden öğrenmekteyiz. İlerleyen bölümlerde ferâğ kayıtlarında ve istinsah tarihlerinde yazım tarihiyle ilgili vereceğimiz bilgilerden de anlaşılacağı ve eserde “[1a] El-cildü’s-şânî min Tefsiri Enfesi’l-Cevâhir. *Ellefêhû ve reccemêhû* Ebu’l-Fazl Mûsâ bin Hâcî Hüseyin el-İznikî ‘ufiye ‘anhumâ” ibaresinin altında Umur Bey’e ait 857/1453 tarihli vakfiyede de belirtildiği üzere bu eser 15. yüzyılın ilk çeyreğinde kaleme alınmıştır.

⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: İsmail Taş, *Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Eserlerinden “Tefsirü’l-Lübâb Tercümesi” Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mustafa Özkan), İstanbul 2016
İsmail Taş, *15. Yüzyıla Ait “Enfesü’l-Cevâhir” Adlı Yazma Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2008

İsmail Taş, *Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Tercüme Edilen Ebu’l-Leys Es-Semerkindî Tefsiri’nin Asıl Müellifi ve Tercüme Verilen İsim*, İstanbul Üniversitesi *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 41. Sayı, İstanbul 2011, s. 107-160.

İsmail Taş, *15. Yüzyılda Yazılmış Olan “Enfesü’l-Cevâhir” Adlı Kur’an Tercümesinin Müellifi Meselesine Dair Tespitler*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, 27-30 Nisan 2011.

İsmail Taş, *Tercüme-i Tefsiri’l-Lübâb Eserinin (Hâzin Tercümesi) Musa Bin Hacı Hüseyin El-İznikî ve Başka Müellifler Tarafından Telif Edilmesi*, İstanbul Üniversitesi *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 53. Sayı, İstanbul 2016.

Abdülkâki Çetin, “Ebu’l-Leys Semerkandî Tefsirinin Türkçe Tercümesi Üzerine”, Selçuk Üniversitesi *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, Haziran 2007, s. 53-101.

Daha sonra diğer birçok nüshada eserin isminin yine aynı olduğunu gördük. Bu kadar farklı zaman ve mekânda yazılmış nüshada aynı ismin yazması bir müstensih hatası olarak değerlendirilmemelidir. Üstelik müellif hattı olarak değerlendirilen BEYEK Ulucami 436'da müellifin bizzat ismi ve ithaf ettiği Umur Bey'in vakıf kaydı ve mührü hemen eserin isminin altında yer almaktadır. Araştırmamız sırasında tespit ettiğimiz ve karşılaştırmasını yaptığımız birçok nüshayı örnek halinde sunamadık. Buna çalışmamızın hacmi ve zamanın kısıtlı olması sebep oldu.

Bütün bu bilgiler ışığında şu sonuçlara ulaşmaktayız: Ebu'l-Leys es-Semerkandî tefsiri Mûsâ bin Hâcî Hüseyin İznikî tarafından tercüme edilmiş ve “Enfesü'l-Cevâhir” adı verilmiştir. Bu durum İznikî'nin Umur Bey'e sunduğu kendi el yazısı olan, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi (BEYEK) Ulucami 436'da bulunan nüshadan ve diğer nüshalarla yaptığımız karşılaştırmalar sonucu açık olarak görülmektedir.

Ahmed-i Dâ'î'ye atfedilen “Ebu'l-Leys-i Semerkandî Tefsiri Tercümesi”, yapılan tezlerin belirtmiş olduğu nüshaları, yurt içi ve yurt dışı kütüphanelerinde bulunan birçok yazma eseri incelememiz sonucunda; İznikî'nin “Enfesü'l-Cevâhir” adlı Ebu'l-Leys es-Semerkandî'den kendine özgü üslubuyla adeta telif tercüme diyebileceğimiz eserinin nüshalarıdır.

İznikî, Hazîn-i Bağdadî'nin yazdığı Arapça Kur'an tefsirini de tercüme etmiştir. Bu tercümenin ismi “Tefsirü'l-Lübâb Tercümesi” olarak değerlendirilmelidir. BEYEK, Ulucami 435'te bulunan kendi el yazması bizi bu sonuca götürmektedir. Ulucami 435'te kayıtlı olan nüsha, Enfesü'l-Cevâhir'in ikinci cildi olan Ulucami 436'da kayıtlı nüshanın öncesi zannedilmiştir. Biz her iki nüshada ortak olan bölümleri karşılaştırdığımızda, bu iki nüshanın birbirinden farklı eserler olduğunu gördük. Ayrıca tarafımızdan eserin üçüncü cildi Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi Koğuşlar 561 numarada tespit ve temin edilmiştir. K561 numaralı yazmadan gerekli karşılaştırmalar çalışmamızda sunulmuştur. Eserin üçüncü cildinin sonunda dördüncü cildinin varlığı belirtilmektedir. Ancak kütüphane kayıtlarında ve araştırmalarımız sonucunda henüz dördüncü cilde rastlayamadık. Doktora çalışması olarak ele aldığımız Ulu Cami 435 numaralı yazmada bu eserin birinci cildinde değinilen konulara tekrar değinildiği bilgisine ulaştığımızdan birinci cildin varlığı kanaati de kuvvet kazanmıştır.

Süleymaniye Kütüphanesi'nde Hâzin'in Tefsirü'l-Lübâb tercümesi olarak belirtilen ve Musa bin Hacı Hüseyin el-İznikî'ye atfedilen bir esere rastladık. Bu eseri de temin ettik ve incelemelerde bulunduk. İncelemelerimiz sonucu bu eserin Lübâb tercümesi olduğu ancak bu tercümenin başka bir müellife ait olduğu kanaatine vardık. 19. yüzyılda kaleme alınmış olan bu eserin 1b kısmından ve eserin ferağ kaydından anladığımızı göre “Şeyhülislam Semmânizâde⁶⁵ diye bilinen şeyhin oğlu Ebu't-Tevfik Şeyh İbrahim” adında bir müellif tarafından tercüme edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, başlangıcı ve sonu misk kokulu, elinde kâfur dolu bir tas tutmuşta onun kokusu eline sinmişçesine, Ümmi Sinan evlatlarından (onun yolunda gidenlerden), şeyh Mısırlı Yusuf'un, elinden çıkmış ve onun tarafından tamamlanmıştır. Eserin, 2a kısmında ise müellifle ilgili şu bilgilere rastlıyoruz;

“[2a] ... (16) ... “İmdi, bu ‘abd-i mücrim pür-taşîr tâlib-i ‘afv-i ruye’l-laîf(17)’l-habîr. Meyân-ı dehr-i dünâde eşkâl-i zenûbât ile müsîr. Aşâm bi-nihâye ile tûlû olan haķîr. A’ni dervîş Yûsuf el-Halvetî eş-Şeyh Ebu't-Tevfik İbrâhîm Naķşibendî (18) fakîrân. Fakr ki imâm-ı ‘ulûmü’l-luĝa, kemâlât-ı ‘ulûmda mubâlaĝa ile olan müceddî’d-dîn hazretinin bî-naẓîr olan Kâmus-ı Muhiṭ-i Oĝyanus (19) nâm kitâbınınâ tercüme itmesinden ve taḥrîr itmemezden ḥalâş olduĝda ḳudret-i ḳadîr ile and-ı ḫarîrî raḫmetü’l-lâh hazretinûn daḫı a’lâ (20) maḳâmâtını lisânı Türkî ile ta’bîr itdükden şoḫra te’lîfden ḫâlî az müddet ḳaşîr ḳılındı idi ki günlerde bir gün gözümüze irdi (21) taḫrîr, ‘Ulûme’l-imâme’l-âlime’l-kâmil, Ḥazreti eş-şeyḫ el-fâzîl ve’l-‘âmil esrâr-ı ḳur’ân’uñ için rûmûzât-ı râzin şeyḫü’l-islâm ve’l-müslimîn. Ḥâzin (22) ḳaddesa’l-lâhu rûḫa ve nûr-ı bi-nûr ‘ilme zariḫa hazretinûn *Lübâbü’t-tevîl fî me’âni’t-tenzîl* nâm tefsîrine gönûl meyl etdi ki anı daḫı (23) lisân-ı Türkî te’vîl ta’bîr itmege. Lâkin ma’îšet derdinde yedimiz ḳaşîr olduĝundan te’lîfe cür’et itmede olundu te’ḫîr. (24) Zirâ cemî‘ işĝâl-i dünyevîden ḳalb ḫâlî olup ancak ola tefekkîr ki murâd u maḳṣûdı. Ancak ‘aşîl iflâs⁶⁶ anuñ ile teysîr (25) olur. ...”

Araştırmalarımız neticesinde Tefsirü'l-Lübâb Tercümesinin kütüphanelerde ikinci ve üçüncü cildini tespit ettik. Bu ciltlerin her birinin tek nüshasından başka nüshalarına rastlayamadık. Hatta bu tespit ettiğimiz yazmalar da kütüphane kayıtlarında farklı isimlerde kayıtlı yer almaktaydı. İkinci cilt olarak tespit ettiğimiz BEYEK UC435 numarada kayıtlı yazma Enfesü'l-Cevâhir adıyla kayıtlıydı. Üçüncü cilt olarak tespit ettiğimiz Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi K561 numarada kayıtlı olan yazma ise Tefsir-i Ebu'l-Leys adıyla kayıtlı bulunmaktaydı. İncelemelerimiz ve nüsha karşılaştırmalarımız sonucunda BEYEK Ulu Cami 435 numarada kayıtlı yazmanın Tefsirü'l-Lübâb Tercümesinin ikinci cildi olduğu, Topkapı Sarayı

⁶⁵ Semmânizâde//Semânizâde

⁶⁶ iflas: sıyrılıf kurtulma.

Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi K561 numarada kayıtlı olan yazmanın ise Tefsîrû'l-Lübâb Tercümesinin üçüncü cildi olduğu kanaatine vardık. Tefsîrû'l-Lübâb Tercümesinin birinci ve dördüncü ciltlerine rastlayamadık.

Ulu Cami 435 numaralı yazmada bu eserin birinci cildinde değinilen konulara tekrar değinildiği bilgisine ulaştığımızdan birinci cildin varlığı kanaati kuvvet kazanmıştır. Ayrıca, tarafımızdan eserin üçüncü cildi Topkapı Sarayı Yazma Eserler Kütüphanesi Koğuşlar 561 numarada tespit ve temin edilmiştir.

Topkapı Sarayı Müzesi Koğuşlar Kitaplığı K561 numarada kayıtlı olan Tercüme-i Tefsîrû'l-Lübâb eserinin üçüncü cildinin sonunda dördüncü cildin var olduğu ve Kur'ân-ı Kerim'in 23. suresi olan Mü'minûn suresi ile başlayacağı anlaşılmaktadır. Bu da bize İznikî'nin bu eseri yarım bırakmayıp tamamladığını göstermektedir.

Topkapı Sarayı Müzesi Koğuşlar Kitaplığı K561 numarada kayıtlı bulunan üçüncü cildi ise Kur'an-ı Kerim'in Yûsuf suresinden başlayıp Hac suresinin sonuna kadar olan kısmının tercümesini ihtiva etmektedir. TS K561 numaradaki yazma BEYEK Ulu Cami 435 numaradaki yazma ile aynı ölçülere sahiptir. Ayrıca 305 varak olup her bir satırda 19 satır vardır. Ayetler kırmızı mürekkeple, metin kısmı ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Tarafımızdan 309 poz olarak temin edilmiştir.

Üzerinde çalıştığımız nüsha Tefsîrû'l-Lübâb eserinin BEYEK Ulucami 435 numarada bulunan ikinci cildir. Kütüphane kayıtlarından da anlaşılacağı üzere, 271x180 mm en ve 194x117 boy olmak üzere 382 varaktan oluşmaktadır. Her bir sayfada 19 satır harekeli nesih ile yazılmıştır. İncelemiş olduğumuz bu nüsha aşağıda tablo halinde de belirttiğimiz üzere 'Âl-i 'İmrân suresinin 92. ayetiyle başlar Hüd suresinin sonuna kadar devam eder.

Çalışmamıza konu edindiğimiz BEYEK 435 numaralı yazmanın ferağ kaydına göre eser 25 Rebiyülahir 838, Pazar/28 Kasım 1434, Pazar tarihinde yazılmıştır.

Eserin, 1a kısmında kütüphane etiketi yer almaktadır. Kütüphane etiketinin hemen altında günümüz alfabesiyle, “*Bursa Genel Kitaplığı, Kısım:*

Ulucami, Tasnif N:-, Kayıt No: 435” kaydı yer almaktadır. Sözüünü ettiğimiz etiketin altında Umur Bey’in 853/1449 tarihli vakfiyesi bulunmaktadır.⁶⁷

BEYEK Ulu Cami 435 numaralı yazmada, Arapça kelimelerin karşılanmasında Türkçe kelimelerin kullanımı oldukça fazla ve düzenlidir. Ayrıca eserin dil özelliklerine baktığımızda Eski Anadolu Türkçesi döneminin dil özelliklerinin kullanıldığı görülmektedir. Kimi zaman eski şekillerin de devam ettiği görülmekle birlikte eser büyük oranda Eski Anadolu Türkçesi dönemi dil özelliklerinin kullanıldığı görülmektedir. Bizim ele aldığımız metin harekeli olduğundan okuma esnasında metnin imla özelliklerine sadık kalarak okumayı tercih ettik. Ayrıca bazı kelimeler de hem hareke hem harfle gösterilmekteydi. Metnimizde yer alan örneklerden bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

dimek 50a/13, 56b/18, gice 8a/12, 15b/7, 15b/8, irt 280a/5, girü 281b/18, 273b/18, yidi 2a/8 (ye-), 3a/16 (yedi), irgürüp 283a/10, 283a/11, iy 14b/1, vir 120b/7, 170b/19, yıl 8b/17, 8b/19, yirde 7a/11, 11b/6

Metnimizde *e* şeklinde geçen, fakat Türkiye Türkçesi’nde *i* ünlüsü ile yazılan bazı kelimeler de bulunmaktadır:

eyü 33b/17, 34a/15, gey- 34b/11, 23a/3, 34b/14, ged- 182b/18

Metnimizde, Arap harfli metinlerin genel özelliği olarak Türkçe’nin yuvarlak ünlülerini göstermek için ayırt edici farklı işaretler mevcut değildir. Bu bakımdan ilk hecelerdeki yuvarlak ünlülerin dar mı yoksa geniş mi oldukları yazılışlarından belli olmamaktadır. Bu durumda, bu şekildeki kelimelerin ilk hece ünlülerinin bugünkü biçimlerinin ne zaman teşekkül ettiği kesin olarak bilinmemekle birlikte, bu teşekkülün eski devirler içinde mümkün olabileceği gibi, ağır tesirleri dolayısıyla yeni olabileceği de düşünülebilir.

Bugün dar ünlülü olarak telaffuz ettiğimiz *güzel, uğra-, usan-, uyan-, yukarı, yürü-* kelimelerini Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde, Eski Türkçe devresine paralel olarak geniş ünlülü (*gözel, oğra-, osan-, oyan-, yokarı, yörü-*) okumak daha uygun görünmektedir.⁶⁸ Metnimizin günümüz alfabetine aktarılmasında bütün bu görüşleri göz önüne almakla birlikte imlâ esaslı okuma yolunu tercih ettik. Ayrıca metnimizde bazı kelimelerde ayırt edici olarak harfle

⁶⁷ Bu vakfiye için bkz.: Murat Yüksel, “Kara Timurtaş-oğlu Umur Bey’in Bursa’da Vakfettiği Kitaplar ve Vakıf Kayıtları”, Türk Dünyası Araştırmaları, S. 31, İstanbul, Ağustos 1984, s. 134-147.

⁶⁸ Mustafa Özkan, a.g.e., s. 101.

birlikte çift hareke kullanımı olan kelimeler de mevcuttur. Bu bakımdan bazı kelimelerin okunmasını şu şekilde tercih ettik:

anuñ-ıla yörir 2b/17, Ve biri dañı halk itmekdür ki başın yoluıa Mūsā-y-ıla ki yörigendür 3a/18, Ya' nī, her yörüycinüñ ve tırıcınüñ qarârgâhı var 176b/8, Ya' nī, “Ben size dimezin ki ben firîşteyem, egerçi firîşte maqâm-(12)larından yuqaru geçdüm, şol vaqt ki Cebra'îl'e didüm ilerü gel, didi ki eger bir barmaq kadarı (13) ilerü varursam göynürem” 170b/11-13, ol kelime-yi tayyibeyi ki Lâ ilâhe illa'llâh'dur, anı yuqaru getürüp (13) bir şecere-i tayyibe kıla 204b/12-13, tâ ki bu mevcüdâtdan 'ubür idüp üzerinde qâyim oldılar. Ol bir mertebedür ki (2) cennetlerden yuqarudur 224a/1-2, Bugün uyanduñuz diñ ol 'azâbuñ elemelerin 6b/16, lîkin acısın tıymadı tâ uyanınca. Pes, bu halk (15) uyqudadur, kaçan ölseler ol vaqt uyanurlar 56b/14-15, çün bularuñ delîli mulâzemet olmadı, le'îmlerüñ melâmeti anlaruñ (5) üzerine yolu kaç' eyledi, uyur olan uyandı 63a/4-5

Musa bin Hacı Hüseyin İznikî, Tefsirü'l-Lübâb Tercümesini ve Enfesü'l-Cevâhir ismini verdiği Tercüme-i Tefsiru'l-Ebu'l-Leys es-Semerkindî eserini ayrı ayrı telif etmiştir. Telif etmiş diyoruz, çünkü bu eserler birer tercüme olmasının yanında telif eser niteliği taşıyacak kadar özgünlük taşımaktadır. Aşağıda Bursa Yazma Eserler Kütüphanesi Ulu Cami 436, Ulu Cami 435 numaralı ve Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eserler Kütüphanesi K561 numaralı yazmaların karşılaştırmasını tablo halinde sunduk. Ayrıca, İznikî'nin bu eserleri ayrı ayrı tercüme ettiğini ve Tefsirü'l-Lübâb tercümesini de yarım bırakmadığını göstermek için Enfesü'l-Cevâhir karşılaştırmalarını sunmanın aydınlatıcı olacağı kanaatindeyim.

İznikî'nin, eserlerine baktığımızda iyi bir eğitim aldığı ve yaşadığı devrin en iyi yazarlarından birisi olduğunu görmekteyiz. Dinî, ilmî, tasavvufî ve ahlâkî pek çok eser tercüme ve telif etmiştir. Eserlerine baktığımızda devrini aydınlattığı kadar bugünün insanlarında da ışık saçtığını görmekteyiz. Akıcı ve düzenli bir üslupla meydana getirdiği eserleri sebebiyle ilim dünyasında tanınmış ve takdir görmüştür. Bu değerli ilim insanı mütevazı bir hayat sürmüş ve İznik'te vefat etmiştir. Bugün kabri İznik'in bir kenar mahallesinde bütün gözlerden uzak, süs ve gösterişten itina edercesine bizleri selamlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Arat, Reşit Rahmeti, "Türkçe Metinlerde e/i Meselesi", *Rocznik Orientalistyczny*, XVII (Krakow 1953)
- Arat, Reşit Rahmeti, "Türkçe Metinlerde e/i Meselesi", *Rocznik Orientalistyczny*, XVII (Krakow 1953), s. 311.
- Arat, Reşit Rahmeti, "Türkçede Kelime ve Eklerin Yapısı", TD IV, 43, Ankara 1955, s. 396-401.
- Arat, Reşit Rahmeti, *Atebetül-hakayık*, İstanbul 1951.
- Arat, Reşit Rahmeti, *Kutadgu Bilig III, İndeks (İndeksi neşre hazırlayanlar; Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., İstanbul 1979.
- Banguoğlu, Tahsin, *Altosmanische Sprachstudien zu Süheyl ü Nevbahar*, Leipzig 1938
- Banguoğlu, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Ankara 1990.
- C.XXVI, Sayı 3-4, Ankara 1971
- Caferoğlu, Ahmet, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 1968, s. 69, 72; A. von Gabain, *Altürkische Grammatik*, Leipzig 1941, s. 53.
- Çağatay, Saadat, *Türk Lehçeleri Örnekleri*, Ankara 1977
- Çağatay, Saadet, *Eski Osmanlıcada Fiil Müştakları III-Gerundifler*, Ankara 1947.
- Çetin, Abdulkaki, "Ebu'l-Leys Semerkandî Tefsirinin Türkçe Tercümesi Üzerine", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya, Haziran 2007, s. 53-101.
- Demir, Ziya, *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmış Doktora Tezi) İstanbul 1994 (1. Baskı: XIII-XVI. y.y. Arası Osmanlı Müfessirleri, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007)
- Derleme Sözlüğü, (A-Z) I-XII, *Türk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara 1963-1982
- Derleme Sözlüğü, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yay. (I-II-III. ciltler), Ankara 1965-1968.
- Develi, Hayati, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesine Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Türkçesinde Ses Benzeşmeleri ve Uyumlar*, TDK Yay., Ankara 1995
- Develioğlu, Ferit, *Osmanlı-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 8. Baskı, Ankara 1988
- Divân-ı Lugâti't-Türk Dizini, *Türk Dil Kurumu Yay.*, Ankara 2003.
- Divân-ı Lugâti't-Türk, (Osmanlı alfabesi ile basımı, 3 cilt halinde), Sincan Halk Neşriyatı, Urumçi (Doğu Türkistan) 1981.
- Duman, Musa (Feryal Korkmaz ile birlikte), *Makaleler, "Evliya Çelebi Seyahatnâmesindeki Türk Değiştiren Kelimeler Üzerine"*, Kesit Yay., İstanbul 2008, s. 151-161.
- Duman, Musa, *Birgili Muhammed Efendi Vasiyyet-name*, R Yay., İstanbul 2000
- Duman, Musa, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesine Göre 17. Yüzyılda Ses Değişmeleri*, TDK Yay., Ankara 1995
- Duman, Musa, *Makaleler, "Eski Türkiye Türkçesi Dönemine Ait Bazı Metinlerdeki Dil Uyumuna Aykırı Örnekler Üzerine"*, Kesit Yay. İstanbul 2008, s. 11-20.
- Duman, Musa, *Makaleler, "Eski Türkiye Türkçesi Dönemine Ait Bazı Metinlerdeki Dil Uyumuna Aykırı Örnekler Üzerine"*, Kesit Yay. İstanbul 2008
- Duman, Musa, *Makaleler, "Klasik Osmanlı Türkçesi Döneminde i/e Meselesine Dair"*, Kesit Yay. İstanbul 2008, s. 40-74.
- Duman, Musa, *Makaleler, Klâsik Osmanlı Türkçesi Döneminde Damak Ünsüzlerinin Gelişmelerine Dair*, Kesit Yay., İstanbul 2008, s.81-101.

- Duman, Musa, Makaleler, Klasik Osmanlı Türkçesi Döneminde Dil Uyumuna Aykırı Örnekler Üzerine, Kesit Yay., İstanbul 2008, s. 75-79.
- Ebu'l-Leys es- Semerkandî Tefsirinin Tercümesi, Tercüme: Mûsâ b. Hacı Hüseyin İznîkî, (Süleymaniye Kütüphanesi Nüshası) C I-II, Sezgin Neşriyat, İstanbul 1983.
- Ebuzziyâ Tefvîk, Lugat-i Ebuzziyâ, , Matbaa-i Ebuzziyâ, (Konstantiniye) İstanbul 1888.
- Emre, Ahmet Cevat, "Türkçe'de Bulanık e (?) Fonemi", Türk Dili-Belleten, seri III/ 6-7 (1946), s. 487-497.
- Eraslan, Kemal, “Doğu Türkçesinde Ek Uyumsuzluğuna Dair”, TDED XVIII, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1 Ağustos 1970, s. 113-124.
- Eraslan, Kemal, Eski Türkçede İsim Fiiller, İÜEF Yay., İstanbul 1980.
- Eraslan, Kemal, Eski Uygur Türkçesi Grameri, TDK Yay., Ankara 2012.
- İnan, Abdülkadir, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümeleleri Üzerinde Bir İnceleme, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1961
- Kanar, Mehmet, Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü, Say Yay., İstanbul 2011.
- Kanar, Mehmet, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Say Yay., İstanbul 2009.
- Kanar, Mehmet, Örneklî Etimolojik Farsça-Türkçe Sözlük, Say Yay., İstanbul 2015.
- Kanar, Mehmet, Türkçe-Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Say Yay., İstanbul 2011.
- Karahan, Leyla, Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, TDK Yay., Ankara 1996
- Korkmaz, Zeynep, Eski Anadolu Türkçesinde Asli Ünlü (Vokal) Uzunlukları, AÜDTCF, Korkmaz, Zeynep, Marzubân-nâme Tercümesi, Ankara 1973
- Mansuroğlu, Mecdut, "Şeyyad Hamza'nın Doğu Türkçesine Yaklaşan Manzumesi", TDAY-Belleten 1956
- Mansuroğlu, Mecdut, Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri, İstanbul 1958
- Özcan, Tahsin, “Ömer Hulûsi Efendi, Sâ mânizâde”, İslam Ansiklopedisi, yıl: 2007, cilt: 34, s. 72-73.
- Özdemir, Hikmet, Musa Hacı Hüzeyin el-İznîkî, Hayatı ve Eserleri, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara 1980
- Özkan, Mustafa, Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi, Filiz Kitabevi Yay., İstanbul 2013
- Özkan, Mustafa; Esin, Osman; Tören, Hatice, Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım, Filiz Kitabevi Yay., İstanbul 2006, 2.baskı
- Taş, İsmail, 15. Yüzyılla Ait “Enfesü'l-Cevâhir” Adlı Yazma Üzerinde Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2008
- Taş, İsmail, 15. Yüzyılda Yazılmış Olan “Enfesü'l-Cevâhir” Adlı Kur'an Tercümesinin Müellifi Meselesine Dair Tespitler, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, 27-30 Nisan 2011.
- Taş, İsmail, Eski Anadolu Türkçesi Dönemi Eserlerinden “Tefsirü'l-Lübâb Tercümesi” Üzerine Dil İncelemesi (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Mustafa Özkan), İstanbul 2016

Taş, İsmail, Eski Anadolu Türkçesi Döneminde Tercüme Edilen Ebu'l-Leys Es-Semerkandi Tefsiri'nin Asıl Müellifi ve Tercüme Verilen İsim, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi 41. Sayı, İstanbul 2011, s. 107-160.

Taş, İsmail, Tercüme-i Tefsiri'l-Lübâb Eserinin (Hâzin Tercümesi) Musa Bin Hacı Hüseyin El-İzniki ve Başka Müellifler Tarafından Telif Edilmesi, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt/Sayı: 53, s. 91-110, İstanbul 2016.

Taş, İsmail, Tercüme-i Tefsiri'l-Lübâb Eserinin (Hâzin Tercümesi) Musa Bin Hacı Hüseyin El-İzniki ve Başka Müellifler Tarafından Telif Edilmesi, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi 53. Sayı, İstanbul 2016.

Tietze, Andreas, Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati (1914-2003), Budapest (Budapeşte) 2009.

Timurtaş, Faruk Kadri, Eski Türkiye Türkçesi (XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük), Kapı Yay., İstanbul 2012.

Timurtaş, Faruk Kadri, Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük, İstanbul 1977.

Timurtaş, Faruk Kadri, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1977

Timurtaş, Faruk Kadri, Eski Türkiye Türkçesi, İstanbul 1977.

Timurtaş, Faruk Kadri, Eski Türkiye Türkçesi, İÜEF Yay., İstanbul 1981.

Timurtaş, Faruk Kadri, Eski Türkiye Türkçesi, Kapı Yay., İstanbul 2012 (1. Basım: 1977 İÜEF Yay.)

Timurtaş, Faruk Kadri, Osmanlı Türkçesi Grameri, 5. Baskı, İstanbul 1985.

Timurtaş, Faruk Kadri, Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü, İstanbul 1979.

Topaloğlu, Ahmet, "Cevâhirü'l-Asdâf Üzerinde Yapılan Çalışmalar ve Zajaczkowski'nin Eseri", Türklük Araştırmaları Dergisi, Sayı 2, İstanbul 1986, s. 161-183.

Topaloğlu, Ahmet, "Kur'an-ı Kerim'in İlk Türkçe Tercümelere ve Cevahirü'l-Esdaf", Türk Dünyası Araştırmaları, Sayı 27, Aralık 1983, s. 58-66.

Topaloğlu, Ahmet, Cevâhirü'l-Asdâf (Giriş-Metin-Sözlük), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi) İstanbul 1982.

Topaloğlu, Ahmet, Muhammed Bin Hamza, XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış Satır Arası Kur'an Tercümesi I (Giriş-Metin) II (Sözlük), Kültür Bakanlığı Yayınları: 227, İstanbul 1976-1978.

Topkapı Sarayı Yazma Eserler Bölümü Koşullar Kitaplığı 561

Tulum, Mertol, Sinan Paşa, Tazarrunâme, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ktp., nr. T 800, İstanbul 1968

Üstüner, Ahad, Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri, TDK Yay., Ankara 2000.

Yüksel, Murat, "Kara Timurtaş-oğlu Umur Bey'in Bursa'da Vakfettiği Kitaplar ve Vakıf Kayıtları", Türk Dünyası Araştırmaları, S. 31, İstanbul, Ağustos 1984, s. 134-147.

DOĞU TÜRKÇESİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR BİBLİYOGRAFYASI (2014-2019)*

A BIBLIOGRAPHY ON THE WORKS RELATING EASTERN TURKI
(2014-2019)

Mehmet Turgut BERBERCAN**

ÖZ

Doğu Türkçesi; Karahanlı Türkçesinden itibaren, bünyesinde kısmî olarak Oğuz ve Kıpçak lehçe unsurları barındıran Harezmi Türkçesiyle birlikte edebiyat dili halinde yükselmiş ve Çağatay Türkçesi ile şekillenip Türk dünyasının Doğu kanadında yerel ağızlarla beslenerek 20. yüzyıla kadar yaşatılmış tarihî Türk yazı dilinin adıdır. Doğrudan doğruya Eski Türkçenin devamı olup bugün Batı ve Doğu Türkistan’da konuşulan yazılan çağdaş Türk lehçelerinin kaynak ve çıkış olarak aldığı edebiyat dili olup bir tür “lingua franca” yani “köprü dili”dir. Bu çalışma, Doğu Türkçesiyle ilgili yahut bağlantılı olarak daha önce hazırlanmış bibliyografik mahiyetteki çalışmalarda bulunmayan ve 2014 yılından 2019 yılına kadar (günümüze kadar) Türkiye’de yazılmış kitap, makale, tez, tanıtma türündeki eserler üzerinedir. Çalışmada, tespit edildiği şekilde 61 adet eser, klasik düzen içinde bibliyografik künyesi verilmek ve hakkında kısa açıklama yapılmak suretiyle kaydedilmiştir. Bu yolla, son beş yıl içinde Türkiye’de hazırlanmış Doğu Türkçesi ile ilgili çalışmaların bir panoraması çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Türkçesi, Bibliyografya, Kaynakça, Çalışma, 2014-2019.

ABSTRACT

Eastern Turki (or Eastern Turkish) is a literary language of historical Turkic dialects which advanced by Hwarezmian Turkic after Qarakhanid period along with the Turkic dialects such as tribal ones Oghuz and Kipchak. Besides, Eastern Turki was shaped through Chaghatai Turkic period and then transferred lingual elements from the local diaclets till 20th century. Eastern

* Bu çalışma 02.06.2019 tarihinde dergimize gönderilmiş; 10.06.2019 tarihinde değerlendirilmeye alınmış; 25.07.2019 tarihinde bibliyografya çalışmalarının incelenmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir. Çalışmaya atıf şekli; Mehmet Turgut Berbercan, Doğu Türkçesi İle İlgili Çalışmalar Bibliyografyası (2014-2019), *Karabük Türkoloji Dergisi*, Cilt/Sayı: 1 (2019-1), Karabük 2019, s., 61-70

** Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.
mtberbercan@karatekin.edu.tr

Turki was directly a continuing language of Old Turkic and today, it is the source and emergence language of the Turkic dialects alive in Western and Eastern Turkestan, Actually, Eastern Turki was a common literary language in the Turkic world and this historical language can also be called as a kind of “lingua franca” which means “bridge language” from the past to nowadays. This bibliographical work is on the works never tabulated or catalogued in a bibliographical work or an academic paper relating Eastern Turki and only comprises the books, articles, thesis, book reviews written in Turkey from the year 2014 to 2019 (until today). In the work, 61 pieces of work related to Eastern Turki are recorded in respect of their bibliographical identity and brief explanations are presented in the matter of the works. In this manner, a panorama is made by combining the works written on Eastern Turki in last five year in Turkey.

Key Words: Eastern Turki, Bibliography, References, work, 2014- 2019.

2014

i. Berbercan, Mehmet Turgut, “Türk Yazı Dilinin Tarihi Dönemleri ve Orta Türkçenin Yeri Meselesi”, *Tarih Okulu Dergisi*, C. 7, S. 17, 2014, s. 765-783. [MAKALE]

Makalede, Türk dili tarihi içinde ve Türk edebiyatının sınırları dahilinde “Doğu Türkçesi” için tanım ve tespitler yapılmıştır (bkz. 773-777). Bilindiği gibi Eski Türkçe döneminin son devresi ve İslamiyet etkisinde gelişen Türk edebiyatının birinci yazı dili olan “Karahanlı Türkçesi”, Orta Türkçenin doğu kanadının yani “Doğu Türkçesi”nin hazırlık devresini teşkil etmektedir. Karahanlı Türkçesinden sonra, bünyesinde kısmî olarak Oğuz ve Kıpçak lehçe unsurları barındıran Harezmi Türkçesiyle birlikte edebiyat dili halinde yükselen Doğu Türkçesi, Çağatay Türkçesi ile şekillenerek Türk dünyasının Doğu kanadında kullanılmış, yerel ağızların etkisiyle zamanla değişerek Özbekçe ile Yeni Uygurcanın yazı dili haline geldiği devre kadar, Türk dünyasında divanların, tezkirelerin yazıldığı, külliyatların hazırlanıp tercümelemlerini teşkil edildiği bir edebiyat dili olarak geçerli olmuştur.

ii. Eker, Ümit; Zal, Ünal, “Ebû Nasr Samânî Tezkiresi”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 4, 2014, s. 161-179. [MAKALE]

Bu çalışmada, Gunnar Jarring'ın bir önsözle yayınladığı *Literary Texts From Kasghar* adlı eserinde bulunan “Ebu Nasr Samânî Tezkiresi”nin çeviriyazısı verilmiş, konusu ve sözcükleri üzerinde durulmuştur.

iii. Eker, Ümit; Zal Ünal, “Risâle-i Temürçilik”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 4, 2014, s. 11-23. [MAKALE]

Makalede, İsvetli Gunnar Hermansson tarafından 1929 yılında Yarkend'de istinsah ettirilen “Risale-i Temürçilik” adlı eserin çeviriyazısı verilmiş, konusu ve sözcükleri üzerinde durularak değerlendirilmeler yapılmıştır. Çalışmada eserin tıpkıbasımına ayrıca yer verilmiştir.

iv. Sarıca, Bedri, *Çağatayca-Farsça Manzum Bir Lügat: Nisâb-ı Türkî*, Grafiker Yayınları, Ankara 2014, 139 s. [KİTAP]

“Nisâb-ı Türkî”, Çağatay Türkçesinden Farsçaya manzum bir sözlük söz olup kitapta eserin Türkçe sözcükleri incelenmiştir.

v. Üşenmez, Emek, “XVI. Yüzyıl Doğu Türkçesi ile Yazılmış Bir Kuran Tefsiri: Tercüme-i Tefsir-i Yakub-i Çerhî (H. 993/M. 1585)”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 3/1, 2014, s. 167-190. [MAKALE]

Bu çalışmada, Mevlana Yakub-i Çerhî/ Ya'küb b. Osmân b. Mahmûd el-Gaznevî el-Çerhî'nin kısaca hayatı ve eserlerine değinilmiştir. “Tefsir-i Yakub-i Çerhî” adlı Farsça eserin Hemadanî Hoca adlı bir zat tarafından Doğu Türkçesi ile hazırlanmış tercümesi esas konudur.

vi. Yılmaz, Mehmet Fatih, *Telifü'l-Emir'de Yer Alan Doğu Türkçesiyle Yazılmış İki Hikâye (İnceleme-Metin-Dizin)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun 2014, 610 s. [DOKTORA TEZİ]

Tezde, Doğu Türkçesiyle yazılmış iki hikâyenin çeviriyazısı hazırlanarak Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmıştır. Metin aktarılırken motamot tercüme tekniğine bağlı kalınmıştır. Metnin çeviriyazısı ve aktarımı aynı sayfada yer almaktadır. İnceleme, çeviriyazı ve aktarım bölümlerinin ardından sözlük ve dizin içermektedir.

2015

vii. Baldane, Orhan, “Fatih Özek (2014), *Tarihî Türk Lehçelerinde Ünlüler*, Ankara: Akçağ Yayınları, 286 s.”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, S. 16, 2015, s. 318-322. [KİTAP TANITIMI]

Tanıtımda, Fatih Özek'e ait “Tarihî Türk Lehçelerinde Ünlüler” adlı eser işlenmiştir.

viii. Berbercan, Mehmet Turgut, “Türk Tercüme Edebiyatı Üzerine İncelemeler: Harezm Türkçesi ile İlk Adaptasyonlar”, *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 7, 2015, s.1-11. [MAKALE]

Çalışmada, aslı olarak Arapçadan veya Klasik Farsçadan doğrudan tercüme edilerek yahut adaptasyon yoluyla aranje edilerek 14. yüzyılda Harezmi Türkçesiyle yazılmış eserler; kullanılan teknik, biçim ve adaptasyon tarzı açısından incelenmiş, kronolojik bir perspektif üzerinde Türk dili tarihi çerçevesinde ele alınmıştır.

ix. Çayan, Adem, “Molla Yoldaş Hılvetî ve Çağatayca Mevlidi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 10, 2015, s.345-360. [MAKALE]

Çalışmanın ilk bölümünde Molla Yoldaş Hılvetî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilerek daha önce bu zat ve eserleri hakkında yapılmış çalışmalar zikredilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde mevlid ve Türkistan'daki mevlid geleneğinden bahsedilmiştir. Son bölümde Hılvetî'nin mevlidinin nüshaları tanıtılarak mevlidin bölümleri ve içerikleri örnek beyitlerle okuyuculara gösterilmiştir.

x. Çimen, Fevzi, “Çağatayca Bir Hayvan Adı Üzerine Etimolojik Bir Deneme”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 6, 2015, s. 73-80. [MAKALE]

Molla Muhammed Timur'un “*Āš āru'l-Īmāmiye*” adlı Çağatayca *Kelile ve Dimne* tercümesinde yer alan ve daha önce başka bir kaynaktan bu şekliyle tesadüf edilmeyen bir hayvan adının okunuşu, anlamı ve kökeni tartışılmıştır.

xi. Dağıstanlıoğlu, Bilal Erdem, *Keşfü'l-Hüdâ, Doğu Türkçesiyle Yazılmış Bir Kaside-i Bürde (İnceleme-Metin-Dizin)*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana 2015, 861 s. [DOKTORA TEZİ]

Tezde, “Keşfü'l-Hüda” adlı eserin Berlin'de muhafaza edilen nüshasının çevriyazısı ile Türkiye Türkçesine çevirisi sunulmuş, eserin dil bilgisi özellikleri tespit edilerek dizini teşkil edilmiştir. Ayrıca eserin diğer bir nüshası olan Süleymaniye Kütüphanesi Mahmud Paşa koleksiyonundaki nüsha ile Berlin Şehir Kütüphanesindeki nüsha karşılaştırılmıştır.

xii. Eker, Ümit; Zal, Ünal, “Risāle-i Ehl-i Derviş”, *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 10/2, 2015, s. 283-328. [MAKALE]

Makale, “Risāle-i Ehl-i Derviş” hakkında verilen künye bilgileriyle başlamaktadır. Bu bilgilerin ardından eserin dil incelemesi yapılarak hüviyeti belirlenmiş; orijinal metnin çevriyazısı, tıpkıbasım ve sözlüğü sunulmuştur.

xiii. Gedik, Sadi; Özdemir, Hakan; Göbekli, Bayram, “Çağatayca Taberî Tarihi”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 10/12, 2015, s. 387-410. [MAKALE]

Çalışmada “Çağatayca Taberî Tarihi” genel olarak ele alınmıştır. Üç bölümden oluşan makalede, giriş olarak Çağatayca yazılmış tarih eserleri işlenmiştir. “Taberî Tarihi” hakkında genel bilgiler veren bölümde ise çalışma konusu olan eserin tarihî akış içindeki durumu incelenmiş ve devamında eserin dil özellikleri üzerinde durulmuştur.

xiv. Güngör, Yurdagül Aydın, *Doğu Türkçesi Kur'an Tefsiri (Sâffât, Sad ve Zümer Sureleri) [İnceleme-Tenkitleli Metin-Dizin-Tıpkıbasım]*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul 2015, 565 s. [YÜKSEK LİSANS TEZİ]

Tez, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmet Bölümü, 16 numarada kayıtlı bulunan nüshanın 2. cildine ait 150a /173a varakları üzerinde yapılmıştır. Bu varaklar Sâffât, Sad ve Zümer Surelerini içermektedir; inceleme, tenkitli metin, dizin ve tıpkıbasım olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır. Aşağıda sırası geldikçe “Doğu Türkçesi Kur'an Tefsiri” üzerine yapılmış diğer tez çalışmaları zikredilmiştir.

xv. Kurtoğlu, Kübranur, *Doğu Türkçesi Kur'an Tefsiri (Lukmân, Secde ve Ahzâb Sureleri) [İnceleme-Tenkitleli Metin-Dizin-Tıpkıbasım]*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul 2015, 498 s. [YÜKSEK LİSANS TEZİ]

Tez, Doğu Türkçesi Kur'an Tefsiri'nde yer alan Lukmân, Secde ve Ahzâb surelerinin incelemesinden oluşmaktadır. İncelemede metinle ilgili genel bilgiler verildikten sonra ilgili kısmın çeviriyazısı sunulmuş, dizin ve tıpkıbasımlar çalışmaya eklenmiştir.

xvi. Kuyma, Erol, “Harezmi Dönemi Türkçesi ve Eserlerine Genel Bir Bakış”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 1, 2015, s. 367-383. [MAKALE]

Çalışmada genel bilgiler verilerek Harezmi Türkçesinin oluşumu, dil özellikleri ve eserleri kaydedilmiştir.

xvii. Şimşek, Yaşar; Sertkaya, Osman Fikri, “Harezmi Türkçesi ile Yapılan Kur'an Tercümelelerinden Meşhed Nüshası Üzerine İlk Bilgiler-I”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* S. 4/4, 2015, s. 1382-1412. [MAKALE]

Bu çalışmada İran Meşhed'de Āstan-i Quds-i Razavi Kütüphanesi 293 numarada kayıtlı, 645 varaklık eksik bir tercüme olan eser hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmada giriş, nüshanın tavsifi, nüshanın ketebe kaydı, nüshanın özellikleri, nüshanın dili, söz varlığından örnekler, istinsah hataları, kelime ve şekil açıklamaları, Meşhed nüshasından örnekler, tıpkıbasım örnekleri verilerek eserin detaylı bir incelemesi yapılmıştır.

xviii. Uyğur, Sinan, “Çağatay Türkçesi Sözlüklerinde Aynı Yanlıştan Doğmuş Yedi Gölge Kelime: Hav, Havla, Hobla, Hubla, Havubla, Havabla,

Haubla”, *Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2015, s. 153-162. [MAKALE]

Çalışmaya “Gölge kelime nedir?” sorusunun açıklaması yapılarak başlanmıştır. Ardından incelenen kelimelerin eserlerde ve sözlüklerde ne şekilde yer aldıkları belirtilmiştir. *Hav* kelimesinin tarihî ve günümüz Türk lehçelerinde var olabileceği düşünülse de Türk lehçelerinin taranması sonucunda böyle bir kelimenin mevcut olmadığı kanısı ile çalışma sonlandırılmıştır.

xxix. Uzunoglu, Şen Hülya, *Doğu Türkçesi Kur’an Tefsiri (Kasas, Ankebüt ve Rum Sureleri) [İnceleme-Tenkritli Metin-Dizin-Tıpkıbasım]*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul 2015, 567 s. [YÜKSEK LİSANS TEZİ]

Tez, Doğu Türkçesi Kur’an Tefsiri’nde yer alan Kasas, Ankebüt ve Rum surelerinin incelemesinden oluşmaktadır. İncelemede metinle ilgili genel bilgiler verildikten sonra ilgili kısmın çeviriyazısı sunulmuş, dizin ve tıpkıbasımlar çalışmaya eklenmiştir.

xx. Xolmonova, Zulhumor, “Babürnâmedeki Bazı Kelimelerin Tarihi ve Etimolojik Tahlili”, Çev. T. Bilveren, *Journal of Social Sciences*, C. 5/9, S. 114-119 [MAKALE (ÇEVİRİ)]

Çalışmada, Babürnâme’de geçen bazı kelimelerin anlamları ve fonetik yapılarındaki değişiklikler Özbek edebî diliyle mukayese edilerek eserin söz varlığı üzerine tespitler yapılmıştır.

2016

xxi. Abik, A. Deniz, “Ali Şir Nevâyî’nin Eserlerinde “Latife” Kavramı”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, Prof. Dr. Mine Mengi Özel Sayısı, C. 2, S. 5, 2016, s. 26-33. [MAKALE]

Ali Şir Nevâyî’nin eserleri içinde latife kavramı çerçevesinde değerlendirilebilecek sözler, örnekleri ile incelenmiştir.

xxii. Alper, Serap, “Risâle-i Sâbûn-Gerlik”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 1, 2016, s. 45-69. [MAKALE]

“Risâle-i Sâbûn-Gerlik” bir meslek risâlesidir. Çalışmada eserle ilgili genel özellikler, eserin dil açısından önemi, yazım özellikleri, ses bilgisi, metin, Türkiye Türkçesine aktarımı, tıpkıbasımı verilerek bir yayını yapılmıştır.

xxiii. Bakırcı, Fatih, “Harezmi Türkçesiyle Yazılmış *Kıyasu’l-Enbiya*’da *koş* Sözcüğü ve Anlam Alanı”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* S. 5/1 2016 s. 42-55. [MAKALE]

Makalede, Harezmi Türkçesiyle yazılmış *Kıyasu’l-Enbiya*’da geçen “koş” sözcüğünün anlamı üzerinde durulmuştur. Metinde 12 kez geçen sözcük, tamamen

semantik alanı içinde incelenip dönem sözlükleri ve metinlerindeki anlamlarıyla karşılaştırılarak çalışmada sunulmuştur.

xxiv. Bakırcı, Fatih, *Ömer Bakî, Hamse-i Nevayî-i Ferhad ü Şirin (Giriş-Metin-Türkiye Türkçesine Aktarma-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım)*, Kesit Yayınları, İstanbul 2016, 656 s. [KİTAP]

18. yüzyılda Ömer Bakî tarafından yazılan “Hamse-i Nevayî-i Ferhad ü Şirin” isimli eser yayınlanmıştır. Çalışmada; eserin yazım bilgisi, ses bilgisi, biçim bilgisi ve söz varlığı ortaya konmuş, eserin dili vasıtasıyla Doğu Türkçesinin yerel ağız özellikleriyle beslendiği döneme bir bakış atılmıştır.

xxv. Çiçekli, Gülfıdan, “Fatih Bakırcı (2016). *Ömer Bakî, Hamse-i Nevayî-i Ferhad ü Şirin (Giriş-Metin-Türkiye Türkçesine Aktarma-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım)*, İstanbul: Kesit Yayınları”, *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 1, s. 145-146. [KİTAP TANITIMI]

xxiv. madde başında künyesi verilen eserin tanıtımıdır.

xxvi. Çökmez, Halil, *Doğu Türkçesi Kur’an Tercümelerinde İsim*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Antalya 2016, 259 s. [YÜKSEK LİSANS TEZİ]

Tezde, Doğu Türkçesiyle yazılmış Kur’an tercümelerinde isim yapıları incelenmiştir. İlk olarak, Kur’an Tercümelerinin tarihi ve bu tercümeler üzerine yapılmış çalışmalar hakkında genel bilgiler verilmiş, sonrasında tercümelerde geçen isim yapan ekler tespit edilmiş ve metinlerden örneklerle fonksiyonlarına göre sıralanmıştır.

xxvii. Durgunay, Banu, *Doğu Türkçesi İlk Kur’an Çevirilerinde Fiiller*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Antalya 2016, s. 243. [YÜKSEK LİSANS TEZİ]

Tezde, Doğu Türkçesi ile hazırlanmış ilk Kur’an tercümelerindeki fiillerin yapımı ve çekim morfolojisi incelenmiştir.

xxviii. Merhan, Aziz; Tekin, Emel, “Ali Şir Nevâyî’nin Şeyh San’an Destanında Çağatayca ve Oğuzca Dil Unsurları”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 5/1, 2016, s. 1-8. [MAKALE]

Makalede Şeyh San’an Destanı tanıtılmıştır; destan metnindeki Çağatayca ve Oğuzcaya has dil unsurları ortaya konmuş, bir karşılaştırma sunulmuştur.

xxix. Pekgöz, Arslan Gülşen, *Doğu Türkçesi Kur’an Tefsiri (Sebe, Fâtır ve Yasin Sureleri) [İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin-Tıpkıbasım]*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul 2016, 412 s. [YÜKSEK LİSANS TEZİ]

Tez, Doğu Türkçesi Kur’an Tefsiri’nde yer alan Sebe, Fâtır ve Yasin surelerinin incelemesinden oluşmaktadır. İncelemede metinle ilgili genel bilgiler

verildikten sonra ilgili kısmın çeviriyazısı sunulmuş, dizin ve tıpkıbasımlar çalışmaya eklenmiştir.

xxx. Rezai, Mehdi, “Hârezm Türkçesiyle Yazılan Bir Kur’an Tercümesi (Meşhed-Āstān-i Quds-i Razavi Nüshası)”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* S. 5, 2016, s. 1094-1113. [MAKALE]

Makalede, İran’da Āstān-i Quds-i Razavi Kütüphanesinde yer alan Doğu Türkçesiyle yazılmış Kur’an tercümesi incelenmiştir. Çalışma, eserin tanıtımı ve dil özellikleri hakkında yer alan bilgilerden oluşmaktadır.

xxxı. Toplu, Bayram, *Muhammed Sıddık Rüşdi’nin Tezkiresinin Tahlili (Giriş, İnceleme, Metin, Dizin 1-161 Varaklar)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2016. [DOKTORA TEZİ]

Ali Şir Nevâyî’nin eserinden sonra Doğu Türkçesiyle “Evliya Tezkiresi” kaleme almış Muhammed Sıddık Rüşdi’nin tezkiresinin incelemesidir.

xxxii. Uzuntaş, Hülya, *Uygur Harfleriyle Yazılmış Çağatayca Seyfü’l-Mülûk Hikâyesi’nin Transkripsiyonu, Çevirisi ve Sözlüğü*, Çantay Yayınları, İstanbul 2016, 472 s. [KİTAP]

Esasen 2016 yılında hazırlanmış bir doktora tezi olan çalışmanın kitaplaştırılmış şeklidir. Kitapta, Kursiv Uygur harfleri ile 16. yüzyıla doğru Çağatayca yazılan” Seyfü’l-Mülûk Hikâyesi”nin çeviriyazısı, Türkiye Türkçesine aktarımı ve sözlüğü hazırlanmıştır.

2017

xxxiii. Alper, Serap, “Aşçılık Risâlesi (Risale-i Aş-Fezlik)”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* S. 6, 2017, s. 2027-2066. [MAKALE]

Bu makale, Doğu Türkçesiyle yazılmış çeşitli meslek risalelerinden birisi olan *Risale-i Aş-fezlik* üzerinedir. Çalışmada, eserin genel tanıtımı yapılarak eserde gözlenen bazı dil özellikleri Çağatay Türkçesinin Klasik Dönemi ve Klasik Sonrası Dönemi bazında mukayese edilmiştir. Metnin çeviriyazısı, Türkiye Türkçesi aktarımı ve tıpkıbasımı sunulmuştur.

xxxiv. Atalan, Soner, *Doğu Türkçesi Kur’an Tefsiri (Duhân, Ahkaf, Muhammed, Fetih, Hucurât ve Kaf Sureleri) [İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin-Tıpkıbasım]*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul 2017, 550 s. [YÜKSEK LİSANS TEZİ]

Tez, Doğu Türkçesi Kur’an Tefsiri’nde yer alan Duhân, Ahkaf, Muhammed, Fetih, Hucurât ve Kaf surelerinin incelemesinden oluşmaktadır. İncelemede metinle ilgili genel bilgiler verildikten sonra ilgili kısmın çeviriyazısı sunulmuş, dizin ve tıpkıbasımlar çalışmaya eklenmiştir.

xxxv. Berbercan, Mehmet Turgut, “İsveç Türkolojisinden İki Bilgin: Gustaf Raquette ve Gunnar Jarring”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 10, 2017, s. 42-54. [MAKALE]

Çalışmada, giriş bilgisi olarak İsveç Türkolojisiyle ilgili genel bilgiler verilmiş; İsveç Türkolojisinin öncü isimleri Gustaf Raquette ve Gunnar Jarring’ın hayatları anlatılarak Türkoloji ve özellikle Doğu Türkçesi üzerine hazırladıkları eserler ve çalışmalar bibliyografik şekilde açıklamalı olarak sunulmuştur. Makalede, yazarın 2016’da İsveç’te kaldığı süre zarfında İsveç kütüphanelerinde yaptığı araştırma sonuçları kaydedilmiştir.

xxxvi. Bilecik, Fahrünnisa, *Karahanlı Türkçesi ve Harezm Türkçesi Kılavuzu*, Zahir Yayınları, 2017, 58 s. [KİTAP]

Kitapçık iki bölümden oluşmaktadır. 1. bölümde Karahanlılar hakkında kısa bir bilgi, dönemin eserleriyle ilgili bilgi, Karahanlı Türkçesi dil bilgisi ve örnek metinler verilmiş; 2. bölümde, 1. bölümdeki şekille aynı olarak Harezm Türkçesine yer verilmiştir.

xxxvii. Eker, Ümit, “Çağatay Türkçesi Eserlerinden Garip Senem Şah (Dil İncelemesi-Metin-Aktarım)”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 6, 2017, s. 2080-2113. [MAKALE]

Senem Şah hikâyesinden, varyantlarından ve Türk edebiyatındaki izlerinden bahsedildikten sonra, hikâyenin Çağatay Türkçesinin geç döneminde hazırlanmış nüshası dil özellikleri açısından incelenmiş, metnin çeviriyazısı ve Türkiye Türkçesi aktarımı sunulmuştur.

xxxviii. Kılıç, Dilek, “Hülya Uzuntaş, *Uygur Harfleriyle Yazılmış Çağatayca Seyfü’l-Mülük Hikâyesi’nin Transkripsiyonu, Çevirisi ve Sözlüğü*, Çantay Yayınları, İstanbul 2016, 472 s.”, *Journal of Old Turkic Studies* S. 2, 2017, s. 187-189. [KİTAP TANITIMI]

xxxii. madde başında künyesi verilen eserin tanıtımıdır.

xxxix. Kök, Karahan Naciye, “Doğu Türkistan Tarihini Anlatan Bir Eser: Kitâb-ı Gazât Der Mülk-i Çin”, *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, 2017, s. 138-146. [MAKALE]

“Kitâb-ı Gazât der Mülk-i Çin” adlı eserin genel künyesi aktarılarak eserde tespit edilen savaş, askerlik, devlet yönetimi, meslek ve yer adları ile ilgili Türkçe kökenli yahut Moğolcada bulunan kelimeler üzerinde durulmuş, eserin söz varlığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

xl. Li, Yong-Song, *Doğu Türkçesi Grameri Dizini*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2017, 724 s. [KİTAP]

Kitap, Carl Brockelmann'ın Almanca kaleme aldığı “Osttürkische Grammatik der islamischen Litteratursprachen Mittelasiens (Leiden 1951-1954)”, yani “Orta Asya'nın İslamî Doğu Türk Edebiyat Dillerinin Grameri” adlı eserinin dizin çalışmasıdır.

xli. Mert, Abdullah, “Osmanlı Şairlerinin Çağatay Türkçesiyle Yazdıkları Şiirlerde Kullandıkları Dil Üzerine”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 41, 2017, s. 107-118. [MAKALE]

Makale iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı-Çağatay dil ve kültür etkileşimine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Osmanlı şairlerinin yazdıkları Çağatayca şiirlerin dil özellikleri incelenmiştir.

xlii. Onur, Samet, *Doğu Türkçesi Kur'an Tefsiri (Mü'min, Fussilet, Şurâ, Zuhurf Sureleri) [İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin-Tıpkıbasım]*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul 2017, 590 s. [YÜKSEK LİSANS TEZİ]

Tez, Doğu Türkçesi Kur'an Tefsiri'nde yer alan Mü'min, Fussilet, Şurâ, Zuhurf surelerinin incelemesinden oluşmaktadır. İncelemede metinle ilgili genel bilgiler verildikten sonra ilgili kısmın çeviriyazısı sunulmuş, dizin ve tıpkıbasımlar çalışmaya eklenmiştir.

xliii. Soydan, Serpil, “Klasik Çağatay Devri Şairleri Olan Ali Şir Nevâyî ve Hüseyin Baykara'nın Manzum Eserlerinde Oldurgan Çatı”, *Gazi Türkiyat Dergisi*, S. 10, 2017, s. 157-179. [MAKALE]

Çalışmanın giriş bölümünde Çağatay devri ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra, asıl konu olan “oldurganlık” bahsine geçilmiş ve Nevâyî ile Hüseyin Baykara'nın şiirleri üzerinden oldurgan çatı eki alan fiiller yapı ve anlam bakımından sayısal verilerle desteklenerek kategorize edilmiştir.

xliv. Tabaklar, Özcan; Boltabayev, Saidbek, “Çağatayca Mevâhib-i Aliyye (Tefsir-i Hüseyinî) Tercümesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 57, S. 57, 2017, s. 237-258. [MAKALE]

Çalışmada Çağatayca “Mevâhib-i Aliyye”nin çeşitli nüshaları alt başlıklar halinde ele alınmış ve bu nüshalar ile ilgili bilgiler verilerek hangi çalışmaların yapıldığı ortaya konmuştur.

xlv. Toprak, Funda, *Hoca Nazar Hüveydâ, Râhat-ı Dil (İnceleme-Metin-Dizin)*, Grafiker Yayınları, Ankara 2017, 524 s. [KİTAP]

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Hoca Nazar Hüveydâ'nın kısa yaşam öyküsü ve eserleri hakkında bilgiler; ikinci ve üçüncü bölümlerde, eserin dili üzerine incelemeler; dördüncü bölümde metnin çeviriyazısı ve beşincide ise bir “dizin” bulunmaktadır.

xlvi. Tokay, Yaşar, “Funda Toprak, *Hoca Nazar Hüveydâ, Râhat-ı Dil (İnceleme-Metin-Dizin)*, Grafiker Yayınları, Ankara 2017, 524 s.”, *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 2, 2017, s. 166-169. [KİTAP TANITIMI]

xlvi. madde başında künyesi verilen eserin tanıtımıdır.

xlvii. Toker, Mustafa; Uygun, Muhsin, *Çağatayca Cümcümenâme*, Palet Yayınları, Konya 2017, 164 s. [KİTAP]

Çağatay Türkçesiyle yazılmış Cümcümenâme'nin yeni bir yayınıdır. Giriş bilgisinden sonra, metnin dil özelliklerinin verildiği bir inceleme, daha sonra “Çeviri Yazılı Metin”, “Türkiye Türkçesine Aktarım”, “Dizin” bölümlerini içermektedir. Ayrıca “Ekler Dizini” ve “Tıpkıbasım” çalışmaya ilâve edilmiştir.

xlviii. Toktar, Soner, “Yong-Song, Lİ, *C. Brockelmann'ın “Doğu Türkçesi Grameri” Dizini*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2017, 724 s.”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2017, S. 8, s. 102-104. [KİTAP TANITIMI]

xl. madde başında künyesi verilen eserin tanıtımıdır.

xliv. Toplu, Bayram, “Doğu Türkçesinde İki Evliya Tezkiresinin Karşılaştırılması (Ali Şir Nevâyî ve Muhammed Sıddık Rüşdî)”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 12/30, 2017, s. 433-440. [MAKALE]

Doğu Türkçesiyle yazılmış iki “Evliya Tezkiresi”nin konu ve üslup açısından edebî bir karşılaştırmasıdır; ayrıca bkz. xxxi. maddede kaydedilen tez.

2018

I. Aydın, Timür, *Doğu Türkçesiyle Yazılmış Bir Kabûsname*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul 2018, 978 s. [YÜKSEK LİSANS TEZİ]

Kabûsname'nin Doğu Türkçesiyle yapılmış iki çevirisi bilinmektedir. Bu çalışmada eserin, British Library'de Or. 9661 ile kayıtlı bulunan Doğu Türkçesi çevirisi işlenmiştir.

ii. Berbercan, Mehmet Turgut, *Çağatayca Gülistan Tercümesi (Sibicâbî'nin Gülistan Çevirisi) [Giriş-Gramer-Metin-Notlar-Dizin-Tıpkıbasım]*, Bilgeoğuz Yayınları, 4. BASKI, İstanbul 2018, 601 s. [KİTAP]

Kronolojik olarak Türk edebiyatındaki ikinci Gülistan tercümesi olan Sibicâbî'nin Gülistan Çevirisi veya en bilinen adıyla “Çağatayca Gülistan Tercümesi (Gülistân-ı Türkî)”, Harezmi Türkçesinden Çağatay Türkçesine geçişi tanımlayan, dil özellikleri bakımından Harezmi Türkçesinin son, Çağatay Türkçesinin ise ilk eseri olma özelliği taşıyan bir eserdir. Mehmet Turgut Berbercan tarafından “Çağatayca Gülistan Tercümesi” başlığıyla İstanbul Üniversitesi'nde, 2011 yılının ağustos ayında Doktora Tezi olarak bilim dünyasına sunulmuştur. 2011

yılına ait bu çalışma, eserin dünyada ve Türkiye'de yapılmış ilk neşridir ve eser üzerindeki ilk kapsamlı bilimsel çalışmadır. Eserin tamamının çeviriyazısını, gramerini, dizinli sözlüğünü ve tıpkıbasımını içermektedir. Ayrıca kitapta, esere ait filolojik notlar ile eserin Türk dili tarihi içindeki önemli yerini ortaya koyan tespitler ve açıklamalar bulunmaktadır. 2011'de tez olarak iki cilt halinde sunulan eser, 2012'de kitap olarak neşredilmiştir. Bu madde başında, Çağatayca Gülistan'ın 4. Baskısı olarak 2018'de İstanbul'da yayımlanan basımı kaydedilmiştir.

ii. Berbercan, Mehmet Turgut, *Şair Mehmed Emanî Manzum Hikâyeler*, Der Yayınları, İstanbul 2018, 134 s. [KİTAP]

Eserde ilkin, Doğu ve Batı Türkçesini şiirlerinde ustalıklı kullanmış 16. yüzyıl İran sahası Türk şairlerinden Mehmed Emanî'nin sanatı, dili ve eserleri tanıtılmış, şairin Türk dili ve edebiyatındaki yeri ortaya konmuştur. Esas bölümler olarak Emânî'ye ait manzum hikâyelerin çeviriyazısı, hikâyelerin Türkiye Türkçesi'ne uyarlanmış çevirisi ve hikâyelerde geçen Türkçe kökenli kelimelerin alfabetik ve gramatikal düzen içinde verildiği söz varlığı bulunmaktadır. İlâveten Arap harfli manzum hikâyelerin tıpkıbasımı verilmiştir.

iii. Demirci, Ümit Özgür, "Seyf-i Sarâyî'nin Gülistan Tercümesinde Fiilden Fiil Yapımı", *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 63, 2018, s.187-226. [MAKALE]

Çalışmada Serâyî'nin Kıpçakça "Gülistan Tercümesi"nde tespit edilen fiilden türetilmiş fiiller yapı ve anlam bilgisi açısından incelenerek Türk dilinin tarihî gelişimi içerisinde değerlendirilmiştir; incelemede, yapısal açıdan Doğu Türkçesine ait fiiller tabii olarak bulunmaktadır.

iv. Eker, Ümit, "Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Bir Kısâs-ı Enbiyâ Nüshası (Dil İncelemesi-Çeviriyazı-Türkiye Türkçesine Aktarma)", *Zeitschrift für die Welt der Türken*, S.10, 2018, s. 219-236. [MAKALE]

Makalede, Berlin'de tespit edilmiş "Çağatayca Toplu El Yazmaları" adıyla kayıtlı bir el yazması mecmua içinde başlıksız olarak bulunan "Kısâs-ı Enbiyâ" parçası ele alınmıştır. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde metnin önemli dil özellikleri belirtilmiş; ikinci bölümde, çeviriyazısı hazırlanmış ve son bölümde metnin Türkiye Türkçesine aktarımı yapılmıştır.

v. Eker, Ümit, "Çağatay Türkçesiyle Yazılmış "Dört İmam" Efsanesi (Dil İncelemesi-Çeviriyazı-Türkiye Türkçesine Aktarım)", *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, C. 13/12, 2018, s. 631-681. [MAKALE]

Çalışma, Çağatay Türkçesiyle oluşturulmuş "Dört İmam" efsanesinin bir dil incelemesidir; üç bölümden oluşmaktadır: İlk bölümde metnin önemli dil özellikleri belirtilmiş; ikinci bölümde, çeviriyazısı hazırlanmış ve son bölümde metnin Türkiye

Türkçesine aktarımı yapılmıştır; ayrıca metnin tıpkıbasımı çalışmaya ilâve edilmiştir.

İvi. Eker, Ümit, “Son Dönem Çağatay Türkçesiyle Yazılmış Risâle-i Yafındilik “Örtünme Risalesi” Adlı Eser (Dil Özellikleri, Çevriyazi, Türkiye Türkçesine Aktarma, Tıpkıbasım)”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, S. 11, 2018, s. 75-98. [MAKALE]

Berlin’de tespit edilmiş “Çağatayca Toplu El Yazmaları” adıyla kayıtlı el yazması içinde bulunan “Risâle-i Yafındilik (Örtünme Risalesi)” parçası ele alınmıştır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde metinde öne çıkan ses ve şekil bilgisi özellikleriyle kelime kadrosu incelenmiştir. İkinci bölümde metnin çevirisi yapılmıştır. Son bölümde ise metnin Türkiye Türkçesine aktarımı bulunmaktadır; ayrıca metnin tıpkıbasımı çalışmaya ilâve edilmiştir.

İvii. Kalegeri, Çiğdem, *Batı Türkçesi ve Doğu Türkçesinde -sA Biçimbirimi ve Şart İfadesi Üzerine Karşılaştırılmalı Bir Çalışma*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana 2018, 490 s. [DOKTORA TEZİ]

Tezde, Batı Türkçesi ve Doğu Türkçesinde bulunan -sA biçimbirimi ve şart ifadesi, 15. ve 16. yüzyıllarda yazılmış metinler üzerinden açıklanmıştır.

İviii. Rahimi, Farhad, “Çağatay Türkçesi Sözlükleri Bibliyografyası”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 7/1, 2018, s. 69-10 [MAKALE]

Makalede, başlıca Çağatay Türkçesi sözlükleri zikredilerek ve bu sözlükler üzerine yapılan çalışmalar bibliyografik şekilde verilmiştir.

İix. Sertkaya, Osman Fikri, *Kelime Dağarcığımızdan Etimoloji Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara 2018, 398 s. [KİTAP]

Eser, Türkçeye çevresindeki dillerden geçen kelimeler ile çeşitli Türkçe kelimelerin etimolojik kökenlerinin anlatıldığı bir kitaptır. Doğu Türkçesi kelime şekilleri ve yapılarla ilgili bilgiler ve karşılaştırmalar tabii olarak içermektedir.

İx. Temel, Emine, *Doğu Türkçesinde (14.-16. yy) Cümle ve Sözcük Öbekleri*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili Bilim Dalı, 2018, s. 834. [DOKTORA TEZİ]

Tezde, Doğu Türkçesiyle 14.-16. yüzyıllarda yazılmış 13 manzum ve 4 mensur olmak üzere 17 eser sözcük öbekleri ve cümle yapıları bağlamında incelenmiştir. Çalışma bir giriş ile birlikte dört bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. İlk Doğu Türkçesinin tanımı ve dil-edebiyat tarihi içindeki yeri hakkındaki muhtelif düşünceler ve tanımlar sıralanmış; sonrasında çalışmada temel alınan eserler hakkında bilgiler verilmiştir. Esas bölümlerde, rastlanan sözcük ve cümle öbekleri yapısal açıdan belli bir şablon düzeni içinde örnekleriyle gösterilmiştir; ayrıca tablo ve şekillerle bulgular desteklenmiştir.

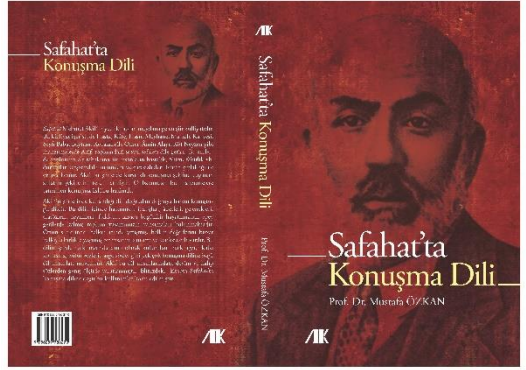
Ixi. Toplu, Bayram, “Muhammed Sıddık Rüşdî’nin Hayatı, Eserleri ve Dünya Görüşü”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 13/12, 2018, s. 527-536. [MAKALE]

Bkz. xxxi. maddede kaydedilen tez.

Yazar Notu: Bu bibliyografya bir başlangıç olarak hazırlanmıştır. Kayda geçirilecek diğer eserler ve gelecek yıllarda yapılacak çalışmalar ile genişletilmesi planlanmaktadır. Doğu Türkçesiyle ilgili olarak 2014 yılına kadar hazırlanmış bibliyografya makaleleri (Elmalı, Murat, “Çağatay Türkçesi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S. 35, 2006, s. 17-106; Rahimi, Farhad, “Çağatay Türkçesi ve Edebiyatı Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, S. 9/3, 2014, s. 1157-1218.) gözden geçirilmiştir; 2014 yılı için kaydı bulunmayan eserler kayda alınmıştır.

**Prof. Dr. Mustafa Özkan, *Safahat'ta Konuşma Dili*,
Akademik Kitaplar Yayınları, İstanbul 2018, 455 s., ISBN
978-605-9786-27-0 (Tanıtma)***

Mariana BUDU**

Birinci İstiklâl ve istikbal mücadelesinin en çetin geçtiği dönemlerde bağımsızlık fikrini İslâm coğrafyasına taşıyan Mehmet Akif Ersoy, vefatının 81. yılı münasebetiyle birçok biçimde anılmıştır. Prof. Dr. Mustafa Özkan, büyük şairimizin aziz hatırasını saygıyla anarak, onun Türk Diline kattığı zenginliği vurgulamak için *Safahat'ta Konuşma Dili* kitabını okuyuculara sunmaktadır. Son yıllarda üniversitelerde yazarlarımızla veya şairlerimizle ilgili çalışmalara ağırlık verildiğini görüyoruz, okuyoruz. Bu çalışmalar, Türk Dilinin gelişmesi ve yayılması açısından önemli bir kazanç olmaktadır. Değişik edebî türlerde

* Bu çalışma 27.05.2019 tarihinde dergimize gönderilmiş; 30.05.2019 tarihinde değerlendirilmeye alınmış; 25.07.2019 tarihinde kitap tanıtımı çalışmalarının incelenmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Atıf şekli; Mariana Budu, Prof. Dr. Mustafa Özkan, *Safahat'ta Konuşma Dili*, Akademik Kitaplar Yayınları, İstanbul 2018, 455 s., ISBN 978-605-9786-27-0 (Tanıtma), *Karabük Türkoloji Dergisi*, Cilt/Sayı: I, s. 165-171.

** Öğr. Gör., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Leh Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, mariana.budu@istanbul.edu.tr

yoğun bir yayın faaliyetine girilerek dilimizin gelişmesine ve zenginleşmesine değerli katkılarda bulunmaktadır.

Bir şairin edebî kişiliğinin ortaya konması, onun iç dünyası, duygu ve düşüncelerinin anlaşılması için, onun dili ve üslûbunun incelemesi önemli bir yer tutmaktadır. *Safahat'ta Konuşma Dili* adlı çalışmayla, Prof. Dr. Mustafa Özkan bize Mehmet Akif Ersoy'un dili ve üslûbunu ortaya koyar. Prof. Dr. Mustafa Özkan'a göre: “*Akif'in sanatının en büyük özelliği, toplum hayatını anlatmaktır. Onun şiirlerinde mahallî hayat sahneleri, canlı bir şekilde, çevreleri, şahısları, olayları, maddî ve manevî bütün özellikleriyle görülür. Onun yetiştiği devir, toplumumuzun sosyal buhranlarla çalkalandığı bir devir. Bu bakımdan Akif, şiirlerinde bireysel duygulardan çok toplum sorunlarına önem vermiştir. İnsandan hareket ederek toplumun kanayan yaralarına parmak basmış, toplumda var olan derin sebeplerini ve çözüm yollarını sade bir dil ve yalın bir üslûpla anlatmıştır.*”

Mehmet Akif Ersoy'un edebî kişiliği üzerinde birçok makale yazan Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş şair hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: “*Şairin üslûbu sade, külfetsiz ve rahat bir söyleyişe dayanır. Tabiiik, samimiyet ve yerlilik en belirli vasıflardır. Dili temiz, duru, pürüzsüzdür. Sade yazmakta zamanına göre çok ileride olan Akif, şiirimize halk dilini mahalle, sokak konuşmasını getirmiştir.*”¹

Aynı duruşu Prof. Dr. Zeynep Korkmaz da sergilemektedir: “*... Akif, sanatında dinî ve millî kültürle bütünleşmiş şuurlu bir heyecanı hâkim kılan güçlü ve coşkulu bir vatan şairidir. İnsandan hareket ederek, günlük olayları ve çeşitli hayat sahnelerini tasvir yolu ile, toplumdaki gizli derinlere, kanayan yaralara parmak basan idealist bir toplum şairidir.*”²

Mehmet Akif'in *Safahat'*ı yedi kitaptan oluşan şiir külliyyatının adıdır. Mehmet Akif, *Safahat'*teki şiirlerin bazılarında ağır ve terkipli bir dil kullanmışken, bazılarını ise sade bir Türkçe ile kaleme almaktadır. *Safahat'*ta yer alan “Hasta”, “Küfe”, “Hasır”, “Meyhane”, “Mahalle Kahvesi”, “Seyfi Baba”, “Bayram”, “Koca Karı ile Ömer”, “Âmin Alayı”, “Kör Neyzen” şiirlerinde Akif'in toplumdaki sosyal sefaleti; toplumun alt tabakasına ait insanların hastalık, ölüm, fakirlik vb. durumlar karşısındaki tutumları ve çaresizlikleri bütün çıplaklığı ile ortaya koyduğunu dile getirmektedir. Prof. Dr. Mustafa Özkan, Akif'in bu şiirlerinde konuşma üslûbunun hâkim olduğunu, karşılıklı konuşma şekline dayanan anlatım şeklini tercih ettiğine de dikkatimizi çekmektedir.

Geçen akşam eve geldim. Dediler:

-Seyfi Baba

¹ Faruk Kadri Timurtaş, “Mehmet Akif'in Türkçeciliği”, *Düşünen Adam*, Aralık 1961, s. 15.

² Zeynep Korkmaz, “Mehmet Akif'te Dil ve Üslûp Özellikleri”, *Türk Dili*, sy. 420, s. 555.

Hastalanmış, yatıyormuş.

-Nesi varmış acaba?

-Bilmeyiz, oğlu haber verdi geçerken bu sabah.

Keşki ben evde olaydım... Esef ettim vah vah!

Bir fener yok mu, verin ... Nerde sopam? Kız çabuk ol.

Gecikirsem kalırım beklemeyin... Zîrâ yol

Hem uzun hem de bataklıktır....

(Seyfi Baba)

Mehmet Akif'in şiiirlerinde aydın tabakadan en basit halk tabakasına kadar her sınıf insanın dilini bulmak mümkündür. Konuştuğu kişilerle kullandığı dil arasında tam bir uyum vardır. Bu şiiirlerde Akif Türkçeyi kaba söyleyişleri, küfrü, argosu, bedduası, mahallî söyleyişleri ve ağız özellikleri dahil her yönüyle kullanmaktadır. Böylece gerçek bir tablo çizmek için söyleyenlerin dilinden aldıklarını olduğu gibi şiiirlerine aktarmaktadır. Fakat, zamanında, özellikle "Mahalle Kahvesi", "Meyhane" ve Köse İmam" şiiirlerinde kullanılan kaba ve çirkin kelimelerin çok büyük hata olduğu ileri sürülmüştür.³

Akif'in kullandığı dil, doğrudan doğruya halkın konuştuğu zengin bir dildir. Çünkü içinde halkımızın inançları, âdetleri, gelenekleri, atasözleri, deyimleri, folkloru, kısaca bugünkü hayatımızdan epey gerilerde kalmış toplum yaşamımızın yansımaları bulunmaktadır. Onun şiiirlerinde, halkın içinde yetişmiş halkın değerlerini bizzat halkıyla birlikte yaşamış bir insanın samimi ve katkısız dili vardır. Bu sebeple Prof. Dr. Mustafa Özkan, *Safahat'ta Konuşma Dili* kitabında *Safahat'ta* konuşma diline özgü kullanımları konu etmiştir.

Safahat'ta Konuşma Dili kitabı başlıca dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, "Türkçenin Yenileşme Ekseninde Mehmet Akif" adını taşımaktadır. Burada Akif'in kısa biyografisi, karakteri, sanat anlayışı, Türkçe hakkındaki görüşleri, Akif'in şiiir dilinin bazı özellikleri ve kısaca üslubu üzerinde durulmuştur.

Safahat'ta Konuşma Dili kitabın ikinci bölümü, "Safahat'ta Konuşma Dili Özellikleri" adını taşımaktadır. Bu bölümde ilk olarak ortak dil üzerinde durulmaktadır. Prof. Dr. Mustafa Özkan'a göre ortak dil, "Bir toplulukta bölgeler üstü anlaşma aracı olarak tanınıp benimsenen ve kurumlaşan dildir. Bu dil, bir ülkede

³ Fatih Andı, "Safahat-Birinci Kitab'ın Devrinde Uyandırdığı Akisler", *İlmî Araştırmalar*, nr.1, İstanbul 1995, s. 56.

konusulan lehçe ve ağızlar içerisinde yaygınlaşarak hâkim duruma geçen, herkes tarafından benimsenip kullanılan yazı ve edebiyat dilidir.” İkinci olarak Prof. Dr. Mustafa Özkan yazı ve konuşma dili üzerine durmaktadır. Prof. Dr. Mustafa Özkan’a göre yazı dili, “*Bir konuşma dilinin yazıya geçirilmesinden ortaya çıkan ve çeşitli ilim ve sanat eserlerinin kaleme alınmasından kullanan dildir... Yazı dili ses, şekil ve cümle bakımından işlenmiş ve geliştirilmiş, yani kültür ve medeniyet dilidir. Üzerinde rahatça düşünmek ve işlemek mümkün olduğundan, yazı dili kuşaklar boyunca sürekli geliştirir ve zenginleştirilir... Yazı dili kâğıt üzerinde devam eden gelenekle kuşaklar boyunca sürüp gider.*” Konuşma dili ise “*Kuşaklara ve bireylere bağlı olarak varlığını devam ettirdiği için, bireyle birlikte o da kaybolur.*” Prof. Dr. Mustafa Özkan “ortak dil”, “yazı dili” ve “konuşma dili” tanımları ve arasındaki farkları da belirttikten sonra, *Safahat*’ta konuşma dili özellikleri üzerinde durmaktadır.

Prof. Dr. Mustafa Özkan, konuşma dili özellikleri bakımından *Safahat*’ta argo ve kaba söz kullanımı alt bölümünde “Hasta”, “Küfe”, “Hasır”, “Meyhane”, “Mahalle Kahvesi”, “Seyfi Baba”, “Bayram”, “Koca Karı ile Ömer”, “Âmin Alayı”, “Kör Neyzen” gibi şiirlerinden tespit etmiştir. Yazar, *Safahat*’taki bu tür kullanışları, alfabetik bir düzen ve kullanıldıkları bağlam içerisinde anlamlarını da belirterek göstermiştir:

dilli düdük: Çok konuşan kimse.

Ötüyor her taşın üstünde birer dilli düdük.

Dinliyor kaplamış etrafını yüzlerce hödük

(Süleymaniye Kürsüsünden, s. 176)

kaltaban: Namussuz, yalancı, hileci.

Ne saygı var ne hayâ var. Eğer bizim işimiz,

Bu kaltabanlara kalmışsa vay benim başıma!

(Mahalle Kahvesi, s. 123)

yardakçı: Kötü işlerde birine yardım eden kimse.

İyi gün dostu herifler, o ne yardakçı gürûh

O ne müstekreh adamlar! Hani bakmak mekrûh.

(Asım, s. 369)

Prof. Dr. Mustafa Özkan, *Safahat*’ta ses olaylarından kaynaklanan kullanımlar alt bölümünde, konuşma diline özgü kullanışları ses türemesi, ses düşmesi, hece düşmesi, ses değişmesi vb. ses özelliklerini açıklayarak, alfabetik sırada incelemiştir:

ağsı: “Ağası”

ağsı < ağ+ası, *ağa* kelimesine, teklik 3. şahıs iyelik eki +sı eklenince, vurgusuz orta hece ünlüsü düşmüştür. Ayrıca damak ünsüzünün sızıcılığını kaybedip erimesiyle de ünlü uzaması söz konusudur.

Oruç sıcaklara gelmiş. Kır Ağsı bakmış ki:

(Asım, s. 387)

allettirikçi: “Elektrikçi”

allettirikçi < elektrik+çi, *elektrikçi* kelimesinin halk dilinde aldığı şekil. Kelimenin bünyesinde iç seste damak ünsüzü k'nin düşmesi, ünsüz ikizleşmesi ve ünlü türemesi olmuştur. Ayrıca ön seste *e>a* değişmesi de vardır. Türkçenin hece yapısına aykırı olan alıntı kelimelerde söyleyişi kolaylaştırmak için yan yana gelen düzensiz ünsüzler arasına **ı, i, u, ü** gibi dar ünlülerden biri getirilerek heceler, Türkçe söyleyişe uydurulur. Daha çok konuşma dilinde rastlanan bu ses olayının yazı diline geçmiş örnekleri de vardır: *şilep* <*schlepp*, *pirzola* < *brisiola* gibi.

Alettirikçilrin keyfi pek yolunda hele:

Gelen yapışmada bir mutlaka o saplı tele.

(Bayram, s. 51)

hartayı: “Haritayı”

hartayı < harita-y-ı, kelimedeki orta hece ünlüsü düşmüştür.

“Getirin hartayı!” der; baksana maşallah:

(Asım, s. 404)

Safahat'ta konuşma diline özgü yapı kullanımı ayrı başlıklar altına ele alınmıştır. Sırasıyla a) Ünlemler: **a!, aman, ay!, behey!, heyhat! Vay!**, b) Tekrarlar: **çırçıplak, öbek öbek, bakar bakar, güm güm, küt! Küt!, paldır küldür!** gibi. c) Kalıp Sözler: **kıyamet mi kopar?, Allahı seversen, Allah'tan utan, bereket versin, farz edelim, aşk olsun, gözü çıksın** gibi. ç) Devrik Yapı Cümle Kullanımı alt bölümünde metinlerindeki bu tür cümlelerin tamamını göstermek yerine, Prof. Dr. Mustafa Özkan bazı örnekler vermekle yetinmiştir. Çünkü Akif şiirlerinde doğallığı sağlamak amacıyla, devrik cümle çok kullanmıştır:

*Hastalık çünkü **değil** öyle ehemmiyetsiz.*

.....

*Nöbet üstüne adam **kaçmalı** yorgunluktan;*

.....

Bir ay evvel biliyordum ne vahim olduğunu...

(Hasta, s. 11-12)

Üçüncü bölüm, “Safahat’ta Deyimler ve Kalıp Sözler” adını taşımaktadır. Prof. Dr. Mustafa Özkan bu bölümde başta deyimleşme olgusunu daha sonra deyimlerde kalıplaşma dereceleri terimlerini açıklamaktadır. *Safahat*’ta geçen bütün deyimsel yapılar ve ilişki sözleri alfabetik sırada verilerek her biri ayrı ayrı anlamlandırılarak ve hangi şiirde geçiyorsa, geçtiği yerdeki örnekler de gösterilmektedir:

adam hesabına koymamak: Değer vermemek, küçük görmek, varlığını kabul etmemek, hiçe saymak.

-Kim uğraşır a babam, bunca yıllık ehlim iken,

Adam hesabına koymam bizim köroğlunu ben.

(Mahalle Kahvesi, s. 125)

baykuş gibi ötmek: Uğursuzluk getirdiğine inanılan sözler sarfetmek.

Ya ne var? Bir kuru dil, siz buyurun, karnım tok!

Ötmeyin nafile baykuş gibi karşımda, susun!

(Asım, s. 398)

deveye neye boynun bu kadar eğri demişler, a kuzum, hangi yerim doğru, demiş: Yapılan iş her yönüyle yanlış, doğru yeri yok.

“Neye boynun bu kadar eğri demişler, deveye,

A kuzum, hangi yerim doğru, demiş.” Söz de budur.

(Asım, s. 417)

kırk ev kedisi: Birçok eve girip çıkan (kimse).

Milletin beş parasız onda, emin ol, yedisi!

Gündüzün aç dolaşır, akşama kırk ev kedisi!

(Asım, s. 417)

nefes ettirmek: Bir hastalığı bir rahatsızlığı geçirmek veya göz değmesinin etkisini azaltmak için okuyup üfleme.

-*Hanım, geçer, nefes ettir...*

-*Geçer mi? İnşallah.*

(Hasır, s. 32)

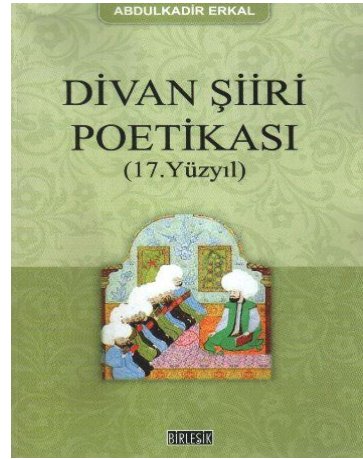
Dördüncü bölüm ise “Seçilmiş Metinlerden” oluşmaktadır. Bu metinler, daha ziyade konuşma dili özelliklerini yansıtan ve karşılıklı konuşma üslûbu içinde oluşturulmuş metinlerdir.

Safahat'ta Konuşma Dili kitabı, yukarda örnek olarak gösterdiğimiz şekilde düzenlenen bölümlerle okuyucuya derli toplu ve detaylı bir çalışma sunan Prof. Dr. Mustafa Özkan, incelemesini *Safahat*'ın bütün şiirlerine bağlı kalarak yapmıştır. Konuşma diline dayalı örnekler “Hasta”, “Küfe”, “Hasır”, “Meyhane”, “Mahalle Kahvesi”, “Seyfi Baba”, “Bayram”, “Koca Karı ile Ömer”, “Âmin Alayı”, “Kör Neyzen” gibi şiirlerinden seçilmiştir.

Safahat'ta Konuşma Dili Türk Dili, dil ve edebiyat ile uğraşan ve seven tüm okuyuculara sunulmuştur.

**Dr. Abdulkadir Erkal, Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl),
Birleşik Yayınları, Ankara 2009, 368 s., ISBN:
9789944722674 (Edebiyat İncelemesi)***

Zafer TOPAK **

Türk edebiyatında şiir sanatı ve teorisine dair yazılan eserlere bakıldığında Türk şairlerin poetika kavramını uzun bir dönem kullanmadığı görülür. Bu alanda yazılan ve bu başlığın kullanıldığı ilk eser Aristoteles'in Poetika'sı olduğu için başlangıçta Batı'nın bu konuda önde, Türk edebiyatının ise geride olduğu gibi yanlış bir algı oluşmuştur. Hâlbuki Türk şairler Poetika'yı hem okumuş ve hem de "şiir sanatı" karşılığıyla çevirmiş ve geliştirmişlerdir. Poetika teriminin Türk şiirinde kullanılışı her ne kadar Cumhuriyet dönemine

* Bu çalışma 15.06.2019 tarihinde dergimize gönderilmiş; 20.06.2019 tarihinde değerlendirilmeye alınmış; 25.07.2019 tarihinde kitap tanıtımı çalışmalarının incelenmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir. Atıf şekli; Zafer Topak, Dr. Abdulkadir Erkal, Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl), Birleşik Yayınları, Ankara 2009, 368 s., ISBN: 9789944722674 (Edebiyat İncelemesi), *Karabük Türkoloji Dergisi*, Cilt/Sayı: I, s. 172-175.

** Dr. Öğretim Üyesi, Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, z.topak@karabuk.edu.tr

rastlasa da başta Fârâbî ve İbn-i Sînâ olmak üzere sonraki dönemlerde de birçok şair ve yazar, eserlerinde poetik görüş ve düşüncelere yer yermiş; şiir sanatının hemen her konusuyla ilgilenmişlerdir.

Geçmişten günümüze Türk şiiri içerisinde farklı şiir anlayışları, bunlara bağlı olarak da farklı şiir poetikaları oluşmuştur ve oluşmaya da devam etmektedir. Bu değişim, Türk şiiri adına elbette bir zenginliktir. Türk şiir tarihinin gerek zaman gerekse edebî faaliyet bakımından en geniş ve yoğun dönemini teşkil eden Divan şiiri ise bu zenginlik içerisinde önemli ve saygın bir yere sahiptir. Yapılan araştırma ve incelemeler, bu geleneğin önemli eserleri olan divanların zengin bir poetik içeriğe sahip olduğunu göstermiştir. Divan şairleri bilhassa şiir ve şaire dâir türlü benzetme, tespit ve değerlendirmelerde bulunmuşlar, bunları bazen divanlarının dîbâce kısımlarında müstakil olarak, çoğunlukla da şiirlerinin arasına serpiştirerek ifade etmişlerdir. Gerek ayrı ayrı divan şairlerinin gerekse bir bütün olarak divan şiirinin poetikasını tespit edebilmek için başta divanlar olmak üzere, ilgili eserlerin ayrıntılı bir şekilde incelenip tahlil edilmesi gerekmektedir. Son yıllarda -henüz istenilen düzeyde olmasa da- bu bağlamda yazılan makale ve incelemelerde bir artış gözlenmektedir. Dr. Abdulkadir Erkal'ın 2009 yılında çıkan *Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl)* adlı inceleme eseri de bu alana katkı sağlamak için yerini almıştır.

Erkal'ın "Divan şiirinin büyük bir gelişme kaydettiği 17. yüzyıl şiirinin poetik özelliklerini belirlemeye çalıştık." diye yazılış amacını belirttiği bu eser "Giriş: Poetika ve Şiir, Birinci Bölüm: 14-16. Yüzyıl Arası Divan Şiiri Hususiyetlerine Genel Bir Bakış, İkinci Bölüm: 17. Yüzyıl Divan Şiiri, Üçüncü Bölüm: 17. Yüzyıl Divan Şiiri Poetikası, Dördüncü Bölüm: 17. Yüzyıl Divan Şiirinin Genel Poetikası, Sonuç, Bibliyografya ve Dizin"den oluşmaktadır. Kitabın Giriş kısmında poetika ve şiir kavramları muhtasar bir şekilde ele alınmıştır. Öncelikle poetikanın sözlük ve terim anlamı verilmiş, tarihi süreç içerisinde bu kavramın anlaşılma ve anlamlandırılma noktasında ortaya çıkan görüş ayrılıklarına değinilmiş ve bu kavramın kullanımındaki genişliğe dikkat çekilmiştir. Daha sonra poetikanın Batı, Arap, İran ve Türk edebiyatlarındaki yeri ve seyrine kronolojik bir şekilde yer verilmiş; bu bağlamda yazılan eserler ve içerikleri öz bir şekilde tanıtılmıştır. Yazar, poetikadan sonra şiir kavramından da bahsetmiştir. Şiirin sözlük ve terim anlamları üzerinde durulduktan sonra, şiirin İslam'daki yerine İslam'ın şiire bakışına değinilmiştir. Giriş, yazarın eserin oluşturulmasında Prof. Dr. Orhan Okay'ın yöntemini izlediğini ve bu yöntemin neler oluşturduğunu belirtmesiyle tamamlanmıştır.

Birinci bölümde, 14 ile 16. yüzyıllar arası divan şiirinin genel poetik görünümünü vermeye çalışan yazar, bu yüzyıllar arasında divan şiirinde görülen poetik yaklaşımlar ve şiirin belirgin özellikleri üzerinde durmuştur. Bu

bağlamda “mana ve edebî sanat, mazmunculuk, şiirde konu, mistik semboller, toplumsal gerçekçilik, duygusallık ve romantizm, şiir dili” gibi başlıklara yer verilmiş ve bu yüzyıllarda yetişmiş şair ve tezkire yazarlarının dilinden şiirin ve şairin özelliklerine dair ifadelere yer verilerek bu yüzyıllardaki şiir ve şaire bakışın nasıl olduğu ana hatlarıyla gösterilmeye çalışılmıştır. Daha sonra tasavvufî şiirin karakteristik özellikleri verilerek tasavvufun divan şiirine olan etkisi/etkileşimi irdelenmiştir.

17. yüzyıl divan şiirinin genel görünümünün verilmeye çalışıldığı ikinci bölümde, öncelikle yüzyılın siyasî, sosyal, kültürel ve edebî durumu özetlenmiş, daha sonra bu yüzyıl şiirinde belirgin bir şekilde görülen dört üsluptan söz edilmiştir. “Klasik üslup, Bedî üslup, Hikemî üslup ve Mahallî üslup” şeklinde sıralan bu şiir anlayışları kısa kısa açıklanmış, bu anlayışların temsilcileri tanıtılmıştır. 17. yüzyıl divan şiirinde hem nazım şekli hem de üslup bakımından bazı yenilik ve değişikliklerin olduğunu belirten yazar, bu bölümde kaside, gazel, mesnevî gibi nazım şekillerinin muhtevalarında meydana gelen değişimlere ve şairlerin yenilikçi yaklaşımlarına yer vermiş, bedî ve hikemî tarzın özellikle bu yüzyılda birer üslup hareketine dönüştüğünü vurgulamış ve bu üslupların karakteristik özelliklerini dile getirmiştir.

Eserin en hacimli ve en önemli bölümünü teşkil eden üçüncü bölümde ise 17. yüzyıl divan şiiri poetikası, yüzyılın önemli şairlerinin poetikalarından hareketle belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde, 17. yüzyılda belirgin bir şekilde kendini gösteren üslupların etkili temsilcilerinden seçilen yedi şairin - Nef’î, Şeyhülislam Yahyâ, Nâ’îlî, Fehîm, Neşâtî, Sâbit, Nâbî- poetikaları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Şair poetikaları irdelenirken öncelikle ilgili şairin kısa hayatı verilmiş ve daha sonra sanat özellikleri aktarılmıştır. Yazarın, ilgili şairlerin divanlarını taraması sonucunda elde ettiği poetik veriler, her bir şairin şiir anlayışı, şair anlayışı, şiiri ve şairliği ile ilgili kurduğu benzetmeler vb. başlıklar altında irdelenmiş ve bu şekilde her bir şairin poetikası bir bütün olarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bölümde, aynı yüzyılın ve aynı geleneğin temsilcisi olan şairlerin şiire ve şaire bakışlarındaki benzerlik ve farklılıkları görmek, her şairin ayrı bir poetikası olabileceği gerçeğini göstermiştir.

Erkal, dördüncü bölümde ise üçüncü bölümde poetikalarına yer verdiği şairlere ilave olarak yüzyılın diğer bazı şairlerinin de görüşlerinden hareketle 17. yüzyıl divan şiirinin genel poetikasına dair ulaştığı bazı tespit ve sonuçları şiir ve şair başlığı altında işlemiştir. Buna göre yüzyıl şiirinin belli başlı özelliklerini “Yeni şiir, Saf şiir, Güzel şiir, Sağlam şiir, Akıcı şiir, Lirik şiir, Garip şiir, Basit ve Sade şiir” vb. başlıklarla özetleyen yazar, şiirin ilim, düşünce, mana, musiki, ilham gibi poetik kavramlarla olan ilişkilerine de yer vermiştir. Daha sonra, bu yüzyılda şairliğin kıstasları ve yükümlülükleri

bağlamında “Orijinallik, Yenilik, Değişkenlik, Şeffaflık, Renklilik, Karakter” gibi vasıflar üzerinde durmuştur. Yazar, Sonuç kısmında ise 17. yüzyıl divan şiiri poetikası adına ulaştığı sonuçları paylaşmıştır. Bibliyografya kısmından sonra bir de dizin oluşturan yazar, “Divanlarda Yer Alan Şiir ve Şairle İlgili Kavramlar Dizini” başlığı altında poetik içerikli ayrıca bir dizin daha oluşturmuştur. Bu kısım, okuyucunun merak ettiği poetik bir kavramın incelemeye tabi tutulan hangi şair veya şairlerde yer verildiğini bir bütün olarak görme adına bir kolaylık ve fayda oluşturmuştur.

Abdulkadir Erkal, yazdığı bu eserle¹ divan şiirinin bir bütün olarak poetikasının tespitinin yapılabilmesinde önemli bir çalışma ortaya koymuştur. Divan şiiri poetikası bağlamında çalışma yapan/yapacak olan araştırmacılara ise örnek oluşturmuştur. Ayrıca, bir gelenek şiiri olmasına rağmen her şairin aynı poetik kavramlar üzerinde -benzer düşünceleri olmakla beraber- farklı düşüncelerinin olabileceğini de bize göstermiştir. Erkal’ı, bu faydalı çalışmasından ötürü tebrik ediyorum.

¹ Eser, 2018 yılında Altınordu Yayınları’dan aynı isimle, Divan Şiiri Poetikası (17. Yüzyıl) ismiyle yayımlanmıştır.

KARABÜK TÜRKOLOJİ DERGİSİ (KATÜD)'NİN **YAYIN İLKELERİ VE MAKALE YAZIM KURALLARI**

A. Yayın İlkeleri

1. *KARABÜK TÜRKOLOJİ DERGİSİ*, Karabük Üniversitesi Rektörlüğü nezdinde yılda iki sayı yayımlanan, bilimsel, uluslararası hakemli bir dergidir.

2. *KARABÜK TÜRKOLOJİ DERGİSİ'*nde Türk dili, edebiyatı ve kültürü ile ilgili, araştırmaya dayalı, alanına orijinal katkılar sağlayacak, daha önce bir yerde yayımlanmamış bilimsel yazılar yer alır. Yazıların hukukî sorumluluğu yazarlara aittir.

3. *KARABÜK TÜRKOLOJİ DERGİSİ'*nde yayımlanacak makalelerin bilimsel ve teknik bakımdan yayına uygun olup olmadığı Dergi Yayın Kurulu tarafından değerlendirilir. Uygun bulunan yazılar değerlendirilmek üzere sahasında uzman, farklı üniversitelerden üç hakeme gönderilir. En az iki hakemden “olur” alan makaleler *KARABÜK TÜRKOLOJİ DERGİSİ'*nde yayımlanabilir.

4. Yayın Kurulu veya Hakem Heyeti tarafından yayımlanması uygun görülmeyen yazılar yazarlarına iade edilmez.

5. *KARABÜK TÜRKOLOJİ DERGİSİ'*nde yayımlanan yazıların kanunî, bilimsel ve etik sorumluluğu yazarlarına aittir.

6. *KARABÜK TÜRKOLOJİ DERGİSİ'*nde yayımlanmış yazılardan kaynak gösterilerek -sınırlı oranda- alıntı yapılabilir.

7. *KARABÜK TÜRKOLOJİ DERGİSİ'*nin yayın dili Türkçedir. Ancak yayımlanan makalelerin %30'nu geçmemek şartıyla İngilizce, Arapça, Almanca, Fransızca, Rusça ve Farsça dillerinde de makale yayımlanabilir. Yabancı dilde gönderilen makaleler Türkçeleriyle birlikte gönderilmelidir.

B. Makale Yazım Kuralları

1. Makaleler Times New Roman (özel yazı fontları kısmî olmak kaydıyla kullanılabilir) yazı karakterinde, 11 punto ve tek satır aralığıyla yazılmalıdır.

2. Yazılarda büyük harflerle yazılmış olan Türkçe başlığın (14 punto) hemen altında yine büyük harflerle yazılmış İngilizce başlık (10 punto), İngilizce özet (Abstract) ve beş anahtar kelime (key words) yer almalıdır. Makalede Türkçe özet ve İngilizce özet ayrı ayrı ve yazıya başlanmadan önce yer almalıdır.

3. Yazarın adı hemen başlığın altında bulunmalı, “*” dipnotuyla unvanı ve çalıştığı kurum yazılmalıdır. Makaleyi gönderen kişi ayrıca iletişim için adresini, telefon numaralarını ve e-postasını açık olarak yazmalıdır.

4. Yazılar dergi sistemine yüklenmeli veya iletişim adresine e-posta gönderilmelidir.

5. Gönderilen makalelerin sayfa düzeninde düzenleme dergi editörü tarafından yapılabilir.

6. Yazılarda ve kısaltmalarda Türk Dil Kurumunun *Yazım Kılavuzu*'na uyulmalıdır.

7. Çevriyazılı metin çalışmalarında Timesefras, Munevver, Oktay New Transkripsiyon veya Timestrans fontlarından biri kullanılacaktır. Bunlar dışında bir fontla gönderilen çevriyazı çalışmaları kabul edilmeyecektir. Bu fontlar da yalnızca metin kısmında kullanılacaktır. Makalelerin “giriş, inceleme, sonuç vs.” bölümlerinde 1 numaralı maddede belirtildiği gibi Times New Roman karakteri kullanılacaktır.

8. Çeviri (tercüme) gönderenler, orijinal metnin bir örneğini ve bibliyografik künyesini de dergiye iletmelidir.

9. Makalelerde dipnot gösterirken ve Kaynakça hazırlanırken şu kurallara uyulmalıdır:

a. Metin içi yapılan alıntılarda veya bulunulacak atıflarda dipnot sistemi uygulanacaktır. Dipnotlar Times New Roman fontu ve 10 puntoyla yazılacaktır.

Makaleye atıfta bulunulacak ise;

Yazar ad ve soyadı, “Makale adı”, *Makalenin yayımlandığı derginin adı*, Cilt ve sayı numarası, baskı yeri ve tarihi, sayfası.

Örnek: Faruk Kadri Timurtaş, “Eski Anadolu Türkçesi”, *Türk Dünyası El Kitabı*, C. II, 2. bs., Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992, s. 120-145.

Kitaba atıfta bulunulacak ise;

Yazar ad ve soyadı, *Kitap adı*, baskı yeri ve tarihi, sayfa numarası.

Örnek: Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi I*, İstanbul 1970, s. 48.

Aynı eserden örnek vermeye devam edecekse;

Yazar adı soyadı, a.g.e., s. 48

Örnek:

Ahmet Caferoğlu, a.g.e., s. 40.

Teze atıfta bulunulacak ise;

Yazar ad ve soyadı, *Tez adı*, Tezin yaptırıldığı üniversite ve enstitü adı (Yayımlanmamış Yüksek Lisans/Doktora Tezi), Tezin yaptırıldığı ilin adı ve tarihi.

Örnek: Mertol Tulum, *Sinan Paşa, Maarifname, Metin ve ki’li Birleşik Cümleler Üzerinde Bir İnceleme* (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), İstanbul 1978.

b. Makale sonunda yer alacak olan Kaynakça bölümünde kaynaklar yukarıda anlatıldığı gibi, fakat tek farkı “Yazar soyadı, adı” şeklinde, alfabetik olarak, 10 puntoyla yazılmalıdır.

Örnek:

CAFEROĞLU, Ahmet, *Türk Dili Tarihi I*, İstanbul 1970.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. bs., Ötüken Yayınları, İstanbul 1980.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, “Eski Anadolu Türkçesi”, *Türk Dünyası El Kitabı*, C. II, 2. bs., Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992, s. 120-145.

İnternet Alıntıları:

Kaynak Gösterilen İnternet Adresi, tarih, saat.

İrtibat Adresi ve Telefon Numaraları

Karabük Üniversitesi Demir Çelik Kampüsü Edebiyat Fakültesi Türk
Dili ve Edebiyatı Bölümü 78050 KARABÜK / TÜRKİYE

Tel: 03704187500 / 6524

05556500014

e-posta: ismailtas80@gmail.com

ismailtas@istanbul.edu.tr

ismailtas@karabuk.edu.tr

EDITORIAL PRINCIPLES AND RULES OF ARTICLE WRITING OF THE JOURNAL OF KARABUK TURKOLOJI DERGISI (KATUD)

A. Editorial Principles

1. KATUD, which is published two issues in each year in the four periods of publishing that is declared by the Chancellery of Karabuk University, is a scientific journal with an international editorial board.
2. KATUD includes unpublished scientific articles related with Turkish language, literature and culture which are dependent on research and will make original contributions to the field.
3. The conformity of the articles that will be published in KATUD is evaluated by The Editorial Board of the journal. The relevant articles are sent to be evaluated to three referees from different universities who are specialist on their fields. The articles that are accepted by at least two referees are published in KATUD.
4. The articles which are not accepted by The Editorial Board or The Committee of Referees are not given back to the writer.
5. The legal, scientific and ethical responsibility of the articles that are published in KATUD belongs to their writers.
6. The articles that are published in KATUD can be quoted in a limited way.
7. The publication language of KATUD is Turkish. Yet the articles in foreign languages can be published with the decision of the Editorial Board with the condition of not being over one-third of the existing articles.

B. The Rules of Writing Article

1. The articles have to be written with 11 point Times New Roman font (Special writing fonts can be only used partially.)and single space.
2. In the articles, the title in English written with capital letters (10 points), the Abstract and five key words have to be right below the title in Turkish written with capital letters (14 points).
3. The name of the writer have to be below the title and his/her title and the institution he/she works have to be written with the footnote “*”.

4. The articles have to be sent with their three-copies printout and disk.
5. The articles mustn't be over 70 pages.
6. The Spelling Dictionary of the Institution of the Turkish Language have to be abided in the articles and abbreviations.
7. In the studies of texts with transliteration, one of the fonts of Timesefras, Munevver, Oktay New Transkripsiyon or Timestrans will be used. The transliteration studies with the fonts other than those will not be accepted. Those fonts will only be used in the text part. Times New Roman will be used in the Introduction, Analysis and Conclusion parts as stated in the first topic. Moreover, the photocopy or CD of the text that was studied have to be sent (to send the referees and be used for the evaluation of the texts).
8. The people that send translation have to also send a sample of the original text and bibliographical info.
9. In the articles, while making citation or preparing bibliography, these rules must be obeyed:
 - a. The footnote system will be used in the citations and references in the text itself. The footnotes will be written with the font Times New Roman and 10 points.

If an article will be refereed;

The name and surname of the writer, “the name of the article”, *the name of the journal that the article was published in*, the volume and number, the place and date of publication, the page.

Example: Faruk Kadri Timurtaş, “Eski Anadolu Türkçesi”, *Türk Dünyası El Kitabı*, C. II, 2. bs., Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992, s. 120-145.

- a. The resources in the bibliography section that will be in the end of the article have to be written as stated above but with the only difference as “the surname, name of the writer”, alphabetically and with 10 points.

Example:

CAFEROĞLU, Ahmet, *Türk Dili Tarihi I*, İstanbul 1970.

KÖPRÜLÜ, M. Fuat, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. bs., Ötüken Yayınları, İstanbul 1980.

TİMURTAŞ, Faruk Kadri, “Eski Anadolu Türkçesi”, *Türk Dünyası El Kitabı*, C. II, 2. bs., Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992, s. 120-145.

Contact Address and Telephone Numbers

Karabük Üniversitesi Demir Çelik Kampüsü Edebiyat Fakültesi Türk
Dili ve Edebiyatı Bölümü 78050 KARABÜK / TÜRKİYE

Tel: 03704187500 / 6524

05556500014

e-posta: ismailtas80@gmail.com

ismailtas@istanbul.edu.tr

ismailtas@karabuk.edu.tr